

5

REFERENCE

20436

THE
FIRST BOOK OF THE HITOPADEŚA:

by
Max Müller

CONTAINING

THE SANSKRIT TEXT,

INTERLINEAR TRANSLITERATION, GRAMMATICAL ANALYSIS,
AND ENGLISH TRANSLATION.

LONDON:
LONGMAN, GREEN, LONGMAN, ROBERTS, & GREEN.

1864.

R.M.I.C LIBRARY	
Acc No.	20436
Class No.	
Date:	
St. Card.	
Class.	
•	✓
Bk. Card	✓
Checked.	✓

PREFACE.

A SERIES of Handbooks for the study of Sanskrit seems to be required at the present moment by two classes of readers ; by those who, as candidates for the Indian Civil Service, are anxious to acquire that amount of familiarity with the grammar and literature of the classical language of India, which is not only useful for an honourable acquitment at the public examinations, but serves as the best foundation for the subsequent study of the spoken vernaculars ; and by that steadily increasing number of scholars who wish to gain an elementary, yet accurate, knowledge of a language which is the key to the secrets of Comparative Philology.

There is, indeed, no lack of books in English for those who make Sanskrit the study of their life ; and even continental scholars who wish to acquire a sound and profound knowledge of the ancient language and literature of India, must still have recourse to the masterworks of English scholars such as Colebrooke, Prinsep, and Wilson. The first volume of Colebrooke's Sanskrit Grammar, published sixty years ago, is a monument of English scholarship which has never been surpassed by any subsequent Grammar, whether in English, German, or French. Professor Benfey's large Sanskrit Grammar, published at Leipzig in 1852, is the only work that rivals it in comprehensiveness and authoritativeness.* The Dictionary of Wilson, to which is mainly due the rapid progress which Sanskrit scholarship has made in the Universities of Europe, is still the only complete thesaurus of the language of ancient India. There are the *editiones principes*, the original translations, the comprehensive essays, due to the honest industry of such men as Sir W. Jones, Wilkins, Colebrooke, Wilson, and Ballahtyne, which will always keep their place of honour in the library of every student of Sanskrit. But these works are available to advanced scholars only, while the elementary books now accessible to English students who wish to begin the study of Sanskrit, and who, in many cases, have to begin it without the help of a master, are, with rare exceptions, edited in such a manner that they fail in the very elements of grammar, and unnecessarily retard the progress even of the most painstaking pupils. It has been said, indeed, with some apparent truth, that the race of *bonâ fide* Sanskrit scholars seemed for a time extinct in England ; but the late publications of Mr. J. Muir of Edinburgh, and Professor E. B. Cowell of Calcutta, bear witness that in Sanskrit scholarship, too, England will always hold her own, and that, with the

* The same author has lately published a 'Practical Grammar of the Sanskrit Language for the Use of early Students,' London, 1863.

advantages enjoyed by the members of the Civil Service in India, there will never be wanting worthy successors of Colebrooke and Wilson—men who have not only mastered the intricacies of Sanskrit grammar, but who are capable of reading Sanskrit MSS., and contributing towards the progress of Sanskrit scholarship by editing texts that have never been edited before, and translating texts that have never been translated before.

The present series of elementary handbooks is intended to comprise an elementary Grammar for English students, a Sanskrit-English Dictionary, and the ordinary text-books, the Itiupadeśa, the Laws of Manu, the play of Śakuntalā, the Nala, and such other works as may hereafter seem to be called for either in England or in India. A Manual of Comparative Philology, written with special reference to Greek and Latin, is likewise in preparation. The cooperation of several eminent Sanskrit scholars has been secured.

The first volume of the series contains the First Book of the Itiupadeśa, a work which, since the days of Sir William Jones, has been used as the text-book in all Colleges and Public Examinations. The Sanskrit text has been so arranged that even those who are not able to command the assistance of an efficient teacher will be able by themselves to read, parse, and translate every word of this ancient collection of Indian fables.

The first line contains the Sanskrit text in Devanāgarī letters, the words properly joined according to the rules of Sandhi.

The second line gives every word transcribed in Roman letters. The system of transliteration is that of Sir W. Jones, with a few modifications which are now generally adopted by Sanskrit scholars. The words are separated, and the final and initial letters allowed to remain unaffected by the rules of Sandhi. Compound words have been divided, and the single words which enter into composition are given in their crude forms. Thus *saṁskṛitoktishu* is printed *saṁskṛita-uktishu*, but not *sam-kṛita-uktishu*, because it is *saṁskṛita*, as a ready-made word, that enters into composition with *ukti*. *Saṁskāras*, on the contrary, is divided into *sam-kāras*, thus showing the reader that the insertion of the *s*, and the change of *m* into *Ṇ*usvāra, are the result of the composition of *kāras* with *sam*. According to the same system *saṁnyatam* is printed *sam-ud-natam*, *rājaputrās* appears as *rājan-putrās*, *upaiti* as *upa-eti*, &c. Two advantages are thus secured: the pupil is warned against reading the Devanāgarī text too mechanically by the aid of the transliteration, and his attention is from the first attracted to the rules which govern the composition of words.

The third line contains a grammatical analysis of every word. The space that could be spared for this being very limited, it was necessary to use abbreviations, a complete list of which will be found at the end of the preface.

The fourth line supplies an English interlinear translation. As far as possible each Sanskrit word is here rendered by an English word, the succession of words in Sanskrit being preserved throughout in English. Any attempt at English idiom was out of the question; yet it is hoped that, by the help of the grammatical analysis, this English transvocalisation (*sit venia verbo*) may be intelligible and useful to a diligent student.

From page 38 the transliteration is discontinued. The student, after having worked his way through the first thirty-eight pages, ought to be sufficiently familiarised with the Devanāgarī alphabet to be able to dispense henceforth

with the Roman transcript. In order to mark the end of words which in the Devanāgarī text are joined together with the next following words, a dot has been placed beneath the final letter, an expedient which, it is hoped, will prove useful to the beginner, and do away with the necessity of separating the final and initial letters of words which, according to the genius of the Sanskrit language, cannot be conceived as separated from each other.

From page 68 the grammatical analysis too has been discontinued. The student, after having read so far, may reasonably be supposed to have acquired such a knowledge of the elements of Sanskrit grammar as to be able to read the rest of the first book of the Hitopadeśa with the help of a literal inter-linear translation.

The Sanskrit text is chiefly based on that of Lakshmi Nārāyaṇ Nyāṅkāra, in his edition of the Hitopadeśa, with a Bengali and English translation, Calcutta, 1830. Deviations from that text were only resorted to where grammar, regard for the difficulties of beginners, or decency, seemed to require it. That text was chosen as an authority, partly because it was desirable to have, as far as possible, the same text in the examinations in India and in England, partly because an eclectic text, even one so carefully elaborated as that of Schlegel and Lassen, seemed to be incompatible with those principles of diplomatic criticism which are now adopted by all sound scholars, not only in Greek and Latin, but likewise in Sanskrit and Oriental literature. No attempt has yet been made to arrange the numerous MSS. of the Hitopadeśa genealogically, and there is hardly another work with which each copyist has ventured to take such liberties as with this, the most popular story-book of India. Until MSS. have been genealogically arranged, a selection of certain plausible readings from this or that MS. is worse than useless. In my translation of the Hitopadeśa, published in the year 1844, I pointed out that an eclectic restoration of the text, even if carried out by men of taste and profound scholarship, could never satisfy the demands of modern criticism. As the labour of collating and classifying the MSS. of the Hitopadeśa would have been very great, and as, owing to the nature of this popular work, the result would always have been problematical, I determined to make no attempt at a critical restoration of the text, but to adhere throughout to some one native authority. The reason why I preferred the text of Lakshmi Nārāyaṇ Nyāṅkāra, the Bengali editor and translator of this Indian school-book, to any single MS. of the Hitopadeśa, was, as I stated before, of a purely practical nature—I wished there should be, as far as possible, a certain uniformity in the text-books used in England and in India. I have also to confess that in cases where such common phrases as *tathā cha*, *aparam cha*, *athā cha uktam* (and thus it is said) would have entailed a blank space of four lines, they have sometimes been omitted, and that the same consideration has occasionally required the omission of certain portions in the grammatical analysis of the text.

The manuscript of the First Book of the Hitopadeśa, as here printed, was carefully prepared for me, according to the principles just explained, by Dr. F. Kielhorn, and I hope that the labour bestowed upon it by him and by myself will prove useful to that daily-increasing class of scholars who wish to acquire an accurate knowledge of the classical language of ancient India, whether as a preparation for the study of the spoken vernaculars, or as an introduction to the science of language.

Transliteration of the Devanâgarî Alphabet.

अ a	औ au	ठ th	भ bh
आ â	क k	ड d	म m
इ i	ख kh	ढ dh	य y
ई î	ग g	ण ñ	र r
उ u	घ gh	त t	ल l
ऊ û	ङ ñ	थ th	व v
छ ç	च ch	द d	श ś
ज्ह çh	छ chh	ध dh	ष sh
झ ñh	ज j	न n	स s
ए e	झ jh	प p	ह h
ऐ ai	ञ ñ	फ ph	अं an
ओ o	ट t	ब b	अः aḥ

List of Abbreviations.

N. = Nominative.	Pres. = Present.	Ind. = Indeclinable.
G. = Genitive.	Impf. = Imperfect.	Adv. = Adverb.
D. = Dative.	Perf. = Perfect.	Prep. = Preposition.
Ac. = Accusative.	Aor. = Aorist.	rt. = root.
V. = Vocative.	Fut. = Future.	aff. = affix.
Ab. = Ablative.	Pot. = Potential.	Compar. = Comparative.
I. = Instrumental.	Imp. = Imperative.	Superl. = Superlative.
L. = Locative.	Ptc. = Participle.	Ttp. = Tatpuruṣa.
m. = masculine.	Inf. = Infinitive.	Karm. = Karmadhāraya.
f. = feminine.	Ger. = Gerund.	Bahuv. = Bahuvrīhi.
n. = neuter.	Par. = Parasmaipada.	Dvand. = Dvandva.
sg. = singular.	Atm. = Ātmanepada.	Avyay. = Avyayibhāva.
pl. = plural.	Pass. = Passive.	cf. = compare.
du. = dual.	Caus. = Causative.	id. = the same.

The Anusvāra and the Nasal Dot.

Another abbreviation which I have adopted in the Sanskrit text requires a few words of explanation.

According to Pāṇini (vi. 3, 23), every *m* at the end of a word (*pada*), may, before any consonant, be pronounced as Anusvāra. Hence we find the following combinations —

तं करोति, 1. ^{tañ} karoti,	तं खादति, 2. ^{tañ} khâdati,	तं गच्छति, 3. ^{tañ} gachchhati,	तं घोषयति, 4. ^{tañ} ghoshayati,	तं ङकारं, 5. ^{tañ} ñakâram,
तं चिनोति, 6. ^{tañ} chinoti,	तं छिनत्ति, 7. ^{tañ} chhinatti,	तं जयति, 8. ^{tañ} jayati,	तं झकारं, 9. ^{tañ} jhakâram,	तं ञकारं, 10. ^{tañ} ñakâram,
तं टकारं, 11. ^{tañ} ṭakâram,	तं ठकारं, 12. ^{tañ} ṭhakâram,	तं डकारं, 13. ^{tañ} ḍakâram,	तं ढकारं, 14. ^{tañ} ḍhakâram,	तं णकारं, 15. ^{tañ} ṇakâram,
तं तुदति, 16. ^{tañ} tudati,	तं थकारं, 17. ^{tañ} thakâram,	तं ददाति, 18. ^{tañ} dadâti,	तं धमति, 19. ^{tañ} dhamati,	तं नयति, 20. ^{tañ} nayati,
तं पिबति, 21. ^{tañ} pibati,	तं फलं, 22. ^{tañ} phalam,	तं बोधति, 23. ^{tañ} bodhati,	तं भिनत्ति, 24. ^{tañ} bhinatti,	तं मोचयति, 25. ^{tañ} mochayati,
तं याति, 26. ^{tañ} yâti,	तं रक्षति, 27. ^{tañ} rakshati,	तं लभते, 28. ^{tañ} labhate,	तं वहति, 29. ^{tañ} vahati,	
तं शृणोति, 30. ^{tañ} śṛṇoti,	तं शकारं, 31. ^{tañ} shakâram,	तं स्रति, 32. ^{tañ} sṛati,	तं हरति, 33. ^{tañ} harati,	

According to the same Pāṇini, however (viii. 4, 59), this Anusvāra, at the end of words, may be (not *must be*) pronounced like the nasal corresponding to the initial letter of the following word, unless that initial letter be *ś, sh, s, h*; to which may be added *r*. Hence we find

in 1-5, तङ्करोति or तं करोति, tañ karoti or tañ karoti;

in 6-10, तच्चिनोति or तं चिनोति, tañ chinoti or tañ chinoti;

in 11-15, तण्टकारं or तं टकारं, tañ ṭakâram or tañ ṭakâram;

in 16-20, तन्तुदति or तं तुदति, tañ tudati or tañ tudati;

in 21-25, तम्पिबति or तं पिबति, tañ pibati or tañ pibati.

Of the semivowels, *r* only has no corresponding nasal, but य, ल, व, *y, l, v*, have their corresponding nasals, written यं, लं, वं, or यै, लै, वै; *y, l, v*. Hence,

in 26, तय्याति or तं याति, tañ yâti or tañ yâti;

in 28, तल्लभते or तं लभते, tañ labhate or tañ labhate;

in 29, तव्वहति or तं वहति, tañ vahati or tañ vahati.

In 30-36, before *ś, sh, s, h*, and in 27, before *r*, the change of *m* into Anusvāra is absolute.

All cases * are thus provided for in which an *m* at the end of words is followed by a consonant. The only case not provided for is when *m* stands in *pausâ*. Here, according to the strict interpretation of Pāṇini, as no change of *m* into Anusvāra is prescribed, *m* ought to be pronounced *m*.

We now come to *m* in the middle of words. Here Pāṇini prescribes, first (viii. 3, 24), that *m* is pronounced as Anusvāra before any consonant except *y*, *r*, *l*, *v*, and *ñ*, *ṇ*, *n*, *m*. But this, in the peculiar style of his grammar, is only a step to a further rule (viii. 4, 58), according to which every Anusvāra that has thus been enjoined, must be (not *may be*) pronounced like the nasal belonging to the consonant following, except before *ś*, *ṣ*, *h*, where it remains Anusvāra. The long and short of these rules is, that *m*, in the middle of a word, is pronounced like the nasal of the consonant following, except before *y*, *r*, *l*, *v*, *ñ*, *ṇ*, *n*, *m* (where no change is enjoined by viii. 3, 24), and except before *ś*, *ṣ*, *h* (where the change of *m* into Anusvāra, prescribed by viii. 3, 24, is not repealed by viii. 4, 58).

It is absolutely necessary, therefore, to pronounce :

- (1) अङ्किता ankitā, अञ्चिता añchitā, कुण्डिता kuṇḍitā, नन्दिता nanditā, कम्पिता kampilā.

It is absolutely necessary to pronounce :

- (2) गम्यते gamyate, नम्रः namraḥ, अम्लः amlaḥ ;

And it is absolutely necessary to pronounce :

- (3) आक्रान्स्ते ākraṁsyate, संस्कृतः saṁskṛta [likewise यशंषि yaśāṁṣi, धनूंषि dhanūṁṣi, where Pāṇini treats the inserted nasal as *n* (*num*)].

All these rules will be found carefully observed in the text of the Hitopadeśa, with one exception. In apparent defiance of Pāṇini, the best MSS., and I would particularly instance the MSS. of the Saṁhitā and Pāda texts of the Rig-Veda, write, not अङ्किता, but अंकिता; not अञ्चिता, but अंचिता; not कुण्डिता, but कुंडिता; not नन्दिता, but नंदिता; not

* A few exceptions mentioned by Pāṇini serve only to confirm these general rules as far as the *m* at the end of words is concerned. Thus (Pāṇ. viii. 3, 25), in the compound *saṁ-rāt*, a great king, the *m* of *saṁ*, though according to Sanskrit grammarians, standing at the end of a word (*padānte*), must be pronounced as *m*, not as Anusvāra. Hence, सम्राट् samrāt, not संराट् saṁrāt. But this applies to this one compound only; hence संराजिता, saṁrājitā, not सम्राजिता samrājitā.

Again (Pāṇ. viii. 3, 26), if initial *h* is followed by *m*, the final *m* of the preceding word may either, according to the general rule, be pronounced as Anusvāra, or remain *m*. Thus, किं ह्मलयति or किम्ह्मलयति, kim hmalayati or kim hmalayati. The reason of this must be found in the slight pronunciation of *h* before *m*; so that *m*, not *h*, seems to be sounded as the initial of *hmalayati*. The same option is given by some grammarians with regard to words beginning with *hy*, *hl*, *lv*. Natives very commonly write *Bramha*, instead of *Brahma*, i.e. they pronounce *mh* instead of *hr*. Pāṇini (viii. 3, 27), gives a similar option with regard to words beginning with *hn*. Hence, किं ह्नुते, or किं ह्नुते.

कम्पिता, but कंपिता. The reason of this is palpable: it is easier to write अंकिता than अङ्किता. What applies to writing applies with still greater force to printing, and I have, therefore, in all my Sanskrit publications, preferred the more compendious system of representing the five nasals before the consonants of their own classes by the dot above the line. It should be clearly understood, however, that whether we write अङ्किता or अंकिता, the rule of Pāṇini, which refers to pronunciation and not to writing, is equally absolute, and that in the middle of a word the only nasals that can be sounded before *k, kh, g, gh, ṅ, ch, chh, j, jh, ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, t, th, d, dh, p, ph, b, bh*, are the nasals of the five classes, to which these consonants belong (ङ्, ज्, ण्, न्, म्). The dot, therefore, used in writing and printing is here a mere graphic substitute for these five nasals, and in no way to be confounded with the dot as the sign of the Anusvāra.

At the end of words, as the pronunciation in cases 1-25, 26, 28, 29, is optional, the dot, which in accordance with most MSS. I always prefer, may either be pronounced as Anusvāra or looked upon as the graphic substitute for any of the five class-nasals and of the three nasalised semi-vowels. Only, if it precedes words beginning with *r, ś, sh, s, h*, the final dot must be pronounced as Anusvāra. Lastly, if words ending in *m* stand in *pausā*, the final dot, according to the strict interpretation of Pāṇini, is to be pronounced as *m*.

Though this matter is in itself simple enough, it has been much complicated by grammarians who did not perceive that the rules given by Pāṇini refer to pronunciation and not to writing, and that in Sanskrit MSS. and native publications the dot has really two quite distinct functions:

1. It marks the sound of Anusvāra at the end of words before *ś, sh, s, h*, and *r* (optionally before any consonant), and in the middle of words before *ś, sh, s, h*.

2. It graphically replaces in the middle of words the five nasals before the twenty mutes, and the *m* at the end of words in *pausā*.

In an elementary book like the present, the consistent use of the dot instead of the five class-nasals in the cases described above, has the advantage that while it removes any doubt as to the original nature of final *ñ, ṇ, and n*, when followed by initial sonant Palatals, Linguals, and Dentals,* it forces the student to practice the phonetic rules in order to be able to judge for himself whether the dot represents the sound of Anusvāra or whether it is used as an abbreviation in place of one of the five class-nasals.

MAX MÜLLER.

Weymouth: September 1861.

* Thus ताञ्जयति, *tāñ jayati*, always represents an original तान् जयति, he conquers them; while तां जयति, *tām jayati*, stands for an original ताम् जयति, he conquers her. The nasal dot never represents an original *n* except in the middle of words before *t, th, d, dh*. In cases like तांश्च, *tāñś cha*, or मिमांसा, *mimāñśā*, the dot is meant for Anusvāra.

CONTENTS.

	PAGE
INTRODUCTION	1

BOOK I.

FRIEND-ACQUISITION, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE CROW,
THE PIGEONS, THE MOUSE, THE TORTOISE, AND THE DEER.

FABLES

I. . .	THE TRAVELLER AND THE TIGER	17
II. . .	THE DEER, THE JACKAL, AND THE CROW	37
III. . .	THE BLIND VULTURE, THE CAT, AND THE BIRDS	39
IV. . .	THE HISTORY OF HIRANYAKA, THE MOUSE	61
V. . .	THE OLD MAN AND HIS YOUNG WIFE	62
VI. . .	DEATH OF THE GREEDY JACKAL	76
VII. . .	THE PRINCE AND THE MERCHANT'S WIFE	85
VIII. . .	THE JACKAL AND THE ELEPHANT	88

Pare d'baran Munkegi.
16 Hqs. Row, Lakshmi

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

TO THE BLESSED GANEŚA, SALUTATION!

॥ अथ हितोपदेशः ॥

HERE BEGINS THE HITOPADEŚA.

सिद्धिः साधे सतामस्तु प्रसादात्तस्य धूर्जटेः ।

siddhis	sādhye	satām	astu	pra-sādāt	tasya	dhūrjaṭes
-dhi, N. sg.	-ya, L. sg. n.	-t, G. pl.	as, 3 sg. Imp. Par.	-da, Ab. sg.	taḍ, G. sg. m.	-ṭi, G. sg.
Success	in what is to be accomplished	of the good	may be	through the	of that	Dhūrjaṭi,
				favour		

जाह्नवीफेनलेखेव यन्मूर्ध्नि शशिनः कला ॥ १ ॥

Jāhnavi-phena-lekhā	iva	śad-mūrdhni	śaśinas	kaḷā.	(1)
Ttp. -khā, N. sg.	Ind.	Ttp. -dhan, L. sg.	-śin, G. sg.	-lā, N. sg.	
Ganges-froth-streak - like		on whose-head	the moon's	sixteenth part.	

श्रुतो हितोपदेशो ऽयं पाटवं संस्क्रतोक्तिषु ।

śrutas	hita-upadeśas	ayam	pāṭavam	saṁskṛta-uktishu
śru, N. sg. m. past Ptc. Pass.	Karm. -śa, N. sg.	idam, N. sg. m.	-va, Ac. sg.	Karm. -ti, L. pl.
Heard	friendly-advice	this,	skill	in polished-expressions,

वाचां सर्वत्र वैचित्र्यं नीतिविद्यां ददाति च ॥ २ ॥

vāchām	sarvatra	vaichitryam	nīti-vidyām	dadāti	cha.	(2)
-ch, G. pl.	Ind.	-ya, Ac. sg.	Ttp. -yā, Ac. sg.	da, 3 sg. Pres. Par.	Ind.	
of words	everywhere	variety,	behaviour-knowledge	gives	and.	

अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिंतयेत् ।

ajara-amara-vat	prājñas	vidyām	artham	cha	chintayet
Ind.	-ña, N. sg. m.	-yā, Ab. sg.	-tha, Ac. sg.	Ind.	chint, 3 sg. Pot. Par.
Not-growing old,	the wise	knowledge	gain	and	should consider,
not-dying-like,					

गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ३ ॥

grihītas	iva	keśeshu	mṛityunā	dharmaṁ	ā charet.	(3)
grab, N. sg. m. past Ptc. Pass.	Ind.	-śa, L. pl.	-yu, I. sg.	-ma, Ac. sg.	char with 4, 3 sg. Pot. Par.	
seized	as if	by the hairs	by death,	virtue	he should practise.	

सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुःरनुत्तमं ।

sarva-dravyeshu vidyâ eva dravyam âhus an-uttamam
Karm. -ya, L. pl. -yâ, N. sg. Ind. -ya, N. sg. ab, § pl. Perf. Par. Bahuv. -ma, N. sg. n.
Among all-things knowledge only a thing, they say, having nothing-beyond :

अहार्यत्वादनर्घत्वादन्यत्वाच्च सर्वदा ॥ ४ ॥

ahâryatvât anarghyatvât akshayatvât cha sarvadâ. (4)
-tva, Ab. sg. -tva, Ab. sg. -tva, Ab. sg. Ind. Ind.
from the irremov- from the inestima- from the imperish- and
ability, bleness, ableness,

संगमयति विद्यैव नीचगापि नरं सरित् ।

sam-gamayati vidyâ eva nîchâ-gâ api naram sarit
gam with sam, 3 sg. Pres. Par. Caus. -yâ, N. sg. Ind. -ga, N. sg. f. Ind. -ra, Ac. sg. -t, N. sg.
It causes to meet knowledge only, low-going even a man a stream

समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परं ॥ ५ ॥

samudram iva dus-dharsham nṛi-pam bhâgyam atas param. (5)
-dra, Ac. sg. Ind. -sha, Ac. sg. m. -pa, Ac. sg. -ya, N. sg. Ind. -ra, Ac. sg. n. Adv.
the ocean as, a difficult to be approached prince ; happiness thence further.

विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पात्रतां ।

vidyâ dadâti vi-nayam vi-nayât yâti pâtratâm
-yâ, N. sg. dâ, 3 sg. Pres. Par. -ya, Ac. sg. -ya, Ab. sg. yâ, 3 sg. Pres. Par. -â, Ac. sg.
Knowledge gives good behaviour, from good behav. one goes to worthine.

पात्रत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्मं ततः सुखं ॥ ६ ॥

pâtratvât dhanam âpnoti dhanât dharmam tatas sukham. (6)
-tva, Ab. sg. -na, Ac. sg. âp, 3 sg. Pres. Par. -na, Ab. sg. -ma, Ac. sg. Ind. -kha, Ac. sg.
from wor- wealth one obtains, from wealth religious thence happiness.
thiness merit,

विद्या शस्त्रस्य शास्त्रस्य द्वे विद्ये प्रतिपत्तये ।

vidyâ śāstrasya śāstrasya dve vidye prati-pattaye
-yâ, N. sg. -tra, G. sg. -tra, G. sg. dvi, N. du. f. -yâ, N. du. -ti, D. sg.
The know- of the weapon (and) of a learned two kinds of know- for acquirement
ledge book, ledge

आद्या हास्याय वृद्धले द्वितीयाद्रियते मदा ॥ ७ ॥

adyâ hâsyâya vṛddhatve dvitiyâ â-driyate sadâ. (7)
-ya, N. sg. f. -ya, D. sg. -tva, L. sg. -yâ, N. sg. f. dri with â, 3 sg. Pres. Pass. Ind.
the first for ridicule in old age, the second is respected always.

यन्त्रवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत् ।

yad nave bhâjane lagnas sañ-kûras na anyathâ bhavet
Ind. -va, L. sg. n. -na, L. sg. lag, N. sg. m. past -ra, N. sg. Ind. Ind. bhâ, 3 sg.
Because on a new vessel impressed an ornament not otherwise may be,
Part. Pass. Pol. Par.

कथाकलेन बालानां नीतिसिद्धिं कथ्यते ॥ ८ ॥

kathâ-chhalena bālânâm nîtis tad iha kathyate. (8)
Tip. -la, I. sg. -la, G. pl. -ti, N. sg. Ind. Ind. kath, 3 sg. Pres. Pass.
Through story-disguise of children prudence therefore here is told.

मित्रलाभः सुहृद्भेदो विग्रहः संधिरेव च ।

mitra - lābhas	suhṛd - bhedas	vi-grahas	sam-dhis	eva	cha
<i>Ttp. -bha, N. sg.</i>	<i>Ttp. -da, N. sg.</i>	<i>-ha, N. sg.</i>	<i>-dhi, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>
Friend-acquisition,	friend-separation,	war,	conciliation	even	and

पंचतंत्रात्तथान्यस्माद्ग्रन्थादाहृत्य लिख्यते ॥ ९ ॥

pañcha-tantrāt	tathā	anyasmāt	granthāt	ā-kriṣhya	likhyate. (9)
<i>Deigu. -tra, Ab. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ya, Ab. sg. m.</i>	<i>-tha, Ab. sg</i>	<i>kriṣh, with ā, Ger.</i>	<i>likh. 3 sg. Pres. Pass.</i>
from the Pañchat.	and likewise	from another	book	having drawn	is written.

अस्ति भागीरथीतीरे पाटलिपुत्रनामधेयं नगरं । तत्र

asti	bhāgirathī-tīre	pāṭaliputra-nāmadheyam	nagaram.	tatra
<i>as, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>Ttp. -ra, L. sg.</i>	<i>Bahuv. -ya, N. sg. n.</i>	<i>-ra, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>
There is	on the Bhāgirathī-bank	Pāṭaliputra-named	a town.	Therein

सर्वस्वामिगुणोपेतः सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् ।

sarva-svāmin-guṇa -upetas	su-darśanas	nāma	nara-patis	āsīt.
<i>Ttp. -ta, N. sg. m.</i>	<i>-na, N. sg.</i>	<i>-man, Ac. sg. Adv.</i>	<i>Ttp. -ti, N. sg.</i>	<i>as, 3 sg. Impf. Par.</i>
with all-lord's-qualities-endowed,	Sudarśana	by name	a man-lord	was.

स भूपतिरेकदा केनापि पथ्यमानं

sas	bhū-patis	ekadā	kena-api	paṭhyamānam
<i>tad, N. sg. m.</i>	<i>Ttp. -ti, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>kim, I. sg. m. Ind.</i>	<i>paṭh, Ac. sg. n. Pres. Ptc. Pass.</i>
That	earth-lord	one day	by somebody	being recited

श्लोकद्वयं श्रुत्वा ।

śloka-dvayam,	śruṭva :
<i>Ttp. -ya, Ac. sg.</i>	<i>śru, 3 sg. Perf. Par.</i>
a verse-couple	heard :

अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकं ।

aneka-saiṁśaya-uchchhedī	parokṣa-arthasya	darśakam
<i>Ttp. -din, N. sg. n.</i>	<i>Karm. -tha, G. sg.</i>	<i>-ka, N. sg. n.</i>
Many-doubts-dispelling,	of invisible-matter	showing,

सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्ति एव सः ॥ १० ॥

sarvasya	lochanam	śāstram	yasya	na	asti	andhas	eva	sas. (10)
<i>-va, G. sg. n.</i>	<i>-na, N. sg.</i>	<i>-tra, N. sg.</i>	<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>as, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>-dha, N. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>tad, N. sg. m.</i>
of everything	the eye,	learning	whose	not	is,	blind	indeed	he.

यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकता ।

yauvanam	dhana-sampattis	prabhutvam	a-vivekatā
<i>-na, N. sg.</i>	<i>Ttp. -ti N. sg.</i>	<i>-tva, N. sg.</i>	<i>-tā, N. sg.</i>
Youth,	wealth-acquisition,	lordship,	want of judgment,

एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयं ॥ ११ ॥

eka-ekam	api	an-arthāya	kim-u	yatra	chatusṭayam. (11)
<i>-ka, N. sg. n.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-tha, D. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ya, N. sg.</i>
one-by-one	even	to disadvantage,	how much more	where	a tetrad.

इत्याकर्षात्मनः पुत्राणामनधिगतशास्त्राणां नित्यम्

iti â-karṇya âtmanas putrânām an-adhigata-śāstrāṇām nityam
Ind. karṇ with ā, Ger. -man, G. sg. -ra, G. pl. Bahuv. -ra, G. pl. m. -ya, Ac. sg. n. Adv.
Thus having heard, of himself of the sons who had not-read-books constantly

उन्मार्गगमिनां शास्त्राननुष्ठानेनोद्दिग्मनाः स राजा चिंतयामास ।

unmārṅga-gāminām śāstra-ānanuṣṭhānena udvigna-manās sas rājā chintayām-āsa
Tlp. -min, G. pl. m. Tlp. -na, I. sg. Bahuv. -nas, N. sg. m. tad, N. -jan, N. sg. chint, 3 sg. Perf.
wrong-ways-going by the book-neglect with afflicted-mind, that king was reflecting

को ऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान् धार्मिकः ।

kas arthas putreṇa jātēna yas na vidvān * na dhārmikas
kim, N. -tha, N. sg. -ra, I. sg. jan, I. sg. m. past. yad, N. Ind. -vas, N. sg. m. Ind. -ka, N. sg. m.
sg. m. Ptc. Pass. sg. m.
What use * by a son born, who not learned, not virtuous?

काणेन चक्षुषा किं वा सूक्षुःपीडैव केवलं ॥ १२ ॥

kāṇeṇa cakṣuṣhā kim vâ cakṣus-piḍâ eva kevalam. (12)
-ṇa, I. sg. n. -shus, I. sg. kim, N. sg. n. Ind. Tlp. -ḍâ, N. sg. Ind. -la, Ac. sg. n. Adv.
with an injured eye what or? an eye-pain indeed merely.

अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चांतिमः ।

njāta-mṛta-mūrkhāṇām varum âdyaū na cha antimas
Deandea, -kha, G. pl. -ra, N. sg. n. -ya, N. du. m. Ind. Ind. -ma, N. sg. m.
Of unborn-dead-foolish-ones better the two first not and the last,

सखदुःखकरावाद्यावंतिमस्तु पदे पदे ॥ १३ ॥

sakṛit duḥkha-karau âdyaū antimas tu * pade pade. (13)
Ind. Tlp. -ra, N. du. m. -ya, N. du. m. -ma, N. sg. m. Ind. -da, L. sg. -da, L. sg.
once pain-causing the two first, the last but at step at step.

किंच । स जांतो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिं ।

kim-cha, sas jâtas yena jātēna • yāti vaiśas sam-ud-natim
Ind. tad, N. jan, N. sg. m. yad, I. sg. m. ya, 3 sg. -śa, N. sg. -ti, Ac. sg.
sg. m. past Ptc. Pass. sg. m. past Ptc. Pass. Pres. Par.
Moreover, He is born through born goes the family to exaltation,
whom

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ १४ ॥

pari-vartini sam-sāre mṛtas kas vâ na jāyate. (14)
-tin, L. sg. m. -ra, L. sg. mṛi, N. sg. m. past Ptc. Pass. kim, N. sg. m. Ind. Ind. jan, 3 sg. Pres. Att.
in the revolving world dead who or not is born?

गुणिगणनारंभे न पतति कठिनी सुसंभ्रमाद्यक्ष ।

guṇin-gaṇa-gaṇanâ-ârambhe na patati kaṭhīnī su-sambhramât yasya
Tlp. -bha, L. sg. Ind. pat, 3 sg. -nī, N. sg. Karm. -ma, Ab. sg. yad, G. sg. m.
Pres. Par.
In the virtuous-multitude-enumerating-attempt not falls the chalk through great-haste of whom

तेनांवा यदि सुतिनी वद बंध्या कीदृशी नाम ॥ १५ ॥

tena ambâ yadi sutinī vada bandhyâ kīdrīśī nāma. (15)
tad, I. sg. m. -bâ, N. sg. Ind. -nī, N. sg. vad, 2 sg. -yâ, N. sg. -drīśī, N. sg. f. -man, Ac.
through him the mother. if son-possessed, say, barren which (wife) in truth?

अपि च । दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं मनः ।

api cha, dāne tapasi śaurye cha yasya na prathitam manas
Ind. Ind. -na, L.sg. -pas, L.sg. -ya, L.sg. Ind. yad, G. Ind. prath, N.sg. n. -nas, N.
Also and, In liberality, in penance, in heroism and, whose not praised sg. n. mind,

विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ १६ ॥

vidyāyām artha-lābhe cha mātus ud-chāras eva sas. (16)
-yā, L. sg. Ttp. -lābha, L. sg. Ind. -tri, G. sg. -ra, N. sg. Ind. tad, N. sg. m.
in knowledge, in wealth-acquisition and, a mother's discharge merely he.

अपरं च । वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खश्चतैरपि ।

aparam cha, varam ekas guṇī putras na cha mūrkhā-śatais api
-ra, N. sg. n. Ind. -ra, N. sg. n. -ka, N. sg. n. -ṇin; N. sg. m. -ra, N. sg. Ind. Ind. Ttp. -ta, I. pl. Ind.
Again and, Better one virtuous son, not and of fools- even;
hundreds

एकश्चन्द्रसमी हन्ति न च तारागणैरपि ॥ १७ ॥

ekas chandras tamas hanti na cha tārā-gaṇais api. (17)
-ka, N. sg. m. -ra, N. sg. -mas, Ac. sg. han, 3 sg. Pres. Par. Ind. Ind. Ttp. -ṇa, I. pl. Ind.
the one moon darkness dispels, not and star-heaps even.

पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः काष्यतिदुष्करं ।

punya-tīrthe kṛtam yena tāpas kva-api ati-dus-karam
Karm. -tha, L. sg. kṛi, N. sg. n. past. Ptc. Pass. yad, I. sg. m. -pas, N. sg. Ind. Ind. Karm. -ra, N. sg. n.
At a holy-bath- performed by whom penance where-ever very-difficult
ing place

तस्य पुत्रो भवेदश्वः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ १८ ॥

tasya putras bhavet vaśyas sam-riddhas dhārmikas su-dhīḥ. (18)
tad, G. sg. m. -ra, N. sg. bhū, 3. sg. Pot. Par. -ya, N. sg. m. -dha, N. sg. m. -ka, N. sg. m. Bahy. -dhi, N. sg. m.
of him a son will be obedient, prosperous, righteous, wise.

अर्थागमो नित्यमरोगिता च प्रियश्च भार्या प्रियवादिनी च ।

artha-āgamas nityam a-rogiṭā cha priyas cha bhāryā priya-vādinī cha
Ttp. -ma, N. sg. -ya, Ac. sg. n. Adv. -tā, N. sg. Ind. -ya, N. sg. m. Ind. -yā, N. sg. Ttp. -din, N. sg. f. Ind.
Wealth-affluence, constantly not-illness and, a friend and, a wife kind-speaking and,

वश्यश्च पुत्रो ऽर्थकरी च विद्या षड्जीवलोकस्य सुखानि राजन् ॥ १९ ॥

vaśyas cha putras artha-karī cha vidyā, ṣaṭ jīva-lokasya sukhāni rājan. (19)
-ya, N. sg. m. Ind. -ra, N. sg. Ttp. -ra, N. sg. f. Ind. -yā, N. sg. aśaś, N. Ttp. -ka, G. sg., -kha, N. pl. -jan, V. sg.
obedient and a son, useful and a craft, the six of man-kind pleasures, O king.

को धन्यो बह्वभिः पुत्रैः कुशूलापूरणाढकैः ।

kas dhanyas bahubhis* putrais kuśūla-āpūraṇa-āḍhakais,
kin, N. sg. m. -ya, N. sg. m. -hu, I. pl. m. -ra, I. pl. Karm. -ka, I. pl.
Who wealthy through many sons,— granary-filling-measures ?

वरमेकः कुलालंबी यत्र विश्रूयते पितां ॥ २० ॥

varam ekas kula-ālambī yatra vi-śrūyate pitā. (20)
-ra, N. sg. n. -ka, N. sg. m. Ttp. -bin, N. sg. m. Ind. śru with vi, 3 sg. Pres. Pass. -tri, N. sg.
better one family-upholding, in whom is renowned the father.

ऋणकर्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।

rīṇa-kartā	pitā	śatrus	mātā	cha	vi-abhi-chāriṇī
<i>Typ. -tri, N. sg. m.</i>	<i>-tri, N. sg.</i>	<i>-ru, N. sg.</i>	<i>-tri, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-rin, N. sg. f.</i>
A debt-contracting	father	an enemy,	a mother	and	wanton,

भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपंडितः ॥ २१ ॥

blāryā	rūpavatī	śatrus	putras	śatrus	a-panḍitas. (21)
<i>-yā, N. sg.</i>	<i>-vat, N. sg. f.</i>	<i>-ru, N. sg.</i>	<i>-ra, N. sg.</i>	<i>-ru, N. sg.</i>	<i>Karm. -ta, N. sg. m.</i>
a wife	beautiful	an enemy,	a son	an enemy	not-learned.

अनभ्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषं ।

an-abhyāse	visham	vidyā	a-jirṇe	bhojanam	visham
<i>Karm. -sa, L. sg.</i>	<i>-sha, N. sg.</i>	<i>-yā, N. sg.</i>	<i>Karm. -ṇa, L. sg.</i>	<i>-na, N. sg.</i>	<i>-sha, N. sg.</i>
In want of practice	poison	knowledge,	is indigestion	food	poison,

विषं सभा दरिद्रस्य दंडस्य तरुणी विषं ॥ २२ ॥

visham	sabhā	daridrasya	vṛiddhasya	taruṇī	visham. (22)
<i>-sha, N. sg.</i>	<i>-bhā, N. sg. m.</i>	<i>-ra, G. sg. m.</i>	<i>-dha, G. sg. m.</i>	<i>-ṇa, N. sg. f.</i>	<i>-sha, N. sg.</i>
poison	company	of the poor,	of an old man	a young wife	poison.

यस्य कस्य प्रसूतो ऽपि गुणवान्पूज्यते नरः ।

yasya	kasya	pra-sūtas	api	guṇavān	pūjyate	naras
<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>kim, G. sg. m.</i>	<i>sū with pra, N. sg. m. past Ptc. Pass.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-vat, N. sg. m.</i>	<i>pūj, 3 sg. Pres. Pass.</i>	<i>-ra, N. sg.</i>
Of whom	- soever	engendered	also,	virtuous	is honoured	a man,

धनुर्विशिष्टो ऽपि निर्घुणः किं करिष्यति ॥ २३ ॥

dhanus	vanīśa-viśuddhas	api	nis-guṇas	kim	karishyati. (23)
<i>-nu, N. sg.</i>	<i>Typ. -dha, N. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Bahuv. -ṇa, N. sg. m.</i>	<i>kim, Ac. sg. n.</i>	<i>kṛ, 3 sg. Fut. Par.</i>
a bow	stem-faultless	also,	stringless	what	will it do ?

हा हा पुत्रक नमधीत सुगतैतासु रात्रिषु ।

hā	hā	putraka	na	adhi-ita	su-gata	etāsu	rātrishu
<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ka, V. sg.</i>	<i>Ind. i with adhi, V. sg. m. past Ptc. Pass.</i>	<i>Karm. -ta, V. sg. m.</i>	<i>etad, L. pl. f.</i>	<i>-ri, L. pl.</i>	
Ah,	ah,	O boy,	not-learned,	pleasantly-firing	in these	nights!	

तेन त्वं विदुषां मध्ये पंके गौरिव सीदसि ॥ २४ ॥

tena	tvam	viduṣāṃ	madhye	pañke	gaus	iva	sīdasi. (24)
<i>tad, I. sg. n.</i>	<i>yushmad, N. sg.</i>	<i>-vas, G. pl. m.</i>	<i>-ya, L. sg.</i>	<i>-ka, L. sg.</i>	<i>go, N. sg. Ind.</i>	<i>sad, 2 sg. Pres. Par.</i>	
therefore	thou.	of the learned	in the midst,	in a mire	cow-like,	thou sittest.	

तत्कथमिदानीमेते मम पुत्रा गुणवंतः क्रियन्तां ।

tad	katham	idāṇīm	ete	mama	putrās	guṇavantas	kriyantām ?
<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>etad, N. pl. m.</i>	<i>asmad, G. sg.</i>	<i>-ra, N. pl.</i>	<i>-vat, N. pl. m.</i>	<i>kṛ, 3 pl. Imp. Pass.</i>
Then	how	now	these	of me	the sons	virtuous	shall be made ?

आहारनिद्राभयमैशुनं च सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणां ।

āhāra-nidrā-bhaya-maithunam	cha	sāmānyam	etad	paśubhis	narāṇām
<i>Dvandva. -na, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ya, N. sg.</i>	<i>etad, N. sg. n.</i>	<i>-su, I. pl.</i>	<i>-ra, G. pl.</i>
Feeding-sleep-fear-love	and	common property	this	with animals	of men,

धर्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्मेण चीनाः पशुभिः समानाः ॥ २५ ॥

dharmaḥ hi teshāṃ adbhikā vi-śeṣhaḥ dharmeṇa hīnāḥ paśubhiḥ samānāḥ. (25)
-ma, N. sg. Ind. tad, G. pl. m. -ka, N. sg. m. -sha, N. sg. ma, I. sg. hā, N. pl. m. -su, I. pl. -na, N. pl. m.
Virtue for of them the addi- special pro- of virtue past. Plc. Pass. deprived with ani- equal.
tional perty ; mals

यतः । धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैको ऽपि न विद्यते ।

yataḥ, dharma-artha-kāma-mokṣāṇāṃ yasya ekas api na vidyate
Ind. Dvandva. -sha, G. pl. yad, G. sg. m. -ka, N. sg. m. Ind. Ind. vid, 3 sg. Pres.
For, Of virtue-wealth-desire-final of whom one even not is known,
liberation Pass.

अजगलस्तनस्यैव तस्य जन्म निरर्थकं ॥ २६ ॥

aṇa-gala-stanasya iva tasya janma nis-arthakam. (26)
Ttp. -na, G. sg. Ind. tad, G. sg. m. -man, N. sg. Bahuv. -ka, N. sg. n.
of the he-goat-throat-nipple like of him the birth seless.

यच्चोच्यते । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।

yad cha uchate, āyus karma cha vittaṃ cha vidyā ni-dhanam eva cha
yad, N. Ind. vach, 3 sg. Pres. -yus, N. sg. -man, N. sg. Ind. -ta, N. sg. Ind. -ya, N. sg. -na, N. sg. Ind. Ind.
sg. n. Pass.
What and is said, Life, action and, riches and, know- death even and,
ledge,

पंचैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ २७ ॥

pañcha etāni api sriṇyante garbha-sthasya eva dehinas. (27)
-chan, N. ctad, N. pl. n. Ind. sriṇ, 3 pl. Pres. Pass. Ttp. -stha, G. sg. m. Ind. -hin, G. sg. m.
five these also are produced of the in the womb- even being.
standing

किंच । अवश्यंभाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।

kim-cha avāśyam-bhāvinas bhāvāḥ bhavanti mahatām api
Ind. -vin, N. pl. m. -va, N. pl. bhū, 3 pl. Pres. Par. -hat, G. pl. m. Ind.
Moreover, Necessarily-becoming the conditions are of the great even ;—

नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥ २८ ॥

nagnatvam nīla-kaṇṭhasya mahā-ahi-śayanam hares. (28)
-tva, N. sg. Bahuv. -tha, G. sg. m. Ttp. -na, N. sg. -ri, G. sg.
the nakedness of the blue-necked, the on the great-serpent-lying of Hari.

अपि च । यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।

api cha, yad a-bhāvi na tad bhāvi bhāvi ched na tad anyathā
Ind. Ind. yad, N. Karm. -vin, Ind. tad, N. -vin, N. -vin, N. Ind. Ind. tad, N. Ind.
sg. n. N. sg. n. sg. n. sg. n. sg. n. sg. n.
Also and, What not-to be, not that to be; to be if, not that otherwise, .

इति चिन्ताविषयो ऽयमगदः किं न पीयते ॥ २९ ॥

iti chintā-viśa-gṇas ayam a-gaḍas kim na piyate? (29)
Ind. Ttp. -ghna, N. sg. m. idam, N. sg. m. -da, N. sg. Ind. Ind. pi, 3 sg. Pres. Pass.
thus reflection-poison-destroying this medicine why not is drunk ?

एतत्कार्याचमाणां केषांचिदालस्यवचनं ।

etaḥ	kārya-akṣamāṇām	keṣhām-clid	ālasya-vachanam.
etad, N. sg. n.	Ttp. -na, G. pl. m.	kin, G. pl. m. Ind.	Ttp. -na, N. sg. n.
This	of duty-incapable	of some	the laziness-speech !

न दैवमपि संचिंत्य त्यजेद्योगमात्मनः ।

na	daivam	api	sam-chintya	tyajet	ud-yogam	ātmanas
Ind.	-va, Ac. sg.	Ind.	chint with sam, Ger.	tyaj, 3 sg. Pot. Par.	-ga, Ac. sg.	-man, G. sg.
Not,	fate	even	reflecting on,	one should give up	the exertion	of one self,

अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्नुमर्हति ॥ ३० ॥

an-udyogena	tailāni	tilebhyas	na	āptum	arhati. (30)
Karm. -ga, I. sg.	-la, Ac. pl.	-la, Ab. pl.	Ind.	āp, Inf.	arh, 3 sg. Pres. Par.
with no-exertion	sesamum oil	from sesamum seeds	not	obtain	one can.

अन्यच्च । उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः

anyad cha,	udyoginam	puruṣa-siṃham	upa-eti	lakṣmīḥ,
-ya, N. sg. n. Ind.	-gin, Ac. sg. m.	Karm. -ha, Ac. sg.	i with upa, 3 sg. Pres. Par.	-mī, N. sg.
Again and,	The exerting himself	man-lion	approaches	Fortune,

दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।

daivena	deyam	iti	kā-puruṣhās	vadanti,
-va, I. sg.	dā, N. sg. n. Fut. Plc. Pass.	Ind.	Karm. -sha, N. pl.	vad. 3 pl. Pres. Par.
'by Fate	it must be given,'	thus	weak-men	say;

दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या

daivam	ni-hatya	kuru	pauruṣham	ātman-śaktyā,
-va, Ac. sg.	han with ni, Ger.	kṛi, 2 sg. Imp. Par.	-sha, Ac. sg.	Ttp. -ti, I. sg.
Fate	down-striking	do	a man's work	with thy own-power,

यत्ने हते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥ ३१ ॥

yatne	kṛite	yadi	na	sidhyati	kaś	atra	doshas ? (31)
-na, L. sg.	kṛi, L. sg. m.	Ind.	Ind.	sidh, 3 sg. Pres. Par.	kin, N.	Ind.	-sha, N. sg.
The effort	past Plc. Pass.	if	not	there is success,	what	therein	fault ?
	having been made,						

यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।

yathā	hi	ekena	chakreṇa	na	rathasya	gatis	bhavet
Ind.	Ind.	-ka, I. sg. n.	-ra, I. sg.	Ind.	-ha, G. sg.	-ti, N. sg.	bhū, 3 sg. Pot. Par.
As	for	with a single	wheel	not	of a carriage	movement	can be,

एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३२ ॥

evam	puruṣa-kāreṇa	vinā	daivam	na	sidhyati. (32)
Ind.	Ttp. -ra, I. sg.	Ind.	-va, N. sg.	Ind.	sidh, 3 sg. Pres. Par.
thus	a man's-work	without,	fate	not	does succeed.

तथा च । पूर्वजन्मकृतं कर्म तदैवमिति कथ्यते ।

tathā	cha,	pūrva-janman-kṛitam	karṇa	tad	daivam	iti	kathyate
Ind.	Ind.	Ttp. -ta, N. sg. n.	-man, N. sg.	tad, N. sg. n.	-va N. sg.	Ind.	kath, 3 sg. Pres. Pass.
Thus	and,	In a former-birth-done	action	that	'fate'	thus	is called,

तस्मात्पुरुषकारेण यत्नं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ३३ ॥

tasmāt	puruṣa-kāreṇa	yatnam	kuryāt	a-tandritas. (33)
tad, Ab. sg. n. Adv.	Ttp. -ra, I. sg.	-na, Ac. sg.	kṛi, 3 sg. Pot. Par.	Karm. -ta, N. sg. m.
therefore	with man's-work	effort	one should make	unwearied.

यथा मृत्पिंडतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।

yathā mṛid-piṇḍa-tas kartā kurute yad-yad ichchhati
Ind. Ttp. -ḍa, with Ab. aff. tas -tri, N. sg. m. kri, 3 sg. Pres. Attm. yad, Ac. sg. n. ish, 3 sg. Pres. Par.
As from a clay-lump the worker makes for himself whatever he wishes,

एवमात्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ३४ ॥

evam ātman-kṛitam karma mānavas prati-padyate. (34)
Ind. Ttp. -ta, Ac. sg. n. -man, Ac. sg. -va, N. sg. pad with prati, 3 sg. Pres. Attm.
thus the by himself-done action man obtains.

काकतालीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमयतः ।

kāka-tāliya-vat pra-āptam dṛiṣṭvā api ni-dhim āgra-tas
Ind. āp with pra, Ac. dṛiṣ, Ger. Ind. -dhi, Ac. sg. -ra with Ab. aff. tas
As-in (the story of) the reached having seen even a treasure in front,
Crow-and the Palmfruit,

न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते ॥ ३५ ॥

na svayam daivam ā-datte puruṣa-artham apa-īkshate. (35)
Ind. Ind. -va, N. sg. dā with ā, 3 sg. Ttp. -tha, Ac. sg. tksh with apa, 3 sg. Pres. Attm.
not of itself fate takes (it) up, man's-exertion it expects.

उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

ud-yamena hi sidhyanti kāryāṇi na manas-rathais
-na, I. sg. Ind. sidh, 3 pl. Pres. Par. -ya, N. pl. Ind. Ttp. -tha, I. pl.
Through exertion indeed succeed works, not through wishes,

न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ ३६ ॥

na hi suptasya siṃhasya pra-viśanti mukhe mṛigās. (36)
Ind. Ind. svap, G. sg. m. past. -ha, G. sg. viś with pra, 3 pl. -kha, L. sg. -ga, N. pl.
not indeed of the sleeping lion enter into the mouth the, deer.

मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।

mātri-pitri-kṛita-abhyāsas guṇitām eti bālakas
Bahuv. -sa, N. sg. m. -tā, Ac. sg. i, 3 sg. Pres. Par. -ka, N. sg.
By mother-and father-made-to study to the state of a comes a child,
virtuous man

न गर्भच्युतिमात्रेण पुत्रो भवति पंडितः ॥ ३७ ॥

na garbha-chyuti-mātreṇa putras bhavati paṇḍitas. (37)
Ind. Ttp. -ra, I. sg. -ra, N. sg. bhū, 3 sg. Pres. Par. -ta, N. sg. m.
not by birth-alone a son becomes learned.

माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।

mātā śatrus pitā vairi yena bālas na pāṭhitas
-tri, N. sg. -ru, N. sg. -tri, N. sg. -rin, N. sg. m. yad, I. sg. m. -la, N. sg. Ind. pāṭh, N. sg. m.
The mother an enemy, the father hostile, by whom a boy not made to study,

न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथा ॥ ३८ ॥

na śobhate sabhā-madhye haṁsa-madhye vakas yathā. (38)
Ind. śobh, 3 sg. Pres. Attm. Ttp. -ya, L. sg. Ttp. -ya, L. sg. -ka, N. sg. Ind.
not does he shine in an assembly-midst, in the flamingo-midst a crane like.

रूपयौवनसंपन्ना विशालकुलसंभवाः ।

rûpa-yauvana-sampannâs
Ttp. -na, N. pl. m. (rt. pad with sam, past Ptc. Pass.)
Beauty-youth-endowed

viśāla-kula-sambhavâs
Bahuv. -va, N. pl. m.
of noble-race-sprung,

विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ ३८ ॥

vidyâ-hînâs na śobhante nis-gandhâs iva kimśukâs. (39)
Ttp. -na, N. pl. m. (rt. hâ) Ind. śubh, 3 pl. Pres. Âtm. Bahuv. -dha, N. pl. m. Ind. -ka, N. pl.
knowledge-destitute ones not 'shine, scent-less like kimśuka flowers.

मूर्खोऽपि शोभते तावत्सभायां वस्त्रवेष्टितः ।

mûrkhas api śobhate tâvat sabhâyâm vastra-veshtitas
-kha, N. sg. m. Ind. śubh, 3 sg. Pres. Âtm. -vat, Ac. sg. n. Adv. -bhâ, I. sg. Ttp. -ta, N. sg. m. (rt. vesht).
A fool also shines so long in an assembly garment-dressed,

तावच्च शोभते मूर्खो यावत्किञ्चिन् भाषते ॥ ४० ॥

tâvat cha śobhate mûrkhas yâvat kim - chid na bhâshate. (40)
-vat, Ac. sg. n. Ind. śubh, 3 sg. -kha, N. sg. m. -vat, Ac. sg. n. kim, Ac. sg. n. Ind. Ind. bhâsh, 3 sg.
Adv. Pres. Âtm. Adv. Pres. Âtm.
So long and shines a fool as long as anything not he says.

एतच्चिंतयित्वा स राजा पंडितसभां कारितवान् ।

etad chintayitvâ sas râjâ paṇḍita-sabhâm kâritavân.
etad, Ac. sg. n. chint, Ger. tad, N. sg. m. -jan, N. sg. m. Ttp. -bhâ, Ac. sg. kpi, N. sg. m. past Ptc. Par. Caus.
This having thought that King a wise men-caused to be made.
.. . assembly

राजोवाच । भो भोः पंडिताः श्रूयतां । अस्ति ।

râjâ uvâcha : bho bhos paṇḍitâs, śrûyatâm ; asti
-jan, N. sg. vach, 3 sg. Perf. Par. Ind. Ind. -ta, V. pl. m. śru, 3 sg. Imp. Pass. na, 3 sg. Pres. Par. §
The King said : O ye wise, be it heard ; Is there

कश्चिदेवंभूतो विद्वान्यो मम पुत्राणां नित्यमु-

kas-chid evam-bhûtas vidvân yas mama putrânâm nityam
kim, N. sg. m. Ind. Karm. -ta, N. sg. m. -vas, N. sg. m. yad, N. sg. m. asmad, G. sg. -ra, G. pl. Ind.
any one such a sage, who of me of the sons constantly

आर्गगामिनामनधिगतशास्त्राणामिदानीं नीतिशास्त्रोपदेशेन पुनर्जन्म

unmârga-gâminâm an-adhigata-śâstrânâm idânîm nîti-śâstra-upadeśena punar-janma
Ttp. -min, G. pl. m. Bahuv. -ra, G. pl. m. Ind. Ttp. -śa, I. sg. Karm. -man, Ac. sg.
wrong-ways-going, who have not-read books, now by behaviour-book again-birth
tion

कारयितुं समर्थः ।

kârayitum sâmrthas?
kpi, Inf. Caus. -tha, N. sg. m.
to effect (is) capable?

यतः । काचः कांचनसंसर्गाद्भक्ते मारकतीं द्युतिं ।

yatas, kâchas kâñchana-saṁsargâd dhatte mârakatîm dyutim
Ind. -cha, N. sg. Ttp. -ga, Ab. sg. dhâ, 3 sg. Pres. Âtm. -ta, Ac. sg. f. -ti, Ac. sg.
For, Glass from gold-proximity accepts emerald splendour ;

तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणतां ॥ ४१ ॥

tathâ sat-sannidhānena mûrkhas yâti pravīṇatām. (41)
Ind. Ttp. -na, I. sg. -kha, N. sg. m. ya, 3 sg. Pres. Par. -tā, Ac. sg.
thus through the good-vicinity a fool goes to cleverness.

उक्तं च । हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ।

uktam cha, hiyate hi matis tâta hīnais saha sam-ā-gamāt
vach, N. sg. n. Ind. hā, 3 sg. Ind. -ti, N. sg. -tā, V. sg. hā, I. pl. m. past Ind. sam-ā-gamāt
past Ptc. Pass. Pres. Pass. Ptc. Pass. Ind. Prep. -ma, Ab. sg.
Said and, It is low- truly the intelli- my dear, low persons with through
ered gence, intercourse,

समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टतां ॥ ४२ ॥

samais cha samatām eti vi-śiṣṭais cha viśiṣṭatām. (42)
-ma, I. pl. m. Ind. -tā, Ac. sg. I, 3 sg. Pres. Par. -tā, I. pl. m. Ind. -tā, Ac. sg.
with equals and to equality it goes, with distinguished and to distinctior.

अत्रांतरे विष्णुशर्मनामा महापंडितः सकलनीतिशास्त्रतत्त्वज्ञो

atra antare viṣṇuśarman-nāmā mahā-paṇḍitaḥ sakala-nīti-śāstra-tattva-jñāsa
Ind. -ra, L. sg. Bahuv. -man, N. sg. m. Karm. -tā, N. sg. m. Ttp. -jñā, N. sg. m.
There meanwhile Viṣṇuśarman-named a great-scholar of all-behaviour-books-the
essence-knowing

बृहस्पतिरिव ब्रवीत् । देव महाकुलसंभ्रता एते राजपुत्राः ।

bṛhas-patis iva abravīt deva, mahā-kula-sambhūtās ete rājan-putrās;
Ttp. -ti, N. sg. Ind. brū, 3 sg. Impf. Par. -va, V. sg. Ttp. -tā, N. pl. m. etad, N. pl. m. Ttp. -ra, N. pl.
Bṛhaspati like spoke: Sire, from a great-family- these king's-sons;
sprung

तन्मया नीतिं ग्राहयितुं शक्यते ।

tad mayā nītim grāhayitum śakyante.
Ind. asmād, I. sg. -ti, Ac. sg. grāh, Inf. Caus. śak, 3 pl. Pres. Pass.
therefore by me behaviour to accept they can be made.

यतः । नाद्रव्ये निहिता काचित्क्रिया फलवती भवेत् ।

yatas, na a-dravye ni-hitā kâ-chid kriyâ phalavati bhavet
Ind. Ind. Karm. -ya, L. sg. dhā with ni, N. sg. f. kim, N. Ind. -yā, N. sg. -vat, N. sg. f. bhū, 3 sg.
For, Not on a worthless- bestowed any labour fruitful can be,
object

न व्यापारशतेनापि शुकवत्यायते वकः ॥ ४३ ॥

na vyāpāra-śatena api śuka-vat pāṭhyate vakas (43)
Ind. Ttp. -tā, I. sg. Ind. Ind. path, 3 sg. Pres. Pass. Caus. -ka, N. sg.
not by a hundred of exertions even parrot-like is made to talk a crauc.

अन्यच्च । अस्मिंस्तु निर्गुणं गोत्रे नापत्यमुपजायते ।

anyad cha, asmin tu nis-guṇam gotre na apatyam upa-jāyate
-ya, N. sg. n. Ind. idam, L. sg. n. Ind. Bahuv. -ya, N. sg. n. -ra, L. sg. Ind. -ya, N. sg. jan with upa, 3. sg. Pres.
Again and, In this but void-of virtue family not offspring is born,

आक्रे पद्मरागाणां जम्ब काचमण्डपैः कुतः ॥ ४४ ॥

â-kare padma-rāgāṇām janma kâcha-maṇḍapais kutas. (44)
-ra, L. sg. Bahuv. -ga, G. pl. -man, N. sg. Karm. -ni, G. sg. Ind.
In a mine of rubies the production of crystal whence?

अतो ऽहं षण्मासाभ्यन्तरे तव पुत्राचीतिशास्त्राभिज्ञान्करिष्यामि ।

atas aham shash-māsa- tava putrān nīti-śāstra-abhijñān karishyāmi.
abhyantare
Ind. asmad, N. sg. Ttp. -ra, L. sg. yushmad, G. sg. -ra, Ac. pl. Ttp. -jñā, Ac. pl. m. kṛi, 1 sg. Fut. Par.
Therefore I in a six-months- of thee the sons behaviour-book- will make.
interval knowing

राजा सविनयं पुनरुवाच ।

rājā sa-vinayam punar uvācha:
-jan, N. sg. Avyay. Ind. vach, 3 sg. Perf. Par.
The king graciously again spoke:

कीटो ऽपि सुमनःसंगादारोहति सतां शिरः ।

Kiṭas api sumanas-saṅgāt â-rohati satām śiras
-ta, N. sg. Ind. Ttp. -ga, Ab. sg. ruh with â, 3 sg. Pres. Par. -t, G. pl. -ras, Ac. sg.
A worm even through flower-attachment, ascends of the noble the head,

अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥

āsmā api yāti devatvam mahadbhis su-pratishṭhitas. (45)
-man, N. sg. Ind. yā, 3 sg. Pres. Par. -tva, Ac. sg. -hat, I. pl. m. Karm. -ta, N. sg. m. (rt. sthā)
a stone even goes to divinity by the great well-set up.

अन्यच्च । यथोदयगिरेर्द्रव्यं संनिकर्षेण दीप्यते ।

anyad cha, yathā udaya-gires dravyam sam-ni-karshēṇa dīpyate
-ya, N. sg. n Ind. Ind. Ttp. -ri, L. sg. -yā, N. sg. -sha, I. sg. dtp, 3 sg. Pres. Âtm.
Again and, As of the sunrise- a thing through the proximity shines,
mountain

तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णा ऽपि दीप्यते ॥ ४६ ॥

tathā sat-sannidhāṇena hīna-varṇas api dīpyate. 46
Ind. Ttp. -na, I. sg. Bahuv. -ṇa, N. sg. m. Ind. dtp, 3 sg. Pres. Âtm.
thus through the noble-vicinity one of low-caste even shines.

गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवन्ति

guṇās guṇa-jñeshu guṇās bhavanti
-ṇa, N. pl. Ttp. -jñā, L. pl. m. -ṇa, N. pl. bhū, 3 pl. Pres. Par.
Virtues in virtue-knowers virtues are,

ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

te nis-guṇam pra-āpya bhavanti doṣhās;
tad, N. pl. m. Bahuv. -ṇa, Ac. sg. m. āp with pra, Ger. bhū, 3 pl. Pres. Par. -sha, N. pl.
they to a virtue-void having come become vices;

आस्वादयतोयाः प्रभवन्ति नद्यः

āsvādya-toyās pra-bhavanti nadyas
Bahuv. -ya, N. pl. f. bhū with pra, 3 pl. Pres. Par. -di, N. pl.
savory-water holding rise rivers,

समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ ४७ ॥

samudram â-sādya bhavanti a-peyās (47)
-ra, Ac. sg. sad with â, Ger. Caus. bhū, 3 pl. Pres. Par. Karm. -ya, N. pl. f.
the sea having reached, they are undrinkable.

तदेतेषामस्मत्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाय भवतः प्रमाणं ।

tad	eteshām	asmāt-putrāṇām	nīti-śāstra-upadeśāya	bhavantas	pra-māṇam.
Ind.	etad, G. pl. m.	Ttp. -ra, G. pl.	Ttp. -śa, D. sg.	-vat, N. pl. m.	-ṇa, N. sg.
Therefore	of these	of us-the sons	for the behaviour- book-instruction	you	the authority.

इत्युक्त्वा तस्य विष्णुशर्मणो बह्वर्मानपुरःसरं पुत्रान्

iti	uktvā	tasya	viṣṇu-śarmaṇas	bahumāna-puraḥsaram	putrān
Ind.	vach, Ger.	tad, G. sg. m.	-man, G. sg.	Ind.	-ra, Ac. pl.
Thus	having said	of that	Viṣṇuśarman	by respect preceded	the sons

समर्पितवान् । अथ प्रासादप्रष्ठे सुखोपविष्टानां राजपुत्राणां

sam-arpitavān.	atha	prāsāda-prisṭhe	sukha-upaviṣṭānām	rājan-putrāṇām
ri, with sam, N. sg. m.	Ind.	Ttp. -ṭhe, I. sg.	Karm. -ta, G. pl. m.	Tpt. -ra, G. pl.
past. Plc. Par. Caus.			(vt. viś with upa).	
he made over.	Now	on the palace- terrace	of the comfortably- seated	king's sons

पुरस्तात्प्रावक्रमेण स पंडितोऽब्रवीत् ।

purastāt	prastāva-kramēṇa	sas	paṇḍitas	abravīt :
Ind.	Ttp. -ṇa, I. sg.	tad, N. sg. m.	-ta, N. sg. m.	brū, 3 sg. Impf. Par.
in front	of introduction-by way	that	learned man	said :

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमतां ।

kāvya-śāstra-vipodena	kālas	gacchhati	dhimatām
Ttp. -ṇa, I. sg.	-la, N. sg. m.	gam, 3 sg. Pres. Par.	-mat, G. pl. m.
Through poem-book-entertainment	the time	passes away	of the wise,

व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ ४८ ॥

vyasanena	cha	mūrkhāṇām	nidrayā	kalahena	vā. (48)
-na, I. sg.	Ind.	-kha, G. pl. m.	-drā, I. sg.	-ha, I. sg.	Ind.
through vice	and	of fools,	through sleep,	through quarrel	or.

तद्भवतां विनोदाय काककूर्मादीनां विचित्रां

tad	bhavatām	vi-nodāya	kāka-kūrma-ādīnām	vichitrām
Ind.	-vat, G. pl. m.	-ā, D. sg.	Bahuv. -di, G. pl. m.	-tra, Ac. sg. f.
Therefore	of you	for the entertainment	of the crow-the tortoise-etc.	the wonderful

कथां कथयामि । राजपुत्रैस्तु । आर्य कथ्यतां ।

kathām	kathayāmi.	rājan-putrais	uktam :	ārya	kathyatām.
-thā, Ac. sg.	kath, 1 sg.	Ttp. -ra, I. pl.	vach, N. sg. n. past	-ya, V. sg.	kath, 3 sg. Imp. Pass
story	I tell.	By the princes	said :	Reverend Sir,	it may be told.

विष्णुशर्मेवाच । शृणुत । संप्रति मित्रलाभः प्रस्तूयते यस्या-

viṣṇu-śarmā	uvācha :	śṛiṇuta ;	samprati	mitra-lābhas	pra-stūyate,	yasya
-man, N. sg.	vach, 3 sg.	śru, 2 pl. Imp.	Ind.	Ttp. -bha, N. sg.	stu with pra, 3 sg.	yad, G. sg. m.
Viṣṇuśarman	said :	Listen ;	now	the friend- acquisition	is introduced,	of which

यमाद्यः श्लोकः ॥

ayam	ādyas	ślokas :
idam, N. sg. m.	-ya, N. sg. m.	-ka, N. sg.
this	the first	verse :

॥ मित्रलाभः ॥

MITRA-LÂBHAS.

Ttp. -bha, N. sg.

FRIEND-ACQUISITION.

असाधना वित्तहीना बुद्धिमंतः सुहृत्तमाः ।

a-sâdhanâs	vitta-hinâs	buddhimantas	subhṛittamâs
Bahw. -na, N. pl. m.	, Ttp. -na, N. pl. m. (rt. hâ).	-mat, N. pl. m.	su-hṛid, N. pl. m. Superl.
Having no-means,	of wealth-destitute,	the wise,	(if) very friendly,

साधयंत्याशु कार्याणि काककूर्ममृगाखुवत् ॥ १ ॥

sâdhayanti	âśu	kâryâṇi	kâka-kūrma-mṛiga-âkhu-vat.	(1)
sâdh, 3 pl. Pres. Ac. sg. n., Adv. Par. Caus.	-ya, Ac. pl.		Deandra, with aff. vat, Ind.	
accomplish	quickly	purposes	like-the crow-the tortoise-the deer-the mouse.	

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति ।

râjan-putrâs	ûchus :	katham	etad ?	vishṇu-śarmâ	kathayati :
Ttp. -ra, N. pl.	vach, 3 pl. Perf. Par.	Ind.	etad, N. sg. n.	-man, N. sg.	kath, 3 sg. Pres. Par.
The princes	said :	'How	that ?'	Vishṇuśarman	relates :

अस्मि गोदावरीतीरे विशूलः शाल्मलीतरुः । तत्र

asti	godâvari-tīre	viśûlas	śâlmali-tarus ;	tatra
as, 3 sg. Pres. Par.	Ttp. -ra, L. sg.	-la, N. sg. m.	Karm. -ru, N. sg.	Ind.
There is	on the Godâvari-bank	a large	silk cotton-tree ;	thereon

नानादिग्देशादागत्य रात्रौ पक्षिणो निवसन्ति । अथ

nânâ-diś-dêśât	â-gatya	râtrau	pakṣhiṇas	ni-vasanti.	atha
Ttp. -śa, Ab. sg.	gam with â, Ger.	-ri, L. sg.	-shiu, N. sg. m.	vas with ni, 3 pl. Ind. Pres. Par.	
from various-region-country	having arrived	at night	birds	dwelt.	Now

कदाचिदवसन्नायां रात्रावस्ताचलंचूडावलंबिनि भगवति

kadâ-chid	ava-sannâyâm	râtrau	astâchala-chûḍâ-avalambini	bhagavati
Ind. Ind.	sad with ava, L. sg. f. past Ptc. Pass.	-ri, L. sg.	Ttp. -bin, L. sg. m.	-vat, L. sg. m.
once,	being ended	the night,	while on setting-mountain-crest-resting	the venerable

कुमुदिनीनायके चंद्रमसि लघुपतनकनामा वायसः प्रबुद्धः

kumudini-nâyake	chandramasi	laghupatanaka-nâmâ	vâyasas	pra-buddhas
Ttp. -ka, L. sg. m.	-mas, L. sg.	Bahw. -man, N. sg. m.	-sa, N. sg.	budh with pra, N. sg. m. past Ptc. Pass.
lotus-lover	the moon,	Laghupatanaka-named	a crow,	being awake,

कृतांतमिव द्वितीयमायांतं व्याधमपश्यत् । तम-

kṛitāntam	iva	dvitīyam	â-yāntam	vyâdham	apaśyat.	tam
-ta, Ac. sg.	Ind.	-ya, Ac. sg. m.	yâ with â, Ac. sg. m.	-dha, Ac. sg.	dris, 3 sg. Impf. Par.	iad, Ac. sg. m.
Death	like	a second,	approaching	a hunter	saw.	IIim

वलोक्याचितयत् । अद्य प्रातरेवानिष्टदर्शनं

ava-lokya	achintayat :	adya	prâtar	eva	anishṭa-darśanam
lok with ava, Ger.	chint, 3 sg. Impf. Par.	Ind.	Ind.	Ind.	Ttp. -na, N. sg.
having seen	he reflected :	To day	early	indeed	of unwished-the sight

जातं । न जाने किमनभिमतं दर्शयिष्यति ।

jâtam ;	na	jâne	kim	an-abhimatam	darśayishyati
jan, N. sg. n. past	Ind.	jñâ, 1 sg. Pres. 4tm.	Ac. sg. 7.	Karm. -ta, Ac. sg. n.	dris, 3 sg. Fut.
Ptc. Pass.				(pt. man with abhi)	ii. Par. Caus.
produced ;	not	do I know,	what	disagreeable	it will show.

इत्युक्त्वा तदनुसरणक्रमेण व्याकुलश्चलितः ।

iti	uktvâ	tad-anusaraṇa-krameṇa	vyâkulas	chalitas.
Ind.	vach, Ger.	Ttp.-ma, I. sg.	-la, N. sg. m.	chal, N. sg. m. past Ptc. Pass.
Thus	having said	by way-of following-him	perplexed	he moved about.

यतः । शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।

yatas,	śoka-sṭhâna-sahasrâṇi	bhaya-sṭhâna-śatâni	cha
Ind.	Ttp. -ra, N. pl.	Ttp. -la, N. pl.	Ind.
For,	Of sorrow-occasions-thousands,	of fear-occasions-hundreds	and

दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितं ॥ २ ॥

divase	divase	mûdham	â-viśanti	na	pañḍitam. (2)
-sa, L. sg.	-sa, L. sg.	muh, Ac. sg. m. past	vis, with â, 3 pl.	Ind.	-ta, Ac. sg. m.
		Ptc. Pass.	Pres. Par.		
by day	by day	the fool	approach,	not,	the wise.

अन्यच्च । विषयिणामिदमवश्यं कर्तव्यं ।

anyad	cha,	vishayinâm	idam	avaśyam	kartavyam.
-ya N. sg. n.	Ind.	-yin, G. pl. m.	idam, N. sg. n.	Ind.	kṛi, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.
Again	and ;	Of men of the world	this	surely	to be done.

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितं ।

ud-sṭhâya	ud-sṭhâya	boddhavyam	mahat	bhayam	upa-sṭhitam,
sṭhâ with ud, Ger.	sṭhâ, with ud, Ger.	budh, N. sg. n.	-t. N. sg. n.	-ya, N. sg.	sṭhâ, with upa, N. sg. n.
		Ptc. Fut. Pass.			past Ptc. Pass.
Having risen,	having risen,	it is to be thought,	great	danger	impending,

मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ३ ॥

maraṇa-vyâdhi-śokânâm	kim	adya	ni-patishyati ? (3)
Dvandva. -ka, G. pl.	kim, N. sg. n.	Ind.	pat, with ni, 3 sg. Fut. ii. Par.
of death-sickness-sorrow	which	to-day	will fall down ?

अथ तेन व्याधेन तंडुलकणाम्बिकीर्यं जलं

atha	tena	vyâdhena	tanḍula-kaṇân	vi-kīrya	jâlam
Ind.	taḍ, I. sg. m.	-dha, I. sg.	Ttp. -ya, Ac. pl.	kṛi, with vi, Ger.	-la, N. sg.
Then	by that	hunter	rice-grains	having scattered,	a net

विस्तीर्णः । स च प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः ।

vi-stīrṇam ; sīrt, with vi, N. sg. n. past Ptc. Pass. was spread ;	sas tad, N. sg. m. Ind. he	cha Ind. and	pra-chhannas chhad, with pra, N. sg. m. past Ptc. Pass. hidden	bhūtvā bha, Ger. having been	sthitas. sthā, N. sg. m. past Ptc. Pass. stood.
---	-------------------------------------	--------------------	---	------------------------------------	--

तस्मिन्नेव काले चित्रग्रीवनामा कपोतराजः सपरिवारो

tasmin tad, L. sg. m. Ind. At that	eva Ind. very	kāle -la, L. sg. time	chitragrīva-nāmā Bahuv. -man, N. sg. m. Chitragrīva-named	kapota-rājas Ttp. -ja, N. sg. a pigeon-king	sa-parivāras Bahuv. -ra, N. sg. m. with-retinue
---	---------------------	-----------------------------	---	---	---

वियतिः । विषर्पस्तांसंदुलकणानवलोकयामास । ततः

viyati -t, L. sg. Ind. in the air	vi-sarpan srip, with vi, N. sg. m. Ptc. Pres. Par. flying-about	tān tad, Ac. pl. m. those	tanḍula-kaṇān Ttp. -ṇa, Ac. pl. rice-grains	ava-lokayām-āsa. lok, with ava, 3 sg. Perf. Par. espying-was.	tatas Ind. Then
--	--	---------------------------------	---	---	-----------------------

कपोतराजस्तंदुलकणेषु भ्रान्तकपोतान् प्रत्याह । कुतो ऽत्र

kapota-rājas Ttp. -ja, N. sg. the pigeon-king	tanḍula-kaṇa-lubdhān Ttp. -dha, Ac. pl. m. (vt. lubbh) the rice-grains desiring	kapotān -ta, Ac. pl. pigeons	prati-āha : -ah, with prati, 3 sg. addressed :	kutas Ind. Whence	atra Ind. here
---	---	------------------------------------	--	-------------------------	----------------------

निर्जने वने तंदुलकणानां संभवः । तन्निरूप्यतां तावत् ।

nis-jane Bahuv. -na, L. sg. n. in the lonely	vane -na, L. sg. wood	tanḍula-kaṇānām Ttp. -ṇa, G. pl. of rice-grains	sam-bhavas? -va, N. sg. the produc- tion?	tad tad, N. sg. n. That	ni-rūpyatām rūp, with ni, 3 sg. Imp. Pass. may be in- vestigated,	tāvat! Ind. first!
--	-----------------------------	---	--	----------------------------------	---	--------------------------

भद्रमिदं न पश्यामि । प्रायेणानेन तंदुलकणलोभेना-

bhadram -ra, Ac. sg. n. Fortunate	idam idam, Ac. sg. n. this	na Ind. not	paśyāmi. dṛś, 1 sg. Pres. Par. I do consider.	prāyeṇa -ya, I. sg. Adv. Possibly	anena idam, I. sg. m. through this	tanḍula-kaṇa-lobhena Ttp. -bha, I. sg. I rice-grain-desire
--	-------------------------------------	-------------------	--	--	---	---

स्माभिरपि तथा भवितव्यं ।

asmābhis asmad, I. pl. by us	api Ind. also	tathā Ind. thus	bhavitavyam, bhū, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass. to be fared,
------------------------------------	---------------------	-----------------------	--

कंकणस्य तु लोभेन मग्नः पङ्के सुदुस्तरे ।

kaṅkaṇasya -ṇa, G. sg. of gold	tu Ind. (but)	lobhena -bha, I. sg. through desire	magnas majj, N. sg. m. past Ptc. Pass. plunged	paṅke -ka, L. sg. in a mire	su-dustare Karm. -ra, L. sg. n. or m. very-difficult-to be crossed,
--------------------------------------	---------------------	---	---	-----------------------------------	---

वृद्धव्याघ्रेण संप्राप्तः पथिकः स मृतो यथा ॥ ४ ॥

vṛddha-vyāghreṇa Karm. -ra, I. sg. by an old-tiger	sam-pra-āptas āp, with sam and pra, N. sg. m. past Ptc. Pass. seized	pathikas -ka, N. sg. wanderer	sas tad, N. sg. m. that	mṛitas mṛi, N. sg. m. past Ptc. Pass. dead	yathā. Ind. as.
--	---	-------------------------------------	----------------------------------	---	-----------------------

कपोता ऊचुः । कथमेतत् । सो ऽब्रवीत् ।

kapotās -ta, N. sg. The pigeons	ūchus : vach, 3 pl. Perf. Par. said :	katham Ind. how	etad ? etad, N. sg. n. that ?	sas tad, N. sg. m. He	abravīt : brū, 3 sg. Impf. Par. said :
---------------------------------------	---	-----------------------	-------------------------------------	-----------------------------	--

अहमेकदा दक्षिणारण्ये चरन्नपश्यं । एको वृद्धव्याघ्रः स्नातः

aham	ekadā	dakṣiṇa-aranye	charan	apaśyam,	ekas	vṛddha-vyāghras	snātas
aham,	Ind.	Karm. -ya, L. sg.	char, N. sg. m.	dṛś, 1 sg.	eka, N.	Karm. -ra, N. sg.	snā, N. sg. m.
N. sg.			Pres. Ptc. Par.	Impf. Par.	sg. m.		past Ptc. Pass.
I	once	in the south- ern-wood	roaming	saw,	An	old-tiger	bathed

कुशहस्तः सरसीरे ब्रूते । भो भोः पांथ इदं

kuśa-hastas	saras-tīre	brûte :	bho	bhos	pāntha,	idam
Bahuv. -ta, N. sg. m.	Ttp. -ra, L. sg.	brû, 3 sg. Pres. Âtm.	Ind.	Ind.	-tha, V. sg.	idam, N. sg. n.
with kuśa grass-	on a lake-bank	says :	Ilo,	ho,	wanderer,	this
in his hand						

सुवर्णकंकणं गृह्यतां । ततो लोभाकृष्टेन केनचित्पांथेना-

suvarṇa-kaṅkaṇam	grihyatām !	tataḥ.	lobha-ākṛiṣṭena	kena-chid	pānthena
Ttp. -ṇa, N. sg.	grah, 3 sg.	Ind.	Ttp. -ta I. sg. m.	kim, Ind.	-tha, I. sg.
	Imp. Pass.		(rt. kṛish with ā)	I. sg. m.	
gold-bracelet	may be taken !	Then	by a desire-attracted	some	wanderer

लोचितं । भाग्येनैतत्संभवति । किंलक्ष्मिन्नात्मसंदेहे

â-lochitam :	bhāgyena	etad	saṁ-bhavati ;	kim-tu	âsmīn	âtman-sandehe
loch with â, N. sg. n.	-ya, I. sg.	etad, N. sg. n.	bhû with saṁ,	Ind. Ind.	idam, L. sg. m.	Ttp. -ha, L. sg.
n. past Ptc. Pass.		3 sg. Pres. Par.	3 sg. Pres. Par.			
it was considered :	luckily	this	happens ;	but	in this	life-risk

प्रवृत्तिर्न विधेया ।

pra-vṛtṭis	na	vi-dheyâ ;
-ti, N. sg.	Ind.	dhâ with vi, N. sg. f. Ptc. Fut. Pass.
engagement	not	to be made ;

यतः । अनिष्टादिदुःखाभावेऽपि न गतिर्जायते शुभा ।

yatas,	an-iṣṭât	iṣṭa-l bhe	api	na	gatis	jâyate	śubbâ,
Ind.	Karm. -ta,	Ttp. -bha, L. sg.	Ind.	Ind.	-ti, N. sg.	jan, 3 sg.	-bha, N.
	Ab. sg. (rt. ish).					Pres. Âtm.	sg. f.
For,	From an	on pleasure-	even	not	a result	is produced.	prosperous,
	unpleasant one	reception					

यत्रास्ते विषमसंगोऽमृतं तदपि मृत्यवे ॥ ५ ॥

yatra	âste	viṣa-saṁsargas	a-mṛitam	tad	api	mṛityave. (5)
Ind.	â, 3 sg.	Ttp. -ga, N. sg.	Bahuv. -ta,	tad, N.	Ind.	-ya, D. sg.
	Pres. Âtm.		N. sg.	sg. n.		
where	there lies	poison-mixture,	Ambrosia	that	even	for death.

किंतु सर्वत्रार्थाजने प्रवृत्तिः संदेह एव ।

kim-tu	sarvatra	artha-arjane	pra-vṛtṭis	saṁ-dehas	eva.
Ind. Ind.	Ind.	Ttp. -na, L. sg.	-ti, N. sg.	-ha, N. sg.	Ind.
However	everywhere	in wealth acquisition	engaging	risk	certainly.

तथा चोक्तं । न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति ।

tathâ	cha	uktam,	na	saṁ-śayam	an-âruhya	naras	bhadrâṇi	paśyati
Ind.	Ind.	vach, N. sg. n.	Ind.	-ya, Ac. sg.	an before ruh	-ra, N. sg.	-ra, Ac. pl. n.	dṛś, 3 sg.
		past Ptc. Pass.			with â, Ger.			Pres. Par.
Thus	and	said,	Not	risk	not-having	a man	prosperity	beholds,
					encountered			

संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ६ ॥

saṁ-śayam	punar	â-ruhya	yadi	jivati	paśyati. (6)
-ya, Ac. sg.	Ind.	ruh with â, Ger.	Ind.	jiv, 3 sg. Pres. Par.	dṛś, 3 sg. Pres. Par.
risk	on the con-	having en-	if	he lives,	he sees (it).
	trary	countered,			

तन्निरूपयामि तावत् । प्रकाशं ब्रूते । कुत्र तव कंकणं ।

tad	ni-rūpayāmi	tāvat.	pra-kāśam	brūte :	kutra	tava	kaṅkaṇam?
tad, Ac.	rūp with ni, 1 sg.	Ind.	Ind.	brū, 3 sg.	Ind.	yushmad,	-ṇa, N. sg.
sg. n.	Pres. Par.			Pres. Att.		G. sg.	
That	I investigate	then.	Aloud	he says :	Where	of thee	the bracelet?

व्याघ्रो हस्तं प्रसार्य दर्शयति । पांथो ऽवदत् । कथं

vyāghras	hastam	pra-sārya	darśayati.	pānthas	avadat :	katham
-ra, N. sg.	-ta, Ac. sg.	sri with pra,	drś 3 sg. Pres.	-tha, N. sg.	vad, 3 sg.	Ind.
		Ger. Caus.	Par. Caus.		Impf. Par.	
The tiger	the paw	having stretched-	shows.	The wan-	said :	How
		forth		derer		

मारान्मके त्वयि विश्वासः । व्याघ्र उवाच । शृणु रे पांथ ।

māra-ātmake	tvayi	vi-śvāśas?	vyāghras	uvācha :	śṛṇu	re	pānthā!
Bahuv. -ka, L.	yushmad,	-sa, N. sg.	-ra, N. sg.	vach, 3 sg.	śru, 2 sg.	Ind.	-tha, V. sg.
sg. m. (ātinan)	L. sg.			Perf. Par.	Imp. Par.		
in the mur-	in thee	confidence?	The tiger	said :	Listen	O	wanderer!
der-minded							

प्रागेव यौवनदशायामतिदुर्वृत्त आसं । अनेकगोमानुषाणां बधान्मे

prāk	eva	yauvana-	ati-durvṛttas	āsam.	aneka-go-	badhāt	me
		daśāyām			mānushāṇām		
prāch, Ac.	Ind.	Ttp. -śā,	Karm. -tta, N.	as, 1 sg.	Karm. -śa, G. pl.	-dha, Ab.	asmad,
sg. n. Adv.		L. sg.	sg. m.	Impf. Par.		sg.	G. sg
For-	indeed	in the youth-	exceedingly-	I was.	Of many-cows-	because of	of me
merly		period	wicked		(and)-men	the murder,	

पुत्रा मृता दाराश्च वंशहीनश्चाहं । ततः केनचिद्धार्मिकेण-

putrās	mṛitās	dārās	cha	vaiśā-hīnas	cha	aham. tatas	kena-chid	dhārmikeṇa
-ra, N.	mṛi, N. pl. m.	-ra, N.	Ind.	Ttp. -na, N.	Ind.	asmad, Ind.	kim, I. sg. m.	-ka, I. sg. m.
pl.	past Ptc. Pass.	pl.		sg. m. (bh)		N. sg.	Ind.	N. sg.
the sons	dead,	wife	and,	family-deprived	and	I.	Then	by some virtuous

हमादिष्टः । दानधर्मादिकं चरतु भवान् । तदुपदेशादिदानीमहं

aham	ā-diṣṭas :	dāna-dharma-ādikam	charatu	bhāvān.	tad-upadeśāt	idānim	aham
asmad,	dis with ā, N. sg.	Bahuv. -ka, Ac.	char, 3 sg.	-vat, N.	Ttp. -śa, Ab. sg.	Ind.	asmad,
N. sg.	m. past Ptc. Pass.	sg. n. (ādi)	Imp. Par.	sg. m.			N. sg.
I	was advised :	Liberality-virtue,	should	you.	Of him-because	now	I
		etc.	practise		of the advice		

स्नानशीलो दाता वृद्धो गलितनखदंतो न कथं विश्वासभूमिः ।

snāna-śīlas	dātā	vṛddhas	galita-nakha-dantas	na	katham	viśvāsa-bhūmis?
Bahuv. -la,	-tri, N.	-dha, N. sg. m.	Bahuv. -ta, N. sg. m.	Ind.	Ind.	Ttp. -ni, N. sg.
N. sg. m.	sg. m.					
ablution-	charitable,	old,	Having lost-claws-	not	how	a confidence-
observing,			(and)-teeth			object?

यतः । इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः क्षमा ।

yatas,	ijyā-adhyayana-dānāni	tapas	satyam	dhṛitis	kshamā
Ind.	Devādvā. -na, N. pl.	-as, N. sg.	-ya, N. sg.	-ti, N. sg.	-mā, N. sg.
'For,	Sacrificing-study-charity,	penance,	truth,	firmness,	forgiveness,

अलोभ इति मार्गी ऽयं धर्मस्याष्टविधः स्यतः ॥ ७ ॥

a-lobhas	iti	mārgas	ayam	dharmasya	aṣṭan-vidhas	smṛitas; (7)
Karm. -bha, N. sg.	Ind.	-ga, N. sg.	idam, N. sg.	-ma, G. sg.	Bahuv. -dha, N. sg. m.	smṛi, N. sg. m. past.
						Ptc. Pass.
want-of desire,	thus	way	this	of virtue	the eight-fold	is recorded;

तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।

tatra	pûrvas	chatur-vargas	dambha-artham	api	sevyate ;
Ind.	-va, N. sg. m.	Dvigu. -ga, N. sg. m.	Ind. (-tha, Ac. sg.)	Ind.	sev, 3 sg. Pres. Pass.
There	the former	four-collection	for simulation's sake	also	is attended to;

उत्तरसु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥ ८ ॥

uttaras	tu	chatur-vargas	mahâ-âtmani	eva	tishṭhati (8)
ra, N. sg. m.	Ind.	Dvigu. -ra, N. sg.	Bahuv. -man, L. sg. m.	Ind.	sthâ, 3 sg. Pres. Par.
he latter	but	four-collection	in the great-minded	only	stands,

प्रम चैतावांसोभविरहो येन स्वहस्तस्यमपि सुवर्णकंकणं

nama	cha	etâvân	lobha-virahas	yena	sva-hasta-stham	api	suvarṇa-kaṅkaṇam
smad,	Ind.	-vat, N.	Ttp. -ha, N. sg.	yad, L. sg. n.	Ttp. -stha, Ac. sg. n.	Ind.	Ttp. -ṇa, Ac. sg.
(f. sg.)	sg. m.	sg. m.	Adv.	Adv.	Adv.		
If me	and	such	desire-freedom	that	in the own-hand-	even	the gold-bracelet
					standing		

प्रसै कसैचिद्वात्मिच्छामि । तथापि व्याघ्रो मानुषं खादती-

kasmai	kasmai-chid	dâtum	ichehhâmi.	tathâ	api	vyâghras	mânusham	khâdati
ad, D.	kim, D.	Ind.	dâ, Inf.	ish, 1 sg.	Ind.	Ind.	-ra, N. sg.	-sha, Ac. sg.
sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.	sg. m.
to any-body	to give	I wish.	So	even,	'the tiger	the man	devours,'	

ति लोकप्रवादो दुर्निवारः ।

iti	loka-pravâdas	dus-nivâras.
Ind.	Ttp. -da, N. sg.	-ra, N. sg. m.
hus	the world-report	difficult-to be overcome.

प्रतः । गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनी ।

yatas,	gata-anugatikas	lokas	kuṭṭanīm	upa-deśinīm
Ind.	Bahuv. -ka, N. sg. m.	-ka, N. sg.	-ni, Ac. sg.	-sinī, Ac. sg. f.
For,	The predecessor-following	world	a bawd	as instructress:

प्रमाणयति नो धर्मे यथा गोघ्नमपि द्विजं ॥ ९ ॥

pramāṇayati	nas	dharmo	yathâ	go-ghnam	api	dvâ-jam. (9)
pramāṇaya, 3 sg. Pres. Par.	asmad, D. pl.	-ma, L. sg.	Ind.	Ttp. -na, Ac. sg. m.	Ind.	-ja, Ac. sg. m.
holds up as a model	to us	in virtue,	as	a cow-killing	also	a twice-born.

मया च धर्मशास्त्राण्यधीतानि । शृणु ।

mayâ	cha	dharmâ-sâstrâṇi	adhi-itâni.	śṛṇu !
asmad, L. sg.	Ind.	Ttp. -ra, N. pl.	i with adhi, N. pl. n. past Ptc. Pass.	śru, 2. sg. Imp. Par.
By me	and	of religion-the books	read.	Listen ;

मरुस्थल्यां यथा वृष्टिः कुधार्ते भोजनं तथा ।

maru-sthalyâm	yathâ	vṛṣṭis	kshudhâ-ârte	bhojanam	tathâ,
Ttp. -li, L. sg.	Ind.	-ti, N. sg.	Ttp. -ta, L. sg. m.	-na, N. sg.	Ind.
In a desert-place	as	rain,	in the hunger-pained	food	thus,

दरिद्रे दीयते दानं सफलं पाण्डुनन्दन ॥ १० ॥

daridre	dīyate	dānam	sa-phalam	pāṇḍu-nandana. (10)
-ra, L. sg. m.	dâ, 3 sg. Pres. Pass.	-na, N. sg.	Bahuv. -la, N. sg. n.	Ttp. -na, V. sg.
Unto a poor	is given	a gift	fruitful,	O Pāṇḍu-son.

प्राणा यथात्मनो ऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।

prāṇās	yathā	ātmanas	abhi-ishṭās	bhūtānām	api	te	tathā
-ya, N. pl.	Ind.	-man, G. sg.	ish with abhi, N. pl. m.	-ta, G. pl. n.	Ind.	tad, N. pl. m.	Ind.
Life	as	of oneself	past Ptc. Pass. dear,	of living beings	also	it	thus,

आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वति साधवः ॥ ११ ॥

ātman-aupamyena	bhūteshu	dayām	kurvanti	sādhavas.	(11)
Ttp. -ya, I. sg.	-ta, L. pl. n.	-yā, Acc. sg.	kri, 3 pl. Pres. Par.	-dhu, N. pl. m.	
Through self-comparison	unto living beings	sympathy	bestow	the good.	

अपरं च । प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।

aparam	cha,	prati-ākhyāne	cha	dāne,	cha	sukha-duḥkhe	priya-apriye
-ra, N. sg. n.	Ind.	-na, I. sg.	Ind.	-na, II. sg.	Ind.	Dvandva. -kha, L. sg.	Dvandva. -ya, L. sg.
Another	and,	In refusing	and,	in granting	and,	in pleasure-	in pleasing-
						(and) pain,	(and) displeasing,

आत्मौपम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ १२ ॥

ātman-aupamyena	purushas	pra-māṇam	adhi-gacchati.	(12)
Ttp. -ya, I. sg.	-sha, N. sg.	-ya, Acc. sg.	gam with adhi, 3 sg. Pres. Par.	
through self-comparison	a man	a scale	obtains.	

अन्यच्च । मातृवत्परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।

anyad	cha,	mātri-vat	para-dāreshu	para-dravyeshu	loṣṭa-vat
-ya, N. sg. n.	Ind.	Ind.	Ttp. -ta, L. pl.	Ttp. -ya, L. pl.	Ind.
Again	and,	As-on a mother	on another's-wife,	on another's-possessions	as-on a lump
					of earth,

आत्मवत्सर्वभूतेषु सः पश्यति स पंडितः ॥ १३ ॥

ātman-vat	sarva-bhūteshu	yas	paśyati	sas	paṇḍitas.	(13)
Ind.	Karm. -ta, L. pl. m.	yad, N. sg. m.	driś 3 sg. Pres. Par.	tad, N. sg. m.	-ta, N. sg. m.	
as-on himself	on all-beings	who	looks,	he	wise.	

तं चातीव दुर्गतस्तेन तत्तुभ्यं

tvam	cha	ati-iva	dus-gatas,	tena	taḥ	tubhyam
yushmad, N. sg.	Ind.	Ind. Ind.	Karm. -ta, N. sg. m.	tad, I. sg. n. Adv.	tad, Acc. sg. n.	yushmad, D. s
Thou	and	exceedingly	bad-circumstanced,	therefore	this	to thee

दातुं सयत्नो ऽहं । तथा चोक्तं ।

dātum	sa-yatnas	aham.	tathā	cha	uktam.
dā, Inf.	Bahuv. -na, N. sg. m.	asmad, N. sg.	Ind.	Ind.	vach, N. sg. n.
to give	endeavouring	I.	Thus	and	past Ptc. Pass.
					said,

दरिद्रान्नर कौतेय मा प्रयच्छेत्परे धनं ।

daridrān	bhara	kaunteya	mā	pra-yacchha	īśvare	dhanam,
-ra, Acc. pl. m.	bhri, 2 sg. Imp. Par.	-ya, V. sg.	Ind.	yam with pra, 2 sg. Imp. Par.	-ra, L. sg.	-na, Acc. sg.
The poor	support,	O son of Kuntī,	not	bestow	on a lord	wealth,

व्याधितस्त्वौषधं पथं नीरुजस्य किमौषधैः ॥ १४ ॥

vyādhitasya	aushadham	pathyam,	nis-tujasya	kim	aushadhais ?	(14)
-ta, G. sg. m.	-dha, N. sg.	-ya, N. sg. n.	Bahuv. -ja, G. sg. m.	kim Acc. sg. n.	-dha, I. pl.	
Of the diseased	medicine	wholesome,	of the un-	what	with drugs ?	
			diseased			

अन्यच्च । दातव्यमिति यद्दानं दीयते ऽनुपकारिणे ।

anyad	cha,	dātavyam	iti	yad	dānam	diyate	an-upakāriṇe
-ya, N. sg. n.	Ind.	dā, N. sg. n. Ptc.	Ind.	yad, N. sg. n.	-na, N. sg.	dā, 3 sg. Pres. Pass.	Karm. -rin, D. sg. m.
Again	and,	'It ought to be given,'	thus	what	gift	is given	to one not-conferring benefits,

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं विदुः ॥ १५ ॥

deśe	kāle	cha	pātre	cha	tad	dānam	sāttvikam	vidus. (15)
-śa, L. sg.	-la, L. sg.	Ind.	-ra, L. sg.	Ind.	-tad, Ac. sg. n.	-na, Ac. sg.	-ka, Ac. vid, 3 pl. Perf. Par.	
In place,	in time	and,	unto a worthy person	and,	that	gift	a true one	they record.

तदत्र सरसि स्नात्वा सुवर्णकंकणं गृह्णाण । ततो यावद्-

tad	atra	sarasi	snātvā	suvārṇa-kaṅkaṇam	gr̥hṇāṇa.	taśas	yāvat
Ind.	Ind.	-ras, L. sg.	snā, Ger.	Ttp. -ya, Ac. sg.	grah, 2 sg. Imp. Act.	Ind.	Ind.
Therefore	here	in the lake	having bathed	the gold-bracelet	accept.	Thereupon	while

सौ तदत्रः प्रतीतो लोभात्सरः स्नातुं प्रविशति तावन्-

asau	tad-vachas	prati-itas	lobhāt	saras	snātum	pra-viśati,	tāvat
Ind. N. sg. m.	Ttp. -chas, Ac. sg.	i with prati, N. sg. m. past Ptc. Pass.	-bha, Ab. sg.	-ras, Ac. sg.	snā, Inf.	viś, with pra, 3 sg. Pres. Par.	Ind.
he	his word	trusting	through desire	the lake	to bathe	enters,	then

हृपके निमग्नः पलायितुमचमः । पंके पतितं-

mahā-paṅke	ni-magnas	palāyitum	a-kshamas.	paṅke	patitam
Karm. -ka, L. sg.	majj with ni, N. sg. m. past Ptc. Pass.	ay with parā, Inf.	Karm. -ma, N. sg. m.	-ka, L. sg.	pat, Ac. sg. m. past Ptc. Pass.
into the great-mire	plunged	to escape	unable.	Into the mire	the fallen

दृष्ट्वा व्याघ्रो ऽवदत् । अहह महापंके पतितो ऽसि ।

dṛṣṭvā	vyāghras	avadat :	ahha	mahā-paṅke	patitas	asi ;
dṛś, Ger.	-ra, N. sg.	vad, 3 sg. Impf. Par.	Ind.	Karm. -ka, L. sg.	pat, N. sg. m. past Ptc. Pass.	as, 2 sg. Pres. Par.
having seen	the tiger	said :	'Ah, ah,	into the great-mire	fallen	thou art;

अतस्त्वामहमुत्थापयामि । इत्युक्त्वा शनैः शनैः-

atas	tvām	aham	ud-sthāpayāmi,	iti	uktvā	śanaish	śanaish
Ind.	yushmad, Ac. sg.	asinad, N. sg.	sthā with ud, 1 sg. Pres Par. Caus.	Ind.	vach,	Ind.	Ind.
thence	thence	I	lift out,	thus	having said,	slowly	slowly

रूपगम्य तेन व्याघ्रेण धृतः स पांथो ऽचिंतयत् ।

upa-gamya	tena	vyāghreṇa	dhṛītas	sas	pānṭhas	achintayat :
gam with upa, Ger.	tad, I. sg. m.	-ra, I. sg.	dhṛi, N. sg. m. past Pass. Ptc.	tad, N. sg. m.	-tha, N. sg.	chint, 3 sg. Impf. Par.
having approached,	by that	tiger	seized	that	wanderer	thought :

न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं

na,	dharma-śāstram	paṭhati	iti	kāraṇam,
Ind.	Ttp. -ra, Ac. sg.	paṭh, 3 sg. Pres. Par.	Ind.	-ya, N. sg.
Not	'the law-book	he reads,'	thus is	a reason,

न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः ।

na,	cha	api	veda-adhyayanam	dus-ātmanas
Ind.	Ind.	Ind.	Ttp. -na, N. sg.	Bahuv. -man, G. sg. m.
not	and	also	the Veda-study	of the wicked-minded,

स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते

eva-bhâvas	eva	atra	tathâ	ati-richyate
<i>Karm. -va, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>rich with ati, 3 sg. Pres. Pass.</i>
the inborn-disposition	only	here	thus	prevails,

यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥

yathâ	pra-kṛityâ	madhuram	gavâm	payas.	(16)
<i>Ind.</i>	<i>-ti, I. sg.</i>	<i>-ra, N. sg. n.</i>	<i>go, G. pl.</i>	<i>-yas, N. sg.</i>	
as	by nature	sweet	of cows	the milk.	

किंच । अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया ।

Kim-cha,	avaśa-indriya-chittânâm	hastin-snânam	iva	kriyâ,
<i>Ind. Ind.</i>	<i>Bahuv. -tta, G. pl. m.</i>	<i>Ttp. -na, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-yâ, N. sg.</i>
Moreover,	Of those with unsubdued senses-	elephant-bathing	like	the action,
	(and)-mind			

दुर्भागभरणप्रायो ज्ञाजं भारः क्रियां विना ॥ १७ ॥

durbhagâ-âbharana-prâyas	jñânam	bhâras	kriyâm	vinâ.	(17)
<i>Bahuv. -ya, N. sg. m.</i>	<i>-na, N. sg.</i>	<i>-ra, N. sg.</i>	<i>-yâ, Ac. sg.</i>	<i>Ind.</i>	
Unhappy women's-ornaments-resembling	knowledge	a burthen	action	without.	

तन्मया भद्रं न कृतं यदत्र मारात्मके विश्वासः कृतः ।

tād mayâ bhadram na kṛitam yad atra mârâ-âtmake vi-śvâsas kṛitas.
<i>tad, N. asmad, -ra, N. sg. n. Ind. kri. N. sg. p. Ind. Ind. Bahuv. -ka, L. sg. m. -sa, N. sg. kri, N. sg. m. sg. n. I. sg. p. Pl. Pass. (âman). past Ptc. Pass.</i>
This by me prosperous not done, that here in the murderous- confidence placed.
minded

तथा ह्युक्तं । नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा ।

tathâ hi uktam, nadinâm śastra-pāṇinâm nakhinâm śṛṅgiṇâm tathâ,
<i>Ind. Ind. vach, N. sg. n. past -di, G. pl. Bahuv. -ni, G. pl. m. -in, G. pl. m. -in, G. pl. m. Ind.</i>
Thus for said, Of divers, of the weapon-in of the claw of the horn thus,
hand having, possessing, possessing

विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १८ ॥

vi-śvâsas na eva kartavyas strishu râjan-kuleshu cha.	(18)
<i>-sa, N. sg. Ind. Ind. kri, N. sg. m. Ptc. Fut. Pass. -rt, L. pl. Ttp. -ja, L. pl. Ind.</i>	
confidence not by any means to be made, in women, in kings' families and.	

अपरं च । सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावां नेतरे गुणाः ।

aparam cha,	sarvasya	hi	pari-ikshyante	sva-bhâvas	na	itare	guṇas;
<i>-ra, N. sg. n. Ind.</i>	<i>-va, G. sg. m. Ind.</i>	<i>iksh with pari, 3. pl. Pres. Pass.</i>	<i>Karm. -va, N. pl. Ind.</i>	<i>-ra, N. pl. m. -ya, N. pl.</i>			
Another and,	Of every one	indeed are	investigated	the natural-dis-	not	the other	qualities;
				positions,			

अतीत्य हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि वर्तते ॥ १९ ॥

ati-itya hi guṇân sarvân sva-bhâvas mûrdhni vartate.	(19)
<i>i with ati, Ger. Ind. -na, Ac. pl. -va, Ac. pl. m. Karm. -va, N. sg. -dhan, L. sg. vrt, 3. sg. Pres. Âtm.</i>	
excelling for qualities all the natural- at the head stands.	
disposition	

अन्यच्च । स हि गगणविहारी कल्मषध्वंसकारी

anyad	cha,	sas	hi	gagaṇa-vilâri	kalmasha-dhvaṁsa-kârî
-ya, <i>N. sg. n.</i>	<i>Ind.</i>	tad, <i>N. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ttp. -rin, N. sg. m.</i>	<i>Ttp. -rin, N. sg. m.</i>
Again	and,	This	indeed	in the sky-roaming	sin-destruction-causing

दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ।

daśan-śata-kara-dhārī jyotiṣhām madhya-chārī
Ttp. -rin, N. sg. m. -tis, G. pl. Ttp. -rin, N. sg. m.
 ten-hundred-rays-bearing of the lights in the midst-wandering

विधुरपि विधियोगाद्भ्रस्यते राज्ञणसौ

vidhūṣ api vidhi-yogāt grasyate rāhuṇā asau;
-dhu, N. sg. Ind. Ttp. -ga, Ab. sg. gras, 3 sg. Pres. Pass. -hu, I. sg. adas, N. sg. m.
 the moon even through fate-conjuncture is devoured by Rāhu he;

लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ २० ॥

likhitam api lalāṭe pra-ujjhitum kaś sam-arthas? (20)
likh, Ac. sg. n. past Ind. -ṭa, L. sg. -ujjh with pra, Inf. kim, N. sg. m. -tha, N. sg. m.
 what is written even on the forehead to-escape who able?

इति चिंतयन्नेवासौ व्याघ्रेण व्यापादितः खादितश्च । अतो

iti chintayan eva asau vyāghreṇa vi-ā-pāditaś khāditaś cha. atas
Ind. chint, N. sg. m. Ind. adas, N. sg. m. -ra, I. sg. pad with vi and ā, khād, N. sg. m. Ind. Ind.
Ptc. Pres. Par. N. sg. m. past Ptc. past Ptc. Pass. Pass. Caus.

'Thus reflecting even' he by the tiger killed, eaten and. Therefore •

ऽहं ब्रवीमि कंकणस्य तु लोभनेत्यादि । अतः सर्वथाविचारितं

aḥam bravāmi kaṅkaṇasya tu lobhena iti-ādi. atas sarvathā a-vichāritam
asmad, N. sg. brū, 1 sg. -ṇa, G. sg. Ind. -bha, I. sg. Ind. Ind. Karm. -ta, N. sg. n.
Pres. Par. N. sg. m. N. sg. m. (rt. char with vi)
 I say: 'of gold but through desire, etc.' Therefore anyhow an inconsiderate

कर्म न कर्तव्यं ।

यतः ।

karma na kartavyam. yatas,
-man, N. sg. Ind. kṛi, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass. Ind.
 act not to be done. For,

सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशसिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।

su-jīrṇam annam su-vichakṣhaṇas sutas su-śāsita śtrī nṛi-patis su-sevitas
Karm. -ṇa, -na, N. sg. Karm. -ṇa, -ta, N. sg. Karm. -ta, -ri, N. sg. Ttp. -ti, N. sg. Karm. -ta, N. sg. m.
N. sg. n. N. sg. m. N. sg. f. N. sg. m.
 Well-digested food, a well-discerning son, a well-governed wife, a prince well-served,

सुचिंत्य चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकाले ऽपि न

su-chintya cha uktam su-vichārya yad kṛitam su-dīrgha-kāle api na
chint, with su, Ind. vach, N. sg. n. char with vi, yad, N. kri, N. sg. n. Karm. -ta, L. sg. Ind. Ind.
Ger. past Ptc. Pass. Ger. Caus. sg. n. past Ptc. Pass.
 Well-having and spoken, well-having what done, in very-long-time even not
 reflected considered •

याति विक्रियां ॥ २१ ॥

yāti vi-kriyām. (21)
** yā, 3. sg. Pres. Par. -yā, Ac. sg. goes to change.*

एतदचनं श्रुत्वा कश्चित्कपोतः सदर्पमाह । आः किमेवमुच्यते ।

etaḥ vachanam śrutvā kaś - chid kapotas sa-darṇam āha: ūḥ kim evam uchyate?
etaḥ, -na, Ac. sg. śru, Ger. kim, N. Ind. -ta, N. sg. Atyay. āh, 3 sg. Ind. N. Ind. vach, 3 sg.
Ac. sg. n. sg. m. Perf. Par. sg. n. Pres. Pass.
 This speech having heard some pigeon haughtily said: Ha, what thus is said?

वृद्धानां वचनं याज्ञमापत्काले ह्युपस्थिते ।

vṛddhānām	vachanam	grāhyam	āpad-kāle	hi	upa-sthite,
-dha, G. pl. m.	-na, N. sg.	grah, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.	Ttp. -la, L. sg.	Ind.	sthā with upa, L. sg. m. past Ptc. Pass.
Of the old	the word	to be accepted	misfortune-time	for	having approached,

सर्वत्रैव विचारेण भोजने न प्रवर्तते ॥ २२ ॥

sarvatra	eva	vi-chāreṇa	bhojane	na	pra-vartate. (22)
Ind.	Ind.	-ra, I. sg.	-na, L. sg.	Ind.	vṛit with pra, 3 sg. Pres. Attm.
everywhere	indeed	with reflecting	in eating	not	one engages.

यतः । शंकाभिः सर्वमाक्रान्तमन्नं पानं च भृतले ।

yatas,	śaṅkābhis	sarvam	ā-krāntam	annam	pānam	cha	blū-tale,
Ind.	-kā, I. pl.	-va, N. sg. n.	krām with ā, N. sg. n. past Ptc. Pass.	-na, N. sg.	-na, N. sg.	Ind.	Ttp. -la, L. sg.
For,	By apprehensions	everything	assailed,	food,	drink	and,	on the earth-surface,

प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या जीवितयं कथं नु वा ॥ २३ ॥

pra-vṛittis	kutra	kartavyā	jīvitavyam	katham	nu	vā ? (23)
-tti, N. sg.	Ind.	kri, N. sg. f. Ptc. Fut. Pass.	jiv, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.	Ind.	Ind.	Ind.
occupation	where	to be made,	to be lived	how	now	or ?

ईर्ष्या घृणी त्वसंतुष्टः क्रोधनो नित्यशंकितः ।

īrshyī	ghṛiṇī	tu	a-santushṭas	krodhanas	nitya-śaṅkitas
-yin, N. sg. m.	-yin, N. sg. m.	Ind.	Karm. -tā, N. sg. m. (vt. lish with sam)	-na, N. sg. m.	Karm. -ta, N. sg. m.
The envious,	the censorious	but,	the dis-satisfied,	the passionate,	the constantly-suspicious,

परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ २४ ॥

para-bhāgya-upajīvi	cha	ṣaṭ	ete	duḥkha-bhāgīnas.	(24)
Ttp. -yin, N. sg. m.	Ind.	ṣaṣh, N.	etad, N. pl. m.	Ttp. -gin, N. pl. m.	
the on another's-property-living	and,	six	these	misery-sharing.	

एतच्छ्रुत्वा सर्वे कपोतास्तत्रोपविष्टाः ।

etad	śrutvā	sarve	kapotās	tatra	upa-viṣṭās.
etad, Ac. sg. m.	śru, Ger.	-va, N. pl. m.	-ta, N. pl.	Ind.	viṣ, with upa, N. pl. m. past Ptc. Pass.
This	having heard	all	the pigeons	there	alighted.

यतः । समर्हात्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बह्वश्रुताः ।

yatas,	su-mahānti	api	śāstrāṇi	dhārayantas	bahu-śrutās
Ind.	Karm. -hāt, Ac. pl. n.	Ind.	-ra, Ac. pl.	dhri, N. pl. m. Ptc. Pres. Par. Caus.	Bahuv. -ta, N. pl. m. (vt. sru)
For,	Very-great	even	sciences	possessing,	having learned-much,

हेत्तारः संशयानां च क्षिश्यन्ते लोभमोहिताः ॥ २५ ॥

chettāras	sam-śayānām	cha	kṣīyante	lobha-mohitās.	(25)
-tri, N. pl. m.	-ya, G. pl.	Ind.	kṣī, 3 pl. Pres. Attm.	Ttp. -ta, N. pl. m. (vt. muh)	
dispellers	of doubts	and,	are pained	by desire-infatuated.	

अन्यच्च । लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते ।

anyad	cha,	lobhāt	krodhas	pra-bhāvati	lobhāt	kāmas	pra-jāyate,
-ya, N. sg. n.	Ind.	-hā, Ab. sg.	-dha, N. sg.	bhā with pra, 3 sg. Pres. Par.	-bha, Ab. sg.	-ma, N. sg.	jan with pra, 3 sg. Pres. Attm.
Again	and,	From desire	passion	springs,	from desire	lust	is born,

लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणं ॥ २६ ॥

lobhât	mohas	cha,	nâśas	cha;	lobhas	pâpasya	kâraṇam.	(26)
-bha, <i>Ab. sg.</i>	-ha, <i>N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	-śa, <i>N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	-bha, <i>N. sg.</i>	-pa, <i>G. sg. n.</i>	-ṇa, <i>N. sg.</i>	
from desire	infatuation	and,	destruction	and;	desire	of evil	the cause.	

अन्यच्च । असंभवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो लुलुभे मृगाय ।

nyad cha,	a-sambhavam	hemā-mṛigasya	janma,	tathā	api	rāmās	lulubhe mṛigāya;
ya, N.	Iud.	Bahuv.-va, N.	Ttp.-ga, G. sg.	-man,	Ind.	Ind., -ma, N. sg.	lulbh, 3sg. -ga, D. sg.
sg. n.		sg. n.	N. sg.				Perf. Átm.
Again	and,	Impossible	the gold-deer's	birth,	yet thus	even Rāma	had a de- for the sire deer ;

गायः समापन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिना भवन्ति ॥ २७ ॥

rāyas	samāpanna-vipatti-kāle	dhiyas	api	pūṇisām	malinās	bhāvanti.	(27)
<i>Ind.</i>	<i>T/p. -la, L. sg. (rt. pad with sam-ā)</i>	<i>dhi, N. pl.</i>	<i>Ind.</i>	<i>pūṇis, G. pl.</i>	<i>-na, N. pl. f.</i>	<i>bhū, 3 pt. Pres. p/p.</i>	
often	at the approached-misfortune's-time	the minds	even	of men	obscured	become.	

अनंतरं सर्वे जालेन बद्धा बभूवुः । ततो यस्य वचनात्.

an-antaram	sarve	jālena	baddhās	babdhūvus.	tatas	yasya	vaclanāt
<i>Ind.</i>	<i>-va, N. pl. m.</i>	<i>-la, I. sg.</i>	<i>bandh, N. pl. m.</i>	<i>bhā, 3 pl. past Ptc. Pass.</i>	<i>Ind.</i>	<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>-na, Ab. sg.</i>
Immediately	all	by the net	caught	were.	Then	whose	through speech

तत्रावलंबितास्तं सर्वे तिरस्कृवंति ।

latra	ava-lambitās	tam	sarve	tiras-kurvanti.
<i>Ind.</i>	<i>lamb with ava, N. pl. m.</i>	<i>tad, Ac. sg. m.</i>	<i>-va, N. pl. m.</i>	<i>kri with tiras, 3 pl.</i>
there	descended,	him	all	<i>Pres. Par. reproach.</i>

यतः । न गणस्याग्रतो गच्छेत्सिद्धे कार्ये समं फलं ।

yatas,	na	gaṇasya	agratas	gacchhet,	siddhe	kârye	samam	phalam,
<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	-na, G. sg.	<i>Ind.</i>	gam, 3 sg.	siddh, L. sg. ■	-ya, L. sg.	-na, N. sg. ■	-la, N. sg.
For,	not	of a mass	in front	one should go;	succeeding	the action,	equal	the fruit,
				For. Par.	past Ptc. Pass. sg. ■			

यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखरस्तत्र हन्यते ॥ २८ ॥

yadi	kârya-vipattis	syât	mukharas	tatra	hanyate. (28)
<i>Ind.</i>	<i>Trp. -tti, N. sg.</i>	<i>as, 3 sg. Pot. Par.</i>	<i>-ra, N. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>han, 3 sg. Pres. Pass.</i>
if	action-failure	should be,	the leader	there	is slain.

तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चित्रग्रीव उवाच । नायमस्य दोषः ।

tasya	tiras-kāram	śrutvā	chitra-grīvas	uvācha :	na	ayam	asya	doshas ;
tas, <i>G.</i>	-ra, <i>Ac. sg.</i>	śru, <i>Ger.</i>	Bahuv. -va, <i>N. sg.</i>	yach, <i>3. sg.</i>	<i>Ind.</i>	idam, <i>N.</i>	idam, <i>G.</i>	-sha, <i>N. sg.</i>
Of him	the reproach	having heard	Chitragrīva	said :	Not	this	of him	the fault ;

यतः । आपदामापतन्तीनां हितो ऽप्यायाति हेतुतां ।

yatas, <i>Ind.</i>	â-padâm -pad, <i>G. pl.</i>	â-patantînâm pat with â, <i>G. pl. f.</i> <i>Ptc. Pres. Par.</i>	hitas -ta, <i>N. sg. m.</i>	api <i>Ind.</i>	â-yâti yâ with â, <i>3 sg.</i> <i>Pres. Par.</i>	-hetutâm; -tâ, <i>Ac. sg.</i>
For,	Of misfortunes	arriving	a friend	even	goes-to	the state of being the cause;

मातृजंघा हि वत्सस्य स्तंभीभवति बंधने ॥ २६ ॥

mâtri-jughâ	hi	vatsasya	stambhî-bhavati	bandhane.	(29)
<i>Trp. -ghâ, N. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-sa, G. sg.</i>	<i>stambhî-bhû, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>-na, L. sg.</i>	
he mother's-leg	for	of a calf	post-becomes	in the fastening	

अन्यच्च । स बंधुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणचमः ।

anyad	glā,	sās	bandhus	yas	vi-pannānām	āpad-uddharaya-kshamas,
-ya, N. sg. n.	Ind.	tad, N. sg. m.	-dhu, N. sg.	yad, N. sg. m.	pad with vi, G. pl. m. past Ptc. Pass.	Ttp. -ma, N. sg. m.
Again	and,	He	a friend	who	of the afflicted	out of misfortune-to lift-able,

न तु भीतपरिचाणवस्त्रपालंभपंडितः ॥ ३० ॥

na	tu	bhīta-paritrāṇa-vastu-upāmbha-paṇḍitaḥ.	(30)
Ind.	Ind.	Ttp. -ta, N. sg. m.	
Not	but	the danger-deliverance-means-reproaching-clever.	

विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्षणं । तदत्र धैर्यम-

vipad-kāle	vi-smayas	eva	kāpuruṣa-lakṣaṇam.	tad	atra	dhairyam
Ttp. -la, L. sg.	-ya, N. sg.	Ind.	Ttp. -na, N. sg.	Ind.	Ind.	-ya, Ac. sg.
At misfortune-time	amazement	just	a weak-man's-	Therefore	here	firmness
			mark.			

वलंब्य प्रतीकारश्चित्यतां ।

ava-lambya	prāti-kāras	chintyātām.
lamb with ava, Ger.	-ra, N. sg.	chint, 3 sg. Imp. Pass.
embracing	a-remedy	let be thought of.

यतः । विपदि धैर्यमथाभ्युदये चमा

yatas,	vi-padi	dhairyam,	atha	abhi-ud-aye	kṣamā,
Ind.	-pad, L. sg.	-ya, N. sg.	Ind.	-ya, L. sg.	-mā, N. sg.
For,	In misfortune	firmness,	further	in prosperity	moderation,

सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

sadasī	vāch-paṭutā,	yudhi	vi-kramas,
-das, L. sg.	Ttp. -tā, N. sg.	-dhi, L. sg.	-ma, N. sg.
in an assembly	word-cleverness,	in battle	heroism,

यशसि चाभिरुचिर्यसनं श्रुतौ

yaśasi	cha	abhi-ruchis,	vyasanam	śrutau,
-śas, L. sg.	Ind.	-chi, N. sg.	-na, N. sg.	-ti, L. sg.
in glory	and	contentment,	diligence	in sacred study,

प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनां ॥ ३१ ॥

prakṛiti-siddham	idam	hi	mahat-ātmanām.	(31)
Ttp. -dha, N. sg. n. (vt. sidhi)	idam, N. sg. n.	Ind.	Bahuv. -mau, G. pl.	
by nature-accomplished	this	indeed	of the great-minded.	

।संपदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्नं ।

sam-padi	yasya	na	harshas,	vi-padi	vi-sādas,	raṇe	cha	dhīratnam,
-pad, L. sg.	yad, G. sg. m.	Ind.	-sha, N. sg.	-pad, L. sg.	-ta, N. sg.	-na, L. sg.	Ind.	-va, N. sg.
In happiness	whose	not	exultation,	in misfortune	despair,	in battle	and	firmness,

।तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलं ॥ ३२ ॥

tam	bhuvana-traya-tilakam	janayati	janani	sutam	viralam.	(32)
tad, Ac. sg. m.	Ttp. -ka, Ac. sg.	jan, 3 sg. Pres. Par. Caus.	-ni, N. sg.	-ta, Ac. sg. m.	-la, Ac. sg. n. Indr.	
him	a world-triad-ornament	bears	a mother	a son	rarely.	

अन्यच्च । षड्दोषाः पुरुषेणैह हातव्या भूतिमिच्छता ।

anyad	cha,	shaṭ	doshās	puruṣeṇa	iha	hātavyāś	bhūtim	icchhataḥ,
-ya, N. sg. n.	Ind.	shash, N.	-sha, N. pl.	-sha, I. sg.	Ind.	hā, N. pl. m. Ptc. Fut. Pass.	-ti, Ac. sg.	ish, I. sg. m. Ptc. Pres. Par.
Again	and,	Six	faults	by a man	here	to be avoided,	prosperity	wishing,

निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ ३३ ॥

nidrā	tandrā	bhayam	krodhas	ālasyaṃ	dirgha-sūtratā.	(33)
-rā, N. sg.	-rā, N. sg.	-ya, N. sg.	-dha, N. sg.	-ya, N. sg.	-tā, N. sg.	
Sleep,	sloth,	fear,	anger,	laziness,	procrastination.	

इदानीमप्येवं क्रियतां । सर्वैरेकचित्तीभूय जालमादायोद्धीयतां ।

idānim	api	evam	kriyatām;	sarvaiś	ekacittī-bhūya	jālam	â-dāya	ud-dhiyatām.
Ind.	Ind.	Ind.	kṛi, 3sg. Imp. Pass.	-va, I. pl.	ekacittī-bhū, Ger.	-la, Ac. sg.	dā with ud, 3 Ger. sg. Imp. Pass.	
At present	also	thus	may be acted;	by all	of one-mind- being,	the net	having up-may be taken,	flown.

यतः । अल्पानामपि वस्त्रानां संहतिः कार्यसाधिका ।

yatas,	alpānām	api	vastūnām	sam-hatis	kārya-sādhikā,
Ind.	-pa, G. pl. n.	Ind.	-tu, G. pl.	-ti, N. sg.	Ttp. -dhaka, N. sg. f.
For,	Of small	even	things	a combination	aim-accomplishing,

दृष्टैर्गुणत्वमपन्नैर्बन्धंते मत्तदन्तिनः ॥ ३४ ॥

trīṇais	guṇatvam	â-pannais	badhyante	mat-tad-antinas.	(34)
-ṇa, I. pl. m. or n.	-tva, Ac. sg.	pad with â, I. pl. m. or n. past Ptc. Pass.	bandh, 3 pl. Pres. Karm. -tin, N. pl. (rt. mnd). Pass.		
with grass blades,	a rope's state	having attained,	are bound	furious-elephants.	

संहतिः श्रेयसी पुंसां खकुलैरल्पकैरपि ।

sam-hatis	śreyasī	puṃsām	sva-kulais	alpakais	api,
-ti, N. sg.	praśasya, N. sg. f. Compar.	puṃs, G. pl.	Karm. -la, I. pl.	-ka, I. pl. n.	Ind.
Combination	better	of men	with their-families	small	even,

तुषेणापि परित्यक्तं न प्ररोहन्ति तंडुलाः ॥ ३५ ॥

tushṇa	api	pari-tyaktās	na	pra-rohanti	tanḍulās.	(35)
-sha, I. sg.	Ind.	tyaj with pari, N. pl. m. past Ptc. Pass.	Ind.	ruh with pra, 3 pl. Pres. Par.	-la, N. pl.	
by the husk	merely	deserted	not	grow-up	rice-grains.	

इति विचिंत्य पक्षिणः सर्वे जालमादायोत्पतिताः ।

iti	vi-chintya	pakṣiṇas	sarve	jālam	â-dāya	ud-patitās.
Ind.	chint with vi, Ger.	-shin, N. pl. m.	-va, N. pl. m.	-la, Ac. sg.	dā with â, Ger.	pat with ud, N. pl. m. past Ptc. Pass.
Thus	having considered,	the birds	all	the net	having taken,	flown-up.

अनन्तरं स व्याधः सुदूरांजालापहारकांस्तानवलोक्य

an-antaram	sas	vyāḍhas	su-dūrāt	jāla-apahārakān	tān	ava-lokya
Ind.	tad, N. sg. m.	-dha, N. sg.	Ind.	Ttp. -ka, Ac. pl. m.	tad, Ac. pl. m.	lok with ava, Ger.
Thereupon	that	hunter	from very-far	net-carrying off	them	having seen,

पश्चाद्भावन्नचिंतयत् ।

paścāt	dhāvan	achintayat:
Ind.	dhāv, N. sg. m. Ptc. Pres. Par.	chint, 3sg. Impf. Par.
after	running,	thought:

संहतासु हरंत्येते मम जालं विहंगमाः ।

sanī-hatās	tu	haranti	ete	mama	jālam	viham-gamās,
han with sam; N. pl. m.	Ind.	hri, 3 pl. Pres. Par.	etad, N. pl. m.	asmad, G. sg.	-la, Ac. sg.	-ma, N. pl.
past Ptc. Pass.	Combined	indeed	take away	these	of me	the net
					the net	the birds,

यदा तु निपतिष्यंति वशमेष्यंति मे तदा ॥ ३६ ॥

yadā	tu	ni-patishyanti	vaśam	eshyanti	me	tadā.	(36)
Ind.	Ind.	pat with ni, 3 pl. Fut. ii. Par.	-śa, Ac. sg.	i, 3 pl. Fut. ii. Par.	asmad, ti sg.	Ind.	
	if	but	down-they shall fall,	into the power	they will go	of me	then.

ततस्तेषु चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु पक्षिषु स व्याधो

tatas	teshu	chakshu-vishaya-atikrānteshu	pakshishu,	sas	vyādhas
Ind.	tad, L. pl. m.	Ttp. -ta, L. pl. m. (pt. kram vish anti)	-shu, L. pl. m.	tad, N. sg. m.	-dha, N. sg.
Then	those	the sight-confines-having passed	birds,	that	hunter

निवृत्तः । अथ लुब्धकं निवृत्तं दृष्ट्वा कपोता

ni-vṛttas.	atha	lubdhakam	ni-vṛttam	dṛṣṭvā	kapotās
vṛit with ni, N. sg. m. past Ptc. Pass.	Ind.	-ka, Ac. sg.	vṛit with ni, Ac. sg. m. past Ptc. Pass.	dṛś, Ger.	-ta, N. pl.
returned.	Now	the hunter	returned	having seen	the pigeons

ऊचुः । किमिदानीं कर्तुमुचितं । चित्रग्रीव उवाच ।

ûchus :	kim	idānim	kartum	uchitam ?	chitra-grivas	uvâcha :
vach, 3 pl. Perf. Par.	kim, Ac. sg. n.	Ind.	kri, Inf.	-ta, N. sg. n.	Bahuv. -va, N. sg.	vach, 3 pl. Perf. Par.
said :	What	now	to do	proper ?	Chitragriva	said :

माता मित्रं पिता चेति स्वभावाच्चितयं हितं ।

mâtâ	mitram,	pitâ	cha	iti	sva-bhāvât	tritayam	hitam;
-tri, N. sg.	-ra, N. sg.	-tri, N. sg.	Ind.	Ind.	Karm. -va, Ab. sg.	-ya, N. sg.	-ta, N. sg. n.
A mother,	a friend,	a father	and,	thus	from inborn-disposition	a triad	friendly;

कार्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ ३७ ॥

kârya-kârana-tas	cha	anye	bhavanti	hita-buddhayas.	(37)
Deandra, with tas.	Ind.	-ya, N. pl. m.	bhû, 3 pl. Pres. Par.	Bahuv. dhi, N. pl. m.	
from effect-and-cause	and	others	become	friendly-minded.	

तदस्माकं मित्रं हिरण्यको नाम मूषिकराजो गण्डकीतीरे

tad	asmâkam	mitram	hiranyakas	nâma	mûshika-râjas	gaṇḍakī-tīre
Ind.	asmad, G. pl.	-ra, N. sg.	-ka, N. sg.	-man, Ac. sg. Adv.	Ttp. -ja, N. sg.	Ttp. -ra, L. sg.
Now	of us	a friend	Hiranyaka	by name,	a mouse-king,	on the Gaṇḍakī-bank

चित्रवने निवसति । सो ऽस्माकं पाशांश्चेत्स्यति ।

chitra-vane	ni-vasati;	sas	asmâkam	pâśân	chhetsyati.
Karm. -na, L. sg.	vas with ni, 3 sg. Pres. Par.	tad, N. sg. m.	asmad, G. pl.	-śa, Ac. pl.	chhid, 3 sg. Fut. ii. Par.
in the Chitra-wood	dwells;	he	of us	the fetters	will cut.

इत्यालोच्य सर्वे हिरण्यकविवरसमीपं गताः । हिरण्यकश्च

iti	â-lochya	surve	hiranyaka-vivara-samīpam	gatās.	hiranyakas	ch
Ind.	loch with â, Ger.	-va, N. pl. m.	Ttp. -pa, Ac. sg. Adv.	gam, N. pl. m. past Ptc. Pass.	-ka, N. sg.	Ind
Thus	having reflected	all	Hiranyaka's-hole-near	gone.	Hiranyaka	an

सर्वदापायशंकया शतद्वारं विवरं कृत्वा निवसति ।

sarvadā	apāya-śaṅkayā	śata-dvāram	vi-varam	kṛtvā	ni-vasati.
<i>Ind.</i>	<i>Tip. -kā, I. sg.</i>	<i>Bahuv. -ra, Ac. sg. n.</i>	<i>-ra, Ac. sg.</i>	<i>kṛi, G. r.</i>	<i>vas with vi, 3 sg. Pres. Par.</i>
always	through danger-dread	a hundred-doored	hole	having made	dwells.

ततो हिरण्यकः कपोतावपातभयाच्चकितस्त्रुष्णीं स्थितः ।

tatas	hiranyakas	kapota-avapāta-bhayāt	chakitas	tūṣṇīm	sthitas.
<i>Ind.</i>	<i>-ka, N. sg.</i>	<i>Tip. -ya, Ab. sg.</i>	<i>-ta, N. sg. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>sthā N. sg. m. past Ptc. Pass.</i>
Then	Hiranyaka	from the pigeon-descent-fear	timid	silently	stood.

चित्रग्रीव उवाच । मखे हिरण्यक किमस्मान्न संभाषसे ।

chitra-grīvas	uvācha :	sakhe	hiranyaka,	kim	asmān	na	sam-bhāṣase ?
<i>Bahuv. -va, N. sg.</i>	<i>vach, 3 sg. Perf. Par.</i>	<i>-khi, V. sg.</i>	<i>-ka, V. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>asmad, Ac. pl.</i>	<i>Ind.</i>	<i>bhāṣ with sam, 2 sg. Pres. Attm.</i>
Chitragrīva	said :	Friend	Hiranyaka,	why	us	not	dost thou greet ?

ततो हिरण्यकस्तद्वचनं प्रत्यभिज्ञाय ससंभ्रमं

tatas	hiranyakas	tad-vachanam	prati-abhi-jñāya	sa-sambhramam
<i>Ind.</i>	<i>-ka, N. sg.</i>	<i>Tip. -na, Ac. sg.</i>	<i>jñā with prati-abhi, Ger.</i>	<i>Argg.</i>
Then	Hiranyaka	of him-the voice	having recognised	hastily

वर्हिनिःसृत्याब्रवीत् । आः पुण्यवानस्मि प्रियसुहृन्मे

vahis	nis-sṛitya	abravit :	āḥ	puṇyavān	asmi,	priya-suhṛid	me
<i>Ind.</i>	<i>sṛi with us, Ger.</i>	<i>brau, 3 sg. Impf. Par.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-vat, N. sg. m.</i>	<i>as, 1 sg. Pres. Par.</i>	<i>Karm. -d, N. sg.</i>	<i>asmad, G. sg.</i>
out	slipping	said :	Oh,	happy	I am,	the dear-friend	of me

चित्रग्रीवः समायातः ।

chitra-grīvas	sam-ā-yātas.
<i>Bahuv. -va, N. sg.</i>	<i>yā with sam and ā, N. sg. m. past Ptc. Pass.</i>
Chitragrīva	arrived.

यस्य मित्रेण संभाषा यस्य मित्रेण संस्थितिः ।

yasya	mitreṇa	sam-bhāṣā	yasya	mitreṇa	sam-sthitis
<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>-ra, I. sg.</i>	<i>-shā, N. sg.</i>	<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>-ra, I. sg.</i>	<i>-ti, N. sg.</i>
Whose	with a friend	greeting,	whose	with a friend	staying,

यस्य मित्रेण संलापस्ततो नास्तीह पुण्यवान् ॥ ३८ ॥

yasya	mitreṇa	sam-lāpas	tatas	na	asti	iha	puṇyavān. (38)
<i>yad, G. sg. m.</i>	<i>-ra, I. sg.</i>	<i>-pa, N. sg.</i>	<i>tad with Abl. aff. tas.</i>	<i>Ind.</i>	<i>as, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-vat, N. sg. m.</i>
whose	with a friend	chatting,	than he	not,	is there	here	a happier one.

पाशबद्धाश्चितान्दृष्ट्वा संविस्मयः क्षणं

pāśa-baddhān	cha	etān	dṛṣṭvā	sa-vismayas	kṣaṇam
<i>Tip. -dha, Ac. pl. m. (pl. bandh).</i>	<i>Ind.</i>	<i>etad, Ac. pl. m.</i>	<i>dṛṣ, Ger.</i>	<i>Bahuv. -ya, N. sg. m.</i>	<i>-na, Ac. sg. Adv.</i>
Net-confined	and	them	having seen	with-amazement	a moment

स्थितोवाच । मखे किमेतत् । चित्रग्रीवो ऽवदत् ।

sthitvā	uvācha :	sakhe	kim	etad ?	chitra-grīvas	avadat :
<i>sthā, Ger.</i>	<i>vach, 3 sg. Perf. Par.</i>	<i>-khi, V. sg.</i>	<i>kim, N. sg. n.</i>	<i>etad, N. sg. n.</i>	<i>Bahuv. -va, N. sg.</i>	<i>vad, 3 sg. Impf. Par.</i>
having stood	he said :	Friend,	what	this ?	Chitragrīva	said :

सखे ऽस्माकं प्राक्तनजन्मकर्मणः फलमेतत् ।

sakhe	asmâkam	prâktana-janman-karmaṇas	phalam	etad.
-khi, V. sg.	asquad, G. pl.	Ttp. -man, G. sg.	-la, N. sg.	etad, N. sg. n.
Friend,	of us	of a former-birth's-action	the fruit	this.

यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च

yasmât	cha	yena	cha	yathâ	cha	yadâ	cha	yad	cha
yad, Ab. sg. n.	Ind.	yad, I. sg. n.	Ind.	Ind.	Ind.	Ind.	Ind.	yad, N. sg. n.	Ind.
Wherefore	and,	by what	and,	how	and,	when	and,	as what	and,

यावच्च यच्च च शुभाशुभमात्मकर्म ।

yâvat	cha	yatra	cha	śubha-aśubham	âtman-karma,
-vat, N. sg. n.	Ind.	Ind.	Ind.	Deandva. -bha, N. sg. n.	Ttp. -man, N. sg.
how great	and,	where	and,	good-(and) evil	one's own-action,

28436

तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च

tasmât	cha	tena	cha	tathâ	cha	tadâ	cha	tad	cha
tad, Ab. sg. n.	Ind.	tad, I. sg. n.	Ind.	Ind.	Ind.	Ind.	Ind.	tad, N. sg. n.	Ind.
therefore	and,	by that	and,	thus	and,	then	and,	as that	and,

तावच्च तत्र च विधाद्वशादुपैति ॥ ३८ ॥

tâvat	cha	tatra	cha	vidhâtri-vaśât	upa-eti (39)
-vat, N. sg. n.	Ind.	Ind.	Ind.	Ttp. -ša, Ab. sg.	i with upa, 3 sg. Pres. Par.
so great	and,	there	and,	through fate's-power	'it approaches.

रोगशोकपरीतापबंधनव्यसनानि च ।

roga-śoka-paritâpa-bandhanâ-vyasanâni	cha
Drandva. -na, N. pl.	Ind.
Sickness-sorrow-pain-bonds-affliction	and,

आत्मापराधवृक्षस्य फलान्येतानि देहिनां ॥ ४० ॥

âtman-aparâdha-vṛikshasya	phalâni	etâni	dehinâm. (40)
Ttp. -sha, G. sg.	-la, N. pl.	etad. N. pl. n.	-hin, G. pl. m.
of the self-transgressions'-tree	the fruits	these	of creatures.

एतच्छ्रुत्वा हिरण्यकश्चिन्नग्रीवस्य बंधनं क्रेतुं

etad	śrutvâ	hiranyukas	chitra-grîvasya	bandhanam	chhettum
etad, Ac. sg. n.	śru, Ger.	-ka, N. sg.	Bahuv. -va, G. sg.	-na, Ac. sg.	chhid, Inf.
This	having heard	Hiranyuka	Chitragrîva's	bonds	to cut

सत्वरमुपसर्पति । चित्रग्रीव उवाच । मित्र मा मैवं ।

sa-tvaram	upa-sarpatî.	chitra-grîvas	uvâcha :	mitra	mâ	mâ	evam ;
Aeyay.	śrip, with upa,	Bahuv. -va,	vach, 3 sg.	-ra, V. sg.	Ind.	Ind.	Ind.
with-haste	3 sg. Pres. Par.	N. sg.	Perf. Par.	said :	Friend,	not,	not thus ;

अस्मदाश्रितानामेषां तावत्पाशांश्चिद्धि तदा मम

asmad-âsritânâm	eshâm	tâvat	pâśân	chhindhi,	tadâ	mama
Ttp. -ta, G. pl. m.	etad, G. pl. m.	Ind.	-sa, Ac. pl.	chhid, 2 sg.	Ind.	asmad, G. sg.
(rt. śri, with â)				Imp. Par.		
of my-dependants	of these,	first	the fetters	cut,	then	of me

पाशं पश्चाच्छेत्स्यमि । हिरण्यको ऽप्याह । अहमल्पशक्ति-

pāśam	paśchât	chhetsyasi.	hiranyakas	api	âha:	aham	alpa-śaktis,
-śa, Ac. sg.	Ind.	chhid, 2 sg. Fut.	-ka, N. sg.	Ind.	ah, 3 sg.	asmad,	Bahuv. -li, N. sg. m.
the fetter	afterwards	ii. Perf.	thou wilt cut.	Hiranyaka	also	said :	I of little-strength,

दंताश्च मे कोमलास्तदेतेषां पाशांश्चेत्तुं

dantâs	cha	me	komalâs,	tad	eteshâm	pâśân	chhettum
-ta, N. pl.	Ind.	asmad, G. sg.	-la, N. pl. m.	Ind.	etad, G. pl. m.	-sa, Ac. pl.	chhid, Inf.
the teeth	and	of me	delicate,	therefore	of these	the fetters	to cut

कथं समर्थः । तद्यावन्मे दंता न चुच्यंति

katham	samarthas ?	tad	yâvat	me	dantâs	na	trutyanti,
Ind.	-tha, N. sg. m.	Ind.	Ind.	asmad, G. sg.	-ta, N. pl.	Ind.	trut, 3 pl.
how	able ?	Therefore	as long as	of me	the teeth	not	Pres. Par. break,

तावत्तव पाशं किञ्चिददन्तरमेषामपि

tâvat	tava	pâśam	chhinadmi;	tad-anantaram	eshâm	api
Ind.	yushmad, G. sg.	-śa, Ac. sg.	chhid, 1 sg. Pres. Par.	Ind.	etad, G. pl. m.	Ind.
so long	of thee	the fetter	I cut;	thereafter	of these	also

बंधनं यावच्छक्यं क्त्स्यामि । चित्रग्रीव उवाच ।

bandhanam	yâvat-śakyam	chhetsyâmi.	chitra-grîvas	uvâcha :
-na, Ac. sg.	Acyay.	chhid, 1 sg. Fut. ii. Par.	Bahuv. -va, N. sg.	vach, 3 sg. Perf. Par.
the bonds	as far as-possible	I shall cut.	Chitragriva	said :

अस्त्वेवं तथापि यथाशक्तेतेषां बंधनं

astu	evam,	tathâ	api	yathâ-śakti	eteshâm	bandhanam
as, 3 sg. Imp. Par.	Ind.	Ind.	Ind.	Acyay.	etad, G. pl. m.	-na, Ac. sg.
Be it	so,	thus	even	according to-strength	of these	the bonds

खंडय । हिरण्यकेनोक्तं । आत्मपरित्यागेन यदा-

khaṇḍaya.	hiranyakena	uktam :	âtman-parityâgena	yad
khaṇḍ, 2 sg. Imp. Par.	-ka, I. sg.	vach, N. sg. n. past Ptc. Pass.	Ttp. -ga, I. sg.	yad, N. sg. n.
divide.	By Hiranyaka	said :	by self-sacrifice	what

श्रितानां परिरक्षणं तत्र नीतिवेदिनां संमतं ।

â-sritânâm	pari-rakṣaṇam	tad	na	nîti-vedinâm	sam-matam.
śrî with â, G. pl. m.	-na, N. sg.	tad, N. sg. n.	Ind.	Ttp. -din, G. pl. m.	man with sam, N. sg. n. past Ptc. Pass.
of dependants	preservation,	that	not	of the policy-knowing	approved of.

यतः । आपदर्थे धनं रचेद्वाराचचेद्वनैरपि ।

yatas,	âpad-arthe	dhanam	rakshet,	dârân	rakshet	dhanais	api,
Ind.	Ttp. -tha, I. sg. Adv.	-na, Ac. sg.	raksh, 3 sg. Pot. Par.	-ra, Ac. pl.	raksh, 3 sg. Pot. Par.	-na, I. pl.	Ind.
For,	For misfortune's sake	riches	one should save,	the wife	one should save	through the riches	even,

आत्मानं सततं रचेद्वारैरपि धनैरपि ॥ ४१ ॥

âtmanam	satatam	rakshet	dârâis	api	dhanais	api. (41)
man, Ac. sg.	Ac. sg. n. Adv.	raksh, 3 sg. Pot. Par.	-ra, I. pl.	Ind.	-na, I. pl.	Ind.
oneself	constantly	one should save	through the wife	even,	through the riches	even.

अन्यच्च । धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः ।

anyad	-cha,	dharma-artha-kāma-mokshāṇām	prāṇās	saṁsthiti-hetavas,
-ya, N. sg. n.	Ind.	Deandra. -sha, G. pl.	-ya, N. pl.	Tlp. -tu, N. pl.
Again	and,	Of virtue-wealth-desire-final liberation	life	the existence-cause,

तान्निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितं ॥ ४२ ॥

tān	ni-ghnatā	kim	na	hatam,	rakshatā	kim	na	rakshiam? (42)
tad, Ac.	han with ni, I. sg. m.	kim, N.	Ind.	han, N. sg. n.	raksh, I. sg. m.	id.	Ind.	raksh, past Ptc.
pl. m.	Pres. Ptc. Par.	sg. n.		past Ptc. Pass.	Pres. Ptc. Par.			Pass.
that	by one destroying	what	not	destroyed,	by one saving	what	not	saved?

चित्रग्रीव उवाच । सखे नीतिस्त्वावदीदृश्येव किं-

chitra-grīvas	uvācha :	sakhe	nītis	tāvat	'īdṛśī	eva,	kim-tu
Behuv. -va, N. sg.	vach, 3 sg. Perf. Par.	-khi, T. sg.	'-ti, N. sg.	Ind.	-s, N. sg. f.	Ind.	Ind. Ind.
Chitragriva	said :	Friend,	policy	certainly	such	just,	but

हमसदाश्रितानां दुःखं मोढुं सर्वथासमर्थः ।

aham	asmad-āśritānām	duḥkham	soḍhum	sarvathā	a-samarthas :
ismad, N. sg.	Tlp. -ta, G. pl. m. (cf. vī witha)	-kha, Ac. sg.	sah, Inf.	Ind.	Kārm. -tha, N. sg. m.
I	of my-dependants	the affliction	to bear	wholly	un-able ;

तेनेदं ब्रवीमि ।

tena	idam	bravīmi.
ad, I. sg. n. Adv.	idam, Ac. sg. n.	brū, 1 sg. Pres. Par.
therefore	this	I say.

यतः । धनानि जीवितां चैवं परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।

yatas	dhanāni	jīvitam	cha	eva	para-arthe	prājñas	ut-sṛjet ;
Ind.	-na, Ac. pl.	-ta, Ac. sg.	Ind.	Ind.	Tlp. -tha, L. sg. Adv.	-ña, N. sg. m.	smj. with ud 3 sg.
For,	Riches,	life	and	even,	for another's-sake	the wise	should give-up ;

सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते मति ॥ ४३ ॥

sat-nimitte	varam	tyāgas,	vi-nāśe	ni-yate	sati. (43)
Tlp. -ta, L. sg.	-ra, N. sg. Adv.	-va, N. sg.	-śa, L. sg.	yam with m, I. sg.	as, L. sg. m.
for good's sake	preferable	the sacrifice,	destruction	destined	Ptc. Pres. Par
					being.

अयमपरश्चामाधारणो हेतुः ।

ayam	aparas	cha	a-sādharanas	hetus :
idam, N. sg. m.	-ra, N. sg. m.	Ind.	Behuv. -va, N. sg. m.	-tu, N. sg.
This	another	and	un-paralleled	argument :

जातिद्रव्यगुणानां च साम्यमेवां मया सह ।

jāti-dravya-guṇānām	cha	sāmyam	eshām	mayā	saha,
Deandra. -ya, G. pl.	Ind.	-ya, N. sg. n.	etad, G. pl. m.	asmad, I. sg.	Ind.
of kind-substance-quality	and	equality	of these	me	with,

मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति ॥ ४४ ॥

mad-prabhuṭva-phalam	brūhi	kadā	kim	tad	bhaviṣhyati? (44)
Tlp. -la, Ac. sg. (cf. asmad)	brū, 2 sg. Imp. Par.	Ind.	kim, N. sg. n.	tad, N. sg. n.	bhū, 3 sg. Fut. ii. Ptc.
of me-the superiority-fruit,	say,	when	what	that	will be?

अन्यच्च । विना वर्तनमेवैते न त्यजन्ति समांतिकं ।

anyad cha, vinâ vartanam eva ete na tyajanti mama antikam,
-ya, N. sg. n. Ind. Ind. -na, Ac. sg. Ind. etad, N. Ind. tyaj, 3, pl. a-smad, -ka, Ac. sg.
Again and, Without wages even, these not abandon of me the proximity,

तन्मे प्राणव्ययेनापि जीवयेतान्माश्रितान् ॥ ४५ ॥

tad me prâṇa-vyayena api jīvaya etān mama â-śritān. (45)
Ind. a-smad, Ttp. -ya, I. sg. Ind. jiv, 2 sg. Imp. etad, a-smad, śri with â, Ac. pl.
therefore of me with the life-loss even cause to live these of me the dependants.

किंच । मांसमूत्रपुरीषास्थिनिर्मिते ऽस्मिन्कलेवरे ।

kim-cha, māṁsaḥ-mūtra-purīṣa-asthi-nirmite asmin kalevare
Ind. Ind. Ttp. -ta, I. sg. n. (vt. mā with nis) idam, I. sg. n. -ra, I. sg.
Moreover, On the flesh-urine-excrement-bone-composed this body

विनश्यरे विहायास्यां यशः पालय मित्र मे ॥ ४६ ॥

vi-naśvare vi-hāya â-sthām yaśas pālāya mitra me. (46)
-ra, I. sg. n. hā with vi, Ger. -sthā, Ac. sg. -śas, Ac. sg. pā, 2 sg. Imp. -ra, I. sg. a-smad,
the perishable having given up consideration, the fame preserve, O friend, of me.

अपरं च पश्य । यदि नित्यमनित्येन निर्मलं मलवाहिना ।

aparam cha paśya, yadi nityam a-nityena nis-malam mala-vāhinā
-ra, I. Ind. dṛś, 2 sg. Ind. -ya, N. sg. n. Karm. -ya, I. Bahuv. -la, Ttp. -hin, I. sg. n.
Another and behold, If the eternal through the the stain-less through the stain-
non-eternal, non-eternal, bringing,

यशः कायेन लभ्येत तन्न लब्धं भवेन्न किं ॥ ४७ ॥

yaśas kāyena labhyeta, tad na labdham bhavē nu kim? (47)
-śas, A. sg. -ya, I. sg. labh, 3 sg. tad, N. Ind. labh, N. sg. n. bhū, 3 sg. Ind. Ind.
fame through the body might be that not obtained should be well why?

यतः । शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यंतमंतरं ।

yatas, śarīrasya guṇānām cha dūram ati-antam antaram,
Ind. -ra, G. sg. -ṇa, G. pl. Ind. -ra, N. sg. n. Ttp. -ta, N. sg. n. -ra, N. sg. n.
For, Of the body of virtues and, a wide exceeding difference,

शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पांतस्थायिनो गुणाः ॥ ४८ ॥

śarīram kṣaṇa-vidhvānsi, kalpa-anta-sthāyinas guṇāḥ. (48)
-ra, N. sg. Ttp. -sin, N. sg. n. Ttp. -yin, N. pl. m. -ṇa, N. pl.
the body in a moment-falling asunder, to a kalpa's-end-lasting virtues.

इत्याकर्ण्य हिरण्यकः प्रहृष्टमनाः पुलकितः सन्नब्रवीत् ।

iti â-karṇya hiranyakas prahrīṣṭa-manās pulakitas san abravīt :
Ind. karṇ with â, -ka, N. sg. Bahuv. -nas, N. sg. m. -ta, N. sg. m. as, N. sg. m. brū, 3 sg.
Thus having heard Hiranyaka of delighted-mind thrilled Ptc. Pres. Par. Impf. Par. being said :

साधु मित्र साधु । अनेनाश्रितवात्सल्येन त्रैलोक्यस्यापि

sādhu, mitra, sādhu ; anena âśrita-vātsalyena trāilokyasya api
-dhu, N. sg. -ra, V. sg. -dhu, N. sg. idam, I. sg. n. Ttp. -ya, I. sg. -ya, G. sg. Ind.
Nobly, friend, nobly ; through this towards the dependants- of the three - even
tenderness worlds

प्रभुत्वं त्वयि युज्यते । एवमुक्त्वा तेन सर्वेषां

prabhutvam tvayi yujyate. evam uktvâ tena sarveshâm
-tva, N. sg. yashmad, L. sg. yuj, 3 sg. Pres. Ind. vach, Ger. tad, I. sg. m. -va, G. pl. m.
the sovereignty in thee is proper. Thus having spoken by him of all

बंधनानि च्छिन्नानि । ततो हिरण्यकः सर्वान्सादरं संपूज्याह ।

bandhanâni chhinnâni. tatas hiraṇyakas sarvân sa-âdaram sam-pûjya âha :
-na, N. pl. chhid, N. pl. n. past Ind. -ka, N. sg. -va, Ac. pl. m. Atyay. pûj with sam, ah, 3 sg.
the bonds cut. Then 'Hiranyaka all respectfully having saluted said:

सखे चित्रग्रीव सर्वथात्र जालबंधनविधौ सति दोषमा-

sakhe chitra-grîva, sarvathâ atra jâla-bandhana-vidhau sati dosham
-khi, I. sg. Behuv. -va, I. sg. Ind. Ind. Ttp. -dhi, L. sg. as, I. sg. m. Ptc. -sha, Ac. sg.
Friend! Chitrâgrîva, wholly here the net-confinement-destiny being, a fault

शंकात्मन्यवज्ञा न कर्मव्या ।

â-śaukya âtmani ava-jñâ na kartavyâ.
śauk with â, Ger. -man, L. sg. -jñâ, N. sg. Ind. kri, N. sg. f. Ptc. Fut. Pass.
suspecting, of one's self disdain not to be made.

यतः । यो ऽधिकाद्योजनशतात्यश्वतीहामिषं खगः ।

yatas, yas adhikât yojana-śatât paśyati iha ânṛisham kha-gas
Ind. yad, N. sg. m. -ka, Ab. sg. n. Ttp. -ta, Ab. sg. dris, 3 sg. Ind. -sha, Ac. sg. Ttp. -ga, N. sg.
For, Who from a great yojana-hundred espies here the prey, a bird,

स एव प्राप्तकालस्तु पाशबंधं न पश्यति ॥ ४८ ॥

sas eva prâpta-kâlas tu pâśa-bandham na paśyati. (49)
tad, N. Ind. Behuv. -ta, N. sg. m. Ind. Ttp. -dha, Ac. sg. Ind. dris, 3 sg.
he even having reached-the time on the other hand the snare-knot not sees.

अपरं च । शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं

aparam cha, śaśin-divâkarayos graha-pîḍanam,
-ra, N. g. n. Ind. Devanv. -ra, G. du. Ttp. -na, Ac. sg.
Another and, Of moon-(and)-sun through eclipse-the distress,

गजभुजंगमयोरपि बंधनं ।

gaja-bhujaṅgamayos api bandhanam,
Devanv. -ma, G. du. Ind. -na, Ac. sg.
of elephant-(and)-serpent also the binding,

मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां

matimatâm cha vi-lokya daridratâm,
-mat, G. pl. m. Ind. lok with vi, Ger. -ta, Ac. sg.
of the wise and having perceived the indigence,

विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ५० ॥

vidhis aho balavân iti me matis. (50)
-dhi, N. sg. Ind. -vat, N. sg. m. Ind. asmad, G. sg. -ti, N. sg.
'destiny, Oh, powerful,' thus of me the thought.

अन्यच्च । व्योमैकांतविहारिणो ऽपि विहगाः संप्राप्नुवंत्यापदं ।

anyad	cha,	vyoman-ekānta-vihāriṇas	api	vihagās	sam-pra-āpnuvanti	ā-padam,
-ya, N.	Ind.	Ttp. -rin, N. pl. m.	Ind.	-ga, N. pl.	āp, with sam and pra,	-pad, Ac. sg.
sg. m.					3 pl. Pres Par.	
Again	and,	In the air-exclusively-roaming	even	birds	meet	misfortune,

बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि ।

badhyante	nipuṇais	agādha-salilāt	matsyās	samudrāt	api;
bandh, 3 pl. Pres. Pass.	-pa, I. pl. m.	Bahuv. -la, Ab. sg. m.	-ya, N. pl.	-ra, Ab. sg.	Ind.
captured are	by artful men	out of the deep-water	fishes	ocean	even;
		containing			

दुर्नीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः

duṣ-nitam	kim	iha ' asti,	kim	su-charitam ?	kas	sthāna-lābhe	guṇas ?
Karm. -ta,	kim, N.	Ind.	as, 3 sg.	kim, N.	Kāṭh. -ta, N. sg. n.	kim, N.	Ttp. -bha, L. sg.
N. sg. n.			Pres. Par.	sg. n.		sg. n.	-ya, N. sg.
Badly-con-	what	here	is,	what	well-performed?	what	in position-
ducted							obtainment

कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५१ ॥

kālas	hi	vyasana-prasārita-karas	gṛhṇāti	dūrāt	api.	(51)
-la, N. sg.	Ind.	Bahuv. -ra, N. sg. m.	grah, 3 sg. Pres. Par.	-ra, Ab. sg. n.	Ind.	
time	for	to destruction-having forth	seizes	from afar	even.	
		stretched-the hands				

इति प्रबोधातिथ्यं कृत्वालिङ्ग्य च चित्रग्रीवस्तेन ।

iti	pra-bodhya	âtithyam	kṛtvâ	â-lingya	cha	chitra-grivas	tena
Ind.	budh with pra,	-ya, Ac. sg.	kṛi, Ger.	ling with â,	Ind.	Bahuv. -va, N. sg.	tad, I.
	Ger. Caus.			Ger.			sg. m.
Thus	having instructed,	hospitality	having	having en-	and,	Chitragriva	by him
			made,	braced			

संप्रेषितो यथेष्टदेशान्सपरिवारो ययौ । हिरण्यको

sam-pra-eshitas	yathâ-ishṭa-deśân	sa-pari-âaras	yayan ;	hiranyakos
ish with sam and pra, N. sg.	Karm. -sa, Ac. pl.	Bahuv. -ra, N. sg. m.	ya, 3 sg. Perf.	-ka, N. sg.
m. past Ptc. Pass. Caus.			Ind.	
dismissed	to ad libitum-places	with-attendants	went ;	Hiranyaka

ऽपि स्वविवरं प्रविष्टः ।

api	sva-vivaram	pra-vishṭas.
Ind.	Karm. -ra, Ac. sg.	vis with pra, N. sg. m. past Ptc. Pass.
also	his-hole	entered.

यानि कानि च मित्राणि कर्तव्यानि शतानि च ।

yâni	kâni	cha	mitrâṇi	kartavyâni	śatâni	cha ;
rad, N. pl. n.	kim, N. pl. n.	Ind.	-ra, N. pl.	kṛi, N. pl. n. Ptc. Fut. Pres.	-ta, N. pl.	Ind.
Whosoever			friends	are to be made	hundreds	and ;

पश्य मूषिकमित्रेण कपोता मुक्तबंधनाः ॥ ५२ ॥

paśya	mûshika-mitreṇa	kapotâs	mukta-bandhanâs.	(52)
Isis, 2 sg. Imp. Par.	Karm. -ra, I. sg.	-ta, N. pl.	Bahuv. -na, N. pl. m.	
Behold,	through the mouse-friend	the pigeons	bond-delivered.	

अथ लघुपतनकनामा काकः सर्ववृत्तांतदर्शी साश्चर्यमि-

lghupatanaka-nâmâ	kâkas	sarva-vṛttânta-darśi	sa-âścharyam
Bahuv. -mau, N. sg. m.	-ka, N. sg.	Ttp. -sin, N. sg. m.	Argy.
Now	Laghupatanaka-named	the crow	the whole-event-seeing
			with astonishment

दमाह । अहो हिरण्यक स्याद्यो ऽपि । अतो ऽहम-

idam	âha :	aho	hiranyaka	ślāghyas	asi ;	atas	aham
idam, Ac.	ah, 3 sg.	Ind.	-ka, V. sg.	ślāgh, N. sg. m.	as, 2 sg. Pres.	Ind.	asmad, N. sg.
sg. n.	Perf. Par.			Ptc. Fut. Pass.	Par.		
this	said :	Oh	Hiranyaka,	to be praised	thou art ;	hence	I

पि त्वया सह मैत्रीमिच्छामि । अतो मां मैत्र्येणानुग्रहीत-

api	tvayâ	saha	maitrīm	icchāmi ;	atas	mām	maitryeṇa	anu-grahītum
Ind.	yushmad,	Ind.	-ri, Ac. sg.	ish, 1 sg. Pres.	Ind.	asmad,	-ya, I. sg.	grah with anu,
	I. sg.			Par.		Ac. sg.		I. inf.
also	thee	with	friendship	wish ;	therefore	me	with friendship	to favour

मर्हसि । एतच्छ्रुत्वा हिरण्यको ऽपि विवराभ्यन्तरादाह ।

arhasi.	etad	śrutvâ	hiranyakas	api	vivara-abhyantarât	âha :
arh, 2 sg. Pres Par.	etad, Ac. sg. n.	śru, Ger.	-ke, N. sg.	Ind.	Tip. -ra, Ab. sg.	ah, 3 sg.
deign.						
	This	having heard	Hiranyaka	also	from the hole's-inside	said :

कस्त्वं । स ब्रूते । 'लघुपतनकनामा वायसो ऽहं ।

kas	tvam?	sas	brûte :	laghupatanaka-nâmâ	vâyasas	aham.
kim, N. sg. m.	yushmad, N. sg.	tad, N. sg. m.	brû, 3 sg. Pres.	Bahuv. -man, N. s. i. m.	-sa, N. sg.	asmad, N. sg.
			Attm.			
Who	thou?	He	says :	Laghupatanaka-named	a crow	I.

हिरण्यको विहस्याह । का त्वया सह मैत्री ।

hiranyakas	vi-hasya	âha :	kâ	tvayâ	saha	maitrî?
-ka, N. sg.	has with vi Ger.	ah, 3 sg. Perf. Par.	kim, N. sg. f.	yushmad, I. sg.	Ind.	-ri, N. sg.
Hiranyaka,	laughing,	says :	What	thee	with	friendship?

यतः । यद्येन युज्यते लोके बुधस्तत्तेन योजयेत् ।

yatas,	yad	yena	yujyate	loke	budhas	tad	tena	yujayet ;
Ind.	yad, N.	yad, I. sg. n.	yuj, 3 sg. Pres.	-ka, L. sg.	-dha, N. sg. m.	tad, Ac.	tad, I. sg. n.	yuj, 3 sg. Inf.
	sg. n.		Pass.		sg. n.			Par. Cons.
For,	What	with what	is fitting	in the world,	a wise man	that	with that	should unite ;

अहमन्नं भवान्भोक्ता कथं प्रीतिर्भविष्यति ॥ ५३ ॥

aham	annam	bhavân	bhoktâ ;	katham	pritis	bhavishyati? (53)
asmad, N. sg.	-na, N. sg.	-vat, N. sg. m.	-tri, N. sg. m.	Ind.	-ti, N. sg.	bhû, 3 sg. Fut. ii. Par.
I	the food,	you	the eater ;	how	love	will be ?

अपरं च । भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिः विपत्तेरेव कारणं ।

aparam	cha,	bhakshya-bhakshakayos	pritis	vi-pattes	eva	kâraṇam ;
-ra, N. sg. n.	Ind.	Deandva. -ka, G. du. m.	-ti, N. sg.	-ti, G. sg.	Ind.	-ya, N. sg.
Another	and,	Of the food- (and)- the feeder	love,	of misfortune	alone	the cause ;

शृगालात्पाशबद्धो ऽसौ मृगः कार्केन रक्षितः ॥ ५४ ॥

śrigâlât	pâśa-baddhas	asau	mṛigas	kâkena	rakshitas. (54)
-la, Ab. sg.	Tip. -dha, N. sg. m.	adas, N. sg. m.	-ga, N. sg.	-ka, I. sg.	raksh, N. sg. m. past Ptc. Pass.
through a jackal	snare-bound	that	deer	by the crow	saved.

वायसो ऽब्रवीत् । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति । अस्ति मगधदेशे

vâyasas	abravît :	katham	etad?	hiranyakas	kathayati :	asti	magadha-deśe
-sa, N. sg.	brû, 3 sg. Impf. Par.	Ind.	etad, N. sg. n.	-ka, N. sg.	kath, 3 sg. Pres. Par.	as, 3 sg. Pres. Par.	Karm. -sa, L. sg.
The crow	said :	How	that?	Hiranyaka	relates :	There is	in the Magadha-country

चंपकवती नामारण्यानी । तस्यां चिरामहता स्नेहेन

champakavatī	nāma	aranyañi;	tasyām	chirāt	mahatā	snehe
-ti, N. sg.	-mau, Ac. sg. Adv.	-ni, N. sg.	tad, L. sg. f.	-ra, Ab. sg. m. Adv.	-hat, I. sg. m.	-ha, I. sg.
Champakavati	by name	a large wood;	therein	since long	with great	affection

मृगकाकौ निवसतः । स च मृगः स्नेच्छया भ्राम्यन्

mṛiga-kākau	ni-vasatas.	sa	cha	mṛiga	sva-icchhayā	bhramyan
Deandra. -ka, N. du.	vas with ni, 3 du. Pres. Par.	tad, N. sg. m.	Ind.	-ga, N. sg.	Karm. -chā, I. sg.	bhram, N. sg. m. Plc. Pres. Par
a deer- (and) a crow	dwelt.	That	and	deer	at his-pleasure	roaming

हृष्टपुष्टांगः केनचिच्छृगालेनावलोकितः । तं दृष्ट्वा शृगालो

hṛṣṭa-puṣṭa-aṅga	kena - chid	śṛigālena	ava-lokitas.	tam	dṛṣṭvā	śṛigālas
Bahuv. -ga, N. sg. m.	kim, I. sg. m. Ind.	-la, I. sg.	lok with ava, N. sg. m. past Plc. Pass.	tad, Ac. sg. m.	dṛṣ, Ger.	-la, N. sg.
frisky-fat-limbed	by some	jackal	(was) espied.	Him	having seen	the jackal

ऽचिंतयत् । आः कथमेतन्मांसं सुललितं भक्षयामि । भवतु

achintayat :	āh	katham	etad-māmsam	su-lalitam	bhakshayāmi ?	bhavatu,
chint, 3 sg. Impf. Ind.	Ind.	Typ. -sa, Ac. sg.	Karm. -ta, Ac. sg. n.	bhaksh, 1 sg. Pres.	bhū, 3 sg. Imp. Par.	
thought :	Ah,	how	of him-the meat	the very-delicate	I eat ?	Be it,

विश्वासं तावदुत्पादयामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् ।

vi-śvāsam	tāvat	ud-pādayāmi.	iti	ā-lochya	upa-sṛitya	abravīt :
-sa, Ac. sg.	Ind.	pad with ud, 1 sg. Pres. Par. Caus.	Ind.	loch with ā, Ger.	sri with upa, Ger.	brū, 3 sg. Impf. Par.
confidence	first	I produce.	Thus	having thought	having approached	he said :

मित्र कुशलं ते । मृगेणोक्तं । कस्त्वं । स . . .

mītra	kuśalam	te.	mṛigeṇa	uktam :	kas	tvam ?	sa
-ra, I. sg.	-la, N. sg. n.	yushmad, D. sg.	-ga, I. sg.	vach, N. sg. n. past Plc. Pass.	kim, N. sg. m.	yushmad, N. sg. sg. m.	tad, N. sg. m.
Friend,	hail	to thee.	By the deer	said :	Who	thou ?	He

ब्रूते । क्षुद्रबुद्धिनामा जंबुको ऽहं । अचारण्ये बंधुहीनो

brūte :	kṣudrabuddhi-nāmā	janbukas	aham ;	atra	aranye	bandhu-hīnas
brū, 3 sg. Pres. Att.	Bahuv. -man, N. sg. m.	-ka, N. sg.	asmad, N. sg.	-ya, L. sg.	Typ. -na, N. sg. m. (hā)	
says :	Kshudrabuddhi-named	a jackal	I ;	here	in the wood	relation-deprived

मृतवन्निवसामि । इदानीं त्वां मित्रमासाद्य पुनः संबंधु-

mṛita-vat	ni-vaśāmi ;	idānim	tvām	mitram	ā-sādyā	punar	sa-bandhus
Ind.	vas with ni, 1 sg. Pres. Par.	Ind.	yushmad, Ac. sg.	-ra, Ac. sg.	sad with ā, Ger. Caus.	Ind.	Bahuv. -dhu, N. sg. m.
dead-like	I dwell ;	now	three	a friend	having found again	relation-possessed	

जीवलोकं प्रविष्टो ऽस्मि । अधुना तवानुचरेण मया सर्वथा

jīva-lokam	pra-viṣṭas	asmi ;	adhunā	tava	anu-chareṇa	mayā	sarvathā
Typ. -ka, Ac. sg.	viś with pra, N. sg. m. past Plc. Pass.	as, 1 sg. Pres. Par.	Ind.	yushmad, G. sg.	-ra, I. sg. m.	asmad, I. sg.	Ind.
into of the	entered	I am ;	now	of thee	the attendant	by me	wholly
living-the world							

भवितव्यं । मृगेणोक्तं । एवमस्तु । ततः पश्चादस्मंगते

bhavitavyam.	mṛigeṇa	uktam :	evam	astu.	tatas	paśchāt	astam-gate
bhū, N. sg. n. Plc. Pass.	-ga, I. sg.	vach, N. sg. n. past Plc. Pass.	Ind.	as, 3 sg. Imp. Par.	Ind.	Ind.	gam with astam, L. s m. past Plc. Pass.
to be.	By the deer	said :	Thus	it be.	There-after,	having gone-home	

सवितरि भगवति मरीचिमालिनि तौ मृगस्य वासभूमिं गतौ ।

savitari bhagavati marīchi-mālini tau mṛigaśya vāsa-bhūmim gatau.
-tri, L. sg. -vat, L. sg. m. Bahuv. -lin, L. sg. m. tad, N. -ga, G. sg. Ttp. -mi, Ac. sg. gam, N. du. m.
the sun, the venerable, the ray-gar- those two of the deer to the dwell- proceeded.
landed, ing-place

तत्र चंपकवृक्षशाखायां सुबुद्धिनामा काको मृगस्य चिरमित्रं

tatra champaka-vṛkṣa-śākhāyāṁ subuddhi-nāmā kākās mṛigasya chira-mitram
Ind. Ttp. -khā, L. sg. Bahuv. -man, N. sg. m. -ka, N. sg. -ga, G. sg. Karm. -ra, N. sg.
There on a Champaka-tree-branct Subuddhi-named a crow, of the deer an old-friend,

निवसति । तौ दृष्ट्वा काको ऽवदत् । सखे चित्रांग को

ni-vasati. tau dṛiṣṭvā kākās avadat : sakhe 'chitra-aṅga, kas
vas with ni, 3 tad, Ac. du. m. dṛiṣ, Ger. -ka, N. sg. -ad, 3 sg. -khi, V. sg. Bahuv. -ga, V. sg. kim, N. sg. m.
sg. Pres. Par. dwells. Those two having seen the crow said : Friend Chitrāṅga, who

ऽयं द्वितीयः । मृगो ब्रूते । जंबुको ऽयमस्मत्सख्यमिच्छन्ना-

ayam dvitīyas ? mṛigaś brūte : jambukas ayam asmad-sakhyam icchhān
idam, N. sg. m. -ya, N. sg. m. -ga, N. sg. brū, 3 sg. -ka, N. sg. idam, N. Ttp. -ya, Ac. sg. ish, N. sg. m. Ptc.
Pres. Atm. sg. m. Pres. Par.
this second ? The deer says : A jackal this of us-the friend- wishing
ship

गतः । काको ब्रूते । मित्रं अकस्मादागतं तना सह मैत्री

ā-gatas. kākās brūte : mitra a-kasmāt ā-gantunā saha maitrī
gam with ā, N. sg. m. -ka, N. sg. brū, 3 sg. -ra, V. sg. Ind. (kūn) -tu, I. sg. Ind. -ri, N. sg.
past Ptc. Pass. Pres. Atm. sg. m. Pres. Par.
approached. The crow says : , Friend, from no-where a comer with, friendship

न युक्ता । तथा चोक्तं ।

na yuktā ; tathā cha uktam :
Ind. yuj, N. sg. f. past Ind. Ind. vach, N. sg. v. past
Ptc. Pass. Ptc. Pass.
not proper ; , thus and said :

अज्ञातकुलशीलस्य वामो देयो न कस्यचित् ।

a-jñāta-kula-śīlasya vāśas deyas na kasya-chid,
Bahuv. -la, G. sg. m. -sa, N. sg. m. dā, N. sg. m. Ptc. Fut Pass. Ind. kim, G. sg. m. Ind.
Of one of unknown-family-(and) character residence to be given not of any one ;

मार्जारस्य हि दौर्घेण हतो यत्रो जरद्भवः ॥ ५५ ॥

mārjārasya hi dosheṇa hatas grīdhṛas jaradgavas. (55)
-ra, G. sg. Ind. -ha, I. sg. han, N. sg. m. past Ptc. Pass. -ra, N. sg. -va, N. sg.
of a cat for through the offence , slain the vulture Jaradgava.

तावाहंतुः । कथमेतत् । काकः कथयति ।

tau āhatas : katham etad ? kākās kathayati.
tad, N. du. m. ah, 3 du. Perf. Par. Ind. etad, N. sg. n. -ka, N. sg. kath, 3 sg. Pres. Par.
They both say : How that ? The crow relates :

अस्ति भागीरथीतीरे यत्र कूटनाम्नि पर्वते महान्पर्कटीवृक्षः ।

as, 3 sg. Pres. Par. Ttp. -ra, L. sg. Bahuv. -nan, L. sg. m. -ta, L. sg. -haṭ, N. sg. m. Karm. -ksha, N. sg.
There is on the Ganges- upon a Grīdhra- mountain a large fig-tree
bank, kūṭa-named

तस्य कोटरे दैवदुर्विपाकाङ्गलितनखनयनो जरद्भवनामा युध्नः प्रतिवसति ।

tad, G. -ra, L. sg. Ttp. -ka, Ab. sg. Bahuv. -na, N. Bahuv. -man, N. -ra, N. sg. vas with prati-
sg. m. Of it in the hollow through fate's- having lost-claws- Jaradgava- 3 sg. Pres. Par
hard doom (and) eyes named a vulture dwells.

अथ कृपया तज्जीवनाय तद्ब्रुवाभिनः पचिणः स्वाहाराक्किचिक्किचिदुद्धृत्य

Ind. -pa, I. sg. Ttp. -na, D. sg. Ttp. -sin, N. pl. m. -kshin, Karm. -ra, Ab. sg. kim-chid, Ac. sg. n. hri with
N. pl. m. Now through of him-for the on that-tree- birds from their own- a little a little having,
pity support roosting food taken

ददति । तेनासौ जीवति । अथ कदाचिद्दीर्घकर्णनामा मार्जारः

da, 3 pl. Pres. Par. tad, I. sg. n. adas, N. sg. m. jiv, 3 sg. Pres. Par. Ind. Ind. Bahuv. -man, N. sg. m. -ra, N. sg.
give. By that he lives. • Now one day Dirghakarna- a cat
named

पचिशवकान्भक्षितुं तत्रागतः । ततस्तस्मा-

Ttp. -ka, Ac. pl. m. bhaksh, Inf. Ind. gam with ā, N. sg. m. Ind. tad, Ac. sg. m.
of the birds-the young ones to eat there arrived. Then him

यातं दृष्ट्वा पचिशवकैर्भयार्तेः कोलाहलः कृतः ।

ya with ā, Ac. sg. m. dṛś, Ger. Ttp. -ka, I. pl. m. Ttp. -ta, I. pl. m. -la, N. sg. kri, N. sg. m.
Ptc. Pres. Par. approaching having seen of the birds-by fear-stricken, clamour made.
the young ones,

तच्छ्रुत्वा जरद्भवनोक्तं । कोऽयमायाति । दीर्घकर्णो

tad, Ac. śtu, Ger. -va, I. sg. vach, N. sg. n. kim, N. idam, N. ya with ā, 3 sg. Bahuv. -pa, N. sg.
sg. n. That having heard by Jaradgava said: Who this approaches? Dirghakarna,
past Ptc. Pass. sg. m. Pres. Par. past Ptc. Pass.

युध्नमवलोक्य सभयमाह । हा हतोऽस्मि ।

-ra, Ac. sg. lok with ava, Ger. Avyay. ah, 3 sg. Perf. Par. Ind. han, N. sg. m. as, 1 sg. Pres. Par.
the vulture having perceived, with fear said: Oh, lost I am.

यतः । तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतं ।

Ind. -vat, Ac. sg. n. -ya, G. sg. bhī, N. sg. n. -vat, Ac. sg. n. Adv. -ya, N. sg. n. Karm. -ta, N. sg. n.
Since, So long of danger one must be as danger not-approached,
Ptc. Fut. Pass. Adv. (rt. gam with ā)

आगतं तु भयं वीक्ष्य नरः कुर्याद्यथोचितं ॥ ५६ ॥

gam with ā, Ac. sg. n. Ind. -ya, Ac. sg. iksh with vi, -ra, N. sg. kri, 3 sg. Pot. Par. Ind. -ta, N. sg. n.
past Ptc. Pass. approached but danger having seen a man should act as proper. (56)

अधुनास्य संनिधाने पलायितुमचमः । • तद्यथा भवितव्यं

Ind. adhunā, G. sg. m. -na, L. sg. ny with palā, Inf. Karm. -ma, N. Ind. Ind. bhū, N. sg. n.
Now of him in the presence to escape unable; therefore as it is to be.
Ptc. Fut. Pass.

तद्भवत् तावदिश्यासमुत्पाद्यास्य समीप-

tad, N. sg. m. bhū, 3 sg. Imp. Par. Ind. -sa, Ac. sg. pad with ud, Ger. idam, G. -m, Ac. sg. n.
that let be; first confidence having produced of him to the proximity

मुपगच्छामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् ।

gam with upa, 1 sg. Pres. Par. Ind. loch with ā, Ger. sri with upa, Ger. brū, 3 sg. Impf. Pr.
I approach. Thus having reflected, having near-gone, he said:

आर्य त्वामभिवंदे । ग्रधो ऽवदत् । कस्त्वं ।

-ya, V. sg. yushmad, Ac. sg. vand with abhi, -ra N. sg. vad, 3 sg. kim, N. sg. m. yushmad, N. sg.
Reverend Sir, thee I salute. The culture said: Who thou?

सो ऽवदत् । मार्जारो ऽहं । ग्रधो ब्रूते ।

tad, N. sg. m. vad, 3 sg. Impf. Par. -ra, N. sg. asmad, N. sg. -ra, N. sg. brū, 3 sg. Pres. Attm.
He said: A cat I. The culture says:

दूरमपसर नो चेद्धंतयो ऽसि मया । मार्जारो ऽवदत् ।

-ra, Ac. sri with apa, 2 sg. Ind. Ind. han, N. sg. m. Pte. as, 2 sg. Pres. aspad, -ra, N. sg. vad 3 sg.
sg. n. side. Imp. Par. Imp. Pass. Par. I. sg. Impf. Pa
Far away-go; not if, to be killed thou art by me. The cat said.

श्रूयतां तावदस्मद्गच्छन्ततो यद्यहं बध्यस्तदा हंतव्यः ।

śru, 3 sg. Imp. Pass. Ind. Ttp. -ra, Ind. Ind. asmad, -ya, N. sg. m. (et han) Ind. han N. sg. m.
It may be heard first of me-the thereafter if I to be punished, then to be killed
speech;

यतः । जातिमात्रेण किं कश्चिद्भन्यते पूज्यते कचित् ।

Ind. Ttp. -ra, I sg. Ind. kim-Ind, N. sg. m. han, 3 sg. Pres. Pass. pūj, 3 sg. Pres. Pass. Ind.
For, Through birth-merely any one is punished, is honoured anywhere

व्यवहारं परिज्ञाय बध्यः पूज्यो ऽथवा भवेत् ॥ ५७ ॥

-ra, Ac. sg. jñā, vā par, -ya, N. sg. m. pūj, N. sg. m. Pte. Ind. bhū, 3 sg. Pot
(et han) Ger. Ind. Pass. Par.
the conduct having scrutinised to be punished to be honoured or he should be. (57)

ग्रधो ब्रूते । ब्रूहि किमर्थमागतो ऽसि । सो ऽवदत् ।

-ra, N. sg. brū, 3 sg. 2 sg. Imp. Ind. gam with ā, N. sg. m. as, 2 sg. Pres. tad, N. vad, 3 sg. Ind.
Pres. Attm. Par. past Pte. Pass. Par. sg. m. Par.
The culture says: Say, wherefore approached thou at? He said:

अहमत्र गंगातीरे नित्यस्नाथी ब्रह्मचारी चांद्रायणव्रत-

asmad, Ind. Ttp. -ra, L. sg. Karm -yin, Ttp. -rin, N. sg. m. Karm -ta, Ac. sg.
N. sg. I here on the Ganges-bank, constantly- religious study- the Chāndrayana-vr
bathing, observing

माचरंलिष्ठामि । युष्मान्वर्मज्ञानरतान्विश्वासभूमयः

har with ā, N.sg. m. sthā, 1.sg. yushmad, Ttp. -ta, Ac. pl. m. Ttp. -mi, N. pl.
Ptc. Pres. Par. Pres. Par. Ac. pl.
performing, stay. You of duty-the knowledge-enjoying of confidence-objects

पक्षिणः सर्वे सर्वदा ममाग्रे प्रसुवन्ति । अतो भवद्भ्यो

akshin, -va, N. Ind. asmad, G. sg. -ra, L. sg. Adv. stu with pra, Ind. -vat, Ab. pl. m.
N. pl. m. pl. m. 3 pl. Pres. Par.
birds all always of me in the presence praise ; therefore from you,

विद्यावयोवृद्धेभ्यो धर्मं श्रोतुमिहामतः । भवन्तश्चैतादृशा

Ttp. -dha, Ab. pl. m. -ma, Ac. sg. -śru, Inf. Ind. gam with ud, N. sg. m. -vat, N. pl. m. Ind. -śa N. pl. m.
in wisdom-(and) the duty of to hear hither approached. You and such
age-old, religion

धर्मज्ञा यन्मामतिथिं हंतुमुद्यताः । गृहस्थधर्मक्षेत्रः ।

Ttp. -jñā, N. Ind. asmad, -thi, Ac. sg. han, Inf. gam with ud, N. pl. m. Ttp. -ma, N. sg. Ind. etad, N.
pl. m. Ac. sg. past Ptc. Pass. ready. A householder's- and this:
of religion- that me a guest to kill duty knowers,

आरावय्युचितं कार्यमतिथिं गृहमागते ।

-ra, L. sg. Ind. -ta, N. sg. n. kri, N. sg. n. Ptc. -ya, N. sg. -ha, Ac. sg. gam with ā, L. sg. m.
Inf. Pass. past Ptc. Pass. approached,
To an enemy even proper to be exercised hospitality, to the house

क्षेत्तुः पार्श्वगताच्छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥ ५८ ॥

-tri, Ab. sg. Ttp. -ta, Ab. sg. m. -yā, Ac. sg. Ind. hri, with upa-sam. 3 sg. Pres. Attq. -dha, N. sg.
from the cutter to its side-come the shade not withdraws a tree. (58)

यदि वा धनं नास्ति तदा प्रीतिवचसाप्यतिथिः

Ind. Ind. -na, N. sg. Ind. as 3 sg. Pres. Par. Ind. Ttp. -chas, I. sg. Ind. -thi, N. sg.
If or property not there is, then with affection-speech at least a guest

पूज्य एव ।

puj, N. sg. m, Ptc. Fut. Pass. Ind.
to be honoured certainly.

यतः । तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनुता ।

Ind. -ṇa, N. pl. -mi, N. sg. -ka, N. sg. -ch, N. sg. -tha, N. sg. f. Ind. -ta, N. sg. f.
For, Straw, room, water, speech as fourth and gentle,

एतान्यपि सतां गेहे नोच्छ्रियन्ते कदाचन ॥ ५९ ॥

Ind. N. pl. Ind. -t, G. pl. m. -ha, L. sg. Ind. chhid with ud, Ind.
these together of the good in the house not are wanting at any time. (59)
3 pl. Pres. Pass.

अपरं च । निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वति साधवः ।

-ra, N. sg. n. Ind. Bahuv. -ya, L. pl. n. Ind. -Ava, L. pl. -yā, Ac. sg. kṛi, 3 pl. Pres. Par. -dhu, N. pl. m.
Another and, Unto worthless even beings mercy show the good;

न हि संहरते ज्योत्स्नां चंद्रश्यांडालवेश्मनि ॥ ६० ॥

Ind. Ind. hri with sam, 3 sg. Pres. Âtm. -nā, Ac. sg. -dra, N. sg. T/p. -man, L. sg.
not for withholds (her) light the moon at the Chāṇḍāla-dwelling. (60)

अन्यच्च । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ।

-ya, N. sg. n. Ind. -thi, N. sg. yad, G. sg. m. Bahuv. -śa, N. sg. m. -ha, Ab. sg. vrit with prati-m, 3 sg. Pres. Âtm.
Again and, A guest of whom broken-hoped from the house turns away,

स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ६१ ॥

tad, N. sg. m. D. sg. m. Karm. -ta, dā, Ger. -ya, Ac. sg. dā with a, Ger. gam, 3 sg. Pres. Par.
He to him the guilt having given, the merit having taken, goes. (61)

अन्यच्च । उत्तमस्यापि वर्णस्य नीचो ऽपि गृहमागतः ।

-ya, N. sg. n. Ind. -na, G. sg. m. Ind. -nā, G. sg. -cha, N. sg. m. Ind. -ha, Ac. sg. gam with a, N. m. past Pl. Pres.
Again and, Of the highest even caste a low person even to the house come

पूजनीयो यथा योग्यं सर्वदेवमयो ऽतिथिः ॥ ६२ ॥

pūj, N. sg. m. Plc. Fut. Pass. Ind. -ya, N. sg. n. -ya, N. sg. m. -thi, N. sg.
to be honoured as proper, all-gods representing a guest. (62)

गृध्रो ऽवदत् । मार्जारो हि मांसरुचिः श्चिशवाक्याश्चात्र

-ra, N. sg. vad, 3 sg. -ra, N. sg. Ind. Bahuv. -chī, N. sg. m. T/p. -ka, N. pl. m. Ind. Ind.
Impf. Par. The vulture said: Cat certainly meat-liking, of birds-the young ones and here

निवसन्ति तेनाहमेवं ब्रवीमि । तच्छ्रुत्वा मार्जारो

vas with vi, 3 pl. tad, L. sg. n. Adv. asmad, Ind. brū, 1 sg. tad, Ac. sg. n. śru, Ger. -ra, N. m.
Pres. Par. dwell, therefore I thus speak. This having heard the cat

भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति ब्रूते च । मया धर्मशास्त्रं

-mi, Ac. sg. sprīṣ, Ger. -nā, Ac. du. sprīṣ, 3 sg. brū, 3 sg. Ind. asmad, T/p. -ra, Ac. sg.
Pres. Par. Pres. Âtm. I. sg. the ground having touched, the ears touches, says and: By me the law-book

श्रुत्वा वीतरागेणैदं दुष्करं व्रतं चांद्रायणमध्यवसितं ।

śru, Ger. Bahuv. -ga, I. sg. m. idam, -ra, N. -ta, N. sg. -nā, N. sg. n. so with adhiya N. sg. n.
having heard, with gone-passions, this difficult vow Chāṇḍrāyaṇa undertaken.

परस्परं विवदमानानामपि धर्मशास्त्राणामहिंसा परमो

Ind. vad with vi, G. pl. n. Ind. Tlp. -ra, G. pl. Karm. -sa, N. sg. -ma, N. sg. m.
Ptc. Pres. Attm.

With-one-another of the disputing even law-books 'not-injuring the highest

धर्म इत्यत्रैकमयं । यतः ।

-ma, N. sg. Ind. Ind. -ya, N. sg. Ind.
duty' thus here unanimity. For,

सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसह्यश्च ये ।

Tlp. -ta, N. pl. m. (rt. vrit with ni). yad, N. pl. m. -ra, N. pl. Tlp. -ha, N. pl. m. Ind. yad, N. pl. m.
From all-injury-abstaining which men, all-enduring and who,

सर्वस्याश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ६३ ॥

-va, G. sg. n. Karm. -ta, N. pl. m. Ind. tad, N. pl. m. -ra, N. pl. Tlp. -min, N. pl. m.
of everything support-being and, those men to heaven-going. (63)

एक एव सुहृद्धर्मो निधने ऽप्यनुयाति यः ।

-ka, N. sg. m. Ind. -al, N. sg. -ma, N. sg. -na, I. sg. Ind. ya with ann, 3 sg. Pres. Par. yad, N. sg. m.
One only friend, virtue, in death even follows who,

शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यत्तु गच्छति ॥ ६४ ॥

-ra, I. sg. -ma, Ac. sg. n. Adv. -sa, Ac. sg. -va, N. sg. n. -ya, N. sg. n. Ind. gam, 3 sg. Pres. Par.
with the together to destruction everything else, but goes. (64)

यो ऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयोः पश्यतांतरं ।

Ind. Ind. 3 sg. yad, G. sg. m. Ind. -sa, Ac. sg. -bha, G. du. m. dṛis, 2 pl. Imp. Par. -ra, Ac. sg.
N. sg. m. Pres. Par.
Who eats of whom when the flesh, of both behold the difference,

एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ६५ ॥

-ka, G. sg. m. -ka, N. sg. f. -ti, N. sg. -ya, N. sg. -pa, I. pl. much with vi, 3 sg. Pres. Pass.
of the one momentary enjoyment, the other, of life deprived. (65)

मर्त्यमिति यद्दुःखं पुरुषस्योपजायते ।

Ind. Ind. yad, N. sg. n. -kha, N. sg. -sha, G. sg. jan with upa, 3 sg. Pres. Attm.
N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.
'It must be died,' thus what pain of a man is produced,

शक्यस्तेनानुमानेन परो ऽपि परिरक्षितुं ॥ ६६ ॥

-va, N. sg. m. tad, I. sg. n. -na, I. sg. -ra, N. sg. m. Ind. raksh with pari, Inf.
possible by that analogy an enemy even to save. (66)

शृणु पुनः । स्वच्छंदवनजातेन शकेनापि प्रपूर्यते ।

śru, 2 sg. Imp. Ind. Ttp. -ta, I. sg. m. or n. -ka, I. sg. Ind. pri with pra, 3 sg. Pres. Pass.
Listen again, By the spontaneously-in the wood-growing herb even it is filled,

अस्य दग्धोदरस्यार्थे कः कुर्यात्पातकं महत् ॥ ६७ ॥

idam, G. Karm. -ra, G. sg. -tha, I. sg. kinu, N. sg. m. kri, 3 sg. Pot. -ka, Ac. sg. -hat, Ac. sg. n.
of this burnt-stomach on account of who would commit a crime great? (67)

एवं विश्वास्य स मार्जारस्तत्कोटरे स्थितः । ततो

Ind. svas, with vi, Ger. tad, N. sg. m. -fa, N. sg. Ttp. -ra, L. sg. sthā, N. sg. m. past Ind
Thus having made to confide, that cat in the tree-hollow remained. Then,

दिनेषु गच्छत्सु पक्षिशावकानाक्रम्य कोटर-

-na, I. pl. gam, L. pl. m. or n. Ttp. -ka, Ac. pl. m. kram with ā, Ger. -ra, Ac. sg.
the days passing on, of the birds-the young ones having approached, to the hollow

मानीय प्रत्यहं खादति । येषामपत्यानि खादितानि

ni with ā, Ger. Anyay. khād, 3 sg. Pres. Par. yad, G. pl. m. -ya, N. pl. khād, N. pl. n. past Ptc. Pass.
having brought, daily he eats. Of whom the young ones eaten,

तैः शोकार्तेर्विलपद्भिर्निरितस्ततो जिज्ञासा समारब्धा ।

tad, I. pl. m. Ttp. -ta, I. pl. m. lap with vi, I. pl. m. Ind. Ind. -sā, N. sg. rabh with sam-ā N. sg. f. past Ptc. Pass.
by these, sorrow-pained, wailing, here (and) there enquiry begun.

तत्परिज्ञाय मार्जारः कोटरान्निःसृत्य वहिः

tad, Ac. sg. n. jñā, with pari, Ger. -ra, N. sg. -ra, Ab. sg. sri with nis, Ger. Ind.
That having perceived, the cat from the hollow having slipped out

पलायितः । पश्चात्पचिभिरितस्ततो निरूपयद्भिस्तत्र

ay with palā, N. sg. m. Ind. -kshiu, I. pl. Ind. Ind. rūp with vi, I. pl. m. Ind.
past Ptc. Pass. away-gone. Afterwards by the birds here (and) there searching, there

तरुकोटरे शावकास्त्रीणि प्राप्तानि । अनंतरं त ऊचुः ।

Ttp. -ra, L. sg. Ttp. -thi, N. pl. ap with pra, N. pl. n. Ind. tad, N. pl. m. vach, 3 pl. Pres. Par.
in the tree-hollow of the young ones-the discovered. Thereupon they said

अनेनैव जरद्गवेनास्माकं शावकाः खादिता इति सर्वैः

idam, I. sg. m. Ind. -va, I. sg. asmad, G. pl. -ka, N. pl. m. khād, N. pl. m. Ind. -va, I. pl. m. past Ptc. Pass.
'By this very Jaradgava of us the young ones eaten.' Thus by all

पक्षिभिर्निश्चित्य शुभो व्यापादितः । अतो ऽहं

-kshu, N. pl. m. *chi, with uis, Ger.* *-ra, N. sg.* *pad with vi-ā, N. sg. m.* *Ind.* *asmad, N. sg.*
the birds having ascertained the vulture ^{past Ptc. Pass. Caus.} killed. Therefore I

ब्रवीमि । अज्ञातकुलशीलस्येत्यादि । इत्याकर्ण्य स

brū, 1 sg. *Bahuv. -la, G. sg. m.* *Bahuv. -di, Ac. sg. n.* *Ind.* *karn, with ā, Ger.* *tad, N. sg. m.*
Pres. Par. say : of one of unknown-family- etc. Thus having heard that
(and) character,

जंबुकः सक्रोपमाह । मृगस्य प्रथमदर्शनदिने भवानय-

-ka, N. sg. *Ayay.* *ah, 3 sg. Perf. Par.* *-ā, G. sg.* *Ttp. -na, L. sg.* *-vat, N. sg. m.* *Ind.*
jackul with anger says : Of the deer on the first-seeing-day you also

ज्ञातकुलशील एव । तत्कथं भवता सहैतस्य

Bahuv. -la, N. sg. m. *Ind.* *Ind. Ind.* *-vat, I. sg. m.* *Ind.* *etad, G. sg. m.*
one of unknown-family-(and) character just; then how you with of him

बेहानुवृत्तिरुत्तरोत्तरं वर्धते ।

Ttp. -ti, N. sg. *Ind.* *vridh, 3 sg. Pres. Att.*
the affliction-continuance higher-higher grows? . . .

यत्र विद्वज्जनो नास्ति स्नायस्तत्राल्पधीरपि ।

Ind. *Karm. -na, N. sg.* *Ind.* *as, 3 sg. Pres. Par.* *ślāgh, N. sg. m.* *Ind.* *Bahuv. -dhi, N. sg. m.* *Ind.*
Where a learned-man not is, to be praised there one of little-intellect even,

निरस्तपादपे देशे एरंडो ऽपि द्रुमायते ॥ ६८ ॥

Bahuv. -pa, L. sg. m. *-śa, L. sg.* *-da, N. sg.* *Ind.* *drumāya, 3 sg. Pres. Att.*
in an of trees-deprived place the Eranḍa plant even is considered a tree. (68)

अन्यच्च । अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां ।

-a, N. sg. n. *Ind.* *idam, N. sg. m.* *-ja, N. sg. m.* *-ra, N. sg. m.* *Ind.* *Ind.* *-nā, N. sg.* *Bahuv. -tas, G. pl. m.*
Again and, 'This one of us, a stranger or' thus calculation of the narrow-minded,

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकं ॥ ६९ ॥

Bahuv. -ta, G. pl. m. *Ind.* *Ttp. -dhā, N. sg.* *Ind.* *-ka, N. sg.*
of persons of generous-conduct on the contrary the earth even a family. (69)

यथायं मृगो मम बंधुस्तथा भवानपि । मृगो

Ind. *idam, N. sg. m.* *-ga, N. sg.* *asmad, G. sg.* *-dhu, N. sg.* *Ind.* *-vat, N. sg. m.* *Ind.* *-ga, N. sg.*
As this deer of me a friend, thus you also. The deer

ऽब्रवीत् । किमनेनोत्तरोत्तरेण । सर्वैरेकत्र विश्रंभालापैः

brū, 3 sg. *Impf. Par.* kim, *N. sg. n.* idam, *I. sg. n.* -ra, *I. sg.* -va, *I. pl. m.* *Ind.* *Tlp.* -va, *I. pl.*
said: What with this discussion? by all in one place, with confidence.
talks,

सुखिभिः स्त्रीयतां ।

-khin, *I. pl. m.* sthā, 3 sg. *Imp. Pass.*
happy let be remained.

अतः । न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिद्रिपुः ।

Ind. *Ind.* kim-chit, *N. sg. m.* *G. sg. m.* -ra, *N. sg.* *Ind.* kim-chit, *N.* *G. sg. m.* -pu, *N. sg.*
For, Not any body of any body the friend, not any body of any body the enemy,

व्यवहारेण मित्राणि जायन्ते रिपवस्तथा ॥ ७० ॥

-ra, *I. sg.* -ra, *N. pl.* jan, 3. pl. *Pres. Att.* -pu, *N. pl.* *Ind.*
through intercourse friends are made, enemies likewise. (70)

काकेनोक्तं । एवमस्तु । अथ प्रातः सर्वे यथाभिमतदेशं गताः ।

-ka, *I. sg.* vach, *N. sg. n.* *Ind.* as, 3 sg. *Ind.* *Ind.* -va, *N.* *Karm.* -sa, *Ac. sg.* gam, *N. pl. n.*
past *Ptc. Pass.* *Imp. Par.* *pl. m.* to ad libitum- gone.
By the crow said: Thus it be. Now in the morning all place

एकदा निश्चतं शृगालो ब्रूते । सखे ऽस्मिन्वनैकदेशे शस्यपूर्णचेत्रम्-

Ind. -ta, *Ac. sg. n.* -la, *N. sg.* brū, 3 sg. -khi, *V. sg.* idam, *L. sg. m.* *Tlp.* -sa, *L. sg.* *Karm.* -ra,
Adv. *Pres. Att.* *N. sg.*
One day secretly the jackal, says: Friend, in this of the wood- a corn-filled-
one part field

स्ति । तदहं त्वां नीत्वा दर्शयामि । तथा कृते

as, 3 sg. tad, *Ac.* asmad, yushmad, ni, *Ger.* driś, 1 sg. *Ind.* kṛ, *L. sg. n. past*
Pres. Par. *sy. n.* *N. sg.* *Ac. sg.* *Pres. Par. Caus.* *Ptc. Pass.*
is, that I, thee having conducted, show. Thus done

सति मृगः प्रत्यहं तत्र गत्वा शस्यं खादति । अथ चेत्रपतिना

as, *L. sg. n.* -ga, *N. sg.* Avyay. *Ind.* gam, *Ger.* -ya, *Ac. sg.* khād, 3 sg. *Ind.* *Tlp.* -ti, *I. sg.*
Ptc. Pres. Par. being, the deer daily there, having gone the corn cuts. Now by the field-
owner

तदृष्ट्वा पाशो योजितः । अनंतरं पुनरागतो

tad, *Ac. sg. n.* driś, *Ger.* -sa, *N. sg.* yuj, *N. sg. m. past* *Ind.* *Ind.* gam with as, *N. sg. m.*
Ptc. Pass. Caus. that having perceived a snare fixed. Thereupon again approached

मृगः पाशैर्बद्धो ऽचिंतयत् । को मामितः कालपाश-

-ga, *N. sg.* -sa, *I. pl.* bandh, *N. sg. m.* chint, 3 sg. kim, *N.* asmad, *Ind.* *Tlp.* -sa, *Ab. sg.*
past Ptc. Pass. *Impf. Par.* *sg. m.* *Ac. sg.* the deer by the snares caught thought: Who me from here from the death-
snare,

दिव व्याधपाशाच्चातुं मित्रादन्यः समर्थः । तत्रां-

Ind. *Ttp.* -śa, *Ab. sg.* *traī, Inf.* *-ra, Ab. sg.* *-ya, N. sg. m.* *-dha, N. sg. m.* *Ind.*
as it were, from the hunter's- to save, from the friend different, able? There
snare

तरे जंबुकस्तत्रागत्योपस्थितो ऽचिंतयत् ।

-ra, L. sg. n. Adv. *-ka, N. sg. m.* *Ind.* *gam with ā, Ger.* *sthā with upa, N. sg. m.* *chint, 3 sg. Impf. Par.*
meantime the jackal there . having gone, hear-stopped thought :

फलिता तावदस्माकं कपटप्रबंधेन मनोरथसिद्धिः । एतस्यो-

-ta, N. sg. f. *Ind.* *asmat, G. pl.* *Ttp.* *-dha, I. sg.* *Ttp.* *-dhi, N. sg.* *etad, G. sg. m.*
Fruit-bearing then of us through the deceit-plot the wish-accomplishment; of him,

कृत्यमानस्य मांसासृग्निप्लान्यस्थीनि मयावश्यं प्राप्तव्यानि ।

krit with ud, G. sg. m. *Ttp.* *-ta, N. pl. n.* *-dhi, N. pl.* *asmat, I. sg.* *Ind.* *Ap with pra, N. pl.*
Ptc. Pres. Pass. *Pres. Attm.* *Imp. Par.* *n. Ptc. Fut. Pass.*
being cut up, the flesh-blood-smeared bones by me surely to be got.

तानि बाहुल्येन भोजनानि भविष्यन्ति । मृगस्तं दृष्ट्वो-

tad, N. pl. n. *-ya, I. sg.* *-na, N. pl.* *bhū, 3 pl. Fut. ii. Par.* *-sa, N. sg.* *tad, Ac. sg. m.* *dṛṣṭ, Ger.*
They in abundance food will be. The deer him having seen

ह्लासितो ब्रूते । सखे हिंधि तावन्मम बंधनं । सत्वरं त्रायस्व

hla with ud, N. sg. m. *brū, 3 sg.* *-khā, V. sg.* *chhid, 2 sg.* *Ind.* *asmat, G. sg.* *-na, Ac. sg.* *Ayay.* *traī, 2 sg*
past Ptc. Pres. Caus. *Pres. Attm.* *Imp. Par.* *Imp. Attm.*
delighted says: Friend, cut now of me the fetter; quickly deliver

मां । यतः ।

asmat, Ac. sg. *Ind.*
me. For,

आपत्तु मित्रं जानीयाद्युद्धे शूरमृणे शुचिं ।

-d, L. pl. *-ra, Ac. sg.* *jñā, 3 sg. Pot. Par.* *-dha, L. sg.* *-ra, Ac. sg.* *-na, L. sg.* *-chi, Ac. sg. m.*
In misfortunes a friend one may know, in battle a hero, in debt an honest man,

भार्या क्षीणेषु वित्तेषु व्यसनेषु च बांधवान् ॥ ७१ ॥

-ya, Ac. sg. *kṣhi, L. pl. n. past Ptc. Pass.* *-ta, L. pl.* *-na, L. pl.* *Ind.* *-va, Ac. pl.*
a wife in lost . riches, in troubles and relations. (71)

अपरं च । उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे राष्ट्रविक्षवे ।

-ra, N. sg. n. *Ind.* *-va, L. sg.* *-na, L. sg.* *Ind.* *Ind.* *-sha, L. sg.* *Ttp.* *-va, L. sg.*
Another and, At a festival, in affliction and even, in dearth, in reign-revolution,

राजद्वारे अशाने च यस्तिष्ठति स बांधवः ॥ ७२ ॥

Ttp. *-ra, L. sg.* *-na, L. sg.* *Ind.* *yad, N.* *sthā, 3 sg.* *tad, N.* *-va, N. sg.*
at the king's door, on the cemetery and who stands, he a friend. (72)

अंशुको मुहुर्मुहुः पाशं विलोकाचिंतयत् । दृढस्तावदथ

-ka, N. sg. Ind. Ind. -śa, Ac. sg. lok with vi, Ger. chint, 3 sg. Impf. Par. -dha, N. sg. m. Ind. idam, N. sg. m.
The jackal again-again the snare having eyed thought: Strong so far this

बंधः । ब्रूते च । सखे स्नायुनिर्मिता एते

-dha, N. sg. brū, 3 sg. Pres. Attm. Ind. -khi, V. sg. Ttp. -ta, N. pl. m. etad, N. pl. m.
fetter; says and: Friend, of sinews-made these

पाशास्तदथ भट्टारकवारे कथमेतान्दंतैः स्पृशामि ।

-śa, N. pl. Ind. Ind. -ra, L. sg. Ind. etad, Ac. pl. m. -ta, I. pl. spris, 1 sg. Pres. Par.
snare, therefore to-day on a Sun-day how these with the teeth I touch?

मित्र यदि चित्ते नान्यथा मन्यसे तदा प्रभाते

-ra, V. sg. Ind. -ta, L. sg. Ind. Ind. man, 2 sg. Pres. Attm. Ind. -ta, L. sg.
Friend, if in thy mind not otherwise thou thinkest, then in the morning

यत्त्वया वक्तव्यं तत्कर्तव्यं ।

yad, N. sg. n. yushmad, I. sg. m. vach, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass. tad, N. sg. n. kri, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.
what by thee to be said, that to be done.

इत्युक्त्वा तस्मीप आत्मनमांश्चाद्य स्थितः

Ind. vach, Ger. Ttp. -ya, L. sg. -man, Ac. sg. chhad with ā, Ger. stha, N. sg. m. past Ptc. Pass.
Thus having said, of him-in the neighbour-hood himself having concealed stood

सः । अनंतरं स काकः प्रदोषकाले मृगमनागतम्-

tad, N. sg. m. Ind. tad, N. sg. m. -ka, N. sg. Ttp. -la, L. sg. -ga, Ac. sg. Karm. -ta, Ac. sg. m.
he. Thereupon that crow at evening-time the deer not-returned

वलोक्येतस्ततो ऽन्विष्य तथाविधं दृष्ट्वो-

lok with āva, Ger. Ind. Ind. ish with ānu, Ger. -dha, Ac. sg. m. dris, Ger.
having seen, here (and) there having searched, the so-conditioned having seen,

वाच । सखे किमेतत् । मृगेणोक्तं ।

vach, 3 sg. Perf. Par. -khi, V. sg. kim, N. sg. n. etad, N. sg. n. -ga, I. sg. vach, N. sg. n. past Ptc. Pass.
said: Friend, what this? By the deer said:

अवधोरितमुद्दहाक्यस्य फलमेतत् । तथा चोक्तं ।

Karm. -ya, G. sg. -la, N. sg. etad, N. sg. n. Ind. Ind. vach, N. sg. n. past Ptc. Pass.
Of the slighted-friend's-word the fruit this, Thus and said:

सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितं ।

-d, G. pl. Bahuv. -ma, G. pl. m. yad, N. sg. m. śru, 3 sg. Pres. Par. Ind. -ta, Ac. sg.
Of friends well-wishing who hears not the word,

विपत्संनिहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ७३ ॥

-pad, N. sg. dhā with sam-ni, N. sg. f. tad, G. sg. m. N. sg. m. -ra, N. sg. Ttp. -na, N. sg. m.
adversity near of him; that man an enemy-delighter. (73)

काको ब्रूते । स वंचकः कास्ते । मृगे-

-ka, N. sg. brū, 3 sg. Pres. Attm. tad, N. sg. m. -ka, N. sg. Ind. As, 3 sg. Pres. Attm. -ga, I. sg.
The crow says: that rogue (jackal) where does he sit? By the deer

णोक्तं । मन्मांसार्थी तिष्ठत्यत्रैव । काको ब्रूते ।

vach, N. sg. n. Ttp. -thin, N. sg. m. sthā, 3 sg. Pres. Par. Ind. Ind. -ka, N. sg. brū, 3 sg. Pres. Attm.
said: For my-flesh-longing he stands there just. The crow says:

उक्तमेव मया पूर्वं ।

vach, N. sg. n. Ind. asmad, I. sg. -va, Ac. sg. m. Adv.
past Ptc. Pass. Said indeed • by me before.

अपराधो न मे ऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणं । . . .

-dha, N. sg. Ind. asmad, G. sg. is, 3 sg. Pres. Par. Ind. Ind. ctad, N. sg. n. Ttp. -ya, N. sg.
'An offence not of me is,' thus not this for confidence-a reason,

विद्यते हि नृशंभ्यो भयं गुणवतामपि ॥ ७४ ॥ •

vid, 3 sg. Pres. Pass. Ind. -sa, Ab. pl. m. -ya, N. sg. -vat, G. pl. m. Ind.
it is known for from the mischievous danger of the virtuous even. (74)

दीपनिर्वाणगंधं च सुहृदाक्यमरुंधतीं ।

Ttp. -dha, Ac. sg. Ind. Ttp. -ya, Ac. sg. -ti, Ac. sg.
Of a lamp-extinction-the smell and, a friend's-word, the star Arundhati,

न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ७५ ॥

Ind. ghrā, 3 pl. Pres. Par. Ind. śru, 3 pl. Pres. Par. Ind. dṛis, 3 pl. Pres. Par. Bahuv. -yus, N. pl. m.
not smell, not hear, not see those whose life-is gone. (75)

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनं ।

-sha, L. sg. n. Ttp. -tri, Ac. sg. m. -sha, L. sg. n. Ttp. -din, Ac. sg. m.
Away from-the eye design-destroying, before-the eye kind words-speaking,

वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुंभं पयोमुखं ॥ ७६ ॥

vrij, 3 sg. Pot. Par. -śa, Ac. sg. n. -ra, Ac. sg. Ttp. -bha, Ac. sg. Bahuv. -kha, Ac. sg. m.
one should avoid such a friend, a poison-pot having a milk-surface. (76)

ततः काको दीर्घं निःश्वस्य । अरे वंचक किं

<i>Ind.</i>	<i>-ka, N. sg.</i>	<i>-gha, Ac. sg. n. Adv.</i>	<i>śvas with nis, Ger.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ka, V. sg.</i>	<i>kim, N. sg. n.</i>
Then	the crow	deeply	having sighed :	Alas,	rogue,	what

त्वया पापकर्मणा कृतं । यतः ।

<i>yushmad, I. sg.</i>	<i>Bahuv. -mau, I. sg. m.</i>	<i>kṛi, N. sg. n. past Ptc. Pass.</i>	<i>Ind.</i>
by thee	wicked-deeds performing	done ?	For,

मंलापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशोक्तानां ।

<i>lap with sam, G. pl. m.</i>	<i>-ra, I. pl. n.</i>	<i>-chaa, I. pl.</i>	<i>Karm. -ra, I. pl.</i>	<i>Ind.</i>	<i>vaśi-kṛi, G. pl. n.</i>
<i>past Ptc. Pass. Caus.</i>					<i>past. Ptc. Pass.</i>
Of those addressed	with sweet words,	with	pretended-services	and	enchanted,

आशावतां अर्द्धतां च लोके किमर्थिनां वंचयितव्यमस्ति ॥ ७७ ॥

<i>-vat, G. pl. m.</i>	<i>śrad-dhā, G. pl. m.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ka, L. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-tun, G. pl. m.</i>	<i>vañch, N. sg. n.</i>
	<i>Ptc. Pres. Par.</i>					<i>Ptc. Fut. Pass. Caus.</i>
of the hopeful,	of the confiding	and	in the	why	of supplicants	cheating to be
			world,			done is ? (77)

उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापं ।

<i>-rin, L. sg. m.</i>	<i>śrambh with vi, L. sg. m. past Ptc. Pass.</i>	<i>*Bahuv. -ti, L. sg. m.</i>	<i>yad, N. sg. m.</i>	<i>char with sam-A, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>-pa, Ac. sg. n.</i>
Upon the	the confident,	the pure-	who	practices	wickedness,
beneficent,		.. minded,			

तं जनमसत्यसंधं भगवति वसुधे कथं वहमि ॥ ७८ ॥

<i>tad, Ac. sg. m.</i>	<i>-na, Ac. sg. m.</i>	<i>Bahuv. -dha, Ac. sg. m.</i>	<i>-vat, V. sg. f.</i>	<i>Ttp. -dha, V. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>vah, 2 sg. Pres. Par.</i>
that	man	treacherous,	O venerable	earth,	how	dost thou bear ? (78)

दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।

<i>Karm. -na, I. sg.</i>	<i>-na, Ac. sg. n. Adv.</i>	<i>-ya, Ac. sg.</i>	<i>-ti, Ac. sg.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Ind.</i>	<i>kṛi, 3 sg. Fut. Par. Caus.</i>
The wicked man	with	friendship,	affection	and	also	not	one should make,

उष्णो दहति चांगारः शीतः कृष्णायते करं ॥ ७९ ॥

<i>-ṇa, N. sg. m.</i>	<i>dah, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>Ind.</i>	<i>-ra, N. sg. m.</i>	<i>-ta, N. sg. m.</i>	<i>kṛi-shnayn, 3 sg. Pres. Attm.</i>	<i>-ra, Ac. sg.</i>
hot	burns	and	the coal,	cold	it blackens	the hand. (79)

अथवा स्थितिरियं दुर्जनानां ।

<i>Ind.</i>	<i>-ti, N. sg.</i>	<i>idam, N. sg. f.</i>	<i>Karm. -na, G. pl.</i>
Or else	the maxim	this	of the wicked :

प्राक्पादयोः पतति खादति पृष्ठमांसं ।

<i>prāch, Ac. sg. n. Adv.</i>	<i>-da, L. du.</i>	<i>pat, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>khād, 3 sg. Pres. Par.</i>	<i>Ttp. -na, Ac. sg.</i>
In front	at the feet	he falls,	he eats	of the back-the flesh;

कर्णे कलं किमपि रीति शनैर्विचिचं ।

-ṇa, *L. sg.* -la, *Ac. sg. n.* kim, *Ac. sg. n. Ind.* ru, *3 sg. Pres. Par.* Ind. -ras, *Ac. sg. n.*
in the ear tune some he hums softly a wondrous one ;

द्विद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशंकः

-ra, *Ac. sg.* rūp with ni, *Ger.* -has, *I. sg.* viś, with pra, *3 sg. Pres. Par.* Bahuv. -ka, *N. sg. m.*
a hole having espied with haste he enters fearless ;

सर्वं खलस्य चरितं मशकः करोति ॥ ८० ॥

-va, *Ac. sg. n.* -la, *G. sg. m.* -ta, *Ac. sg. n.* -ka, *N. sg.* kṛi, *3 sg. Pres. Par.*
the whole of the wicked conduct the gnat practises. (80)

दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणं ।

Karm. -na, *N. sg.* Ttp. -din, *N. sg. m.* Ind. Ind. etad, *N. sg. n.* T/p. -ṇa, *N. sg.*
A wicked a kind words-speaking and, not this a confidence-reason,

मधु तिष्ठति जिह्वाये हृदि हालाहलं विषं ॥ ८१ ॥

-dhu, *N. sg. n.* sthā, *3 sg. Pres. Par.* Ttp. -ra, *L. sg.* -d, *L. sg.* -la, *N. sg. n.* -sha, *N. sg.*
honey stands on the tongue-tip, in the heart Hālāhala poison. (81)

अथ प्रभाते चेचपतिर्लगुहस्तस्तं प्रदेशमागच्छन्का-

Ind. -ta, *L. sg.* Ttp. -ti, *N. sg.* Bahuv. -ta, *N. sg. m.* tad, *Ac. sg. m.* -sa, *Ac. sg.* gam with ā, *N. sg. m.*
Now in the morning the field-owner staff-in hand that place approaching

केनावलोकितः । तमालोक्य काकेनोक्तं । सखे

-ka, *I. sg.* lok with aya, *N. sg. m. past Ptc. Pass.* tad, *Ac. sg. m.* lok with ā, *Ger.* -ka, *I. sg.* vach, *N. sg. n. past Ptc. Pass.* -khi, *I. sg.*
by the crow espied. Him having seen by the crow said : Friend

मृग लमात्मानं मृतवत्संदर्श्य वातेनोदरं पूरयित्वा

-ga, *V. sg.* yushmad, -man, *N. sg. Ac. sg.* Ind. dris with sam, *Ger.* -ta, *I. sg.* -ra, *Ac. sg.* pri, *Ger.*
deer, thou thyself dead-like having shown, with wind the stomach having filled,

पादान्स्थीकृत्य तिष्ठ । यदाहं शब्दं करोमि तदा त्वमु-

-da, *Ac. pl.* stabdhi-kṛi, *Ger.* sthā, *2 sg. Imp. Par.* Ind. asmad, -da, *Ac. sg.* kṛi, *1 sg. Pres. Par.* Ind. yushmad, *N. sg.*
the feet having stiffened, remain. When I a noise make, then thou

त्वाय सत्वरं पलायिष्यसि । मृगस्तथैव काकवचनेन

sthā with ud, *Ger.* Avyay. ay with palā, *2 sg. Fut. ii. Par.* -ga, *N. sg.* Ind. Ind. Ttp. -na, *I. sg.*
having got up with-haste wilt run away. The deer thus just by the crow's-word

स्थितः । ततः चेचपतिना हर्षोत्फुल्ललोचनेन तथाविधो

sthā, *N. sg. m. past Ptc. Pass.* Ind. Ttp. -ti, *I. sg.* Bahuv. -na, *I. sg. m.* -dha, *N. sg. m.*
remained. Then by the field-owner, whose eyes-(were) expanded-with joy, the so-conditioned

मृग आलोकितः । आः स्वयं मृतो ऽसि । इत्युक्त्वा मृगं

-ga, N. lok with A, N. sg. Ind. mri, N. sg. m. as, 2 sg. Pres. Ind. vach, Ger. -ga, Ac. sg.
sg. m. past Ptc. Pass. past Ptc. Pass. Par.
deer perceived. 'Ha! of thyself dead thou art.' Thus having said the deer

बंधनान्मोचयित्वा पाशान्ग्रहीतुं मयत्नो बभूव । ततः

-na, Ab. sg. much, Ger. -sa, Ac. pl. grah, Inf. Bahuv. -na, N. bhā, 3 sg. Ind.
sg. m. past Ptc. Pass. sg. m. Perf. Par.
from the fetter having delivered, 'the snare to take up busy he was. Then

काकशब्दं श्रुत्वा मृगः सत्वरमुत्थाय पलायितः ।

Ttp. -da, Ac. sg. śru, Ger. -ga, N. sg. Arany. sthā with ud, Ger. ay with palā, N. sg.
the crow's-voice having heard, the deer with-haste having risen, m. past Ptc. Pass. escaped.

तमुद्दिश्य तेन चेचपतिना क्षिप्तेन लगुडेन शृगालो हतः ।

tad, Ac. diś with ud, tad, I. sg. Ttp. -ti, I. sg. kship, I. sg. m. past -da, I. sg. -la, N. sg. han, N. sg. m.
sg. m. Ger. m. Ptc. Pass. Ptc. Pass.
Him aiming-at by that field-owner with a thrown stick the jackal killed.

तथा चोक्तं । त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मामैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

Ind. Ind. vach, N. sg. n. tri, I. pl. -sha, I. pl. tri, I. pl. -sa, I. pl. tri, I. pl. -sha, I. pl. tri, I. pl. -na I.
past Ptc. Pass. pl.
Thus and said: In three years, in three months, in three fortnights, in three days,

अत्युत्कटैः पापपुण्डेरिहैव फलमश्रुते ॥ ८२ ॥

Karm. -ṣa, I. pl. n. Dvandva. -ya, I. pl. n. Ind. Ind. -la, Ac. sg. aś, 3 sg. Pres. 1st m.
through extraordinary good (and)-bad (actions) here even the fruit one reaps. (82)

अतो ऽहं ब्रवीमि भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिरित्यादि । काकः पुनराह ।

Ind. asmad, hrū, 1 sg. Dvandva. -ka, G. du. -ti, N. sg. Bahuv. -di, -ka, N. sg. Ind. nh, 3 sg.
N. sg. Pres. Par. Ac. sg. n. Perf. Par.
Therefore I say: Of the food-(and) the etc. The crow again says:
the eater affliction,

भक्षितेनापि भवता नाहारो मम पुष्कलः ।

bhaksh, I. sg. m. past Ptc. Pass. Ind. -vat, I. sg. m. Ind. -ra, N. sg. asmad, G. sg. m. -la, N. sg. m.
Eaten even by you not the food of me plenteous,

तथि जीवति जीवामि चित्रग्रीव इवानघ ॥ ८३ ॥

yushmad, L. sg. jiv, L. sg. m. Ptc. Pres. Par. 1 sg. Pres. Par. Bahuv. -va, N. sg. Ind. Bahuv. -gha, I. sg.
in thee living I live, Chitragrīva like, oh harmless! (83)

अन्यच्च । तिरश्चामपि विश्वासो दृष्टः पुण्यैककर्मणां ।

-ya, N. sg. n. Ind. tiryach, G. Ind. -sa, N. sg. dris, N. sg. m. Bahuv. -man, G. pl. m.
pl. m. past Ptc. Pass. past Ptc. Pass.
Again and, Of brutes even confidence is seen (performing) pure-only-actions

मतां हि साधुशीलत्वात्स्वभावो न निवर्तते ॥ ८४ ॥

Ind. G. pl. m. -iva, Ab. sg. Karm. -va, N. sg. Ind. vrit with ni, 3sg. Pres. Attm.
of the good for from good-character the natural-disposition not turns away. (84)

किंच । साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियां ।

Ind. -dhu, G. sg. m. kup with pra, G. sg. m. Ind. -nas, N. sg. Ind. yā with A. 3 sg. -yā, Ac. sg.
Moreover, of the good irritated even the mind not goes-to change,

न हि तापयितुं शक्यं सागरांभसृणोल्कया ॥ ८५ ॥

Ind. Ind. tap, Inf. Caus. -ya, N. sg. n. Ttp. -bhas, N. sg. Ttp. -kā, I. sg.
Not for to heat possible the ocean-water with a straw-fire. (85)

हिरण्यको ब्रूते । चपलस्त्वं चपलेन सह स्नेहः सर्वथा

-ka, N. sg. hrū, 3 sg. -la, N. sg. m. yushmad, -la, I. sg. Ind. -ha, N. sg. Ind.
Hiranyaka says: Unsteady thou, an unsteady one with friendship by any means ,

न कर्तव्यः ।

Ind. kri, N. sg. m. Ptc. Fut. Russ.
not to be made.

तथा चोक्तं । मार्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा ।

Ind. Ind. vach, N. sg. n. -ra, N. sg. -sha, N. sg. -sha, N. sg. -ka, N. sg. Karm. -sha, N. sg. Ind.
Thus and said: A cat, a buffalo, a ram, a crow, a bad man likewise,

विश्रामात्प्रभवत्येते विश्रामस्तत्र नोचितः ॥ ८६ ॥

-sa, Ab. sg. bhū with pra, 3 pl. etad, N. pl. m. -sa, N. sg. Ind. Ind. -ta, N. sg. m.
from confidence become strong these; confidence there not proper. (86)

किंचान्यत् । शत्रुपक्षो भवानस्माकं । उक्तं चैतत् ।

Ind. -ya, N. sg. n. Bahuv. -sha, N. sg. m. -vat, N. asmad, vach, N. sg. n. past Ind. etad, N.
Besides another; with the enemies-siding you of us; said and this:

शत्रुणा न हि संदध्यात्सुस्तिष्ठेनापि संधिना ।

-ru, I. sg. Ind. Ind. dhā with sam, 3 sg. Pot. Par. Karm. -ta, I. sg. m. Ind. -dhi, I. sg.
With an enemy not surely one should unite through a well-fastened even union,

उत्तप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकं ॥ ८७ ॥

Karm. -ta, N. sg. n. Ind. -ya, N. sg. sam, 3 sg. Pres. Par. Caus. Ind. -ka, Ac. sg.
well-heated also water quenches yet the fire. (87)

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यालङ्कृतो ऽपि सन् ।

Karm. -na, *N. sg.* hri with pari, *N. sg. m.* -ya, *I. sg.* kri with alam, *N. sg. m.* *Ind.* as, *N. sg. m.* *Ptc. Fut. Pass.*
A wicked man to be avoided with knowledge decorated even being,

मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ८८ ॥

-pi, *I. sg.* bhūṣh, *N. sg. m.* -pa, *N. sg.* *Ind.* adas, *N. sg. m.* *Ind.* Ttp. -ra, *N. sg. m.*
with the jewel decorated the'serpent, (is) he not terrific? (88)

यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् ।

yad, *N. sg. m.* -ya, *N. sg. m.* *Ind.* tad, *N. sg. m.* -ya, *N. sg. m.* yad, *N. sg. m.* -ya, *N. sg. m.* id. *Ind.* tad, *N. sg. m.*
What impossible, not that possible; what possible, possible certainly that;

नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ८९ ॥

Ind. -ka, *L. sg.* -ṭa, *N. sg.* yā, *3 sg. Pres.* *Ind.* Ind. nau, *N. sg.* gam, *3 sg. Pres.* -la, *L. sg.*
not in water a cart goes, not and a ship goes on dry land. (89)

अपरं च । महतायर्थसारेण यो विश्वमिति शत्रुषु ।

-ra, *N. sg. m.* *Ind.* -hat, *I. sg. m.* *Ind.* Ttp. -ra, *I. sg.* yad, *N. sg. m.* śvas with vi, *3 sg.* -ru, *L. pl.*
Another and, With great even wealth-affluence who confides in enemies,

भार्यासु च विरक्तासु तदंतं तस्य जीवनं ॥ ९० ॥

-yā, *L. pl.* *Ind.* raṅ with vi, *L. pl. f.* Bahuv. -ta, *N. sg. m.* tad, *G. sg. m.* -na, *N. sg.*
in wives and disaffectionate, there-ending of him the sustenance. (90)

लघुपतनको ब्रूते । श्रुतं मया सर्वं । तथापि मम

-ka, *N. sg.* brū, *3 sg. Pres.* śru, *N. sg. m. past* asmad, *I. sg.* -va, *N. sg. m.* *Ind.* *Ind.* asmad, *G. sg.*
Laghupatanaka says: Heard by me all. Thus even of me

चैतावान्संकल्पस्त्वया सह सौहृद्यमवश्यं करणीयमिति ।

Ind. -vat, *N. sg. m.* -pa, *N. sg.* yushmad, *Ind.* -ya, *N. sg.* -ya, *Ac. sg. n.* kri, *N. sg. m. Ptc.* *Ind.*
and such the resolution: 'Thee with friendship necessarily to be made,' thus;

नो चेदनाहारेणात्मानं व्यापादयिष्यामि । तथा हि ।

Ind. *Ind.* *Karm.* -ra, *I. sg.* -mad, *Ac. sg.* pad with vi-a, *1 sg. Fut. ii. Par. Caus.* *Ind.* *Ind.*
not if, through want of food myself I shall kill. Thus for:

मृद्वटवत्सुखभेद्यो दुःसंधानश्च दुर्जनो भवति ।

Ind. -ya, *N. sg. m. (rt. bhid)* -na, *N. sg. m.* *Ind.* *Karm.* -na, *N. sg.* bhū, *3 sg. Pres. Pass.*
Earthen-pot-like easy-to be broken, difficult to be united and, the wicked man

सुजनसु कनकघटवद्भूषणस्यसंघेयः ॥ ६१ ॥

Karm. -na, N. sg. *Ind.* *Ind.* *-ya, N. sg. m.* *Ind.* *-ya, N. sg. m. (rt. dhā with saun) Ptc. Fut. Pass.*
the good man, on the contrary golden-pot-like difficult-to be broken and easily to be united. (91)

किंच । द्रवत्वात्सर्वलोहानां निमित्तान्मृगपक्षिणां ।

Ind. *-iva, Ab. sg.* *Karm. -ha, G. pl.* *-ta, Ab. sg.* *Dvandva, -kshin, G. pl.*
Moreover, From fluxibility of all-metals, from a motive of beasts-(and) birds,

भयात्प्रोभाच्च मूर्खाणां संगतं दर्शनात्सतां ॥ ६२ ॥

-ya, Ab. sg. *-bha, Ab. sg.* *Ind.* *-kha, G. pl.* *-ta, N. sg. n.* *-na, Ab. sg.* *-t, G. pl. m.*
from fear, cupidity and, of the fools the union, from sight of the good. (92)

किंच । नारिकेलसमाकारा दृश्यन्ते ऽपि हि सज्जनाः ।

Ind. *Bahuv. -ra, N. pl. m.* *drīṣ, 3 pl Pres. Pass.* *Ind.* *Ind.* *Karm. -na, N. pl.*
Moreover, Coconut-like-formed are seen also indeed the good-men,

अन्ये बदरिकाकारा वह्निरेव मनोहराः ॥ ६३ ॥

-ya, N. pl. m. *Bahuv. -ra, N. pl. m.* *Ind.* *Ind.* *Ttp. -ra, N. pl. m.*
others jujube-shaped externally merely charming. (93)

स्नेहच्छेदे ऽपि साधूनां गुणा नायांति विक्रियां ।

Ttp. -ta, L. sg. *Ind.* *-dhu, G. pl. m.* *-ya, N. pl.* *Ind.* *ya with ā, 3 pl. Pres. Par.* *-ya, Ac. sg.*
In love-interruption even of the good the virtues not go-to change,

भगे ऽपि हि मृणालानामनुबध्नन्ति तंतवः ॥ ६४ ॥

-na, L. sg. *Ind.* *Ind.* *-la, G. pl.* *bandh with au, 3 pl. Pres. Par.* *-tu, N. pl.*
in the fracture even for of lotus stalks remain connected the fibres. (94)

अन्यच्च । शुचित्वं त्यागिता शौर्यं सामान्यं सुखदुःखयोः ।

ya, N. sg. n. *Ind.* *-iva, N. sg. n.* *-ta, N. sg.* *-ya, N. sg.* *-ya, N. sg.* *Dvandva, -kha, L. du.*
Again and, Purity, generosity, bravery, constancy in happiness (and)-misfortune,

दक्षिणं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ६५ ॥

-ya, N. sg. *Ind.* *-ti, N. sg.* *Ind.* *-ta, N. sg.* *Ind.* *Ttp. -ya, N. pl.*
rectitude and, attachment and, veracity and, a friend's-qualities. (95)

एतैर्गुणैरूपेतो भवदन्यो मया कः सुहृत्प्रा-

stad, I. pl. m. *-na, I. pl.* *i with upa, N. sg. m.* *Ttp. -ya, N. sg. m.* *asmad, I. sg.* *kim, N. sg. m.* *-d, N. sg.*
With these qualities endowed but you-another by me who as a friend

वत्यः । इत्यादि तदचनमाकर्ण्य हिरण्यको

up with 10, N. sg. m. *Bahuv. -di, Ac. sg. n.* *Ttp. -na, Ac. sg.* *karp with ā, G. p.* *-ka, N. sg.*
to be found? Thus-beginning of him-the speech having heard, Hiranyaka

बहिर्निःसृत्याह । आयायितो ऽहं भवतामनेन

Ind. spi with nis, Ger. ah, 3 sg. pyai with ā, N. sg. m. anuad, N. sg. -vat, G. idam, I
 forth out-slipping *Perf. Par. past Ptc. Poss. Caus. Regaled pl. m. of you by this*

वचनामृतेन । तथा चोक्तं ।

Ttp. -ta, I. sg. Ind. Ind. vach, N. sg. n. past Ptc. Pass.
 word-nectar. Thus and said :

घर्माते न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न मुक्तावली

Ttp. -ta, Ac. sg. m. Ind. Ind. Karm. -ta, I. pl. -na, N. sg. Ind. Ttp. -li, N. sg.
 The heat-oppressed not thus with cool-waters bathing, not a pearl-necklace,

न श्रीखंडविलेपनं सुखयति प्रत्यंगमर्थपितं ।

Ind. Ttp. -na, N. sg. sukhaya, 3 sg. Pres. Par. Anyay. Ind. yi, N. sg. n. past Ptc. Pass. Caus.
 not sandal-ointment comforts, liab by limb even applied,

प्रीत्यै सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः

-ti, D. sg. Ttp. -ta, N. sg. bhū with pra, Ind. Ind. -tas, G. sg.
 to the gratification of good-men-the speech serves commonly as of the mind,

सद्युक्त्या च पुरस्कृतं सुकृतिनामाकृष्टिमंत्रोपमं ॥ ६६ ॥

Karm. -ti, I. sg. Ind. krj with, puras, N. sg. n. -tin, G. pl. m. Bahuv. -ma, N. sg. n.
 with good-argu- and put-forth of the good, attraction-charm- (96)
 ment equal.

अन्यच्च । रहस्यभेदो याज्ज्ञा च नैष्ठुर्यं चलचित्तता ।

-ya, N. sg. n. Ind. Ttp. -ta, N. sg. -ñā, N. sg. Ind. -ya, N. sg. -tā, N. sg.
 Again and, Secret-betrayal, begging and, severity, fickle-mindedness,

क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्निचस्य दूषणं ॥ ६७ ॥

-dha, N. sg. -tā, N. sg. -ta, N. sg. ctad, N. sg. n. -ra, G. sg. -na, N. sg.
 anger want-of truth, gambling,— this a friend's fault. (97)

अनेन वचनक्रमेण तदेकदूषणमपि त्वयि न लक्ष्यते ॥

idam, I. sg. m. Ttp. -ma, I. sg. Ttp. -ñā, N. sg. Ind. yushnad, I. sg. Ind. laksh, 3 sg. Pres. Pass.
 Through this speech-course of them-one- even in thee not is perceived:
 fault

यतः । पटुत्वं सत्यवादित्वं कथायोगेन बुध्यते ।

Ind. -tva, N. sg. -tva, N. sg. Ttp. -ga, I. sg. budhi, 3 sg. Pres. Pass.
 For, Eloquence, veracity, through the speech-course is known,

अस्त्वत्त्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ६८ ॥

-tva, N. sg. -ya, N. sg. -ksha, I. sg. n. Adv. gam with nva, 3 sg. Pres. Pass.
 unsteadiness, fickleness, at sight is discovered. (98)

अपरं च । अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्सच्चांतरात्मनः ।

-ra, N. sg. n. Ind. Ind. Ind. Ind. -da, N. sg. bhû, 3 sg. Pot. Par. Bahuv. -man, G. sg. m.
Another and, Otherwise truly for the friendship will be of the pure-minded,

प्रवर्तते अन्यथा वाणी शायोपहतचेतसः ॥ ९९ ॥

vrit with pra, 3 sg. Pres. Âtm. Ind. -pi, N. sg. Bahuv. -las, G. sg. m.
proceeds otherwise the language of one whose heart-is affected- (99)
by deceit.

मनस्यन्यद्दृश्यन्त्यत्कार्यमन्यदुरात्मनां ।

-nas, L. sg. -ya, N. sg. n. -chas, L. sg. -ya, N. sg. n. -ya, N. sg. n. -ya, N. sg. n. Bahuv. -man, G. pl. m.
In the mind another thing, in the speech another, the action another of the wicked,

मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनां ॥ १०० ॥

-nas, L. sg. -ka, N. sg. n. -chas, L. sg. -ka, N. sg. n. -man, L. sg. -ka, N. sg. n. Bahuv. -man, G. pl. m.
in the mind one thing, in the speech one, in the action one of the noble-minded. (100)

तद्भवतु भवतो ऽभिमतमेव । इत्युक्त्वा हिरण्यको

Ind. bhû, 3 sg. -va, G. sg. m. man with abhi, N. sg. n. Ind. Ind. vach, Ger. -ka, N. sg.
Therefore be of you the wished even. Thus having said Hiranryaka

मैत्र्यं विधाय भोजनविशेषैर्वीर्यायसं संतोष्य विवरं

-ya, Ac. sg. dhâ with vi, Ger. Tlp. -sha, I. pl. -sa, Ac. sg. tush + sam, Ger. Caus. -ra, Ac. sg.
friendship having made, with food-dainties the crow having regaled, the hole

प्रविष्टः । वाचसो ऽपि स्वस्थानं गतः । ततः प्रभृति तयो-

vrit with pra, N. sg. m. -sa, N. sg. Ind. Karm. -na, Ac. sg. gam N. sg. m. Ind. Ind. tad, G. du. m.
past. Ptc. Pass. entered. The crow also to his-place past Ptc. Pass. gone. Thence-forward of those two

रन्योन्याहारप्रदानेन कुशलप्रश्नैर्विश्रम्भालापैश्च कालो ऽतिवर्तते ।

Tlp. -na, I. sg. Tlp. -na, I. pl. Tlp. -pa, I. pl. Ind. -la, N. sg. vrit with ati, 3 sg. Pres. Âtm.
with mutual- with health- with confidential- and, the time passes by.
food-presenting, enquiries, conversations

एकदा लघुपतनको हिरण्यकमाह । मखे कष्टतरलभ्याहार-

Ind. -ka, N. sg. -ka, Ac. sg. ah, 3 sg. Perf. Par. -khi, V. sg. Bahuv. -ra, Ac. sg. n.
One day Laghupatanaka to Hiranryaka says : Friend, with very difficult-to
be procured-food

मिदं स्थानं परित्यज्य स्थानांतरं गंतुमिच्छामि ।

Islam. Ac. sg. n. -na, Ac. sg. tyaj with pari, Ger. Tlp. -ra, Ac. sg. gam, Inf. ish, 1 sg. Pres. Par.
this place having left to another place to go I wish.

हिरण्यको ब्रूते । मित्रं क्व गंतव्यं । तथा चोक्तं ।

-ka, N. sg. brū, 3 sg. -ra, V. sg. Ind. gam, N. sg. n. Ptc. Ind. Ind. vach, N. sg. n. past
Pres. Attm. Fut. Pass. Ptc. Pass.
Hiranyaka says: Friend, where to be gone? Thus and said:

चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ।

chal, 3 sg. Pres. Par. -ka, I. sg. m. -da, I. sg. sthā, 3 sg. Pres. Par. -ka, I. sg. m. -mat, N. sg. m.
He goes with one foot, he stands with one, the wise man,

मासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ १०१ ॥

Ind. 1ksh with sam, Ger. with a -ra, Ac. sg. n. -na, Ac. sg. -va, Ac. sg. n. -na, Ac. sg. tyaj, 3 sg. Pot. Par.
not, without-having seen another place, the former abode one should leave. (101)

वायसो ब्रूते । अस्ति सुनिरूपितस्थानं । हिरण्यको ऽवदत् ।

-sa, N. sg. brū, 3 sg. Pres. Attm. as, 3 sg. Pres. Par. Karm. -na, N. sg. -ka, N. sg. vad, 3 sg.
Impf. Par.
The crow says: There is a well-investigated-place. Hiranyaka said.

किं तत् । वायसो ब्रूते । अस्ति दण्डकारणे

kim, N. sg. n. tad, N. sg. n. -sa, N. sg. n. brū, 3 sg. Pres. Attm. as, 3 sg. Pres. Par. Karm. -ya, L. sg.
What that? The crow says: There is in the Daṇḍaka-wood

कर्पूरगौराभिधानं सरः । तत्र चिरकालोपार्जितः प्रियसुहृन्मे

Bahuv. -na, N. sg. n. -ras, N. sg. Ind. Ttp. -ta, N. sg. m. Karm. -d, N. sg. asmat, G. sg.
Karpûragaura-named a lake; there since a long-time- a dear-friend of me
acquired

मन्थराभिधानः कच्छपो धार्मिकः प्रतिवसति ।

Bahuv. -na, N. sg. m. -pa, N. sg. -ka, N. sg. m. vas with prati, 3 sg. Pres. Par.
Manthara-named a tortoise, virtuous, dwells.

यतः । परोपदेशे पांडित्यं सर्वेषां सुकरं नृणां ।

Ind. Ttp. -ka, L. sg. -ya, N. sg. -va, G. pl. m. -ra, N. sg. n. nri, G. pl.
For, In to others-advice skill of all easy of men,

धर्मे स्वीयमनुष्ठानं कस्यचित्तु महात्मनः ॥ १०२ ॥

-ma, L. sg. -ya, N. sg. n. -na, N. sg. kim-chid. G. sg. m. Ind. Bahuv. -man, G. sg. m.
in virtue one's own practice of some one, indeed, highminded. (102)

स च भोजनविशेषैर्मां संवर्धयिष्यति । हिरण्यको

tad, N. sg. m. Ind. Ttp. -sha, I. pl. asmat, Ac. sg. vridh with sam, 3 sg. -ka, N. sg.
Fut. ii. Par. Caus.
He and with food-dainties me will treat. Hiranyaka

ऽथाह । तत्किमत्रावस्थाय मया कर्तव्यं ।

Ind. ah, 3 sg. Perf. Ind. kim, N. sg. n. Ind. sthā with ava. Ger. asmad, I. sg. kri, N. sg. n. Ptc. Fut. Pass.
also says: Then, what, here staying, by me to be done?

यतः । यस्मिन्देशे न संमानो न वृत्तिर्न च बांधवः ।

Ind. yad, L. sg. m. -sa, L. sg. Ind. -na, N. sg. Ind. -ti, N. sg. Ind. Ind. -va, N. sg.
For, In which place not honour, not employment, not and a friend,

न च विद्यागमः कश्चित् देशं परिवर्जयेत् ॥ १०३ ॥

Ind. Ind. Ttp. -ma, N. sg. kim-chid, tad, Ac. sg. m. -sa, Ac. sg. vri with pari, 3 sg.
not and knowledge- *N. sg. m.* some, that place one should abandon. (103)
advancement *Pol. Pur.*

अपरं च । लोकायात्राभयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।

-ra, N. sg. n. Ind. Ttp. -ra, N. sg. Karm. -ya, N. sg. -jā, N. sg. -ya, N. sg. -tā, N. sg.
Another and, Traffic, safety, shame, rectitude, generosity,

पंच यत्र न विद्यन्ते न कुर्यात्तत्र संस्थितिं ॥ १०४ ॥

-chan, N. Ind. Ind. vid, 3 pl. Pres. Pass. Ind. kri 3 sg. Pot. Par. Ind. -ti, Ac. sg.
the five where not are found, not should one make there a residence. (104)

तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयं ।

Ind. -ra, V. sg. Ind. vas, Ptc. Fut. Pass. Ind. Ind. as, 3 sg. -ya, N. sg.
There, O friend, not to be dwelt where not is a collection of the four,

ऋणदाता च वैद्यश्च औत्रियः सज्जला नदी ॥ १०५ ॥

Ttp. -tri, N. sg. m. Ind. -ya, N. sg. Ind. -ya, N. sg. -la, N. sg. f. -di, N. sg.
a creditor and, a physician and, a Brahman learned full of water a river. (105)
in the Vedas,

ततो मामपि तत्र नय । अथ वायसस्तत्र

Ind. asmad, Ac. sg. Ind. Ind. ni, 2 sg. Imp. Par. Ind. -sa, N. sg. Ind.
Therefore me also there conduct. Then the crow there

तेन मित्रेण सह विचित्रालापैः सुखेन तस्य सरसः समीपं

tad, I. sg. n. -ra, I. sg. Ind. Karm. -pa, I. pl. -kha, I. sg. n. tad, G. sg. n. -ras, G. sg. -pa, Ac. sg. n.
that friend with, under various- pleasantly of that lake into the
conversations proximity

ययौ । ततो मंथरो दूरादवलोक्य लघुपतनकस्य यथोचित-

ya, 3 sg. Perf. Par. Ind. -ra, N. sg. -ra, Ab. sg. n. lok with ava. -ka, G. sg. Aray.
went. Then Manthara from afar having seen, of Laghupatanaka as-proper

मातिथ्यं विधाय मूषिकस्यातिथिसत्कारं चकार ।

sg., *Ac. sg.* *dhā*, *with vi. Ger.* *-ka*, *G. sg.* *Ttp.* -*ra*, *Ac. sg.* *kṛi*, *3 sg. Perf. Par.*
hospitality having performed, of the mouse hospitable-reception made.

यतः । बालो वा यदि वा वृद्धो युवा वा गृहमागतः ।

Ind. -*la*, *N. sg.* *Ind.* *Ind. Ind.* *-dhā*, *N. sg. m.* *-van*, *N. sg. m.* *Ind.* *-ha*, *Ac. sg.* *gam* *with ā*, *N. sg. m.*
For, A child either, or an'old man, a youth or to the house past *Ptc. Pass.*,
come,

तस्य पूजां विधातव्या सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥ १०६ ॥

tad. G. *-jā*, *N. sg.* *dhā* *with vi. N. sg. f.* *Ind.* *gam* *with abhi-ā*, *N. sg. m.* *-ru*, *N. sg. m.*
sg. m. *Ptc. Fut. Pass.* *m. past Ptc. Pass.*
of him honour to be made; everywhere the arrived (guest) (is) an object (106)
of respect.

गुरुरग्निर्दिजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।

-ru, *N. sg. m.* *-ni*, *N. sg.* *Bahuv.* -*ti*, *G. pl.* *-ṇa*, *G. pl.* *-ṇa*, *N. sg.* *-ru*, *N. sg. m.*
An object of (is) fire for the twice-born, for the castes the Brāhman an object of
respect respect;

पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥ १०७ ॥

-ti, *N. sg.* *-ka*, *N. sg. m.* *-ru*, *N. sg. m.* *-rī*, *G. pl.* *Ind.* *gam* *with abhi-ā*, *N. sg. m.* *-ru*, *N. sg. m.*
sg. m. *sg. m.* *sg. m. past. Ptc. Pass.*
the husband alone an object of for women; every- the arrived (guest) (is) an (107)
respect. where object of respect.

वायसोऽवदत् । सखे मंथर सविशेषपूजामस्मै विधेहि

-sa, *N. sg.* *vad*, *3 sg. Impf. Par.* *-khi*, *V. sg.* *-ra*, *V. sg.* *Karm.* -*jā*, *Ac. sg.* *idam*, *D. sg. m.* *dhā* *with vi. 2 sg. Imp. Par.*
The crow said: Friend Manthara, extraordinary-attention to him pay;

यतोऽयं पुण्यकर्मणां धुरीणः कारुण्यरत्नांकरो हिरण्यकनामा

Ind. *idam*, *N. sg. m.* *Bahuv.* -*man*, *G. pl. m.* *-ṇa*, *N. sg. m.* *Ttp.* -*ra*, *N. sg.* *Bahuv.* -*man*, *N. sg. m.*
for he of the pure-actions the leader, of gentleness- Hiranyaka-
performing jewels-a mine, named,

मूषिकराजः । एतस्य गुणश्रुतिं जिह्वासहस्रद्वयेनापि सर्पराजो न

Ttp. -*jā*, *N. sg.* *etad*, *G. sg. m.* *Ttp.* -*ti*, *Ac. sg.* *Ttp.* -*ṇa*, *I. sg.* *Ind.* *Ttp.* -*jā*, *N. sg.* *Ind.*
the mouse-king. Of him the virtue-praise with of tongues- even the serpent-
two thousands king

कदाचित्कथयितुं समर्थः स्यात् । इत्युक्त्वा चित्रयीवोपाख्यानं

Ind. *kath*, *Inf.* *-tha*, *N. sg. m.* *as*, *3 sg. Pot.* *Ind.* *vach*, *Ger.* *Ttp.* -*na*, *Ac. sg.*
ever to relate able would be. Thus having said, of Chitragriva-the tale

वर्णितवान् । मंथरः सादरं हिरण्यकं संपूज्याह । भद्रा-

varṇ, *N. sg. m.* *-ra*, *N. sg.* *Apyay.* *-ka*, *Ac. sg.* *pūj* *with sam*, *ah*, *3 sg. Perf Par.* *-ra*, *V. sg.*
(he) related, Manthara with-respect Hiranyaka having saluted says: My dear,

त्वनो निर्जनवनागमनकारणमाख्यातुमर्हसि । हिरण्यको ऽवदत् । कथयामि ।

-man, G. sg. Ttp. -na, Ac. sg. khyā with ari, 2 sg. -ka, N. sg. vad, 3 sg. kath, 1 sg.
of yourself the desert-wood-approaching- to tell deign. Hiraṇyaka said: I tell;
reason

श्रूयतां । अस्ति चंपकाभिधानायां नगर्यां परिव्राजकावसथः ।

śru, 3 sg. Imp. Pass. as, 3 sg. Pres. Par. Bahuv. -na, L. sg. f. -rī, L. sg. Ttp. -tha, N. sg.
it may be heard: There is in the Champaka-named town a mendicant-dwelling.

तत्र चूडाकर्णो नाम परिव्राट् प्रतिवसति । स च

Ind. Bahuv. -na, N. sg. -man, Ac. -vrāj, N. sg. vas with prati, 3 sg. tad, N. sg. m. Ind.
Therein Chūḍākarna by name a mendicant dwells. He and

भोजनावशिष्टमिद्यान्नसहितं भिक्षापात्रं नागदंतके ऽवस्थाप्य

Ttp. -ta, Ac. sg. n. Ttp. -ra, Ac. sg. Ttp. -ka, L. sg. sthā with ava, Ger. Caus.
with-the of the meals remaining- the alms-dish on a pin in the having placed
alms-food wall

खपति । अहं च तदन्नमुत्सृत्य प्रत्यहं भक्षयामि । अनंतरं

svap, 3 sg. asmad Ind. Ttp. -na, Ac. sg. plu with ud, Ger. Apyay. bhaksh 1 sg. Ind.
sleeps. I and his-food, having leaped up, daily eat. Thereupon

तस्य प्रियसुहृद्दीणाकर्णो नाम परिव्राजकः समायातः ।

tad, G. Karm. -d, N. sg. Bahuv. -na, N. sg. -man, Ac. sg. Adv. -ka, N. sg. yā with sanī-A, N. sg.
of him the dear-friend Vinākarna by name a mendicant came.

तेन सह कथाप्रसंगावस्थितो मम चासार्थं जर्जरवंशखंडेन

tad, I. sg. m. Ind. Ttp. -ta, N. sg. m. (rt. sthā). asmad, G. sg. Apyay. Ttp. -ḍa, I. sg.
Him with in conversation-engaged of me for frighten- with a split-bamboo-
ing's sake piece

चूडाकर्णो भूमिमताडयत् । वीणाकर्ण उवाच । सखे किमिति मम

Bahuv. -na, -mi, Ac. sg. tad, 3 sg. Bahuv. -na, vach, 3 sg. -khi, V. sg. Ind. Ind. asmad,
N. sg. Chūḍākarna the ground struck, Vinākarna said: Friend, why thus of me

कथाविरक्तो ऽन्यासक्तो भवान् । चूडाकर्णेनोक्तं ।

Ttp. -ta, N. sg. m. Ttp. -ta, N. sg. m. -vat, N. sg. m. Bahuv. -na, I. sg. vach, N. sg. m.
the speech-neglecting on something else-intent you? By Chūḍākarna said:

मित्र नाहं विरक्तः किंतु पश्यायं मूषिको ममा-

-ra, V. sg. Ind. asmad, rañj with vi, N. sg. m. Ind. dris, 2 sg. idam, N. -ka, N. sg. asmad, G. sg.
Friend, not I past Ptc. Pass. absent; but look, this mouse of me

पकारी सदा पात्रस्थं भिक्षान्मुत्सृज्य

-rin, *N. sg. m.* *Ind.* *Ttp. -stha, Ac. sg. n.* *Ttp. -na, Ac. sg.* plu with ud, *Ger.*
the plunderer always the in the dish-staying alms-food, leaping up,

भक्षयति । वीणाकर्णे नागदंतकं विलोक्याह । कथं

bhaksh, 3 *sg.* *Bahuv. -ṇa, N. sg.* *Ttp. -ka, Ac. sg.* lok with vi, *Ger.* ah, 3 *sg.* *Ind.*
Pres. Par. *Viṇākārṇa* the pin in the wall having examined, *Perf. Par.* says : How
eats.

मूषिकः स्वल्पबलो ऽप्येतावद्दूरमुत्पतति ।

-ka, *N. sg.* *Bahuv. -ṇa, N. sg. m.* *Ind.* -vat, *Ac. sg. n.* -ra, *Ac. sg. n. Adv.* pat with ud, 3 *sg.*
a mouse, of very-little-strength though, so far jumps up?
Pres. Par.

तदत्र केनापि कारणेन भवितव्यं । तथा चोक्तं ।

Ind. *Ind.* kim, *I. sg. n. Ind.* -ṇa, *I. sg.* bhū, *N. sg. n.* *Ind.* *Ind.* vach, *N. sg. n.*
Therefore here something the reason must be. Thus and past. *Ptc. Pass.* said :
Ptc. Fut. Pass.

अकस्माद्युवती वृद्धं केशेष्वारुच्य चुबति ।

Ind. (kim, Ab. sg. n.) -van, *N. sg. f.* vridh, *Ac. sg. m.* -śa, *L. pl.* krish with ā, *Ger.* chumb, 3 *sg.*
Without-a why the young wife the old man by the hairs having drawn near kisses,
past Ptc. Pass.

पतिं निर्दयमालिङ्ग्य हेतुर्न भविष्यति ॥ १०८ ॥

-ti, *Ac. sg.* Avyay. liṅg with ā, *Ger.* -tu, *N. sg.* *Ind.* bhū, 3 *sg. Fut. in. Par.*
the husband unmercifully having embraced, a reason here must be. (108)

चूडाकर्णः पृच्छति । कथमेतत् । वीणाकर्णः कथयति ।

Bahuv. -ṇa, N. sg. prachih, 3 *sg. Pres. Par.* *Ind.* etad, *N. sg. n.* *Bahuv. -ṇa, N. sg.* kath, 3 *sg. Pres. Par.*
Chūḍākārṇa asks : How that ? Viṇākārṇa relates :

अस्ति गौडीये कौशांबी नाम नगरी । तस्यां चंदनदासनामा

as, 3 *sg. Pres. Par.* -ya, *L. sg.* -bi, *N. sg.* -man, *Ac. sg. Adv.* -ri, *N. sg.* tad, *L. sg. f.* *Bahuv. -man, N. sg. m.*
There is in Gaur Kausāmbī by name a town. Therein Chandanadāsa-
named

वणिग्महाधनो निवसति । तेन पश्चिमे वयसि वर्तमानेन

-vi, *N. sg.* *Bahuv. -na, N. sg. m.* vas with ni, 3 *sg.* tad, *I. sg. m.* -ma, *L. sg. n.* -yas, *L. sg.* vrit, *I. sg. Ptc.*
a merchant of great-wealth lives. By him, in the last stage of life being,
Pres. Par. *Pres. Par.*

कामाधिष्ठितचेतसा धनदर्पाल्लीलावती नाम

Bahuv. -tas, I. sg. m. *Ttp. -pa, Ab. sg.* -ti, *N. sg.* -man, *Ac. sg. Adv.*
having the mind-possessed-by love, from wealth-pride Līlāvatī by name

वणिक्पुत्री परिणीता । सा च मकरकेतोर्विजयवैजयं-

T/p. -ri, N. sg. ni with pari, N. sg. f. tad, N. sg. f. Ind. Bahuv. -tu, G. sg. m. T/p. -ti, N. sg.
a merchant's-daughter wedded. She and of the God of Love the victory-
banner

तीव्र यौवनवती बभूव । स च वृद्धपतिस्तस्याः संतोषाय

Ind. -vat, N. sg. f. bhū, 3 sg. Perf. Par. tad, N. sg. m. Ind. Karm. -ti, N. sg. tad, G. sg. f. -sha, D. sg.
like youthful was. That and old-husband of her to the satisfaction

नाभवत् ।

Ind. bhū, 3 sg. Impf. Par.
not was.

यतः । शशिनीव हिमार्तानां घर्मार्तानां रवाविव ।

Ind. -sin, L. sg. m. Ind. T/p. -ta, G. pl. m. T/p. -ta, G. pl. m. -vi, L. sg. Ind.
For, In the moon as of the cold-pained, of the heat-oppressed in the sun as,

मनो न रमते स्त्रीणां जराजोर्णेद्विये पतौ ॥ १०६ ॥

-nas, N. sg. Ind. ram, 3 sg. Pres. Atm. -ri, G. pl. Bahuv. -ya, L. sg. m. -ti, L. sg.
the mind not delights of women in a by old age-impaired- husband. (109)
senses possessing

अन्यच्च । पलितेष्वपि दृष्टेषु पुंसः का नाम कामिता ।

-ya, N. sg. n. Ind. -ta, L. pl. n. Ind. dṛiṣ, L. pl. n. -his, G. sg. kim, N. sg. f. -man, Ac. -tā, N. sg.
Again and, Grey hairs already being seen, of a man what ever lovership?

मिषज्यमिव मन्यन्ते यदन्यमनसः स्त्रियः ॥ ११० ॥

-ya, Ac. sg. Ind. man, 3 pl. Pres. Atm. Ind. Bahuv. -nas, N. pl. f. -ri, N. pl.
a drug like they consider, since having others-in their hearts women. (110)

स च वृद्धपतिस्तस्यामतीवानुरागवान् ।

tad, N. sg. m. Ind. Karm. -ti, N. sg. tad, L. sg. f. Ind. -vat, N. sg. m.
That and old-husband of her exceedingly fond;

यतः । धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणमृतां सदा ।

Ind. T/p. -śa, N. sg. T/p. -śa, N. sg. Ind. -ru, N. sg. f. T/p. -ti, G. pl. m. Ind.
For, Wealth-hope, life-hope and, dear of the living beings always,

वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राणेश्वोऽपि गरीयसी ॥ १११ ॥

vṛdh, G. sg. m. past Ptc. Pass. -ṇa, N. sg. f. -yā, N. sg. -ṇa, Ab. pl. Ind. -ru, N. sg. f. Compar.
of an old man a youthful wife than life even dearer. (111)

नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं शक्नोति विषयाञ्जरी ।

Ind. bhu, with upa, Inf. Ind. Ind. tyaj, Inf. śak, 3 sg. Pres. Par. -ya, Ac. pl. -rin, N. sg. m.
enjoy, not and give up can the objects of sense an old man,

अस्त्रि निर्दशनः श्वेव जिह्वया लेढि केवलं ॥ ११२ ॥

thi, Ac. sg. Bahuv. -na, N. sg. m. Svan, N. Ind. -vā, I. sg. lih, 3 sg. Pres.P. -la, Ac. sg. n.
the bone a toothless dog as with the tongue licks merely. (112)

अथ सा लीलावती यौवनदर्पादतिक्रान्तकुलमर्यादा केनापि

Ind. tad, N. sg. f. -ti, N. sg. Ttp. -pa, Ab. sg. Bahuv. -la, N. sg. f. kim, I. sg. m. Ind.
Now that Līlāvati through youth- having transgressed-of some
pride her family-the bounds

वणिक्पुत्रेण सहानुरागवती बभूव ॥

Ttp. -ra, I. sg. Ind. -vat, N. sg. f. bhū, 3 sg. Derf. Pat.
merchant's-son with in love was.

यतः । स्वातंत्र्यं पिदमंदिरे निवसतिर्याचोत्सवे संगतिः

Ind. -ya, N. sg. Ttp. -ra, L. sg. -ti, N. sg. Ttp. -va, L. sg. -ti, N. sg.
For, Independence, in the father's-house residing, at a public-festival attendance,

गोष्ठीपूरुषसंनिधावनियमो वासो विदेशे तथा ।

Ttp. -dhi, L. sg. -na, N. sg. -sa, N. sg. -śa, L. sg. Ind.
of a company-in the presence want of-restraint, living in a strange-place and,

संसर्गः सह पुंस्त्रलीभिर्मसकृद्दत्तेर्निजायाः चतिः ।

-ga, N. sg. Ind. -li, I. pl. Ind. -ti, G. sg. -ja, G. sg. f. -ti, N. sg.
associating with wanton women, repeatedly of the livelihood, of her own, waste,

पत्युर्वार्धकमोषितं प्रवसनं नाशस्य हेतुः स्त्रियाः ॥ ११३ ॥

-ti, G. sg. -ka, N. sg. -la, N. sg. -na, N. sg. -śa, G. sg. -tu, N. sg. -ri, G. sg.
of the old age, jealousy, sojourn of the ruin the cause of a woman. (113)
husband abroad,

अपरं च । पामं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनं ।

-ra, N. sg. n. Ind. -na, N. sg. Ttp. -ga, N. sg. -ti, I. sg. Ind. -ha, N. sg. -na, N. sg.
Another and, Drinking, with wicked- from the and separation, roaming about
associating, husband

स्वप्नश्चान्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट् ॥ ११४ ॥

-na, N. sg. Ind. Ttp. -ha, L. sg. -sa, N. sg. -ri, G. pl. -pa, N. pl. slash, N.
Sleeping and, in another's-house dwelling, of women injurious things six. (114)

स्थानं नास्ति चणं नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ।

-na, N. sg. Ind. as, 3 sg. Pres. Par. -na, N. sg. Ind. as, 3 sg. Pres. Ind. as, 3 sg. Pres. Par. -tri, N. sg. m. -ra, N. sg.
A place not there is, a moment not there is, not there is a soliciting man.

तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ ११५ ॥

tad, I. sg. n. Adv. -da, V. sg. -ri, G. pl. -ava, N. sg. jan with upa, 3 sg. Pres. Attm.
therefore, O Nārada, of women chastity is produced. (115)

न स्त्रीणामप्रियः कश्चिन्नियो वापि न विद्यते ।

Ind. -ri, G. pl. Karm. -ya, kimchid, N. sg. m. -ya, N. sg. m. Ind. Ind. Ind. vid, 3 sg. Pres. Pass.
Not of women disliked anyone, liked or also not is known,

गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयति नवं नवं ॥ ११६ ॥

go, N. pl. -na, Ac. sg. Ind. -ya, L. sg. arth with pra, 3 pl. Pres. Par. -va, Ac. sg. m.
cows grass as in a wood, they seek a new, a new one. (116)

अपरं च । घृतकुंभसमा नारी तन्नांगोरसमः पुमान् ।

-ra, N. sg. n. Ind. Ttp. -ma, N. sg. f. -ri, N. sg. Ttp. -ma, N. sg. m. punis, N. sg.
Again and, Butter-pot-like the woman, burning-coal-like the man,

तस्माद्भूतं च वक्त्रिं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ ११७ ॥

tad, Ab. sg. n. -ta, Ac. sg. Ind. -ni, Ac. Ind. Ind. Ind. sthā, 3 sg. -dha, N. sg. m.
Adv. sg. Pot. Par. Caus.
therefore butter and fire and not together should put a sage. (117)

न लज्जा न विनीतत्वं न दाक्षिण्यं न भीरुता ।

Ind. -jā, N. sg. Ind. -ava, N. sg. Ind. -ya, N. sg. Ind. -tā, N. sg.
Not shame, not modesty, not regard, not fear,

प्रार्थनाभाव एवैकं सतीले कारणं स्त्रियाः ॥ ११८ ॥

Ttp. -va, N. sg. Ind. -ka, N. sg. n. -ava, L. sg. -na, N. sg. -ri, G. sg.
of asking-the want merely the only for the chastity cause of a woman. (118)

पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

-tri, N. sg. raksh, 3 sg. Pres. Par. -ra, L. sg. -tri, N. sg. raksh, 3 sg. Pres. Par. -na, L. sg.
The father guards in infancy, the husband guards in youth,

पुत्रश्च स्थाविरे भावे न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति ॥ ११९ ॥

-ri, N. sg. Ind. -ra, L. sg. m. -va, L. sg. Ind. -ri, N. sg. -ya, Ac. sg. arh, 3 sg. Pres. Par.
the son and in old state of life; not woman independence deserves. (119)

एकदा सा लीलावती रत्नावलीकिरणकर्षुरे पर्यंके तेन बणिक्पुत्रेण

Ind. tad, N. sg. f. -ti, N. sg. Ttp. -ra, L. sg. m. -ka, L. sg. tad, I. sg. m. Ttp. -ra, I. sg. m.
One day that Līlāvati on a with gem-string-couch that merchant-son
lustric-variegated

सह विश्रंभालापैः सुखासीना तमलक्षितोपस्थितं

Ind. Ttp. -ya, I. pl. Karm. -na, N. sg. f. (vt. ās) tad, Ac. sg. m. Karm. -ta, Ac. sg. m.
with in confidence-talks pleasantly-seated that unobserved-approached

पतिमवलोक्य सहसोत्थाय केशेष्व्वाकृष्य

-ti, *Ac. sg.* lok with *ava*, *Ger.* -has, *I. sg.* sthā with *ud*, *Ger.* -śa, *L. pl.* kṛish with *ā*, *Ger.*
husband having perceived, suddenly having risen, by the hairs having drawn,

गाढमालिङ्ग्य चुंबितवती । तेनावसरेण जारश्च पलायितः ।

-dha, *Ac. sg. n.* liṅg with *ā*, *Ger.* chumb, *N. sg. f.* tad, *I. sg. m.* -ra, *I. sg.* -ra, *N. sg.* Ind. ay with *Adv.* ardently having embraced kissed. By that opportunity the lover and escaped, *pala.*

उक्तं च । उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेदं वृहस्पतिः ।

vach, *N. sg. n.* Ind. -nas, *N. sg.* vid, *3 sg.* yad, *Ac.* -ra, *Ac. sg.* yad, *Ac.* Ind. vid, *3 sg.* Ttp. -ti, *N. sg.* past *Ptc. Pass.* Said and, Uśanas knows what science, what and knows Vṛihaspati,

स्वभावेनैव तच्छास्त्रं स्त्रीबुद्धौ सुप्रतिष्ठितं ॥ १२० ॥

Karm. -va, *I. sg.* Ind. tad, *N. sg. n.* -ra, *N. sg.* Ttp. -dhi, *L. sg.* Karm. -ta, *N. sg. n.*
by nature already that science in a woman's mind is well-implanted. (120)

तदालिङ्गनमवलोक्य समीपवर्तिनी कुट्टन्यचिंतयत् ।

Ttp. -na, *Ac. sg.* lok with *ava*, *Ger.* Ttp. -tin, *N. sg. f.* -nā, *N. sg.* chint, *3 sg. Impf. Par.*
Of him-the embracing having seen near-being a procuress thought :

अकस्मादियमेनमुपगूढवतीति । ततस्तथा

Ind. (kim, *Ab. sg. n.*) idam, *N. sg. f.* etad, *Ac. sg. m.* guh with *upa*, *N. sg. f.* Ind. Ind. tad, *I. sg. f.* past *Ptc. Pass.*
'Without-a why. this woman him embraced,' thus. Thereupon by that

कुट्टन्या तत्कारणं परिज्ञाय सा लीलावती गुप्तेन

-nā, *I. sg.* Ttp. -nā, *Ac. sg.* jñā with *pari*, *Ger.* tad, *N. sg. f.* -ti, *N. sg.* gup, *I. sg. m.* past *Ptc. Pass.*
procuress of it-the reason having discovered that Līlāvati with a secret (line)

दंडिता । अतोऽहं ब्रवीमि । अकस्माद्युवती वृद्धमि-

dand, *N. sg. f.* Ind. asmad, brū, *I. sg.* Ind. (kim, *Ab. sg. n.*) -van, *N. sg. f.* -dha, *Ac. sg. m.* past *Ptc. Pass.*
punished. Therefore I say: 'without-a why the young woman the old man'

त्यादि । मूषिकबलोपस्थेन केनापि कारणेनात्र भवितव्यं ।

Bakuv, -di, *Ac. sg. n.* Ttp. -bha, *I. sg.* kim, *I. sg. m.* Ind. -va, *I. sg.* Ind. bhū, *N. sg. n.* past *Ptc. Pass.*
etc. Mouse-strength-support some the cause here must be.

चणं विचिंत्य परिव्राजकेनोक्तं । कारणं चात्र

-na, *Ac. sg.* chint with *vi*, *Ger.* -ka, *I. sg.* vach, *N. sg. n.* -nā, *N. sg.* Ind. • Ind. past *Ptc. Pass.*
A moment having reflected, by the mendicant said: The reason and here

धनबाहुल्यमेव भविष्यति ।

Tip. -ya, N. sg. Ind. bhū, 3 sg. Fut. ii. Par.
wealth-abundance only will be ;

यतः । धनवान्बलवांस्त्र्योके सर्वः सर्वत्र सर्वदा ।

Ind. -vat, N. sg. m. -vat, N. sg. m. -ka, L. sg. -va, N. sg. m. Ind. Ind.
For, The wealthy strong in the world every one, everywhere, at every time,

प्रभुत्वं धनमूलं हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १११ ॥

-tva, N. sg. Bahuv. -ta, N. sg. n. Ind. -jan, G. pl. Ind. jan with upa, 3 sg. Pres. Attm.
the superiority on riches-founded for of kings also is produced. (121)

ततः खनित्रमादाय तेन विवरं खनित्वो चिरसंचितं

Ind. -ra, Ac. sg. dā with A, Ger. tad, I. sg. m. -ra, Ac. sg. khaṇ, Ger. Karm. -ta, N. sg. n.
Then a spade having taken, by him the hole having dug open, long-amassed

मम धनं गृहीतं । ततः प्रभृति निजशक्तिहीनः सत्त्वोत्साहरहितः

smad, G. sg. -ma, N. sg. gṛhāt, N. sg. n. Ind. Ind. Tip. -na, N. sg. m. Tip. -ta, N. sg. m.
of me wealth was taken. Thence-forward of my-strength- of vigour-energy-
forsaken, deprived,

ब्राह्मणमप्युत्पादयितुमशक्यः सत्त्वांसं मंदं मंदमुपसर्पयन्

form. -ra, Ac. sg. Ind. pad with ud, Karm. -ma, Arjaya. -da, Ac. sg. n. Adv. śarp with upa, N. sg. m.
my own-food even to procure unable with-fear slowly slowly creeping-on

डाकर्णेनावलोकितः । ततस्तेनोक्तं ।

-ma, I. sg. lok with aya, N. sg. m. past Ptc. Pass. Ind. tad, I. sg. m. vach, N. sg. n. past Ptc. Pass.
by Chūḍākarma (I was) perceived. Then by him said :

धनेन बलवांस्त्र्योके धनाद्भवति षंडितः ।

-ma, I. sg. -vat, N. sg. m. -ka, I. sg. -ma, Ab. sg. bhū, 3 sg. Pres. Par. -ta, N. sg. m.
With wealth strong in the world, through wealth one is wise,

पश्येत् मूषिकं पापं स्वजातिसमतां गतं ॥ १२२ ॥

dris. 2 sg. etad, Ac. -ka, Ac. -ra, Ac. sg. m. Tip. -ta, Ac. sg. gam, Ac. sg. m. pas.
Behold that mouse wretched of his own-species-to the level gone. (122)

किंच । अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः ।

Ind. -tha, I. sg. Ind. hā with vi, G. sg. m. past -sha, G. sg. Bahuv. -dhas, G. sg. m.
Moreover, By wealth but of a forsaken man, (as) of one with little-judging

क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ १२३ ॥

-yā, N. pl. -va, N. pl. f. nas with vi, 3 pl. Pres. Par. -ma, L. sg. Karm. -t, N. pl. Ind.
the actions all disappear, in summer little-rivers as. (123)

अपरं च । यस्म्यर्थस्तस्य मित्राणि यस्म्यर्थस्तस्य बांधवाः ।

-ra, N. sg. n. Ind. yad, G. sg. m. -tha, N. pl. tad, G. -ra, N. pl. yad, G. sg. m. -tha, N. pl. tad, G. -va, N. pl.
Another and, Of whom wealth, of him friends, of whom wealth, of him relations

यस्म्यर्थाः स पुमांस्तोके यस्म्यर्थाः स हि पंडितः ॥ १२४ ॥

yad, G. sg. m. -tha, N. pl. ta'ī, N. puins, N. -ka, L. sg. yad, G. sg. m. -tha, N. pl. tad, N. Ind. -ta, N.
of whom wealth, he a man in the world, of whom wealth, he indeed wise. (124)

अन्यच्च । अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्निज्वरहितस्य च ।

-ya, N. sg. n. Ind. Bahuv. -ra, G. sg. m. -lia, N. sg. -ya, N. sg. n. Ttp. -ta, G. sg. m. Ind.
Again and, Of a son-less the house empty, of one of a good-friend-destitute and,

मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ १२५ ॥

-kha, G. sg. m. Ind. -ś, N. pl. -ya, N. pl. f. Karm. -ya, N. sg. f. -tā, N. sg.
of a fool and the regions empty, all-empty poverty. (125)

अपरं च । तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम

-ra, N. sg. n. Ind. tad, N. pl. n. -ya, N. pl. Karm. -la, N. pl. n. tad, N. sg. n. Ind. -man, N. sg.
Another and, 'Those senses unimpaired, that same name,

सा बुद्धिरप्रतिहता तत्तत्तत्तदेव ।

tad, N. sg. f. -dhi, N. sg. Karm. -ta, N. sg. f. -na, N. sg. tad, N. sg. n., Ind.
that intellect uninjured, language that same,

अर्थोन्नता विरहितः पुरुषः स एव

Ttp. -man, L. sg. rah with vi, N. sg. n. past Ptc. Pass. -sha, N. sg. tad, N. sg. m. Ind.
by the wealth-heat forsaken man that same

अन्यः क्षणेन भवतीति विचिन्तयेत् ॥ १२६ ॥

-ya, N. sg. m. -na, I. sg. bhū, 3 sg. Pres. Par. Ind. -tra, N. sg. n. etad, N. sg. n.
another in a moment is, thus strange this. (126)

एतत्सर्वमाकर्ष्य मया लोचितं । ममात्रावस्थानमयुक्तमिदानीं

This all having heard by me considered: Of me here staying improper now

यच्चान्यस्मा एतद्वृत्तांतकथनं तदप्यनुचितं ।

what and to another of these-affairs-communication, that also improper.

यतः । अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।

For, Fortune-loss, of mind-distress, at home malpractices and,

वंचनं चापमानं च मतिमान् प्रकाशयेत् ॥ १२७ ॥

the being cheated and, the being slighted and, the wise not should make public. (127)

अपि च । आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मंत्रमैथुनभेषजं ।

Also and, Age, wealth, at home-trouble, design-love-medicine,

तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः ॥ १२८ ॥

penance-liberality-dishonour and, nine (things) to be concealed carefully. (128)

तथा चोक्तं । अत्यंतविमुखे दैवे व्यर्थे शक्ने च पौरुषे ।

Thus and said, Very-averse (being) fortune, in vain the exertion and human,

मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत्कुतः सुखं ॥ १२९ ॥

of the wise poor, (different) from the forest other whence comfort? (129)

अन्यच्च । मनस्वी म्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति ।

Again and, The wise dies rather, to misery .not but he goes,

अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीततां ॥ १३० ॥

even to extinction goes, not fire goes to coldness. (130)

किंच । कुसुमस्तवंकस्येव द्वे वृत्ती तु मनस्विनः ।

Moreover, Of a flower-cluster as, two conditions forsooth of the wise,

सर्वेषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्येदथवा वने ॥ १३१ ॥

of all at the head either he may stand, he may fade away or in a forest. (131)

यच्चात्रैव याञ्जया जीवन् तदतीव गर्हितं ।

What and here just through begging living, that exceedingly reprobated.

यतः । वरं विभवंहीनेन प्राणैः संतर्पितोऽनलः ।

For, Better by one of wealth-deprived with the life satiated a fire,

नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितोऽनः ॥ १३२ ॥

not an of civility-destitute miserly solicited person. (132)

दारिद्र्याद्भियमेति ह्रीपरिगतः सत्तात्परिभ्रश्यते

From poverty to shame one goes, shame-laden of strength one is deprived,

निःसत्त्वः परिभूयते परिभवान्निर्वेदमापद्यते ।

strengthless one is oppressed, from oppression into despondency one falls,

निर्विषः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते

the despondent to sorrow goes, the sorrow-stricken by reason is forsaken,

निर्बुद्धिः चयमेत्यहो विधनता सर्वापदामास्यदं ॥ १३३ ॥

the reason-less to destruction goes, Oh, poverty of all-evils the foundation. (133)

किंच । वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतं

Moreover, Better silence to be observed, not and a word spoken, which untrue,

वरं क्लैयं पुंसां न च परकलत्राभिगमनं ।

better impotence of men, not and with another's-wife-intercourse,

वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः

better life-abandonment, not and in calumnious-words delight,

वरं भिक्षाशिलं न च परधनास्वादनसुखं ॥ १३४ ॥

better alms-eating, not and another's-wealth-tasting-pleasure. (134)

वरं शून्या शाला न च खलु वरो दुष्टदृष्टभः

Better an empty stable, not and by any means better a vicious-bull,

वरं वेश्या पत्नी न पुनरविनीता कुलवधूः ।

better a wanton (as) wife, not but an ill-mannered noble-wife,

वरं वासो ऽरण्ये न पुनरविवेकाधिपपुरे

better dwelling in a wood, not but in an indiscriminating-ruler's-town,

वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानामुपगमः ॥ १३५ ॥

better life-abandonment, not but of low persons society. (135)

अपि च । सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यं ।

Also and, Servitude as respect totally, moonlight as darkness, old age as loveliness,

हरिहरकथेव दुरितं गुणशतमप्यर्थिता हरति ॥ १३६ ॥

of Hari (and) -Hara- as sin, of virtues-a hundred even beggary takes away. (136)
legend

इति विमृश्य तत्किमहं परपिण्डेनात्मानं पोषयामि ।

Thus having reflected, then why I with another's-cake myself nourish ?

कष्टं भोः । तदपि द्वितीयं मृत्युद्वारं ।

Oh, the misery ! That even a second death-gate.

ततः । पल्लवग्राहि पाण्डित्यं क्रयक्रीतं च मैथुनं ।

or, Buds gathering (superficial) wisdom, with money-purchased and love,

भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विडम्बनाः ॥ १३७ ॥

subsistence and on another-depending, three of men afflictions. (137)

रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी ।

The sick, the long-exiled, the another's-bread-eating, in another's-house-living,

यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सो ऽस्य विश्रामः ॥ १३८ ॥

what he lives, that death; what death, that of him the deliverance. (138)

इत्यालोच्यापि लोभात्पुनर्यथ गृहीतुं गृहमकरवं ।

Thus having also, from again even wealth to acquire taking away I made.
considered desire

तथा चोक्तं । लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते दृषां ।

Thus and said, Through desire reason departs, desire produces covetousness,

दृषार्तो दुःखमाप्नोति परत्रेह च मानवः ॥ १३९ ॥

by covetousness-tormented pain experiences hereafter here and a man. (139)

ततो ऽहं मंदं मंदमुपसर्पस्तेन वीणाकर्णेन जर्जरवशखंडेन

Then I slowly slowly creeping-on, by that Vīṇākarṇa with a split-bamboo-piece

तद्वितश्चाचिंतयं ।

often and, reflected:

धनलुब्धो ह्यसंतुष्टो ऽनियतात्माजितेन्द्रियः ।

The wealth-desirous indeed discontented, of unrestrained-mind, of unsubdued-senses ;

सर्वा एवापदस्तस्य यस्य तुष्टं न मानसं ॥ १४० ॥

all verily misfortunes of him, whose content not mind. (140)

तथा च । सर्वाः संपत्तयस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसं ।

Thus and, All kinds of happiness of him, content of whom the mind;

उपानद्गुहपादस्य ननु चर्मवृतेव भूः ॥ १४१ ॥

of him whose foot-is is not with leather-covered as it were the earth ? (141)
covered-with a shoe

अपरं च । संतोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसां ।

Another and, Of the with the contentment- what happiness of the placid-minded,
nectar-satiated

कुतस्तद्गुणलुब्धानामितश्चेत्तश्च धावतां ॥ १४२ ॥

whence that of the wealth-desirous hither and thither running ? (142)

किंच । तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितं ।

Moreover, By him read, heard by him, by him everything accomplished,

येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा निराश्रमवलंबितं ॥ १४३ ॥

by whom, hopes behind the back having placed, hope-freedom depended upon. (143)

अपि च । असेवितेश्वरद्वारमदृष्टविरहव्यथं ।

Also and, Not having served-a master's-door, not having perceived-separation-pain,

अनुक्तालीववचनं धन्यं कस्यापि जीवनं ॥ १४४ ॥

not having uttered-an unmanly-word, happy of any man the life. (144)

यतः । न योजनशतं दूरं बाध्यमानस्य तृष्णया ।

For, Not a yojana-hundred far for one stricken with covetousness,

संतुष्टस्य करप्राप्ते ऽप्यर्थे भवति नादरः ॥ १४५ ॥

of the contented for the to hand-come even treasure is not regard. (145)

तद्वावस्थोचितकार्यपरिच्छेदः श्रेयान् ।

Therefore here of (ny) situation-suiting-action-discrimination better.

को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति जंतोः ।

What religion ? for the living-compassion. What happiness ? health in the world of man.

कः स्नेहः सद्भावः किं पांडित्यं परिच्छेदः ॥ १४६ ॥

What love ? a noble-state of mind. What wisdom ? discrimination. (146)

तथा च । परिच्छेदो हि पांडित्यं यदापन्ना विपत्तयः ।

Thus and, Discrimination indeed wisdom, when approached misfortunes .

अपरिच्छेदकर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ १४७ ॥

of the without-discrimination-acting misfortunes will be at step at step. (147)

त्यजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ।

One should one for a family's-sake, for a village's-sake a family one should give up give up ;

ग्रामं जनपदस्यार्थं स्वात्मार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥ १४८ ॥

a village for the country's-sake, for one's self's-sake the earth one should give up. (148)

अपरं च । पानीयं वा निरायामं स्वादन्नं वा भयोत्तरं ।

Again and, Water either without-exertion, sweet food or with danger-attended,

विचार्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृतिः ॥ १४९ ॥

having deliberated indeed I see, that happiness where ease. (149)

इत्यालेच्याहं निर्जनवनमागतः ।

Thus having considered I the lonely-wood approached.

यतः । वरं वनं व्याघ्रगजेंद्रसेवितं द्रुमालयः पक्वफलांबुभोजनं ।

For, Better a wood by tigers-(and) elephants- a tree-habitation on ripe-fruits- haunted, (and)water-living,

दणानि शय्या परिधानवत्कलं न बंधुमध्ये धनहीनजीवनं ॥ १५० ॥

grass for a bed, a garment-(of) bark, not of friends-in the of one of wealth-deprived- midst the living. (150)

ततोऽस्मत्पुण्योदयादनेन मित्रेणाहं स्नेहानुवृत्त्या-

Afterwards, through my-fortune's-(i.e. good by this friend I with affection-continuity works) rise (i.e. reward)

नुगृहीतः । अधुना च पुण्यपरंपरया भवदाश्रयः स्वर्ग एव मया प्राप्तः ।

favoured. Now and by fortune-continuation of you-the a paradise verily, by me found.

यतः । संसारविषवृक्षस्य द्वे अत्र रसवत्फलम् ।

For, Of the world's-poison-tree two here delicious-fruits,

काव्यामृतरसास्वादः संगमः सुजनैः सह ॥ १५१ ॥

the poem-nectar-flavour-tasting, association good-men with. (151)

मंथर उवाच । अर्थाः पादरजोपमा गिरिनर्द्विगोपमं यौवनं

Manthara said: Riches on the feet-the dust-resembling, mountain-rivers- youth, fleetness-like

आयुष्यं जलविंदुलोलचपलं फेनोपमं जीवितं ।

vital strength as a water-drop-trembling-unsteady, froth-like life;

धर्मं यो न करोति निंदितमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनं

virtue who not practises base-minded, the heaven-bar-unbolting,

पश्चात्तापयुतो जरापरिगतः शोकाग्निना दह्यते ॥ १५२ ॥

afterwards repentance-seized, by old age- with the sorrow-fire is burnt. (152)
overpowered,

युष्माभिरतिसंचयः कृतस्तस्यायं दोषः । शृणु ।

By you too much-accumulation made; of it this the fault (i.e. cause); Listen:

उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणं ।

Of accumulated riches giving away only indeed the preservation;

तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवांभसां ॥ १५३ ॥

of the in a pond's-interior-standing a drain as of waters. (153)

अन्यच्च । यद्धो ऽधः चितौ वित्तं निचखान मितंपचः ।

Again and, When low low in the ground wealth has buried the miser,

तदधोनिखयं गंतुं चक्रे पथानमग्रतः ॥ १५४ ॥

then to a mansion below to go he has made himself a path beforehand. (154)

अन्यच्च । निजसौख्यं निरुंधानो यो धनार्जनमिच्छति ।

Again and, His own-happiness opposing who wealth-acquisition wishes,

परार्थं भारवाहीव क्लेशस्यैव हि भाजनं ॥ १५५ ॥

for another's-sake a burthen-bearer as, of pain merely indeed a vessel. (155)

अपरं च । दानोपभोगहीनेन धनेन धनिनो यदि ।

Another and, Through of liberality-(and) enjoyment-deprived riches rich if (we are),

पृथ्वीखातनिखातेन धनेन धनिनो वयं ॥ १५६ ॥

through the in the earth-caverns-buried riches rich we. (156)

अन्यच्च । असंभोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः ।

Again and, Through non-enjoyment common of a miser the wealth with others,

अखेदमिति संबंधो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १५७ ॥

'of him this' thus the connection, at the loss by pain is ascertained. (157)

दानं प्रियवाक्यहितं ज्ञानमगर्वं क्षमाश्रितं शौर्यं ।

Liberality by kind-words- accompanied, knowledge without-conceit, with clemency- endowed heroism,

वित्तं त्यागनियुक्तं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रं ॥ १५८ ॥

wealth with liberality-connected, difficult-to be found these four-good things. (158)

उक्तं च । कर्तव्यः संचयो नित्यं कर्तव्यो नातिसंचयः ।

Said and, To be made accumulation constantly, to be made not exceeding- accumulation,

पश्य संचयशीलो ऽसौ धनुषा जंबुको हतः ॥ १५९ ॥

behold, accumulation-practising that by a bow jackal slain. (159)

तावाहतुः । कथमेतत् । मंथरः कथयति । आसीत्कल्याणकटक-

Those two say: How that? Manthara relates: There was of Kalyāṇa-kaṭaka-

वास्तव्यो भैरवो नाम व्याधः । स चैकदा मृगमन्विष्यमाणो

an inhabitant, Bhairava byname, a hunter. He and one day a deer pursuing

विंध्याटवीं गतवान् । ततस्तेन व्यापादितं मृगमादाय

to the Vindhya-forest went. Afterwards by him the killed deer having taken up

गच्छता घोरारुतिः शूकरो दृष्टः । तेन व्याधेन मृगं भूमौ

going, of formidable-appearance a boar seen. By that hunter the deer upon the ground

निधाप्य शूकरः शरेणाहतः । शूकरेणापि घनघोरगर्जनं

having laid, the boar with an arrow hit. By the boar in turn as of clouds-a terrible-roar

कृत्वा स व्याधो मुष्कदेशे हतः संखिन्नद्रुम इव

having made that hunter in the groin wounded being a cut-tree like

भूमौ निपपात ।

on the ground fell-down.

यतः । जलमग्निं विषं शस्त्रं चक्षुष्माधी पतनं गिरेः ।

For, Water, fire, poison, a weapon, hunger-illness, falling from a rock,

निमित्तं किञ्चिदासाद्य देहो प्राणैर्विमुच्यते ॥ १६० ॥

a cause (i.e. accident) of some kind having the corporeal being of life is deprived. (160)
encountered

अथ तयोः पादास्फालनेन सर्पोऽपि मृतः । अद्यानंतरं

Then of them through the feet-trampling a serpent also killed. Now thereupon

दीर्घरावो नाम जंबुकः परिभ्रमन्नाहारार्थी तान्मृतान्

Dirgharāva by name, a jackal, roaming-about, food-seeking, those dead

मृगव्याधसर्पशूकरानपश्यदक्षितयच्च । अहो अद्य महद्भोज्यं मे

deer-hunter-serpent-boar saw, reflected and: Oh! to-day a great meal of me

समुपस्थितं । अथुवा ।

fallen in the way: However,

अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायांति देहिनां ।

Unthought-of troubles as just happen to men,

सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमन्त्रातिरिच्यते ॥ १६१ ॥

blessings also thus, I think; fate in this plays the chief part. (161)

तद्भवतु । एषां मांसैर्मासत्रयं मे सुखेन गमिष्यति ।

Then be it, Of these with the flesh a month-triad to me pleasantly will pass.

मासमेकं नरो याति द्वौ मासौ मृगशूकरौ ।

Month one the man goes, two months deer-(and) boar,

अहिरेकं दिनं याति अद्य भक्ष्यो धनुर्गुणः ॥ १६२ ॥

the serpent one day goes! to-day to be eaten the bow-string. (162)

ततः प्रथमबुभुक्षायामिदं निःस्वादु कोदंडलग्नं स्नायुबंधनं

Then in the first-desire of eating this unsweet to the bow-fastened sinew-string

खादामि । इत्युक्त्वा तथा कृते सति श्चिन्ने स्नायुबंधन

I eat. Thus having said, thus done being, being cut the sinew-string,

उत्पतितेन धनुषा हृदि निर्भिन्नः स दीर्घरावः पंचत्वमा-

by the up-springing bow in the heart pierced, that Dirgharāva to the dissolution • into the five elements

गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि कर्तव्यः संचयो नित्यमित्यादि ।

gone. Therefore I say : 'To be made accumulation constantly,' etc.

तथा च । यद्दाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनं ।

Thus and, What he gives, what he eats, that alone of a rich man the wealth ;

अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ १६३ ॥

others of the dead sport with the wife also, with the riches also. (163)

किंच । यद्दासि विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नासि दिने दिने ।

Moreover, What thou givest to the distinguished, what and thou eatest day by day,

तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षमि ॥ १६४ ॥

that of thee the wealth I consider; the rest for somebody else thou preservest. (164)

यातु । किमिदानीमतिक्रांतोपवर्णनेन ।

Let it go. What at present with excessive-description ?

यतः । नाप्राप्यमभिवाङ्कन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितुं ।

For, Not the unattainable long after, the lost not wish to bewail,

आपत्स्यपि न मुह्यन्ति नराः पंडितबुद्धयः ॥ १६५ ॥

in misfortunes even not are perplexed men of wise-intellect. (165)

तत्सखे सर्वदा त्वया सोत्साहेन भवितव्यं ।

Therefore, friend, always by thee full-of energy to be.

यतः । शास्त्राण्यधीत्यापि भवंति मूर्खाः

For, Books having read even they are fools,

यस्तु क्रियावान्पुरुषः स विद्वान् ।

who on the contrary an active man, he wise;

सुचिंतितं चोषधमातुराणां

a well-devised also medicine of the diseased

न नाममात्रेण करोत्यरोगं ॥ १६६ ॥

not by the name-merely effects freedom-from disease. (166)

अन्यच्च । न स्वल्पमप्यध्वसायभीरोः

Again and, Not a very-small even of the of exertion-afraid

करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि ।

produces a wisdom-precept benefit indeed,

अंधस्य किं हस्ततलस्थितो ऽपि

of a blind man (what?) on the palm-standing even

प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ १६७ ॥

does make visible an object here a lamp? (167)

तदत्र सखे दशाविशेषे शान्तिः करणीया ।

Then here, O friend, in each special condition tranquillity to be observed.

एतदप्यतिकष्टं त्वया न मंतव्यं ।

This also too-hard by thee not to be considered.

यतः । राजा कुलवधूर्विद्या मंत्रिणश्च पयोधराः ।

For, 'A king, a noble wife, the wise, ministers likewise, clouds,

स्थानुभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः ॥ १६८ ॥

from (their) places-removed not shine, teeth, hairs, nails, men. (168)

इति विज्ञाय मतिमान्स्थानं न परित्यजेत् । कापुरुषवचनमेतत् ।

Thus perceiving a wise man his-place not should abandon, a weak man's- this speech

यतः । स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहः सत्पुरुषा गजाः ।

For, (Their) country quitting go lions, brave-men, elephants;

तत्रैव निधनं याति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ १६६ ॥

there even to death go crows, weak-men, deer. (169)

को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशस्तथा

What of a brave man, of a wise, his own-country, what or a strange-country likewise?

यं देशं अयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितं ।

to what place he comes, that even does he make through his arms-majesty-acquired.

यद्द्वानखलांगुलप्रहरणः सिंहो वनं गाहते

What teeth-claws-tail-(having as) weapons, a lion wood enters,

तस्मिन्नेव हतद्विपेद्रुधिरैस्तृष्णां क्षिनत्यात्मनः ॥ १७० ॥

in that verily with the slain-elephant's-blood the thirst he quenches of himself. (170).

अपरं च । निपानमिव मंडूकाः सरः पूर्णमिवांडजाः ।

Again and, A pool as frogs, a lake full as fishes,

सीद्योगं नरमायांति विवशाः सर्वसंपदः ॥ १७१ ॥

(so) the exerting man approach by themselves all-fortunes. (171)

अन्यच्च । सुखमापतितं सेवेदुःखमापतितं तथा ।

Again and, Happiness fallen to one's one should trouble fallen to one's likewise, share cherish share

चक्रवत्परिवर्तते दुःखानि च सुखानि च ॥ १७२ ॥

wheel-like turn-round troubles and, joys and. (172)

अन्यच्च । उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं

Again and, To the exertion-endued, unprocrastinating,

क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तं ।

of action-the rules-knowing, to vices not-attached,

शूरं हतञ्च दृढसौहृदं च

to a hero, benefits-remembering, one of steady-friendship and,

लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ १७३ ॥

Lakshmi of her own accord goes for the sake of residing (with him). (173)

विशेषतश्च । विनाप्यर्थैर्वीरः सृशति वज्रमानोन्नतिपदं

Especially and, Without even riches a hero touches of honour-elevation-a place,

समायुक्तो ऽप्यर्थः परिभवपदं याति कृपणः ।

endowed even with riches to of disgrace-a place goes the miser ;

स्वभावादुद्भूतां गुणसमुदयावाप्तिविषयां

the from the inborn-nature springing, for virtue-multitudo-acquirement-fit

युतिं सैर्ही किं आ धृतकनकमालो ऽपि लभते ॥ १७४ ॥

splendour of a lion (what?) a dog bearing-a gold-necklace even obtains? (174)

धनवानिति हि मदो मे किं गतविभवं विषादमुपयामि ।

'Of riches thus truly pride to me; why with departed-sorrow I approach' possessed, wealth

करनिहितकंदुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणां ॥ १७५ ॥

the in the hand-placed-ball-like (are) the sinkings-(and)risings of men. (175)

अपरं च । अभ्रच्छाया खलप्रीतिर्नवशस्यानि योषितः ।

Again and, A cloud's-shadow, of wicked-the friendship, new-corn, women,

किंचित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १७६ ॥

for some-time-(only) to be enjoyed, youth, riches and. (176)

वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्मिता ।

For the sake of not too much one should that for by the Creator already provided: a-livelihood strive,

गर्भादुत्पतिते जंतौ मातुः प्रस्रवतः स्तनौ ॥ १७७ ॥

from the womb when comes forth a creature, of the mother stream the breasts. (177)

अपि च सखे । येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः ।

Also and, O friend, By whom white-made the geese, the parrots and green-made

मथूराश्रिता येन स ते वृत्तिं विधास्यति ॥ १७८ ॥

the peacocks variegated by whom, He for thee a livelihood will provide. (178)

अपरं च । सतां रहस्यं शृणु मित्र ।

Again and, Of the good the secret hear, O friend,

जनयन्त्यर्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु ।

They produce in the acquisition trouble, they cause pain in failures,

मोहयन्ति च संपत्तौ कथमर्थः सुखावहाः ॥ १७६ ॥

they infatuate and in success, how (are) riches happiness-conferring? (179)

अपरं च । धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता ।

Another and, For religion's-sake of whom wealth-desire, better of him freedom from-desire,

प्रक्षालनाद्धि पंकस्य दूरादस्यर्शनं वरं ॥ १८० ॥

than wiping off for of mud far 'not-touching better. (180)

यतः । यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।

For, As truly prey in the air by birds, by beasts on earth

भक्ष्यते सलिले नैकैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १८१ ॥

is eaten, in water by crocodiles, thus everywhere the rich man. (181)

राजतः सलिलादग्नेश्चौरतः स्वजनादपि ।

From a king, from water, from fire, from the robber, 'from their own- likewise, people

मयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणमृतामिव ॥ १८२ ॥

ear of the rich constantly, from death of the living as. (182)

तथा हि । जन्मनि क्लेशवज्जले किं नु दुःखमतः परं ।

Thus for, In life with troubles-abounding what possibly pain than this greater?

इच्छामपद्यतो नास्ति यच्चेच्छा न निवर्तते ॥ १८३ ॥

desire-fulfilment because not is, because and the desire not ceases? (183)

अन्यच्च भ्रातः शृणु ।

Another and, brother, hear :

धनं तावदसुलभं लब्धं क्लृप्तेण रक्ष्यते ।

Wealth at first not-easy-to obtained, obtained with difficulty it is preserved,

लभ्यन्नशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिंतयेत् ॥ १८४ ॥

of the obtained-the loss like death, therefore of this not one should think. (184)

दृष्णां चेह परित्यक्त्वा को दरिद्रः क ईश्वरः ।

Covetousness and here having abandoned, who poor? who a lord?

तस्याश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितं ॥ १८५ ॥

of it if way given, servitude and at the head placed. (185)

अपरं च । यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा गवर्तते ।

Again and, What what just indeed one may desire, thence the desire starts,

प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्तते ॥ १८६ ॥

obtained verily in reality that object, from which the desire turns away. (186)

किं बह्वना मम पक्षपातेन । मयैव महात्र

What with so much of my side of the question? With me just together here

कालो नीयतां ।

the time may be spent.

यतः । आमरणांताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभंगराः ।

For, At-death-ending the affections, the anger at that-moment-vanishing,

परित्यागाश्च निःसंगा भवन्ति हि महात्मनां ॥ १८७ ॥

the gifts and free from-self-interest are truly of the noble-minded. (187)

इति श्रुत्वा लघुपतनको ब्रूते । धन्योऽसि मन्थर

Thus having heard Laghupatanaka says: Happy art thou, O Manthara.

सर्वथा स्नाध्यगुणोऽसि ।

in every way of praiseworthy-virtue thou art.

यतः । संत एव सतां नित्यमापदुद्धरणचमाः ।

For, The good only of the good constantly out of misfortune-to lift-able,

गजानां पंकमग्नानां गजा एव धुरंधराः ॥ १८८ ॥

of elephants into a mire-plunged elephants only the burthen-bearers (rescuers). (188)

स्नाध्यः स एको भुवि मानवानां

To be praised that alone on earth of men,

स उत्तमः सत्पुरुषः स धन्यः ।

he the greatest, a good man, he happy,

यथार्थिनो वा शरणागता वा

of whom the needy either, the refuge-taking or,

नाशाविभंगा विमुखाः प्रयांति ॥ १८६ ॥

not broken-hoped with averted-faces go away. (189)

तदेवं ते स्वेच्छाहारविहारं कुर्वाणाः संतुष्टाः

Then thus those according to their-desire-feeding-(and)sporting making contented

सुखं निवसन्ति । अथ कदाचिच्चित्रांगनामा मृगः केनापि चासि-

happily dwell. Now one-day Chitrānga-named a deer by somebody frightened

तत्सन्नागत्य मिलितः । ततः पश्चादायातं मृगमवलोक्य भयं

there having approached was met. Thence after approaching the deer having seen, danger

संचिंत्य मंथरो जलं प्रविष्टो मूषिकश्च विवरं गतः काको

suspecting, Manthara the water entered, the mouse and to the hole went, the crow

ऽप्युड्डीय वृचमारूढः । ततो लघुपतनकेन सुदूरं निरूप्य

also up-flying a tree ascended. Then by Laghupatanaka, very-far having looked,

भयहेतुर्न को ऽप्यायातीत्यालोचितं । पश्चात्तदचना-

fear-cause not any approaches thus was considered. Afterwards upon his word

दागत्य पुनः सर्वे मिलित्वा तत्रैवोपविष्टाः । मंथरेणोक्तं । भद्रं

having arrived again all having met there just seated. By Manthara said: Hail!

मृग स्वागतं । स्वेच्छयोदकाद्याहारो ऽनुभूयतां ।

deer, welcome! According to your-wish, of water-etc. consisting-food may be enjoyed.

प्रवावस्थानेन वनमिदं सनाथीक्रियतां । चित्रांगो ब्रूते ।

by here residing forest this with a lord-may be endowed. Chitrānga says:

शुश्रूक्षसितो ऽहं भवतां शरणमागतः । भवद्भिः सह

by a hunter-frightened I of you the protection approached. You with

सख्यमिच्छामि । हिरण्यको ऽवदत् । मित्रत्वं तावदस्माभिः सह भवता-
friendship I wish. Hiraṇyaka said: Friendship truly us with by you

यत्नेन मिलितं ।
without-trouble met.

यतः । श्रीरसं कृतसंबंधं तथा वंशक्रमागतं ।
For, One's own offspring, one formed by connection, likewise one in race-line-descended

रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ॥ १६० ॥
one rescued from dangers and, a friend to be known of four-kinds. (190)

तदत्र भवता स्वगृहनिर्विशेषं स्वीयतां ।
Therefore here by you from your own-house-without a difference may be remained

तच्छ्रुत्वा मृगः सानंदो भूत्वा खेच्छाहारं
That having heard the deer, full of-joy being, according to his-desire-feeding

कृत्वा पानीयं पीत्वा जलान्नतरुच्छायायामुपविष्टः । अथ
making, water drinking, in a water-near standing-tree's-shade settled. Ther

मंथरेणोक्तं । सखे मृग एतस्मिन्निर्जने वने केन त्रासितो
by Manthara said: Friend deer, in this lonely forest by whom frightene

ऽसि । कदाचित्किं व्याधाः संचरन्ति । मृगेणोक्तं । अस्ति
art thou? Ever (do) hunters walk about? By the deer said: There

कलिंगविषये रुक्मांगदो नाम नरपतिः । स च दिग्विज-
in the Kalinga-country Rukmāṅguda by name a prince. He and by the world

यथापारक्रमेणागत्य चंद्रभागानदीतीरे समावा-
conquest-business-course having approached, on the Chandrabhāgā-bank havin

सितकटको वर्तते । प्रातश्च तेनात्रागत्य
pitched-his camp resides. 'In the morning and he here having arrived

कर्पूरसरःसमीपे भवितव्यमिति व्याधानां मुखात्किंवदन्ती
in the Karpūra-lake-proximity will be, thus of the hunters from the mouth a report

श्रूयते । तदत्रापि प्रातरवस्थानं भयहेतुकमित्या-

is heard. Therefore here also in the morning residing (is) fear-cause having, thus

लोच्य यथावसरकार्यमारभ्यतां । तच्छ्रुत्वा

considering according to-the occasion-action may be undertaken. That having heard

कूर्मः सभयमाह । जलाशयांतरं गच्छामि । काक-

the tortoise with-fear says: 'To another-water-reservoir I go. The crow-

मृगवपुःकृतवन्तौ । एवमस्तु । ततो हिरण्यको विहस्यह ।

(and)-mouse also said: So be it. Then Hīraṇyaka smiling said:

जलाशयांतरे प्राप्ते मन्थरस्य कुशलं स्थले गच्छतः

Another-water-reservoir being reached, of Manthara welfare; on the land of the going'

कः प्रतीकारः ।

what help?

यतः । अंभांसि जलजंतूनां दुर्गे दुर्गनिवासिनां ।

For, Water of water-animals, a fort of the in the fort-residing,

स्वभूमिः श्वापदादीनां राज्ञां मन्त्री परं बलं ॥ १८१ ॥

their own-place of beasts, etc., of kings a minister the chief strength. (191)

सखे लघुपतनक अनेनोपदेशेन तथा भवितव्यं

Friend Laghupatanaka, through this advice thus to be fared:

स्वयं वीक्ष्य यथा वध्वाः पीडितं कुचकुट्टमलं ।

Himself having seen as of his wife pressed the bosom-bud,

वणिक्पुत्रोऽभवद्दुःखी त्वं तथैव भविष्यसि ॥ १८२ ॥

the merchant's-son became sad; thou thus just wilt be. (192)

त ऊचुः । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति । अस्ति कान्यकुब्ज

They said: How that? Hīraṇyaka relates: There is in the Kāṇyakubja-

विषयै वीरसेनो नाम राजा । तेन वीरपुरनान्नि नगरे

country Virasena by name a king. By him in the Virapura-named town

तुंगबलो नाम राजपुत्रो भोगपतिः कृतः । स च महाधनस्त-

Tuṅgabala by name a prince governor appointed. He and of great-wealth,

रुण एकदा स्वनगरे भ्रास्यन्नतिप्रौढयौवनां लावण्यवतीं

young, one-day in his-town perambulating in full-blown youth Lāvanyavatī

नाम वणिक्पुत्रवधूमा लोकयामास । ततः स्वहस्यं गत्वा स्मरा-

by name a merchant's-son's-wife saw. Then to his-palace having gone by love-

कुलमतिस्तस्याः कृते दूतीं प्रेषितवान् ।

disturbed-in mind on her account a female messenger he dispatched.

यतः सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां

For, On the right-path so long he remains, master is a man so long only of the senses,

लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।

shame so long he has, decency also he maintains so long only,—

भूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथगता नीलपद्मा एते

by the eyebrows-bow-drawn back-(and) darted, to the ear-reaching, black-feathered those

यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ १८३ ॥

as of fair-ones not into the heart the steadiness-stealing look-arrows fall. (193)

सापि लावण्यवती तदवलोकनक्षणात्प्रभृति स्मरशरप्रहारजर्ज-

She also Lāvanyavatī him-seeing-the moment from by the Love-arrow-stroke-

रितहृदया तदेकचित्ताभवत् ।

broken-hearted of him-alone-thinking was.

तथा श्रुत्वा । असत्यं साहसं माया मात्सर्यं चातिलुब्धता ।

Thus for said, Untruth, violence, fraud, envy and extreme-covetousness,

निर्गुणत्वमशौचत्वं स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १८४ ॥

want-of virtue, impurity, of women the faults from their-nature-springing. (194)

अथ दूतीवचनं श्रुत्वा लावण्यवत्युवाच । अहं पतिव्रता

Now the messenger's-word having heard Lāvanyavatī said : I husband-devoted

कथमेतस्मिन्नधर्मे पतिलंघने प्रवर्ते ।

how in this unrighteousness, husband-imposition, I engage ?

यतः । सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रजावती ।

For, She a wife, who in the house clever; she a wife who prolific,

सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ॥ १८५ ॥

she a wife whose husband-is her life, she a wife who husband-devoted. (195)

न सा भार्येति वक्तव्या यस्या भर्ता न तुष्यति ।

Not she 'a wife' thus to be called, with whose husband not is gratified,

तुष्टे भर्तरि नारीणां संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥ १८६ ॥

being gratified the husband of women, gratified all-divinities. (196)

ततो यद्यदादिशति मे प्राणेश्वरस्तदेवाहमविचारितं

therefore whatever commands of me the life-lord, that only I without-examination

करोमि । दूत्योक्तं । सत्यतममेतत् । लावण्यवत्युवाच । भुवं

do. By the messenger said: Quite true this? Lāvāṇyavatī said: Certainly,

सत्यमेतत् । ततो दूतिकया गत्वा तत्तत्सर्वं तुंगबलस्याये

true this. Then by the messenger having gone that that all of Tuṅgabāla in the presence

निवेदितं । तच्छ्रुत्वा तुंगबलो ऽब्रवीत् । स्वामिनानीय

reported. That having heard Tuṅgabala said: 'By the husband, having led (her) near,

समर्पयितव्येति कथमेतच्छक्यं । कुट्टन्याह । उपायः क्रियतां ।

she is to be surrendered,' how this possible? The procuress said: A stratagem be made.

तथा चोक्तं । उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

Thus and said, By a stratagem truly what possible, not that possible by valour,

शृगलेन हतो हस्ती गच्छता पंकवर्त्मना ॥ १८७ ॥

by a jackal slain an elephant, going on a swamp-way. (197)

राजपुत्रः पृच्छति । कथमेतत् । सा कथयति । अस्ति ब्रह्मारण्ये

The prince asks: How that? She relates: There is in the Brahma-wood

कर्पूरतिलको नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृङ्गालाक्षितयन्ति स्म ।

Karpûratilaka by name an elephant. Him having seen all the jackals thought.

यद्यद्यं केनाप्युपायेन म्रियते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य

If he by some stratagem dies, then of us through his-body of a month-tetrad

भोजनं भविष्यति । तत्रैकेन दृढशृङ्गालेन प्रतिज्ञातं । मया बुद्धि-

food will be. There by one old-jackal promised: 'By me through-intellect-

प्रभावादस्य मरणं साधयितव्यं । अनन्तरं स वंचकः

superiority of him the death to be accomplished: Thereupon that cheat

कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टांगपातं प्रणम्यो-

Karpûratilaka-near having gone with-of the eight-limbs-prostration having saluted

वाच । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती ब्रूते । कस्त्वं कुतः

said: Sire, look-favour make. The elephant says: -Who thou, whence

समायातः । सो ऽवदत् । जम्बुको ऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मि-

approached? He said: A jackal I by all wood-inhabiting animals,

लित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितः । यदिना राज्ञावस्थानुं

after having met, to your-presence despatched. Because without a king to remain

न युक्तं तदच्चाटवीराज्ये ऽभिषेक्तुं भवान्

not proper, therefore here in the forest-sovereignty to be inaugurated you

सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः ।

with all-lord's-virtues-endowed selected.

यतः । यः कुलाभिजनाचारैरतिशुद्धः प्रतापवान् ।

For, Who by race-descent- (and) conduct very-pure, majestic,

धार्मिको नीतिकुशलः स स्वामी युज्यते भुवि ॥ १६८ ॥

just, behaviour-clever, he as a master is fit on earth. (198)

अपरं च पश्य । राजानं प्रथमं विदेत्ततो भार्यां ततो धनं ।

Another and see, A king first he should find, then a wife, then riches

राजन्त्यसति लोके ऽस्मिन्कुतो भार्या कुतो धनं ॥ १९९ ॥

a king not-being in this world, whence a wife, whence riches? (199)

अन्यच्च । पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः ।

Again and, Cloud-like of the living a support an earth-lord,

विकले ऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ २०० ॥

failing also for a cloud it is lived, not but an earth-lord (failing). (200)

नियतविषयवर्ती प्रार्यशो दंडयोगात्

In the allotted-office-remaining generally through the rod-use

जगति परवशे ऽस्मिन्दुर्लभः साधुवृत्तः ।

in the world on another-dependent this; difficult-to be found one of good-character;

अशमपि विकलं वा व्याधितं वाधनं वा

meagre also, defective or, sick or, poor or

पतिमपि कुलनारी दंडभीत्याभ्युपैति ॥ २०१ ॥

husband also a noble woman through the rod-fear approaches. (201)

इयथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा सत्वरमा-

herefore that the lucky-moment not passes away, thus acting, with-haste

भ्यतां देवेन । इत्युक्त्वोत्थाय चलितः । ततो

may be approached by your highness. Thus having spoken, rising (he) went. Then

सौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना

at by the sovereignty-desire-attracted Karpūratilaka on the jackal's-way

पान्महापंके निमग्नः । ततस्तेन हस्तिनीकं । सखे शृगाल

unning in a great-mire immersed. Then by that elephant said: Friend jackal,

अमुना विधेयं । पंके निपतितो ऽहं । म्रिये । परादृत्य पश्य ।

hat now to be done? in a mire fallen I; I die; turning back look!

शृगालेन विहस्योक्तं । देव मम पुच्छकावलंबनं कृत्वोत्तिष्ठ । यद्

y the jackal smiling said: Sire, of me tail-holding having made rise. Because

मदिधस्य वचसि त्वया प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखं ।

of me-like in word by thee confidence placed, therefore may be suffered helpless pain

तथा चोक्तं । यदा सत्संगरहितो भविष्यसि भविष्यसि ।

Thus and said : If of the good-society-deprived thou wilt be, thou wilt be,

तदासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ २०२० ॥

then into bad-men's-companies thou wilt fall, thou wilt fall. (202)

ततो महापंके निमग्नो हस्ती शृगालैर्भक्षितः । अतो

Then into the great-mare plunged the elephant by the jackals eaten. Therefore

ऽहं ब्रवीमि । उपायेन हि यच्छक्यमित्यादि । ततः कुट्टन्युपदे-

I say : By a stratagem truly what possible, etc. Then by the procure-

शेन तं चारुदत्तनामानं वणिक्पुत्रं स राजपुत्रः सेवकं

advice that Chârudatta-named merchant's-son that prince (his) attendant

चकार । ततो ऽसौ तेन सर्वविश्वासकार्येषु नियोजितः । एकदा

made. Then he by him in all-confidence-affairs (was) employed. One day

तेन राजपुत्रेण स्नातानुलिप्तेन कनकरत्नालंकारधारिणा प्रोक्तं ।

by that prince bathed-(and) anointed gold-jewel-ornaments-bearing announced

अद्यारभ्य मासमेकं गौरीव्रतं कर्तव्यं । तद्वचः

To-day beginning for month one the Gauri-vow to be performed. Therefore hither

प्रतिरात्रमेकां कुलीनां युवतीमानीय समर्पय । सा मया

every-night one noble virgin having led surrender (her). She by me

यथोचितेन विधिना पूजयितव्या । ततः स चारुदत्तस्तथाविधां

in the usual manner to be honoured. Then that Chârudatta such a one

नवयुवतीमानीय समर्पयति । पश्चात्प्रच्छन्नः सन्किमयं

quite-young having led near surrenders. Afterwards concealed being, 'what he

करोतीति निरूपयति । स च तुंगबल्लस्तां युवतीमस्यृशन्नेव

does ?' thus espies. That and Tungabala that maiden not-touching even

दूरादस्त्रालंकारगंधचंदनैः संपूज्य रत्नकं

from afar with garments-ornaments-perfumes-sandal wood having honoured, a guardian

दत्त्वा प्रस्थापयति । अथ वणिक्पुत्रेण तदृद्धोपजातविश्वासेन

having given, sends away. Now by the merchant's-son, that having-seen, with increased-confidence,

लोभादृष्टमनसा स्ववधूं लावण्यवतीं समानीयं

with by covetousness-attracted-mind, his-wife Lāvanyavatī having led near

समर्पिता । स च तुंगबलस्तां हृदयप्रियां लावण्यवतीं

(she was) surrendered. He and Tungabala that heart-beloved Lāvanyavatī

विज्ञाय ससंभ्रममुत्थाय निर्भरमालिंग्य निमीलिताक्षः

having recognised, with-haste up-jumping, ardently embracing, with half-closed-eyes,

पर्यंके तथा सह विललास । तदालोक्य वणिक्पुत्रश्चित्रलिखित इवे-

on a sofa her - with sported. That seeing the merchant's-son picture - like

तिकर्तव्यतामूढः परं विषादमुपगतः । अतोऽहं ब्रवीमि । स्वयं

perplexed-what to do to extreme sadness went. Therefore I say : Himself

वीक्ष्येत्यादि । तथा त्वयापि भवितव्यमिति । तद्वितवचनम-

having seen, etc. Thus by thee also will be fared. That friend's-word not

वधीर्य महता भयेन विमुग्ध इव तं जलाशयमुत्सृज्य

regarding with great fear perplexed as it were that water-reservoir having left

मंथरश्चलितः । तेऽपि हिरण्यकादयः स्नेहादनिष्टं

Manthara went. They also Hiranyaka, etc. from affection, (something) unwished

शंकमाना मंथरमनुगच्छन्ति । ततः स्थले गच्छन्केनापि व्याधेन

apprehending Manthara follow. Then on the land going by some hunter,

काननं पर्यटता मंथरः प्राप्तः । प्राप्य तं गृहीत्वो-

the forest perambulating, Manthara caught. Having caught him, having seized,

त्वाय धनुषि बद्धा भ्रमन्क्लेशात्पुत्तिपासाकुलः

having lifted, to the bow having bound, walking about, through fatigue by hunger-(and)thirst-troubled

खगृह्णामिमुखं चलितः । अथ मृगवायसमूषिकाः परं विषादं

towards-his-house (he) went. Now the deer-crow-mouse to 'extreme grief

गच्छंतस्तमनजग्मुः । ततो हिरण्यको विलपति ।

coming him followed. Then Hiranyaka laments :

एकस्य दुःखस्य न यावदंतं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य ।

Of one trouble not while to the end go I, to the shore as of the ocean,

तावद्वितीयं समुपस्थितं मे क्षिद्रेष्वनर्था वज्रलीभवंति ॥ २०३ ॥

then a second approached to me, in damages the evils are multiplied. (203)

स्वाभाविकं तु यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते ।

By his inborn-nature but who a friend, by fortune only he is produced,

तदक्षत्रिमसौ हार्दमापत्स्यपि न मुंचति ॥ २०४ ॥

therefore one of unfeigned-friendship in misfortunes also not does one give up. (204)

न मातरि न दारेषु न भ्रातृदये न चात्मजे ।

Not in a mother, not in a wife, not in a brother, not and in one's own offspring,

विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृग्मित्रे स्वभावजे ॥ २०५ ॥

confidence such of men, as in a friend by his inborn-nature-become (one). (205)

इति मुहुर्विचिंत्याहो दुर्दैवं ।

Thus repeatedly having thought (he cried out) : Oh, the hard-fate !

यतः । स्वकर्मसंतानविचेष्टितानि

For, The by one's own-actions'-spreading-wrought

कालान्तरावर्तिशुभाशुभानि ।

at other times-reverting-good- (and) evil,

इहैव दृष्टानि मयैव तानि

(are) here already experienced by me at least those,

जन्मान्तराणीव दशान्तराणि ॥ २०६ ॥

like different-births, different conditions. (206)

अथवेत्यमेवैतत् । कायः संनिहितापायः संपदः पदमापदां ।

Or, thus verily this, The body has destruction- happiness the place for misfortunes,
close to it,

समागमाः सापागमाः सर्वमुत्पादि भंगुरं ॥ २०७ ॥

meeting with-departure connected, everything born (is) frail. (207)

पुनर्विमृश्याह । शोकारातिमयत्राणं प्रीतिविश्रंभभाजनं ।

Again having reflected he says :. From sorrow-enemies- (and) of affection (and)
danger-a protection confidence-a vessel,

केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्युपरद्वयं ॥ २०८ ॥

by whom jewel this created, 'Mitra' thus the syllable-couple? (208)

किंच । मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं चेतसः

Moreover : A friend, a pleasure-elixir of the eyes, a delight of the mind,

पात्रं यत्सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तद्दुर्लभं ।

a vessel that in happiness- together might be, with the friend, that hard-to find;
(and) trouble

ये चान्ये सुहृदः समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलाः

And what other friends in success-time, with wealth-desire-filled,

ते सर्वत्र मिलन्ति सत्त्विकषयावा तु तेषां विपत् ॥ २०९ ॥

they everywhere meet (us); but the truth- of them (is) adversity. (209)
touch stone

इति बह्विलिख्य हिरण्यकश्चित्रांगलघुपतनकावाह । यावदयं

Thus much having lamented Hiranyaka to Chitrāṅga-(and) Laghup. says: So long as this

याधो वनान्न निःसरति तावन्मन्थरं मोचयितुं

hunter from the forest not goes away, so long Manthara to rescue

यत्नः क्रियतां । तावूचतुः । सत्वरं कार्यमुच्यतां ।

an effort may be made. They both said: With-haste what to be done may be told.

हिरण्यको ब्रूते । चित्रांगो जलसमीपं गत्वा मृतमिवात्मानं

Hiranyaka says: Chitrāṅga to the water-near having gone dead-like himself

दर्शयतु काकश्च तस्योपरि स्थित्वा चञ्चा किमपि विलिखतु ।

may show, the crow and over him standing with the beak somewhat may peck.

नूनमनेन लुब्धकेन तत्र कच्छपं परित्यज्य मृगमांसार्थिना

Now by that hunter there, the tortoise having left, for the deer's-flesh-desirous,

सत्वरं गंतव्यं । ततो ऽहं मंथरस्य बंधनं ह्येत्यामि संनिहिते

with-haste will be gone. Then I of Manthara the tie shall cut; having approached

लुब्धके भवद्भ्यां पलायितव्यं । चित्रांगलघुपतनकाभ्यां शीघ्रं

the hunter, by you to be fled. By Chitrāṅga-(and) Laghupatanaka, quickly

गत्वा तथानुष्ठिते सति स व्याधः आंतः पानीयं पीत्वा ।

having gone, thus accomplished being, that hunter, tired, water having drunk,

तरोरधस्तादुपविष्टस्तथाविधं मृगमपश्यत् । ततः कर्तरिकामादाय

under a tree seated in such a the deer saw. Then the knife having taken, condition

प्रहृष्टमना मृगांतिकं चलितः । तत्रांतरे हिरण्यके-

with rejoicing-mind near to the deer proceeded. There meanwhile by Hiranyaka

नागत्य मंथरस्य बंधनं क्लिन्नं । स कूर्मः सत्वरं

having approached, of Manthara the tie cut. That tortoise with-haste

जलाशयं प्रविशेत् । स मृग आसन्नं तं व्याधं विलोक्योत्थाय

the water-reservoir entered. That deer near that hunter perceiving, rising,

पलायितः । प्रत्यावृत्त्य लुब्धको यावत्ततस्तलमायाति तावत्कूर्मम-

escaped. Returning the hunter while the tree-foot he approaches, then the tortoise

पश्यन्नचिंतयत् । उचितमेवैतन्मामासमोक्ष्यकारिणः ।

not-seeing, reflected: Proper only this for me, not-circumspectly-acting.

यतः । यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।

For, He who certain (things) forsaking uncertain (things) attends to,

ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि ॥ २१० ॥

the certain (things) of him perish, the uncertain is perished already. (210)

ततो ऽसौ स्वकर्मवशान्निराशः कटकं प्रविष्टः । मंथरादयः

Then he through-his own-action disappointed the camp entered. Manthara, etc.

सर्वे त्यक्तापदः स्वस्थानं गत्वा यथासुखमास्थिताः ॥

all freed-from misfortune to their-place having gone happily remained.

अथ राजपुत्रैः सानन्दमुक्तं । सर्वं श्रुतवन्तः सुखिनो वयं ।

Then by the princes with-joy said: All having heard pleased we.

मिद्वं नः समीहितं । विष्णुश्चर्मोवाच । एतावता भवताम-

Accomplished of us what (was) desired. Vishṇuśarma said: With so much of you

मिलषितं संपन्नं । अपरमपीदमस्तु ।

the desire fulfilled, further also this may be :

मित्रं प्राप्नुत सज्जना जनपदैर्लक्ष्मीः समालम्बतां

A friend acquire ye, O, good-men; with the nations Lakshmi may dwell;

भूपालाः परिपालयन्तु वसुधां शश्वत्स्वधर्मे स्थिताः ।

Princes may protect the earth, constantly in their-duty standing;

आस्तां मानसतृष्टये सुकृतिनां नीतिर्नवोद्वेव वः

it may remain for the mind-gratification of the virtuous Nīti, a new-bride-like, of you;

कल्याणं कुरुतां जनस्य भगवांश्चंद्रार्धचूडामणिः ॥ २११ ॥

prosperity may cause of the people the venerable, who has the moon's-half- (211)
for his crest-jewel.

॥ इति द्वितीयोपदेशे मित्रलाभो नाम प्रथमकथासंग्रहः समाप्तः ॥

Thus in the IItiopadeśa, Friend-acquisition by name the first-story- finished.
collection

HANDBOOKS
FOR
THE STUDY OF SANSKRIT.

EDITED BY

MAX MÜLLER, M.A.

TAYLORIAN PROFESSOR OF MODERN EUROPEAN LANGUAGES AND LITERATURE
IN THE UNIVERSITY OF OXFORD.

HANDBOOKS FOR THE STUDY OF SANSKRIT.

EDITED BY MAX MÜLLER, M.A.

I

THE FIRST BOOK OF THE HITOPADEŚA : containing the Sanskrit Text,
with Interlinear Transliteration, Grammatical Analysis, and English Translation.

[Price 7s. 6d.]

THE SANSKRIT TEXT OF THE FIRST BOOK. Price 3s. 6d.

II

THE SECOND, THIRD, AND FOURTH BOOKS OF THE HITOPADEŚA :
containing the Sanskrit Text, with Interlinear Translation. Price 7s. 6d.

THE SANSKRIT TEXT OF THE SECOND, THIRD, AND FOURTH BOOKS.

[Price 3s. 6d.]

III

SANSKRIT-ENGLISH DICTIONARY. By Professor TH. BENFREV.

[In the press.]

IV

A SANSKRIT GRAMMAR FOR BEGINNERS.

[In preparation.]

THE
SECOND, THIRD,
AND
FOURTH BOOKS OF THE HITOPADEŚA

CONTAINING

THE SANSKRIT TEXT,

WITH INTERLINEAR TRANSLATION.

LONDON:
LONGMAN, GREEN, LONGMAN, ROBERTS, & GREEN.
1865.

Oxford

T. COMBE, M.A., E. PICKARD HALL, AND H. LATHAM, M.A. 3
PRINTERS TO THE UNIVERSITY

CONTENTS.

BOOK II.

FRIEND-SEPARATION, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE LION,
THE BULL, AND THE TWO JACKALS. PAGE 1-59

<small>FABLE</small>		
I.	THE APE AND THE WEDGE	8
II.	DEATH OF THE OFFICIOUS ASS.	9
III.	THE LION, THE MOUSE, AND THE CAT	23
IV.	THE OLD WOMAN AND THE BELL	26
V.	THE ADVENTURES OF KANDARPAKETU; THE COWHERD, THE BARBER, AND THEIR WIVES; THE ROBBED MERCHANT	32
VI.	THE COWHERD'S WIFE AND HER TWO LOVERS	38
VII.	HOW TWO CROWS CAUSED THE DEATH OF A BLACK SERPENT	40
VIII.	THE LION AND THE RABBIT	41
IX.	THE SANDPIPER AND THE SEA	48

BOOK III.

WAR, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE WAR BETWEEN .
THE GEESE AND THE PEACOCKS. PAGE 60-109

<small>FABLE</small>		
I.	THE BIRDS AND THE MONKEYS	62
II.	THE ASS IN A TIGER'S SKIN	63
III.	THE HARES AND THE ELEPHANTS	65
IV.	THE GOOSE AND THE CROW	70
V.	THE QUAIL AND THE CROW	71

FABLE	PAGE
VI. THE WHEELWRIGHT, HIS WIFE, AND HER LOVER	72
VII. DEATH OF THE BLUE JACKAL	81
VIII. HOW VIRAVARA SACRIFICED HIS OWN SON TO SAVE HIS MASTER	91
IX. DEATH OF THE BARBER WHO KILLED A BEGGAR	96

BOOK IV.

PEACE, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE RECONCILIATION OF
THE GEESE AND THE PEACOCKS. PAGE 110-151

FABLE	PAGE
I. THE TORTOISE AND THE TWO GEESE	111
II. THE THREE FISHES	112
III. THE MERCHANT'S WIFE AND HER LOVER	112
IV. THE CRANES, THE SERPENT, AND THE ICHNEUMON	114
V. THE SAINT AND THE MOUSE	117
VI. DEATH OF A GLUTTONOUS CRANE	118
VII. THE BRÂHMÂN IN THE POTTER'S SHED	120
VIII. THE STORY OF THE TWO GIANTS SUNDA AND UPASUNDA	122
IX. THE BRÂHMÂN WITH THE GOAT, AND THE THREE ROGUES	129
X. THE LION, THE CROW, THE TIGER, THE JACKAL, AND THE CAMEL	130
XI. THE SERPENT AND THE FROGS	134
XII. THE BRÂHMÂN AND THE ICHNEUMON	141

॥ सहज्जेदः ॥
FRIEND-SEPARATION.

अथ राजपुत्रा ऊचुः । आर्य मित्रलाभः श्रुतस्त्वावदस्माभिः ।

Then the king's-sons said : Reverend Sir, The Friend-acquisition heard so far by us ;

इदानीं सहज्जेदं श्रोतुमिच्छामः । विष्णुशर्मोवाच । सहज्जेदं

now the Friend-separation to hear we desire. Vishṇuśarma said : The Friend-separation

तावच्छृणुत यस्यायमाद्यः श्लोकः ।

then hear, of which this the first verse :

वर्धमानो महास्नेहो मृगेंद्रवृषयोर्वने ।

The increasing great-affection of a lion-and a bull in a wood.

पिशुनेनापि लुब्धेन जंबुकेन विनाशितः ॥१॥

by an insidious also greedy jackal destroyed. (1)

राजपुत्रैरुक्तं । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति दक्षिणा-

By the king's-sons said : How that ? Vishṇuśarma relates : There is on the south-

पथे सुवर्णवती नाम नगरी । तत्र वर्धमानो नाम वणिग्

road Suvarṇavatī by name a city. There Vardhamāna by name a merchant

निवसति । तस्य प्रचुरेऽपि वित्तेऽपरान्बन्धून्-

dwells. Of him (though) abundant even wealth (was), the other relations

तिसमृद्धान्समीक्ष्य पुनरर्थवृद्धिः करणीयेति मतिर्बभूव ।

very-prosperous having seen, 'again wealth-increase to be made' thus resolution was.

यतः । अधोऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपचीयते ।

For, Down down looking of whom the greatness not is enhanced ?

उपर्युपरि पश्यंतः सर्व एव दंरिद्रति ॥२॥

Upwards upwards looking all indeed are poor. (2)

अपरं च । ब्रह्महापि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनं ।

Another and, A Brāhman-slaying even man to be honoured, of whom is ample wealth,

शशिनस्तुल्यवंशो ऽपि निर्धनः परिभूयते ॥३॥

with the moon * of equal-lineage although the wealth-less is despised. (3)

अन्यच्च । अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीणं ।

Again and, The exertion-less inactive in fate-alone trusting of courage and deprived,

प्रमदेव हि वृद्धपतिं नेच्छत्युपगूहितुं लक्ष्मीः ॥४॥

a lovely woman as certainly an old-husband not likes to embrace Lakshmi. (4)

किंच । आलस्यं स्त्रीसेवा सरोगिता जन्मभूमिवात्सल्यं ।

Moreover, Inactivity, woman-service, ill-health, birth-place-fondness,

संतोषो भीरुत्वं षड् व्याघाता महत्त्वस्य ॥५॥

acquiescence, timidity, six obstructions of greatness. (5)

यतः । संपदा सुस्थितमन्यो भवति स्वल्पयापि यः ।

For, Through fortune prosperous-thinking himself is through a little even who,

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य तां ॥६॥

having done-its duty fate, methinks, not increases of him that. (6)

अपरं च । निरुत्साहं निरानंदं निर्वीर्यमरिन्दनं ।

Another and, An exertion-less, joy-less, power-less, enemy-delighter,

मा स्म सीमंतिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशं ॥७॥

not ever woman any may bear a son such. (7)

तथा चोक्तं । अलब्धं चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेद्वक्षयात् ।

Thus and said: The unobtained and indeed one should wish the obtained one should guard to obtain from decrease,

रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्वृद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥८॥

the guarded one should increase properly, the increased on holy places one should bestow. (8)

यतो ऽलब्धमिच्छतो ऽर्थयोगादर्थस्य

For (of one who) the unobtained desires, through wealth-application, of wealth

प्राप्तिरेव लब्धस्याप्यरक्षितस्य निधेरपि स्वयं

the obtainment indeed; of an acquired even, (but) not-guarded treasure also of itself

विनाशः । अपि च । अवर्धमानश्चार्थः काले स्वल्पव्ययो

disappearance. Also and, Not-increasing and wealth in time with very-small-expenditure

* One of the great royal families of India derived its origin from the moon.

ऽयंजनवत्क्षयमेति । अनुपभुज्यमानश्च निष्प्रयोजन एव सः ।

even collyrium-like* to waste goes, not-enjoyed being and, useless indeed it.

तथा चोक्तं ।

Thus and said:

धनेन किं यो न ददाति नाश्नुते बलेन किं यश्च रिपून् बाधते ।

With wealth what, who not gives, not enjoys? With strength what, who enemies slays? and not

श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत्किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥९॥

with Scrip- what, who not also virtue prac- What with who not of subdued- may be? (9)
ture tises? soul, senses

यतः । जलविंदुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।

For, By the water-drop-falling step by step is filled a pot,

स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥१०॥

this (is) the means of all-sciences, of virtue also, of wealth and. (10)

दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य यांति वै ।

Of giving-and enjoyment-deprived the days of whom pass forsooth,

स कर्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥११॥

he a blacksmith's-bellows like breathing even not does live. (11)

इति संचिंत्य नंदकसंजीवकनामानौ वृषभौ धुरि

Thus having reflected Nandaka-and Sārijivaka-named two bulls in the yoke

नियुज्य शकटं नानाविधद्रव्यपूर्णं कृत्वा वाणिज्येन गतः

having fastened, a cart with manifold-things-filled having made, on trading gone

काश्मीरं प्रति ।

Kāśmīra towards.

अन्यच्च । अंजनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य च संचयं ।

Another and, Of collyrium the waste having seen, of the white ant and the increasing heap,

अबंधं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥१२॥

not-barren the day one should make in liberality-study-and actions. (12)

यतः । को ऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनां ।

For, What an excessive-load of the able? What far of the resolute?

को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनां ॥१३॥

What a strange country of the of knowledge- Who a stranger of the kindly-speaking? (13)
possessed?

* A little collyrium is used every day to darken the eyelashes.

अथ गच्छतस्तस्य सुदुर्गनाम्नि महारण्ये संजीवको भग्नजानुर्नि-

Now travelling of him in the Sudurga-named great-wood Safijivaka broken-kneed

पतितः । तमालोक्य वर्धमानो ऽचिंतयत् ।

fallen down. Him having seen Vardhamāna thought:

करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः ।

Let make certainly the prudent a resolution thus (or) thus,

फलं पुनस्तदेवास्य यद्विधेर्मनसि स्थितं ॥१४॥

the fruit however that only of it what in Fate's mind stands. (14)

किंतु । विस्मयः सर्वथा हेयः प्रत्यूहः सर्वकर्मणां ।

However, Dismay in every way to be avoided, the obstacle of all-actions,

तस्माद्विस्मयमुत्सृज्य साध्ये सिद्धिर्विधीयतां ॥१५॥

therefore, dismay having abandoned, in what is to be accomplished success may be achieved. (15)

इति संचिंत्य संजीवकं तत्र परित्यज्य वर्धमानः पुनः स्वयं

Thus having reflected, Safijivaka there having left, Vardhamāna again himself

धर्मपुरं नाम नगरं गत्वा महाकायमन्यवृषभमेकं

to Dharmapura by name the town having gone, of great-bulk another-bull one

समानीय धुरि नियोज्य चलितः । ततः संजीवको ऽपि

having fetched, in the yoke having fastened, departed. Then Safijivaka also,

कथंकथमपि खुरचये भरं कृत्वोत्थितः ।

somehow-somehow on the hoof-triad his weight having made got-up.

यतः । निमग्नस्य पयोराशौ पर्वतात्पतितस्य च ।

For, Of one plunged into water-mass, from a mountain of one fallen and,

तक्षकेणापि दष्टस्य आयुर्मर्माणि रक्षति ॥१६॥

by (the serpent) Takshaka also of one bitten life the limbs preserves. (16)

नाकाले म्रियते जंतुर्विद्धः शरशतैरपि ।

Not out of time dies a creature pierced by arrow-hundreds even,

कुशाग्रेणैव संस्पृष्टः प्राप्नोति कालो न जीवति ॥१७॥

by a grass-point merely touched when his time-is come not he lives. (17)

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं

Unguarded stands the by Fate-guarded,

सुरक्षितं देवहतं विनश्यति ।

well-guarded the Fate-struck perishes.

जीवत्यनाथो ऽपि वने विसर्जितः

There lives without-protector even in a forest one abandoned,

कृतप्रयत्नो ऽपि गृहे न जीवति ॥ १८ ॥

One for whom exertion-is made even in a house not lives. (18)

ततो दिनेषु गच्छत्सु संजीवकः स्वेच्छाहारविहारं कृत्वा रण्यं

Then, the days passing, Sāñjivaka ad libitum-feeding-sport having made the wood

भ्राम्यन्द्दृष्टपुष्टांगो बलवान्नाद । तस्मिन्वने पिङ्गलकनामा

peregrinating frisky-fat-limbed, strong, roared. In that forest Piṅgalaka-named

सिंहः स्वभुजोपार्जितराज्यसुखमनुभवन्निवसति ।

a lion the by his own-arm-acquired-sovereignty-pleasure enjoying dwells.

तथा चोक्तं । नभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः ।

Thus and said, Not anointing, not consecration of the lion is made by the beasts,

विक्रमार्जितराज्यस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ १९ ॥

Of him who by prowess-has acquired-dominion of itself already the beast-kingship. (19)

स चैकदा पिपासाकुलितः पानीयं पातुं यमुनाकच्छमगच्छत् ।

He and one day with thirst-pained water to drink to the Yamunā-bank went.

तेन च तत्र सिंहेनाननुभूतपूर्वकमकालघनगर्जितमिव

By that and there lion unperceived-before, unseasonable-cloud-thundering like,

संजीवकनर्दितमश्रावि । तच्छ्रुत्वा पानीयमपीत्वा सचकितः

Sāñjivaka's-roaring was heard. That having heard water not-having drunk with-trembling

परिवृत्य स्वस्थानमागत्य किमिदमित्यालोचयंस्तूष्णीं स्थितः ।

turning round, to his-place having gone, 'What 'this?' thus reflecting silently remained.

स च तथाविधः करटकदमनकाभ्यामस्य मन्त्रिपुत्राभ्यां

He and so-conditioned by Karāṭaka-and Damanaka of him the minister's-sons

शृगालाभ्यां दृष्टः । तं तथाविधं दृष्ट्वा दमनकः करटकमाह ।

two jackals seen. Him in this-state having seen Damanaka Karāṭaka accosts :

सखे करटक किमित्ययमुदकार्थी स्वामी पानीयमपीत्वा

Friend Karāṭaka, why thus this water-desiring master water not-having drunk

सचकितो मंदं मंदमवतिष्ठते । करटको ब्रूते । मित्र दमनक

with-trembling slowly slowly stands off? Karataka says: Friend Damanaka,

अस्मन्मतेनास्य सेवैव न क्रियते । यदि तथा भवति तर्हि

by our-advice of him attendance certainly not is made. If thus it is, then

किमनेन स्वामिचेष्टानिरूपणेनास्माकं । यतो ऽनेन राज्ञा विना-

what with this the master's-actions-pondering of us? For by this king without

पराधेन चिरमवधीरिताभ्यामावाभ्यां महद्दुःखमनुभूतं ।

offence long slighted, by us great pain, suffered.

सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतं ।

Through attendance wealth wishing by attendants behold what done,

स्वातंत्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितं ॥ २० ॥

the independance which of the body, by the fools that even allowed to be taken away. (20)

अपरं च । शीतवातातपक्लेशान्सहंते यान्पराश्रिताः ।

Another and, Cold-wind-heat-fatigue endure what the on another-dependant,

तदंशेनापि मेधावी तपस्तप्त्वा सुखी भवेत् ॥ २१ ॥

of that-with a part even a wise man penance having done, happy might be. (21)

अन्यच्च । एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।

Another and, So far birth-fruitfulness, as independant-existence;

ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥ २२ ॥

Who to on another-dependance gone, (granted that) those live, who dead? (22)

अपरं च । एहि गच्छ पतोत्तष्ठ वद् मौनं समाचर ।

Again and, Come near! Go! Fall down! Get up! Speak! Silence observe!

एवमाशायहयस्त्रैः क्रीडन्ति धनिनो ऽर्थिभिः ॥ २३ ॥

Thus with the hope-demon-seized play the rich, with the needy. (23)

किंच । अबुधैर्यत्लाभाय पण्यस्त्रीभिरिव स्वयं ।

Moreover, By the unwise for wealth-obtainment, by venal-women as, of their own accord

आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥ २४ ॥

their own self having ornamented, having ornamented (it), of others-the slave-(is) made. (24)

किंच । या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यश्रुचावपि ।

Moreover, Which by nature already unsteady falls on the impure even,

स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥ २५ ॥

of a master highly esteem the look that even attendants. (25)

अपरं च । मौनान्मूर्खः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा

Again and, Because of silence (he is) a fool; in speech-clever, windy, a prattler or;

क्षान्त्वा भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नभिजातः ।

through forbearance cowardly; if not he forbears, most likely not well-born;

धृष्टः पार्श्वे वसति नियतं दूरतश्चाप्रगल्भः

insolent, (if) at the side he remains; constantly afar and, diffident;

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ २६ ॥

attendance-duty of extreme-profoundness for Yogins even impracticable. (26)

विशेषतश्च । प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमुंचति प्राणान् ।

Particularly and, He bows down for elevation's-sake, for life's-sake he gives up life,

दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवकादन्यः ॥ २७ ॥

he suffers pain for pleasure's-sake what fool from an attendant different? (27)

दमनको ब्रूते । मित्र सर्वथा मनसापि नैतत्कर्तव्यं ।

Damanaka says: Friend, wholly in mind even not that to be done.

यतः । कथं नाम न सेव्यन्ते यत्नतः परमेश्वराः ।

For, Why namely not are attended with care the supreme-lords,

अचिरेणैव ये तुष्टाः पूरयन्ति मनोरथान् ॥ २८ ॥

quickly indeed who satisfied fulfil the heart's desires? (28)

अन्यच्च पश्य । कुतः सेवाविहीनानां चामरोद्धृतसंपदः ।

Another and behold: Whence of the service-deprived the by the Chāmara*-exalted-for-

tunes,

उद्दण्डधवलच्छत्रं वाजिवारणवाहिनी ॥ २९ ॥

the on a pole raised-white-umbrella†, of horses-and elephants-a troop? (29)

करटको ब्रूते । तथापि किमनेनास्माकं व्यापारेण । यतो

Karṭaka says: Thus even, what with this of us business? For

व्यापारेषु व्यापारः सर्वथा परिहरणीयः । पश्य ।

in not-(one's own) business business wholly to be avoided. Behold:

* Chāmara, a fly-flap commonly made of the tail of the bos grunniens, and conferred as an emblem of royal favour.

† The white canopy, an emblem of royalty.

अध्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति ।

In not-(his own) business business what man to do wishes,

स भूमौ निहतः शेते कीलोत्पाटीव वानरः ॥३०॥

he on the ground struck down lies, the wedge-extracting like ape. (30)

दमनकः पृच्छति । कथमेतत् । करटकः कथयति । अस्ति मगधदेशे

Damanaka asks: How that? Karataka relates: * There is in the Magadha-country

धर्मराण्यसंनिहितवसुधायां शुभदत्तनाम्ना कायस्थेन विहारः

in one the Dharmawood-adjoining-ground by a Subhadatta-named Kāyastha* a sanctuary

कर्तुमारब्धः । तत्र करपचदार्यमाणैकस्तंभस्य कियदूरस्फाटितस्य

to build begun. There of a with a saw-being split-post a little-way-divided

काष्ठखंडद्वयमध्ये कीलकः सूत्रधारेण निहितः । तत्र बलवान्वानर-

in the wood-part-couple-middle a wedge by the carpenter put in. There a mighty monkey.

यूथः क्रीडन्नागतः । एको वानरः कालप्रेरित इव तं कीलकं

herd playing approached. One monkey, by Fate-driven as it were, that wedge

हस्ताभ्यां धृत्वोपविष्टः । तत्र तस्य मुष्कद्वयं लंबमानं

with both hands having seized sat down. There of him the lower parts hanging down

काष्ठखंडद्वयाभ्यंतरे प्रविष्टं । अनंतरं स च सहजचपलतया

in the wood-part-couple-interval entered. Thereupon he and through inborn-giddiness

महता प्रयत्नेन तं कीलकमाकृष्टवान् । आकृष्टे च कीलके

with great effort that wedge drew out. Being drawn out and the wedge;

चूर्णितांडद्वयः पंचत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । अध्यापारेषु

with smashed-lower parts to death gone. Therefore I say: 'In not-(his own) business

व्यापारमित्यादि । दमनको ब्रूते । तथापि स्वामिचेष्टानिरूपणं

business' &c. Damanaka says: Thus even a master's-actions-pondering

सेवकेनावश्यं करणीयं । करटकी ब्रूते । सर्वस्मिन्नधिकारे य

by an attendant necessarily to be made. Karataka says: In every office who

एव नियुक्तः प्रधानमंची स करोतु यतो ऽनुजीविना

verily appointed, the chief-minister, he may do (so), for by an inferior

पराधिकारचर्चा सर्वथा न कर्तव्या ।

of another's-office-investigation wholly not to be made.

* Member of a mixed caste, chiefly employed as writers.

पश्य । पराधिकारचर्चा यः कुर्यात्स्वामिहितेच्छया ।

Behold : Of another's-office-investigation who should do from master-welfare-desire,

स विषीदति चीत्काराद्गर्दभस्ताडितो यथा ॥३१॥

he fares ill, for (his) braying the donkey beaten as. (31)

दमनकः पृच्छति । कथमेतत् । करटको ब्रूते । अस्ति वाराणस्यां

Damanaka asks : How that ? Karaṭaka says : There is in Vārāṇasī

कर्पूरपटको नाम रजकः । स चाभिनववयस्कया वध्वा सह चिरं

Karpûrapaṭaka by name a washerman. He and (his) young-aged wife with long

निधुवनं कृत्वा निर्भरमालिङ्ग्य प्रसुप्तः । तदनन्तरं तद्गृहद्रव्याणि

sport having made, heartily having embraced, fallen asleep. Thereupon his-house's-things

हर्तुं चौरः प्रविष्टः । तस्य प्रांगणे गर्दभो बद्धस्तिष्ठति कुकुरश्चो-

to rob a thief entered. Of it in the yard a donkey fastened stands, a dog and

पविष्टो ऽस्ति । अथ गर्दभः श्वानमाह । सखे भवतस्तावदयं

seated is. Now the donkey to the dog says : Friend, of you then this

व्यापारः । तत्किमिति त्वमुच्चैः शब्दं कृत्वा स्वामिनं न जागरयसि ।

a business; then why thus thou loud a noise having made the master not dost thou waken ?

कुकुरो ब्रूते । भद्रं मम नियोगस्य चर्चा त्वया न कर्तव्या ।

The dog says : My dear, of me of the business investigation by thee 'not' to be made.

तमेव किं न जानासि यथा तस्याहर्निशं गृहरक्षणं

Thou indeed (what?) not dost thou know, how of him day-and night house-guarding

करोमि । यतो ऽयं चिरान्निर्वृतो ममोपयोगं न जानाति तेना-

I make? Because he long untroubled, of me the use not knows, therefore

धुनापि ममाहारदाने मंदादरः । यतो विना विधुरदर्शनं

(is he) now also of me for the food-giving little-caring. For without alarm-seeing

स्वामिन उपजीविषु मंदादरा भवन्ति ।

masters for the dependants little-caring are.

गर्दभो ब्रूते । शृणु रे बर्बर ।

The donkey says : Listen, oh idiot :

याचने कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत् ।

Asks at action-time who, he (what?) a servant, he (what?) a friend?

कुक्कुरो ब्रूते ।

The dog says :

भृत्यान्संभाषयेद्यस्तु कार्यकाले स किं प्रभुः ॥३२॥

The servants should address who but at action-time (only), he (what?) a lord? (32)

यतः । आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने ।

For, Of the dependants in the maintenance, in master-service, in law-observance,

पुत्रस्योत्पादने चैव न संति प्रतिहस्तकाः ॥३३॥

of a son in the begetting and likewise not there are substitutes. (33)

ततो गर्दभः सकोपमाह । अरे दुष्टमते पापीयांस्तुं

Then the donkey with-anger says : Oh thou wicked-minded, very villainous thou,

यद्विपत्तौ स्वामिकार्ये उपेक्षां करोषि । भवतु

because in misfortune for the master's-business disregard thou makest. Let it be

तावत् । यथा स्वामी जागरिष्यति तन्मया कर्तव्यं ।

though! That the master shall awake, that by me to be made. *

यतः । पृष्ठतः सेवयेदं जठरेण हुताशनं ।

For, On the back one should serve the sun, with the belly the fire,

स्वामिनं सर्वभावेन परलोकममायया ॥३४॥

the master with one's whole-being, the other-world without-guile. (34)

इत्युक्तातीव चीत्कारशब्दं कृतवान् । ततः स रजकस्तेन

Thus saying exceedingly braying-noise he was making. Then that washerman by that

चीत्कारेण प्रबुद्धो निद्राभंगकोपादुत्थाय गर्दभं लगुडेन

braying aroused through sleep-interruption-anger having got up the donkey with a stick

ताडयामास । तेनासौ पंचत्वमगमत् । अतो ऽहं ब्रवीमि । पराधि-

beating was. By that he to death went. Therefore I say : Of another's-

कारचर्चामित्यादि । पश्य । पशूनामन्वेषणमेवास्मन्नियोगः ।

business-investigation &c. Behold! For game searching only our-business.

स्वनियोगचर्चा क्रियतां । विमृश्य । किं त्वद्य तथा

Of one's own-business-investigation be made! (Having reflected :) However to-day for that

चर्चया न प्रयोजनं यत आवयोर्भक्षितशेषाहारः प्रचुरो ऽस्ति ।

consideration not need, for of us of the meal-remaining-food plentiful is.

दमनकः सरोषमाह । कथमाहारार्थी भवान्केवलं राजानं सेवते ।

Damanaka with-anger says: How for food-seeking you merely the king serve?

एतद्युक्तमुक्तं त्वया ।

This improper said by thee.

यतः । सहदामुपकारकारणाद्विषतामप्युपकारकारणात् ।

For, Of friends for assistance's-sake, of enemies also for injury's-sake

नृपसंश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को न विभर्ति केवलं ॥३५॥

a king's-society is sought by the wise; the belly who not supports merely? (35)

जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्राणि बांधवाः ।

In the life of whom live the wise, friends, relations,

सफलं जीवितं तस्य आत्मार्थे को न जीवति ॥३६॥

fruitful the life of him; for his own-sake who not lives? (36)

अपि च । यस्मिं जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवतु ।

Also and, In whom living live many, he truly may live;

काको ऽपि किं न कुरुते चंच्वा स्वोदरपूरणं ॥३७॥

the crow also (what?) not does he make with the beak of his-belly-filling? (37)

पश्य । पंचभिर्याति दासत्वं पुराणैः को ऽपि मानवः ।

Behold, For five goes to servitude Purāṇas* some man;

को ऽपि लक्षैः कृती को ऽपि लक्षैरपि न लभ्यते ॥३८॥

some man (is) through Lacs† satisfied, some man through Lacs even not is taken. (38)

अन्यच्च । मनुष्यजातौ तुल्यायां भृत्यत्वमतिगर्हितं ।

Another and, Man-kind (being) equal servitude (is) extremely-despised,

प्रथमो यो न तत्रापि स किं जीवत्सु गण्यते ॥३९॥

the first who not there even, he (what?) among the living is counted? (39)

तथा चोक्तं । वाजिवारणलीहानां काष्ठपाषाणवाससां ।

Thus and said, Of horses-elephants-metals, of timber-stone-clothes,

नारीपुरुषतोयानामंतरं महदंतरं ॥४०॥

of women-men-water the difference a great difference. (40)

* Old coins, coins of small value.

† Lac, one hundred thousand.

तथा हि स्वल्पमप्यतिरिच्यते ।

Thus namely a very-little also is highly valued.

स्वल्पस्नायु वसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थिकं

Very-few-sinews (having) with fat-remnants-dirty fleshless even small bone

श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न भवेत्तस्य क्षुधः शान्तये ।

a dog having got to contentment goes; not may it be of him of the hunger for the al-
layment;

सिंहो जंबुकमंकमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं.

a lion the jackal to his side approached even letting go strikes down the elephant;

सर्वः कृच्छ्रगतो ऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलं ॥४१॥

every to straits-come even longs for person his strength-suiting fruit. (41)

अपरं च । सेव्यसेवकयोरंतरं पश्य ।

Another and, Of master-and servant the difference behold :

लांगूलचालनमधश्चरणावपातं

Tail-wagging, down at the feet-falling,

भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।

to the ground having fallen face-belly-showing and,

श्वा पिण्डस्य कुरुते गजपुंगवस्तु

the dog of the food-giver makes; of elephants-an excellent one however

धीरं विलोकयति चादुशतैश्च भुङ्क्ते ॥४२॥

gravely looks, with coaxing-hundreds and eats. (42)

किंच । यज्जीवति क्षणमपि प्रथितं मनुष्यैः

Moreover, What one lives a moment only celebrated by men,

विज्ञानविक्रमयशोभिरभज्यमानं ।

in wisdom-valour-glory un-scathed,

तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः

that namely life here proclaim the truth-knowers;

काको ऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते ॥४३॥

the crow also lives a long while, the oblation and eats. (43)

अपरं च । यो नात्मजे न गुरवे न च भृत्यवर्गे

Another and, Who not on a son, not to the instructor, not and on the servant-
assemblage

दीने दयां न कुरुते न च बंधुवर्गे ।

distressed, compassion not bestows, not and on the relation-assemblage,

किं तस्य जीवितफलेन मनुष्यलोके

What of him with the life-fruit in the man-world ?

काको ऽपि जीवति चिरं च बलिं च भुंक्ते ॥४४॥

the crow also lives a long while and, the oblation and eats. (44)

प्रपरमपि । अहितहितविचारशून्यबुद्धेः

another and, Of the of bad-and good-discrimination-empty-minded,

श्रुतिसमयैर्बहुभिस्त्रिरस्कृतस्य ।

y scripture-laws many reproached,

उदरभरणमात्रकेवलेच्छोः

elly-maintenance-only-merely-wishing,

गुरुपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥४५॥

[the man-beast and, of the beast and what difference? (45)

नारदको ब्रूते । आवां तावदप्रधानौ तदाप्यावयोः किमनया

narataka says : We both, first, are not-premiers ; then also of us what with this

वेचारणया । दमनको ब्रूते । कियता कालेनामात्याः प्रधानताम-

reflection? Damanaka says : In how much time (do) ministers' premiership

प्राप्ततां वा लभन्ते ।

ot-premiership or obtain?

ततः । न कस्यचित्कश्चिदिह स्वभावात्

For, Not to any one any one here because of his-nature

भवत्युदारो ऽभिमतः खलो वा ।

is noble considered vile or ;

लोके गुरुत्वं विपरीततां वा

in the world to respectability the reverse or

स्वचेष्टितान्येव नरं नयन्ति ॥४६॥

his own-actions merely a man lead. (46),

किंच । आरोप्यते शिला शैले यत्नेन महता यथा ।

Moreover, It is elevated a rock on a mountain with effort great as,

निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥४७॥

is made to fall in a moment down,— thus the soul in virtue-and vice. (47)

यात्यधो ऽधो व्रजत्युच्चैर्नरः स्वैरेव कर्मभिः ।

He goes down down, he goes upwards a man through his own merely actions,

कूपस्य खनिता यद्वत्पाकारस्येव कारकः ॥४८॥

of a well the digger as, of a wall as the builder. (48)

तद्भद्रं । स्वयन्तायत्तो ह्यात्मा सर्वस्य ।

That (is) good. On one's own-efforts-dependant indeed (is) the self of every one

करटको ब्रूते । अथ भवान्किं ब्रवीति । स आह । अयं तावत्

Karataka says : Now you what do you say ? He says : This ther

स्वामी पिंगलकः कुतो ऽपि कारणात्सचकितः परिवृत्योपविष्टः

master Pīṅgalaka from some cause with-trembling having turned back has sat down

करटको ब्रूते । किं तत्त्वं जानामि । दमनको ब्रूते ।

Karataka says : (What ?) the truth dost thou know ? Damanaka says

किमत्राविदितमस्ति । उक्तं च ।

What here unknown is ? said and :

उदीरितो ऽर्थः पशुनापि गृह्यते

Uttered a thing by an animal even is comprehended,

हयाश्च नागाश्च वहन्ति देशिताः ।

horses and elephants and carry (as) directed ;

अनुक्तमप्यूहति पंडितो जनः

the unspoken also guesses a wise man,

परंगितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥४९॥

By another's-gestures-understanding-rewarded indeed (is) intelligence. (49)

आकारैरिगितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च ।

By appearances, by gestures, by the movement, by the action, by conversation and,

नेत्रवक्त्रविकारेण लक्ष्यते ऽंतर्गतं मनः ॥५०॥

by eye-and countenance-change is discovered the inward mind. (50)

अत्र भयप्रस्तावे प्रज्ञाबलेनाहमेनं स्वामिनमात्मीयं करिष्यामि ।

Here in the fear-occasion by intellect-power I that master my own shall make.

तः । प्रस्तावसदृशं वाक्यं सद्भावसदृशं प्रियं ।

or, To the occasion-conformable speech, to worthiness-conformable love,

प्रात्मशक्तिसमं कोपं यो जानाति स पंडितः ॥ ५१ ॥

his own-strength-equal anger who knows, he wise. (51)

करटको ब्रूते । सखे त्वं सेवानभिज्ञः । पश्य ।

karataka says: Friend, thou with service-unacquainted. Behold,

अनाहूतो विशेषस्तु अपृष्टो बहु भाषते ।

uncalled should enter who but, (who) unasked much talks,

आत्मानं मन्यते प्रीतं भूपालस्य स दुर्मतिः ॥ ५२ ॥

(who) himself thinks beloved of an earth-protector, he of weak-understanding. (52)

दमनको ब्रूते । भद्रं कथमहं सेवानभिज्ञः । पश्य ।

Damanaka says: Dear, how I with service-unacquainted? Behold:

किमप्यस्ति स्वभावेन सुंदरं वाप्यसुंदरं ।

Anything is by nature beautiful or also not-beautiful?

यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुंदरं ॥ ५३ ॥

What indeed is agreeable to some one, it will be that to him beautiful. (53)

यतः । यस्य यस्य हि यो भावस्तेन तेन हि तं नरं ।

For, Of whom so-ever indeed what (is) the character, by that (character) indeed that man

अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ ५४ ॥

insinuating himself the wise quickly into his own-power may lead. (54)

अन्यच्च । को ऽत्रेत्यहमिति ब्रूयात्सम्यगादेशयेति च ।

Another and, 'Who there?' thus (being asked) 'I' thus he should say 'kindly command' thus and,

आज्ञामवितथां कुर्याद्यथाशक्ति महीपतेः ॥ ५५ ॥

the command not-futile he should make according to-strength of an earth-lord. (55)

अपरं च । अल्पेच्छुर्धृतिमान्प्राज्ञश्छायेवानुगतः सदा ।

Another and, Little-wishing, steady, intelligent, shadow-like attending always,

आदिष्टो न विकल्पेत स राजवसतौ वसेत् ॥ ५६ ॥

ordered not he will hesitate— he in a king's-dwelling may live. (56)

करटको ब्रूते । कदाचित्त्वामनवसरप्रवेशाद्ब्रमन्त्यते स्वामी ।

Karataka says: Sometimes thee for inopportune-intrusion slights the master.

स चाह । अस्त्वेवं तथाप्यनुजीविना स्वामिसान्निध्यमवश्यं

He and says : Be it thus ; thus even by an attendant master-attendance necessary

करणीयं ।

to be made.

यतः । दोषभीतेरनारंभस्तत्कापुरुषलक्षणं ।

For, Through fault-fear non-commencement, that of a weak man-the mark ;

कैरजीर्णभयाद्भ्रातर्भोजनं परिहीयते ॥ ५७ ॥

by whom through indigestion-fear, Oh brother ! food is avoided ? (57)

पश्य । आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं

Behold, The approached only a king favours man,

विद्याविहीनमकुलीनमसंगतं वा ।

of knowledge-destitute, un noble, unconnected or ;

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च

Commonly earth-lords, flirts, creepers and,

यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥ ५८ ॥

who at the side dwells, him they embrace. (58)

करटको ब्रूते । अथ तत्र गत्वा किं वक्ष्यति भवान् । स आह ।

Karataka * says : Now there having gone what will say you ? He says,

शृणु । किमनुरक्तो विरक्तो वा मयि स्वामीति

Listen. 'Whether favourable unfavourable or towards me the master,' this

ज्ञास्यामि । करटको ब्रूते । किं तज्ज्ञानलक्षणं । दमनको

I shall learn. Karataka says : What of that-knowledge-the mark ? Damanaka

ब्रूते । शृणु ।

says : Listen.

दूराद्वेक्षणं हासः संप्रश्नेष्वदरो भृशं ।

From afar looking, smiling, in the enquiries attention exceedingly,

परोक्षे ऽपि गुणश्चाद्या स्मरणं प्रियवस्तुषु ॥ ५९ ॥

in the absent even virtue-praise, dwelling on agreeable-things. (59)

असेवके चानुरक्तिर्दानं सप्रियभाषणं ।

To (him, when) not-serving also attachment, giving with-kind-words,

अनुरक्तेषु चिह्नानि दोषे ऽपि गुणसंयहः ॥ ६० ॥

in favourable ones (these are) the marks, in a fault even merit-acknowledgment. (60)

अन्यच्च । कालयापनमाशानां वर्धनं फलखंडनं ।

Another and, Procrastination, of hopes increase, of reward-diminution,

विरक्तेश्वरचिह्नानि जानीयान्मतिमान्नरः ॥ ६१ ॥

as an unfavourable-master's-marks should know the intelligent man. (61)

एतज्ज्ञात्वा यथा चायं ममायत्तो भविष्यति तथा करिष्यामि ।

This having learned, that further he on me dependant will be, thus I shall act

यतः । अपायसंदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिं ।

For, From fault-appearance-produced failure, from artifice-appearance-produced and success,

मेधाविनो नीतिविधिप्रयुक्तां पुरः स्फुरंतीमिव दर्शयन्ति ॥ ६२ ॥

the wise by policy-rules-ordained, in front beaming as it were show. (62)

करटको ब्रूते । तथाप्यप्राप्ते प्रस्तावे न वक्तुमर्हसि ।

Karataka says: 'Thus also, not being obtained an occasion, not to speak thou oughtest.

यतः । अप्राप्तकालवचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन् ।

For, An unseasonable-word Brihaspati also uttering,

प्राप्नुयाद्भुद्वज्ज्ञानमपमानं च शाश्वतं ॥ ६३ ॥

might obtain understanding-contempt, disgrace and eternal. (63)

मनको ब्रूते । मित्र मा भैषीः । नाहमप्राप्तावसरं वचनं

amanaka says: Friend, not be afraid, not I an inopportune word

वदिष्यामि ।

shall speak.

यतः । आपद्यन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।

For, In misfortune, in wrong way-going, in action-time-passing away and,

अपृष्टेनापि वक्तव्यं भृत्येन हितमिच्छता ॥ ६४ ॥

by an unasked even to be spoken, by a servant good wishing. (64)

यदि च प्राप्तावसरेणापि मया मंचो न वक्तव्यस्तदा

If and having found-an opportunity even by me counsel not to be spoken, then

मंचितमेव ममानुपपन्नं ।

the counsellorship certainly of me improper.

यतः । कल्पयति येन वृत्तिं येन च लोके प्रशस्यते सद्भिः ।

For, He obtains by which a livelihood, through which and in the world he is praised by the good,

स गुणस्तेन च गुणिना रक्ष्यः संवर्धनीयश्च ॥ ६५ ॥

that quality by him and that quality possessing to be guarded, to be improved and, (65)

तद्गद्गानुजानीहि मां । गच्छामि । करटको ब्रूते । शुभमस्तु

Therefore, dear, grant leave to me; I go. Karṭaka says: 'Prosperous be it;

शिवास्ते पन्थानः । यथाभिलषितमनुष्ठीयतामिति । ततो दमनको

blessed of thee the ways; according to-desire let it be executed' thus. Then Damanaka

विस्मित इव पिङ्गलकसमीपं गतः । अथ दूरादेव सादरं

amazed as it were to Piṅgalaka's-proximity gone. Then from afar already with-respect

राज्ञा प्रवेशितः साष्टांगप्रणिपातं प्रणिपत्योपविष्टः ।

by the king bidden to enter with the eight-limbs-prostration having fallen down sat down,

राजाह । चिराद्दृष्टो ऽसि । दमनको ब्रूते । यद्यपि मया

The king says: A long time ago seen thou art. Damanaka says: If even of me

सेवकेन श्रीमहेवपादानां न किञ्चित्प्रयोजनमस्ति तथापि

as attendant of the blessed-Sire's-feet not any need is, thus even

प्राप्तकालमनुजीविना सांनिध्यमवश्यं कर्तव्यमित्यागतो ऽस्मि ।

'at proper-time by an attendant approach necessarily to be made' thus come I

किञ्च । दंतस्य निर्घर्षणेन राजन् कर्णस्य कंदूयनकेन वापि ।

Moreover, Of a tooth as a picker, O king, of the ear as a tickler or also,

तृणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमंग वाक्पाणिमता नरेण ॥ ६६ ॥

for a straw need is of lords, how much more for an of speech-and hand-possessed man? (66)

यद्यपि चिरेणवधीरितस्य देवपादैर्मे बुद्धिनाशः शङ्क्यते

If also since long of the slighted by the Sire's-feet of me intellect-loss is apprehended,

तदपि न शङ्कनीयं ।

that also not to be apprehended,

यतः । कदर्थितस्यापि च धैर्यवृत्तेः

For, Of the contemned even and with resolute-character endowed,

बुद्धेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः ।

of the intellect loss not indeed to be apprehended,

अधः कृतस्यापि तनूनपातः

Of the downwards turned also fire

नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥ ६७ ॥

not downwards the flame goes ever indeed. (67)

देव तत्सर्वथा विशेषज्ञेन स्वामिना भवितव्यं ।

Sire, therefore wholly difference-knowing by the lord to be.

यतः । मणिर्लुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते ।

For, A gem rolls on the feet, glass on the head is worn,

यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः ॥ ६८ ॥

as just it sits, thus just let it sit,— glass (is) glass, a gem a gem. (68)

अन्यच्च । निर्विशेषो यदा राजा समं सर्वेषु वर्तते ।

Another and, Without-difference when a king alike to all behaves,

तदोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥ ६९ ॥

then of the exertion-able the energy is lost. (69)

किंच । त्रिविधाः पुरुषा राजनुत्तमाधममध्यमाः ।

Moreover, Threefold (are) the men, O king, highest-middling-lowest,

नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रिविधेष्वेव कर्मसु ॥ ७० ॥

he should employ thus also them in threefold verily actions. (70)

ततः । स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि च ।

For, In (their) place only are employed attendants and, ornaments and,

न हि चूडामणिः पादे नूपुरं शिरसा कृतं ॥ ७१ ॥

not indeed a crest-jewel on the foot, an ancle-ornament on the head (is) placed. (71)

अपि च । कनकभूषणसंग्रहणोचितो

Also and, A gold-ornament-enclosure-deserving

यदि मणिस्त्र्यपुणि प्रणिधीयते ।

if a jewel in lead is set,

न स विरौति न चापि विशोभते

not that wails, not and also shines,

भवति थोजयितुर्वचनीयता ॥ ७२ ॥

there is of the setter blamableness. (72)

अन्यच्च । मुकुटे रोपितः काचश्चरणाभरणे मणिः ।

Another and, On a diadem mounted glass, on a foot-ornament a jewel—

न हि दोषो मणेरस्ति किंतु साधोरविज्ञता ॥७३॥

not certainly a fault of the jewel is, but the merchant's ignorance. (73)

पश्य । बुद्धिमाननुरक्तो ऽयमयं शूर इतो भयं ।

Behold, 'Intelligent attached this one, this one a hero, hence fear'—

इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृपः ॥७४॥

thus of attendants-discrimination-knowing with attendants abounds a prince. (74)

तथा हि । अश्वः शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च ।

Thus namely: A horse, a weapon, knowledge, a lute, speech, a man and, a woman and

पुरुषविशेषं प्राप्य हि भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥७५॥

to different-men having come certainly, are useful useless and. (75)

अन्यच्च । किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा ।

Another and, What with an attached unable one? what with an able hostile one?

भक्तं शक्तं च मां राजन्नावज्ञातुं त्वमर्हसि ॥७६॥

attached able and me, O king, not to despise thou oughtest. (76)

यतः । अवज्ञानाद्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनः

For, Through the contempt of a king becomes wit-forsaken the attendant,

ततस्तत्प्रामाण्याद्भवति न समीपे बुधजनः ।

then because of his-example is not in the proximity a wise-man;

बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि भवति नीतिर्गुणवती

in a by the wise abandoned kingdom not indeed is policy prosperous,

विपन्नायां नीतौ सकलमवशं सीदति जगत् ॥७७॥

failing the policy, the whole ungoverned sinks world. (77)

अपरं च । जनं जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपार्चितं ।

Another and, A man the people constantly honour (who is) by the prince-honoured,

नृपेणावमतो यस्तु स सर्वैर्वमन्यते ॥७८॥

by the prince despised who but, he by all is despised, (78)

किंच । बालादपि ग्रहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः ।

Moreover, From a child even to be received a proper word by wise men,

खेविषये किं न प्रदीपस्य प्रकाशनं ॥७९॥

in the Sun's absence (is) not of a lamp illumination? (79)

पिंगलको ऽवदत् । भद्र दमनक किमेतत् । त्वमस्मदीयप्रधानामा-
Piṅgalaka said: Dear Damanaka, what this? Thou of our-prime-minister-

त्यपुत्र इयंतं कालं यावत्कुतो ऽपि खलवाक्यान्नागतो
the son so long a time since, because of some malignant-talk, not approached

ऽसि । इदानीं यथाभिमतं ब्रूहि । दमनको ब्रूते । देव पृच्छामि
thou art. Now as-desired speak. . Damanaka says: Sire, I ask,

किंचिदुच्यतां । उदकार्थी स्वामी पानीयमपीत्वा किमिति
something may be told: for water-longing the lord water not-having drunk why thus

विस्मित इव तिष्ठति । पिंगलको ऽवदत् । भद्रमुक्तं त्वया । किंवे-
amazed as it were stands? Piṅgalaka said: Well spoken by thee. However

तद्दहस्यं वक्तुं काचिद्भिश्चासभूमिर्नास्ति । तथापि निभृतं कृत्वा
this secret to tell any confidence-place not is. Thus even, secretly doing,

कथयामि । शृणु । संप्रति वनमिदमपूर्वसन्नाधिष्ठितमतो ऽस्माकं
I tell. Listen: At present forest this by strange-being-inhabited, therefore for us

याज्यं । अनेन हेतुना विस्मितो ऽस्मि । तथा च श्रुतो मयापि
to be left. For this reason amazed I am. Thus and heard. By me also

महान्पूर्वशब्दः । शब्दानुरूपेणास्य प्राणिनो महता बलेन
loud strange-voice. With the voice-corresponding of that creature great the strength

वितथ्यं । दमनको ब्रूते । देव अस्ति तावदयं महान्भयहेतुः । स
must be. Damanaka says: Sire, it is indeed this a great fear-cause. That

शब्दो ऽस्माभिरप्याकर्णितः । किंतु स किं मंत्री यः प्रथमं
voice by us also heard. However (is) he (what?) a counsellor, who first

भूमित्यागं पश्चाद्युद्धं चोपदिशति । अस्मिन्कार्यसंदेहे भृत्यानामु-
place-abandonment, afterwards war and advises? In this action-doubt of the attendants-

पयोग एव ज्ञातव्यः ।
the use verily to be learnt.

यतः । बंधुस्त्रीभृत्यवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य चात्मनः ।

For, Of the relation-women-attendant-class, of the intelligence, of the strength. and of himself,

आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारतां ॥ ८० ॥

on the misfortune-touchstone a man learns the worth. (80)

सिंहो ब्रूते । भद्र महती शंका मां बाधते । दमनकः पुनराह

The lion says : Dear, a great apprehension me strikes. Damanaka again says

स्वगतं । अन्यथा राज्यसुखं परित्यज्य स्थानान्तरं गंतुं कथं मां

to himself : Otherwise the royalty-pleasure giving up to another place to go how me

संभाषसे । प्रकाशं ब्रूते । देवं यावद्दहं जीवामि तावद्भयं न

thou tell'st? Aloud he says : Sire, as long as I live so long fear not

कर्तव्यं । किंतु करटकादयो ऽप्याश्वास्यन्तां यस्मादापत्प्रतीकारकाले

to be made. However Karaṭaka &c. also may be encouraged, for at misfortune-avert-
ing-time

दुर्लभः पुरुषसमवायः । ततस्तौ दमनककरटकौ

difficult-to be got a man-combination. Then those two Damanaka-and Karaṭaka

राज्ञा सर्वस्वेनापि पूजितौ भयप्रतीकारं प्रतिज्ञाय चलिताम् ।

by the king with every-gift also honoured fear-remedy Having promised gone.

करटको गच्छद्दमनकमाह । सखे किं शक्यप्रतीकारो भयहेतुः-

Karaṭaka going to Damanaka says : Friend, how, of possible-remedy the fear-cause,

शक्यप्रतीकारो वेति न ज्ञात्वा भयोपशमं प्रतिज्ञाय कथमयं

of impossible-remedy or, thus not knowing fear-allayment having promised how this

महाप्रसादो गृहीतः । यतो ऽनुपकुर्वाणो न कस्याप्युपायनं

great-favour obtained? For one not-helping not of any one a presc

गृह्णीयाद्विशेषतो राज्ञः ।

should receive, especially of a king :

पश्य । यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे ।

Behold, In whose favour Fortune resides, victory and in the attack,

मृत्युश्च वसति क्रोधे सर्वतेजोमयो हि सः ॥ ८१ ॥

death and dwells in the anger— all-splendour-containing indeed he. (81)

तथा हि । बालो ऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिपः ।

Thus for, (As) a child even not to be contemned 'a man (he is)' thus a king;

महती देवता ह्येषा नररूपेण तिष्ठति ॥ ८२ ॥

a great goddess for that with man-form stands. (82)

दमनको विहस्याह । मित्र तूष्णीमास्यतां । ज्ञातं मया भयकारणं ।

Damanaka laughing says : Friend, quiet remain. Known by me the fear-cause.

बलीवर्दनदितं तत् । वृषभाश्चास्माकमपि भक्ष्याः किं पुनः

Of a bull-the roaring that. Oxen and for us even to be eaten, how much more

सिंहस्य । करटको ब्रूते । 'यद्येवं तदा किं पुनः स्वामिचासस्

for a lion. Karaṭaka says : If (it is) thus, then why again the master's-fear

तत्रैव किमिति नापनीतः । दमनको ब्रूते । यदि स्वामिचासस्तत्रैव

there even why thus not led away? Damanaka says : If the master's-fear there even

मुच्यते तदा कथमयं महाप्रसादलाभः स्यात् ।

is loosened, then how this great-favour-obtainment would be ?

अपरं च । निरपेक्षो न कर्तव्यो भृत्यैः स्वामी कदाचन ।

Another and, Free from-solicitude not to be made by attendants a master at any time,

निरपेक्षं प्रभुं कृत्वा भृत्यः स्याद्दधिकर्णवत् ॥ ८३ ॥

free from-solicitude the lord having made, the attendant might be Dadhikarna-like. (83)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्युत्तरापथे

Karaṭaka asks : How that? Damanaka relates : There is on the north-road

ऽर्बुदशिखरनाम्नि पर्वते दुर्दातो नाम महाविक्रमः सिंहः ।

on an Arbuda-peak-named mountain Durdānta by name of great-valour a lion,

स्य पर्वतकंदरमधिशयानस्य केशरायं कश्चिन्मूषिकः प्रत्यहं

On him on a mountain-cave sleeping the mane-tip some mouse daily

चिनत्ति । ततः केशरायं लूनं दृष्ट्वा कुपितो विवरांतर्गतं

noted. Then the mane-tip cut having seen, enraged, the hole-entered

मूषिकमलभमानो ऽचिंतयत् ।

mouse not-catching he thought :

क्षुद्रश्चतुर्भवेद्यस्तु विक्रमान्नैव लभ्यते ।

A small-enemy should be who but, through valour not indeed he is caught,

तमाहुं पुरस्कार्यः सहशस्तस्य सैनिकः ॥ ८४ ॥

him to slay to be employed (is) similar to him a combatant. (84)

त्यालोच्य तेन ग्रामं गत्वा विश्वासं कृत्वा

thus having reflected, by him, to the village having gone, confidence having made,

दधिकर्णनामा विडालो यत्नेनानीय मांसाहारं दत्त्वा

Dadhikarṇa-named a cat, with difficulty having led near, meat-food having given

स्वकंदरे स्थापितः । अनंतरं तद्भयान्मूषिको ऽपि बिलाच्च

in his-cave * placed. Thereupon of that-through fear the mouse also from the hole not

निःसरति । तेनासौ सिंहो ऽक्षतकेशरः सुखं स्वपिति । मूषिकश्च

goes out. Thereby that lion with unhurt-mane pleasantly sleeps. The mouse's-voice

यदा यदा शृणोति तदा तदा मांसाहारदानेन तं विडालं संवर्धयति ।

when when he hears, then then with meat-food-giving that cat he regales,

अथैकदा स मूषिकः क्षुधापीडितो वहिः संचरन्विडालेन प्राप्नो

Now one-day that mouse with hunger-pained out coming by the cat caught

व्यापादितश्च । अनंतरं स सिंहो ऽनेककालं यावन्मूषिकं न

killed and. Thereupon that lion many-times while the mouse not

पश्यति तत्कृतरावमपि न शृणोति तदा तस्यानुपयोगाद्

he sees, the by it-made-sound also not hears, then of her because of the uselessness

विडालस्याप्याहारदाने मंदादरो बभूव । ततो ऽसावाहारविरहाद्

of the cat also for the food-giving little-caring he was. Then that through food-want

दुर्बलो दधिकर्णो ऽवसन्नो बभूव । अतो ऽहं ब्रवीमि । निरपेक्षो

strengthless Dadhikarṇa away-pining was. Therefore I say: Free from solicitude

न कर्तव्य इत्यादि । ततो दमनककरटकौ संजीवकसमीपं गतौ ।

not to be made &c. Then Damanaka-and Karataka Sañjivaka-near go

तत्र करटकस्तुतले साटोपमुपविष्टः । दमनकः संजीवकसमीपे

There Karataka at a tree-foot with-pride seated. Damanaka Sañjivaka-near

गत्वाब्रवीत् । अरे वृषभ एषो ऽहं राज्ञा पिंगलकेनारण्यरक्षार्थं

having gone said: Ho bull, this I by king Piṅgalaka for the wood-protection

नियुक्तः । सेनापतिः करटकः समाज्ञापयति । सत्वरमागच्छ न

appointed. General Karataka commands: With-haste approach; not

चेद्स्मादरण्यादूरमपसर । अन्यथा ते विरुद्धं फलं भविष्यति ।

if, from this wood far away-go! Otherwisc for the disagreeable the result will be

न जाने क्रुद्धः स्वामी किं विधास्यति । तच्छ्रुत्वा संजीवकश्चायात् ।

Not do I know, the enraged lord what will do, That having heard Sañjivaka also came near

आज्ञाभंगो नरेन्द्राणां ब्राह्मणानामनादरः ।

Command-breaking of man-kings of Brāhmins disrespect,

पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रविहितो वधः ॥ ८५ ॥

a separate-bed and of women (is) not-a weapon-inflicted death. (85)

ततो देशव्यवहारानभिज्ञः संजीवकः सभयमुपसृत्य

Then of the country-customs-ignorant Sañjivaka with-fear having approached

साष्टांगपातं करटकं प्रणतवान् । तथा चोक्तं ।

with of the eight-limbs-prostration Karaṭaka *saluted. Thus and said :

मतिरेव बलाद्गरीयसी यदभावे करिणामियं दशा ।

'Wit indeed than strength stronger, of which-in default of elephants this the state;'

इति घोषयतीव डिंडिमः करिणो हस्तिपकाहतः क्णन् ॥ ८६ ॥

thus proclaims, as it were, the drum of the elephant by the driver-beaten sounding. (86)

अथ संजीवकः साशंकमाह । सेनापते किं मया कर्तव्यं ।

Now Sañjivaka with-apprehension says: General, what by me to be done?

तद्भिधीयतां । करटको ब्रूते । वृषभ अत्र कानने तिष्ठसि ।

That let be told. Karaṭaka says: Bull, here in the forest thou remainest.

अस्मद्देवपादारविंदं प्रणम । संजीवको ब्रूते । तद्भयवाचं मे यच्छ ।

Before our-lord's-foot-lotus bow. Sañjivaka says: Then the safety-word to me give.

।च्छामि । करटको ब्रूते । शृणु रे बलीवर्द । अलमनया शंकया ।

go. Karaṭaka says: Listen, O bull! Enough with this apprehension.

ततः । प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभुजे ।

For, A reply gave Keśava to the cursing not Chedi-king*,

अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुत्तानि केशरी ॥ ८७ ॥

he) roars a reply to the cloud's-sound, not indeed to the jackal's-yells, the lion. (87)

अन्यच्च । तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो

another and, Grasses not roots up the hurricane

मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वतः ।

oft-ones lowly bending to all sides;

* Śiśupāla, king of the Chedis, was slain by Keśava, i. e. Viṣṇu. .

समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते

upraised only trees it slays down.

महान्महत्येव करोति विक्रमं ॥८८॥

The great against the great only exercises his valour. (88)

ततस्तौ संजीवकं कियदूरे संस्थाप्य पिङ्गलंकसमीपं गतौ । ततो

Then those two Safijivaka at some-distance having placed, Piṅgalaka-near gone. Then

राज्ञा सादरमवलोकितौ प्रणम्योपविष्टौ । राजाह । त्वया

by the king with-respect looked upon, having bowed, seated. The king says: By thee

स दृष्टः । दमनको ब्रूते । देव-दृष्टः । किंतु यद्देवेन ज्ञातं

that one seen? Damanaka says: Sire, seen. However what by Your Majesty imagined,

तत्तथा । महानेवासौ । देवं द्रष्टुमिच्छति । किंतु महाबलो

that thus. Great indeed he. The lord to see he wishes. But of great-strength

ऽसौ ततः सज्जीभूयोपविश्य दृश्यतां । शब्दमात्रादेव

he; therefore being-prepared, having sat down, he may be seen. From the mere-sound only

न भेतव्यं । तथा चोक्तं ।

not to be feared. Thus and said:

शब्दमात्रान्न भेतव्यमज्ञात्वा शब्दकारणं ।

From the sound-merely not to be feared, not-having ascertained the sound-cause;

शब्दहेतुं परिज्ञाय कुट्टनी गौरवं गता ॥८९॥

the sound-cause having discovered the procuress to respectability gone. (89)

राजाह । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्ति श्रीपर्वतमध्ये

The king says: How that? Damanaka relates: There is in the Śrī-parvata-midst

ब्रह्मपुराख्यं नगरं । तच्छिखरप्रदेशे घंटाकर्णो नाम राक्षसः

Brahmapura-named a town. 'Of it-in the summit-region Ghaṇṭākārṇa by name a goblin

प्रतिवसतीति जनप्रवादः श्रूयते । एकदा घंटामादाय

resides' thus of the people-a report is heard. One day, a bell having stolen

पलायमानः कश्चिच्चौरो व्याघ्रेण व्यापादितः । तत्पाणिपतिता

running away some thief by a tiger killed. From his-hands-fallen

घंटा वानरैः प्राप्ता । वानरास्तां घंटामनुक्षणं वादयन्ति । •

the bell by monkeys seized. The monkeys that bell perpetually cause to sound.

ततो नगरजनैः स मनुष्यः खादितो दृष्टः प्रतिक्षणं घंटारवञ्च

Then by the towns-people that man eaten seen, perpetually the bell-ringing and

श्रूयते । अनन्तरं घंटाकर्णः कुपितो मनुष्यान्खादति घंटाश्च

is heard. Thereupon 'Ghaṇṭākārṇa enraged men eats, bells and

वाद्यतीत्युक्त्वा सर्वे जनां नगरात्प्रलायिताः । ततः

causes to sound,' thus having said all people from the town gone away. Then

करालया नाम कुट्टन्या विमृश्यान्वसरो ऽयं घंटावादस्

by Karālā by name a procuress, having reflected, 'inopportune this bell-sounding;

तत्किं मर्कटा घंटां वादयंतीति स्वयं विज्ञाय

that what? monkeys a bell cause to sound' thus by herself having discovered,

राजा विज्ञापितः । देव यदि कियच्चनोपक्षयः क्रियते तदाहमेनं

the king (was) informed: Sire, if some-money-outlay is made, then I tha

घंटाकर्णे साधयामि । ततो राज्ञा तस्यै धनं दत्तं कुट्टन्या च

Ghaṇṭākārṇa settle. 'Then by the king to her money given, by the procuress and

मंडलं कृत्वा तत्र गणेशादिपूजागौरवं दर्शयित्वा स्वयं

a circle having made, there of Gaṇeśa-&c.-worship-veneration having shown, herself

वानरप्रियफलान्यादाय वनं प्रविश्य फलान्याकीर्णानि ।

to monkeys-dear-fruits having taken, the forest having entered, the fruits (were) scattered.

ततो घंटां परित्यज्य वानराः फलासक्ता बभूवुः

Then the bell having abandoned the monkeys by the fruits-attracted became,

कुट्टनी च घंटां गृहीत्वा नगरमागता सर्वजनपूज्याभवत् ।

the procuress and the bell having seized, to the town gone by every body-honoured was.

अतो ऽहं ब्रवीमि । शब्दमात्राच्च भेतव्यमित्यादि । ततः संजीवक

Therefore I say: From the sound-merely not to be feared &c. Then Sañjīyaka,

अनीय दर्शनं कारितः । पश्चात्तत्रैव

having led (him) near, appearance to make (was) caused. Afterwards there also

परमप्रीत्या निवसति । अथ कदाचित्तस्य सिंहस्य भ्राता

in utmost-friendship he dwells. Now some day of that lion the brother

स्तब्धकर्णनामा सिंहः समागतः । तस्यातिथ्यं कृत्वा

Stabdhakarṇa-named a lion arrived. Of him hospitality having made,

समुपवेश्य पिङ्गलकस्तदाहाराय पशुं हंतुं चलितः ।

having caused (him) to sit down, Piṅgalaka for his-meal a beast to kill started,

अत्रांतरे संजीवको वदति । देव अद्य हतमृगाणां मांसानि क्व ।

There meanwhile Sañjivaka says: Sire, to-day of the killed-deer the flesh where?

राजाह । दमनककरटकौ जानीतः । संजीवको ब्रूते । ज्ञायतां

The king says: Damanaka-and Karaṭaka know. Sañjivaka says: Let it be ascertained,

किमस्ति नास्ति वा । सिंहो विमृश्याह । नास्त्येव तत् ।

whether there is, not is or. The lion reflecting says: Not is there indeed that,

संजीवको ब्रूते । 'कथमेतावन्मांसं ताभ्यां खादितं । राजाह ।

Sañjivaka says: How so much meat by those two eaten? The king says:

खादितं व्ययितमवधीरितं च । प्रत्यहमेष क्रमः । संजीवको ब्रूते ।

Eaten, squandered, wasted and. Daily this the course. Sañjivaka says:

कथं श्रीमद्देवपादानामगोचरेणैव क्रियते । राजाह ।

How of the blessed-lord's-feet without-the knowledge thus is done? The king says:

मदीयागोचरेणैव क्रियते । अथ संजीवको ब्रूते । नैतदुचितं ।

Without my-knowledge certainly it is done. Now Sañjivaka says: Not this proper.

तथा चोक्तं ।

Thus and said:

नानिवेद्य प्रकुर्वीत भर्तुः किञ्चिदपि स्वयं ।

Not without-informing should he begin of a master anything whatever by himself

कार्यमापत्प्रतीकारादन्यत्र जगतीपते ॥९०॥

business, a misfortune-remedy excepted, O earth-lord! (90)

अन्यच्च । कमंडलूपमो ऽमात्यस्तनुत्यागो बहुयहः ।

Another and, An ascetic's pot-resembling (is) a minister little-letting out, much-taking in;

नृपते किंक्षणो मूर्खो दरिद्रः किंवराटकः ॥९१॥

O king, 'What (is)-a moment' (is) a fool; poor (is) 'What (is)-a penny?' (91)

स ह्यमात्यः सदा श्रेयान्काकिनी यः प्रवर्धयेत् ।

That certainly minister (is) always better, a Kākinī who might increase;

कोषः कोषवतः प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूपतेः ॥९२॥ •

the treasury (is) of the treasury-possessor the life, the life the life not of a king. (92)

किंचान्येन कुलाचारैः सेव्यतामेति पूरुषः ।

Moreover, through other not family-observances to respectability goes a man,

धनहीनः स्वपत्न्यापि त्यज्यते किं पुनः परैः ॥९३॥

of wealth-deprived by his-wife even he is forsaken, how much more by others ! (93)

एतच्च राज्ञः प्रधानं दूषणं ।

This and of a king the chief, blame :

अतिव्ययो ऽनवेक्षा च तथार्जनमधर्मतः ।

Excessive-expenditure, want-of inspection and, likewise acquisition through injustice,

पोषणं दूरसंस्थानां कोषव्यसनमुच्यते ॥९४॥

support of the far away-living, treasury-destruction is called. (94)

यतः । क्षिप्रमायमनालोच्य व्ययमानः स्ववाञ्छया ।

For, Speedily, his income not-considering, squandering according to his-inclination,

परिक्षीयत एवासौ धनी वैश्रवणोपमः ॥९५॥

is ruined certainly that rich man (at first) Vaiśravaṇa*-like. (95)

सत्यकर्णो ब्रूते । शृणु भ्रातः । चिराश्रितार्वेत्तौ दमनककरटकौ ।

Stabdhakarna says : Listen, brother. Old-dependants (are) these Damanaka-and Karaṭaka.

संधिविग्रहकार्याधिकारिणौ च कदाचिदर्थाधिकारे न

Of peace-and war-the affairs-superintending besides ever in the treasury-superintendence not

नियोक्तव्यौ । अपरं च नियोगप्रस्तावे यन्मया श्रुतं तत्कथ्यते ।

to be appointed. Besides and, on the appointment-subject what by me heard that is (now) told :

ब्राह्मणः क्षत्रियो बन्धुर्नाधिकारे प्रशस्यते ।

A Brāhman, a soldier, a relative not in office is approved of ;

ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि न यच्छति ॥९६॥

he Brāhman ready even money under pressure even not grants. (96)

नियुक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खड्गं दर्शयते ध्रुवं ।

Appointed a soldier at the treasure a sword shows assuredly ;

सर्वस्वं यसते बंधुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥९७॥

All-the property swallows a relative, encroaching on account of his relationship. (97)

अपराधे ऽपि निःशको नियोगी चिरसेवकः ।

In an offence even (is) fearless as official an old-servant,

स स्वामिनमवज्ञाय चरेच्च निरवयहः ॥ ९८ ॥

he (his) master despising will conduct himself likewise without-restraint. (98)

उपकर्ताधिकारस्य स्वापराधं न मन्यते ।

A benefactor of an office his own-fault not minds,

उपकारं ध्वजीकृत्य सर्वमेवावलुं पति ॥ ९९ ॥

the service his banner-making everything indeed he plunders. (99)

उपांशुक्त्रीडितो ऽमात्यः स्वयं राजायते यतः ।

A private-playfellow as minister himself he plays the king because,

अवज्ञा क्रियते तेन सदा परिचयाद्भुवं ॥ १०० ॥

contempt is shown by him always on account of his intimacy certainly. (100)

अंतर्दुष्टः क्षमायुक्तः सर्वानर्थकरः किल ।

One inwardly-corrupt with patience-endowed (is) every-evil-perpetrating in truth;

शकुनिः शकटारश्च दृष्टान्तावच भूपते ॥ १०१ ॥

Sakuni* Sakatāra† and (are) two examples here, O earth-lord. (101)

सदा मात्यो न साध्यः स्यात्समृद्धः सर्व एव हि ।

Always minister not to be made should be prosperous any certainly indeed;

सिद्धानामयमादेश ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ॥ १०२ ॥

of the experienced this a maxim, 'prosperity (is) mind-pervverting.' (102)

प्राप्तार्थयहणं द्रव्यपरीवर्तो ऽनुरोधनं ।

Of obtained-money-the appropriation, money-exchange, compliance,

उपेक्षा बुद्धिहीनत्वं भोगो ऽमात्यस्य दूषणं ॥ १०३ ॥

inattention, judgment-want, enjoyment of a minister the blame. (103)

नियोगार्थयहोपायो राज्ञां नित्यपरीक्षणं ।

Of a command-the object-seizure-expedient (is) of kings constant-supervision,

प्रतिपत्तिप्रदानं च तथा कर्मविपर्ययः ॥ १०४ ॥

assent-giving and (is) likewise action-perversion. (104)

* Sakuni, lit. bird, the minister of Duryodhana, who deceived the Pāṇḍava princes. ●

† Sakatāra or Sakatāla, the minister of king Nanda, who conspired with Chāṇakya against his sovereign.

निपीडिता वमंत्युच्चैरंतःसारं महीपते ।

(Only when) squeezed do they discharge upwards (their) inward-juice, O earth-lord !

दुष्टव्रणा इव प्रायो भवंति हि नियोगिनः ॥ १०५ ॥

bad-tumours like commonly are indeed officers. (105)

मुहुर्नियोगिनो बोध्या वसुधाया महीपते ।

Repeatedly (are) officials to be examined, of the earth O king !

सकुत्किं पीडितं स्नानवस्त्रं मुंचेद्भुतं पयः ॥ १०६ ॥

once (what?) wrung a bathing-dress does it let out quickly the water? (106)

एतत्सर्वं यथावसरं ज्ञात्वा व्यवहर्तव्यं । सिंहो ब्रूते । अस्ति

This all according to-the occasion knowing one ought to act. The lion says : It is

तावदेवं किंवेतौ सर्वथा न मम वचनकारिणौ । स्तब्धकर्णौ

certainly thus, however these two in every way not of me the word-doing. Stabdhakarna

ब्रूते । एतत्सर्वमनुचितं सर्वथा ।

says : This all improper wholly.

यतः । आज्ञाभंगकराब्जा न क्षमेत्स्वसुतानपि ।

For, Command-breach-committing a king not should tolerate his-sons even ;

विशेषः को नु राज्ञश्च राज्ञश्चित्रगतस्य च ॥ १०७ ॥

the difference what else of a king and, of a king painted and? (107)

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री

Of the indolent perishes the fame, of the dishonest the friendship,

नेन्द्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः ।

of one whose senses-are gone the family, of the wealth-seeking the virtue,

विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं

the knowledge-fruit of the vicious, of the miser the happiness,

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ १०८ ॥

the sovereignty of a careless-ministers having man-ruler. (108)

अपरं च । तस्कोभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवत्सभात् ।

Another and, From thieves, from (his) officers, from enemies, from a king's-favourite,

नृपतिर्निजलोभाच्च प्रजा रक्षेत्पितृव हि ॥ १०९ ॥

a king from his own-greediness likewise the subjects should protect father-like truly. (109)

भ्रातः सर्वथास्मद्वचनं क्रियतां । व्यवहारो ऽप्यस्माभिः कृत एव ।
Brother, wholly our-word let be done. Administration also by us made indeed.

अयं संजीवकः शस्यभक्षको ऽर्थाधिकारे नियुज्यतां ।

This Safijivaka grain-eating for the provision-superintendence may be appointed.

एतद्वचनात्प्रानुष्ठिते सति तदारभ्य पिङ्गलकसंजीवकयोः

According to his-word thus arranged being thence beginning of Piṅgalaka-and Safijivaka

सर्वबंधुपरित्यागेन महता स्नेहेन कालो ऽतिवर्तते । ततो

with all-relations'-relinquishment with great affection time passes away. Thereupon

ऽनुजीविनामप्यहारदाने शैथिल्यदर्शनाद्दमनककरटकाव-

of the dependants also in the food-giving through slackness-perception Dam.-and Kar.

न्योन्यं चिंतयतः । तदाह दमनकः करटकं । मित्र किं कर्तव्यं ।

with one-other reflect. Then says Dam. to Kar.: Friend, what (is) to be done?

आत्मकृतो ऽयं दोषः । स्वयंकृते ऽपि दोषे

By ourselves-committed this fault. In a by oneself-committed also fault

परिदेवनमप्यनुचितं । तथा चोक्तं ।

complaining also improper. Thus and said:

स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वा बद्ध्वात्मानं च दूतिका ।

Svarṇarekhā I. having touched, having bound herself and the female messenger,

आदित्सुश्च मणिं साधुः स्वदोषाद्दुःखिता इमे ॥११०॥

wishing to steal and a jewel the merchant,— through their own-fault suffered these. (11)

करटको ब्रूते । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्ति कां-

Karṭaka says: How (was) that? Damanaka relates: There is in the

चनपुरनाम्नि नगरे वीरविक्रमो राजा । तस्य धर्माधिकारिणा

chānapura-named town Vīravikrama a king. Of him by the law-office

कश्चिन्नापितो बध्यभूमिं नीयमानः कंदर्पकेतुनाम्ना परिव्राजकेन

some barber to the execution-place being led by a Kandarpaketu-named mendicant

साधुद्वितीयकेन नायं हंतव्य इत्युक्त्वा

who had a merchant-as companion, 'not he to be killed' thus having said

वस्त्रांचले धृतः । राजपुरुषा ऊचुः । किमिति नायं बध्यः ।

by the garment-skirt held. The king's-men said: Why thus not he to be killed?

स आह । श्रूयतां । स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वेत्यादि पठति ।

He says : Let there be listened, Svarṇarekhā I having touched &c. he recites.

त आहुः । कथमेतत् । परिव्राजकः कथयति । अहं सिंहलद्वीपे

They say : How that ? The mendicant relates : I in Sīṃhala-dvīpa

भूपतेर्जीमूतकेतोः पुत्रः कंदर्पकेतुर्नाम । एकदा केलिकानना-

of the king Jīmūta-ketu the son, Kāṇḍarp. by name. One day in the pleasure-garden-

वस्थितेन मया पोतवणिङ्गुखाच्छ्रुतं यदत्र समुद्रमध्ये

sojourning by me from a boat-merchant's-mouth heard, 'that there in the ocean-midst

चतुर्दश्यामाविर्भूतकल्पतरुतले रत्नावलीकिरणकर्बुरपर्यंके

on the fourteenth (day at an appearing-kalpatree's-foot on a with gem-rows'-lustre-varie-gated-couch

स्थिता सर्वालंकारभूषिता लक्ष्मीरिव वीणां वादयन्ती कन्या

resting with all-ornaments-decorated Lakshmi-like, a lute playing maiden

काचिद्दृश्यत इति । ततो ऽहं पोतवणिजमादाय पोतमारुह्य

some is seen' thus. Then I the boat-merchant having taken, the boat having-ascended

तत्र गतः । अनन्तरं तत्र गत्वा पर्यंके ऽर्धमग्रा तथैव

there gone. Afterwards there having gone, on a couch half-immersed thus verily

सावलोकिता । ततस्तस्मावयगुणकृष्टेन मयापि तत्पश्चाज्जंपो

she perceived. Then by her-beauty-excellence-attracted by me also her-after a jump

दत्तः । तदनन्तरं कनकपत्तनं प्राप्य सुवर्णप्रासादे तथैव

made. Thereupon a golden-city having reached in a golden-palace thus verily

पर्यंके स्थिता विद्याधरीभिरुपास्यमाना मयालोकिता तथाप्यहं

on a couch resting, by fairies attended by me seen, by her also I,

दूरादेव दृष्ट्वा सखीं प्रस्थाप्य सादरं संभाषितः ।

from afar already seeing (me), a female friend having despatched, with-courtesy addressed.

तत्सख्या च मया पृष्ट्या समाख्यातं । एषा कंदर्पकेलिनाम्नो

By her-friend and, (being) by me asked, (it was) told : She of the Kāṇḍarp.-named

विद्याधरचक्रवर्तिनः पुत्री रत्नमंजरी नाम प्रतिज्ञापिता विद्यते ।

fairy-king the daughter Ratnamanjari by name (as) having been made to is known : promise

यः कनकपत्तनं स्वचक्षुषागत्य पश्यति स एव

'Who the golden-city with his own-eye having approached sees, he verily

पितुरगोचरो ऽपि मां परिणेष्यतीति मनसः संकल्पः ।

of (my) father unbeknown even me shall wed, thus (is) (my) mind's determination.

तदेनां गंधर्वविवाहेन परिणयतु भवान् । अथ तत्र वृत्ते

Therefore her by the Gandharva-marriage may wed you. Now there, (having) taken place

गंधर्वविवाहे तया सह रममाणस्तत्राहं तिष्ठामि । तत एकदा

the Gandharva-marriage, her with delighting myself there I stay. Then one day

रहसि तयोक्तं । स्वामिन्स्वेच्छया सर्वमिदमुपभोक्तव्यमेषा

in private by her told : Husband, at your-desire all this to be enjoyed, the

चित्रगता स्वर्णरेखा नाम विद्याधरी न कदाचित्स्पृष्टव्या । पश्चादु-

painted Svarṇarekhā by name fairy not ever to be touched. Afterwards

पजातकौतुकेन मया स्वर्णरेखा स्वहस्तेन स्पृष्टा तया चित्रगतया-

with excited-curiosity by me Svarṇarekhā with my-hand touched, by her, painted

पुं हं चरणपद्मेन ताडित आगत्य स्वराष्ट्रे पतितः ।

although, I with the foot-lotus kicked having come near in my-dominion fallen down.

अथ दुःखार्तो ऽहं परिव्रजितः पृथिवीं परिभ्राम्यन्निमां

Now grief-pained I having become mendicant the earth about-roaming this

नगरीमनुप्राप्तः । अत्र चातिक्रान्ते दिवसे गोपगृहे सुप्तः

city reached. Here and, having passed the day, in a cowherd's-house fallen asleep

सन्पश्यं । प्रदोषसमये सुहृदां पालनं कृत्वा

being I saw. At evening-time of (his) friends entertainment having made

स्वगेहमागतो गोपः स्ववधूं दूत्या सह किमपि

to his own-house approached the cowherd his-wife a messenger with about something

मंचयंतीमपश्यत् । ततस्तां गोपी ताडयित्वा स्तम्भे बद्धा

deliberating saw. Then that cowherdess having beaten, to a post having fastened,

सुप्तः । ततो ऽर्धरात्र एतस्य नापितस्य वधूर्दूती पुनस्तां

fallen asleep. Then at mid-night of this barber the wife as messenger again that

गोपीमुपेतावदत् । तव विरहानलदग्धो ऽसौ

cowherdess approaching said. Of thee with the separation-fire-burnt that one

स्मरशरजर्जरितो मुमूर्षुरिव वर्तते । तथा चोक्तं ।

by the love-arrows-pierced going to die almost is. Thus and said :

रजनीचरनाथेन खंडिते तिमिरे निशि ।

By the ghosts'-lord (moon) being divided darkness at night,

यूनां मनांसि विव्याध दृष्ट्वा दृष्ट्वा मनोभवः ॥ १११ ॥

of the young the hearts has pierced, seeing seeing (them), the mind-born (love). (111)

तस्य तादृशीमवस्थामवलोक्य परिक्षिप्तमनास्त्वामनुवर्तितुमागता ।

(Of him such a state having seen with grieved-mind thee to fetch (I have) approached.

तद्दहमचात्मानं बद्ध्वा तिष्ठामि त्वं तत्र गत्वा तं संतोष्य

Then I here myself having bound stay, thou there having gone, him having comforted

सत्वरमागमिष्यसि । तथाऽनुष्ठिते सति स गोपः प्रबुद्धो

with-haste wilt come back. Thus accomplished being that cowherd awakened

ऽवदत् । इदानीं त्वां पापिष्ठां जारांतिकं नयामि । ततो यदासौ

said : Now thee wretch gallant-near I lead. Then when she

न किंचिदपि ब्रूते तदा क्रुद्धो गोपः । दर्पान्मम

not anything whatever says, then enraged the cowherd. 'Through pride of me

वचसि प्रत्युत्तरमपि न ददासीत्युक्त्वा कोपेन तेन

to the word an answer even not thou givest,' thus saying through anger by him,

कर्त्रिकामादायास्या नासिका छिन्ना । तथा कृत्वा पुनः सुप्तो

a knife having taken, of her the nose cut off. Thus having done again 'lying down

गोपो निद्रामुपगतः । अथागत्य गोपी दूतीमपृच्छत् ।

the cowherd to sleep gone. Now coming back the cowherdess the messenger asked :

का वार्त्ता । दूत्योक्तं । पश्य मां मुखमेव वार्त्ता कथयति ।

What news? By the messenger said : Behold me, my face indeed the news tells.

अनंतरं सा गोपी तथा कृत्वात्मानं बद्ध्वा स्थिता । इयं

Thereupon that cowherdess, thus having done, herself having bound, stood. That

च दूती तां छिन्ननासिकां गृहीत्वा स्वगृहं प्रविश्य स्थिता ।

and messenger that cut off-nose having taken, her-house having entered stood.

ततः प्रातरेवानेन नापितेन स्ववधूः क्षुरभांडं याचिता सती

Then early already by this barber his-wife for the razor-case asked being

क्षुरमेकं प्रादात् । ततो ऽसमयभांडे प्राप्ते समुपजातकोपो ऽयं

knife one (only) gave. Then, the incomplete-case being brought, with excited-anger this

नापितस्त्रं क्षुरं दूरादेव गृहे क्षिप्रवान् । अथ कृतार्तरावेयं

barber that knife from afar indeed into the house threw. Now making-pain-cries she

विनापराधेन मे नासिकानेन छिन्नेत्युक्त्वा

'without offence of me the nose by him cut off' thus saying

धर्माधिकारिसमीपमेनमानीतवती । सा च गोपी तेन गोपेन

to the justice-officer-near him led. That and cowherdess by that cowherd

पुनः पृष्टोवाच । अरे पाप को मां महासती विरूपयितुं

again asked said: Oh thou wicked one! Who me very-chaste to disfigure

समर्थः । मम व्यवहारमकल्मषमष्टौ लोकपाला एव जानन्ति ।

able? Of me the conduct stainless the eight world-guardians indeed know.

यतः । आदित्यचन्द्रावनिलो ऽनलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।

For, Sun-and moon, wind, fire and, heaven, earth, the waters, the heart, Yama and,

अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तं ॥ ११२ ॥

Day and, night and, both and twilights, Justice and knows a man's conduct. (112)

यद्यहं परमसती स्यां त्वां विहायान्यं न जाने पुरुषान्तरं

If I perfectly-chaste be, thee forsaking another not know, another man

स्वप्ने ऽपि न हि भजे. तेन धर्मेण छिन्नापि मम

in a dream even not certainly favour, under that condition cut off even of me

नासिकाच्छिन्नास्तु । मया त्वं भस्म कर्तुं शक्यसे किंतु स्वामी

the nose uncut may be. By me thou ashes be made canst, however my lord

त्वं लोकभयादुपेक्षे । पश्य मन्मुखं । ततो यावदसौ गोपो

thou, from world-fear I forgive. Behold my-face. Then while that cowherd

दीपं प्रज्वाल्य तन्मुखमवलोकते तावदुन्नसं मुखमवलोक्य

a lamp having lit her-face examines, then with-a nose the face seeing

तच्चरणयोः पतितो धन्यो ऽहं यस्येदृशी भार्या परमसाध्वीति ।

at her-feet fallen (said): 'happy I, of whom such a wife extremely-chaste' thus

यो ऽयमास्ते साधुरेतद्वृत्तान्तमपि कथयामि । अयं स्वगृहान्निर्गति

Who here stands merchant, his-history also I tell. He from his-house departed

द्वादशवर्षैर्मलयोपकंठादिमां नगरीमनुप्राप्तः । अत्र वेश्यागृहे

in twelve-years from the Malaya-slopes to this city come. Here in a house of ill-fame

सुप्तः । तस्याः कुट्टन्या गृहद्वारि स्थापितकाष्ठघटितवेतालस्य

(he) slept. Of that mistress at the house-door of a placed-wood-carved-demon

मूर्धनि रत्नमेकमुत्कृष्टमास्ते । तत्र लुब्धेनानेन साधुना

on the head jewel one excellent is fixed. There by greedy this merchant

रात्रावुत्थाय रत्नं यहीतुं यत्नः कृतः । तदा तेन

during the night having got up the jewel to take away effort made. Then by that

वेतालेन सूत्रसंचारितबाहुभ्यां पीडितः सन्नार्तनादमयं चकार ।

demon with the by threads-contracted-arms . squeezed being pain-cry he made.

पश्चादुत्थाय कुट्टन्योक्तं । पुत्र मलयोपकंठादागतो-

Afterwards having got up by the mistress said: Son, from the Malaya-slope arrived

ऽसि । तत्सर्वरत्नानि प्रयच्छास्मै नो चेदनेन न त्यक्तव्यो

thou art; therefore all-jewels give up to this one, not if, by him not to be released

ऽसि । इत्थमेवायं चेटकः । ततो ऽनेन सर्वरत्नानि समर्पितानि

thou art; thus indeed (is) this servant. Then by him all-jewels surrendered,

यथायमपहृतसर्वस्वो ऽस्मासु समागत्य मिलितः । एतत्सर्वं

so that he robbed of-his property to us coming near was met. This all

श्रुत्वा राजपुरुषैर्न्याये धर्माधिकारी प्रवर्तितः । अनन्तरं

having heard by the king's-men to (do) justice the justice-officer (was) induced. Afterwards

तेन सा दूती गोपी च यामाङ्गहिर्निःसारिते

by him that messenger, the cowherdess and, from the village away driven;

भापितश्च गृहं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वेत्यादि ।

the barber and home gone. Therefore I say Svarṇarekhā I having touched &c.

अथ स्वयंकृतो ऽयं दोषः । अत्र विलपनं नोचितं । क्षणं

Now by ourselves-committed this fault. Here complaint not proper. (A moment

विमृश्य । मित्र यथानयोः सौहार्दं मया कारितं

having reflected): Friend as of those two the friendship by me (was) brought about,

तथा मित्रभेदो ऽपि मया कार्यः ।

thus the friend-separation also by me to be made.

यतः । अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्त्यतिपेशलाः ।

For, Untruths also (like) truths make look very-skilful men,

समे निम्नोन्नतानीव चित्रकर्मविदो जनाः ॥११३॥

on an even surface hollows-and eminences as painting-understanding persons. (113)

अपरं च । उत्पन्नेष्वपि कार्येषु मतिर्यस्य न हीयते ।

Another and, In arisen even occurrences the understanding of whom not is lost,

स निस्तरति दुर्गाणि गोपी जारद्वयं यथा ॥११४॥

he overcomes difficulties, the cowherdess the lover-couple as. (114)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयन्नि । अस्ति द्वारवती

Karataka asks: How that? Damnaka relates: There is in Dvāravatī

पुर्या कस्यचिद्गोमस्य वधूर्बन्धकी । सा ग्रामस्य दंडनायकेन

a town of some cowherd the wife wanton. She of the district with the magistrate,

तत्पुत्रेण च समं रमते । तथा चोक्तं ।

with his-son and together sports. Thus and said:

नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ।

Not fire gets enough of fuel, not of rivers the ocean,

नांतकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचना ॥११५॥

not death of all-creatures, not of men a fair-eyed woman. (115)

अन्यच्च । न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।

Another and, Not by a giving, not by honouring, not by sincerity, not by service,

न शस्त्रेण न शास्त्रेण सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥११६॥

not by the sword, not by precept— wholly faithless (are) women. (116)

यतः । गुणाश्रयं कीर्तियुतं च कांतं पतिं रतिज्ञं सधनं युवानं ।

For, A virtue-possessing fame-en- and lovely husband, a delight- wealthy youth
dowed giver

विहाय शीघ्रं वनिता व्रजन्ति नरांतरं शीलगुणादिहीनं ॥११७॥

forsaking quickly women go to another-man of character-and virtue &c.-deserted. (117)

अपरं च । न तादृशी प्रीतिमुपैति नारी

Another and, Not such delight experiences a woman

विचित्रशय्यां शयितापि कामं ।

on an embroidered-bed resting even happily,

यथा हि दूर्वादिविकीर्णभूमौ

as certainly on the with Dūrvagrass &c.-strewed-ground

प्रयाति सौख्यं परकांतसंगात् ॥ ११८ ॥

she derives bliss from a strange-lover's-company. (118)

अथ कदाचित्सा दंडनायकपुत्रेण सह रममाणा तिष्ठति । अथ

Now one-day she the magistrate's-son with playing stands. Then

दंडनायको ऽपि रंतुं तत्रागतः । तमायांतं दृष्ट्वा तत्पुत्रं

the magistrate also to play there approached. Him arriving having seen, his-son

कुशूले निक्षिप्य दंडनायकेन सह तथैव क्रीडति । अनंतरं

into the granary having pushed the magistrate with so just she plays. Thereupon

तस्या भर्ता गोपो गोष्ठात्समागतः । तमालोक्य

of her the husband the cowherd from the fold arrived. Him perceiving

गोपोक्तं । दंडनायक त्वं लगुडं गृहीत्वा कोपं दर्शयन्सत्वरं

by the cowherdess said: Magistrate, thou a stick taking anger showing with-haste

गच्छ । तथा तेनानुष्ठिते गोपेन गृहमागत्य भार्या

go! Thus by him being done, by the cowherd to the house having come the wife

पृष्टा । केन कार्येण दंडनायकः समागत्यात्र स्थितः । सा

was asked: For what business the magistrate arriving here remained? She

ब्रूते । अयं केनापि कार्येण पुत्रस्योपरि क्रुद्धः । स च मार्ग्यमाणो

says: He for some cause (his) son about angry. He and being pursued

ऽप्यत्रागत्य प्रविष्टो मया कुशूले निक्षिप्य रक्षितः ।

also here arriving entered by me, into the granary having pushed (him), protected.

तत्पित्रा चान्विष्टात्र न दृष्टः । अत एवायं दंडनायकः क्रुद्ध

by his-father and searching here not seen. Therefore verily that magistrate angry

एव गच्छति । ततः सा तत्पुत्रं कुशूलाद्ग्रहिष्यन् दर्शितवती ।

indeed goes. Thereupon she his-son out of the granary conducting showed (him).

तथा चोक्तं । आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा ।

thus and said, The food two-fold of women, the intelligence of them four-fold,

वृद्धाणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ११९ ॥

old-fold the perseverance and, (their) love and (is) eight-fold recorded. (119)

प्रतो ऽहं ब्रवीमि । उत्पन्नेष्वपि कार्येष्वित्यादि । करटको ब्रूते ।

herefore I say: In arisen even occurrences &c. Karataka says:

अस्त्वेवं किंत्वनयोर्महानन्योन्यनिसर्गोपजातस्नेहः कथं

Be it thus, however of them the great mutual-by nature-produced-affection how

भेदयितुं शक्यः । दमनको ब्रूते । उपायः क्रियतां । तथा चोक्तं ।

to dissolve possible? Damanaka says: An artifice let be made. Thus and said:

उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

By an artifice certainly what possible, not that possible by prowess,

काक्या कनकमूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥ १२० ॥

By a hen crow through a gold-chain a black-serpent (was) caused to be destroyed. (120)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । कस्मिंश्चित्तरै

Karataka asks: How that? Damanaka relates: On a certain tre

वायसदंपती निवसतः । तयोश्चापत्यानि तत्कोटरावस्थितेन

a crow-pair resides. Of them and the young ones by an in its-hollow-staying

कृष्णसर्पेण खादितानि । ततः पुनर्गर्भवती वायसी वायसमाह ।

black-serpent devoured. Then again breeding the female the male crow accosts

नाथ त्यज्यतामयं तरुः । अत्रावस्थितकृष्णसर्पेणावयोः संततिः

My lord, to be left this tree. By the here staying-black-serpent of us the offspring

सततं भक्ष्यते ।

constantly is eaten.

यतः । दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्याश्चोत्तरदायकाः ।

For, A bad wife, a false friend, servants and answer-giving,

ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ १२१ ॥

with-a serpent and in a house dwelling (is) death indeed, no doubt. (121)

वायसो ब्रूते । प्रिये न भेतव्यं । वारं वारं मयैतस्य

The crow says: My dear, not to be feared. Again (and) again by me of this out

महापराधः सोढः । इदानीं पुनर्न क्षंतव्यः । वायस्याह ।

the great-offence borne; now however (it is) not to be endured. The female says:

कथमेतेन बलवता सार्धं भवान्वियहीतुं समर्थः । वायसो ब्रूते ।

How with this powerful one together you to contend able? The crow says:

अलमनया शंकया ।

Enough with this fear,

यतः । बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलं ।

For, Wit of whom, power of him; of the witless however whence power?

पश्य सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥ १२२ ॥

Behold, a lion with pride-intoxicated by a rabbit killed. (122)

वायसी विहस्याह । कथमेतत् । वायसः कथयति । अस्ति

The female smiling says: How that? The crow relates: There is

मंदरनाम्नि पर्वते दुर्दातो नाम सिंहः । स च सर्वदा

on the Mandara-named mountain Durdānta by name a lion. He and always

पशूनां बधं कुर्वन्नास्ते । ततः सर्वैः पशुभिर्मिलित्वा स

of the beasts massacre making continues. Then by all the beasts, having met, that

सिंहो विज्ञप्तः । मृगेंद्र किमर्थमेकदा पशुघातः क्रियते । यदि

lion informed: O beast-king, why at once beast-slaughter is made? If

प्रसादो भवति तदा वयमेव भवदाहाराय प्रत्यहमेकैकं पशुमु-

your pleasure it is, then we ourselves for your-food daily one at a time beast

पढौक्यामः । ततः सिंहेनोक्तं । यद्येतद्भिमतं भवतां तर्हि भवतु ।

offer. Then by the lion said: If this the wish of you, then be it.

ततः प्रभृत्येकैकं पशुमुपकल्पितं भक्षयन्नास्ते । अथ कदाचिद्

Thence forth one by one the beast allotted eating he continues. Now one day

वृद्धशशकस्य वारः समायातः । सो ऽचिंतयत् ।

an old-rabbit's turn (had) come. That meditated:

त्रासहेतोर्विनीतिस्तु क्रियते जीविताशया ।

For fear's-sake politeness forsooth is shown in life-hope;

पंचत्वं चेद्गमिष्यामि किं सिंहानुनयेन मे ॥ १२३ ॥

to death if I am to go, what with the lion-conciliation of me? (123)

तन्मंदं मंदं गच्छामि । ततः सिंहो ऽपि क्षुधापीडितः कोपात्तमु-

Therefore slowly slowly I go. Then the lion also with hunger-pained angrily him

वाच । कुतस्त्वं विलंब्य समागतो ऽसि । शशको ऽब्रवीत् । देव

addressed: Why thou delaying approached art? The rabbit said: Sir

नाहमपराध्यः । आगच्छन्पथि सिंहांतरेण बलाद्धृतः ।

not I to be blamed. Approaching on the way by another-lion with force detained.

तस्याग्रे पुनरागमनाय शपथं कृत्वा स्वामिनं निवेदयितुमचा-

Of him in front again to return an oath having made, my lord to inform here

गतो ऽस्मि । सिंहः सक्रोपमाह । सत्वरं गत्वा दुरात्मानं

approached I am. 'The lion with-anger says: With-haste going the wretch

दर्शय क्व स दुरात्मा तिष्ठति । ततः शशकंस्तं गृहीत्वा

let (me) see, where that wretch stands. Then the rabbit him having taken

गभीरकूपं दर्शयितुं गतः । तत्रागत्य स्वयमेव प्रश्यतु

a deep-well in order to show gone. There having arrived, 'for himself verily may see

स्वामीत्युक्त्वा तस्मिन्कूपजले तस्य सिंहस्यैव प्रतिबिम्बं

the lord' thus saying, in that well-water of that lion himself the reflected image

दर्शितवान् । ततो ऽसौ क्रोधाध्मातो दर्पात्तस्योपर्यात्मानं

he was showing. Then he with anger-inflated through pride him over himself

निक्षिप्य पंचत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । बुद्धिर्यस्येत्यादि ।

having thrown to death gone. Therefore I say: Wit of whom &c.

वायस्याह । श्रुतं मया सर्वं संप्रति यथा कर्तव्यं तद्ब्रूहि ।

The female crow says: Heard by me all; at present how to be acted, that say.

वायसो ऽवदत् । अच्यसन्ने सरसि राजपुत्रः प्रत्यहमागत्य

The crow said: Here in the adjacent lake the king's-son daily having come

स्नाति । स्नानसमये तदंगादवतारितं तीर्थशिलानिहितं कनकसूत्रं

bathes. At bathing-time the from his-person lifted on a bank-stone-placed gold-chain

चंचा विधृत्यानीयास्मिन्कोटरे धारयिष्यसि । अथ

with the beak taking away, bringing near, in this hollow thou shalt place. Now

कदाचिन्स्नातुं जलं प्रविष्टे राजपुत्रे वायस्या तदनुष्ठितं ।

once-to bathe the water having entered the king's-son, by the female crow that accomplished.

अथ कनकसूत्रानुसरणप्रवृत्तौ राजपुरुषैस्तत्र तरुकोटरे

Then by the in the gold-chain-search-engaged king's-men there in the tree-hollow

कृष्णसर्पो दृष्टो व्यापादितश्च । अतो ऽहं ब्रवीमि । उपायेन हि

the black-serpent seen killed and. Therefore I say: By a stratagem truly

यच्छक्यमित्यादि । करटको ब्रूते । यद्येवं तर्हि गच्छ । शिवीस्ते

what possible &c. Karatāka says: If (it is) thus, then go! Blessed of thee

संतु पन्थानः । ततो दमनकः पिंगलकसमीपं गत्वा प्रणम्यो-

may be the ways. Then Dam. to Ping.'s-proximity having gone, having bowed,

वाच । देव आत्ययिकं किमपि महाभयकारि कार्यं मन्यमानः

said: Sire, extraordinary some great-fear-causing business thinking (it)

समागतो ऽस्मि ।

approached I am.

यतः । आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।

For, In misfortune, in wrong ways-going, in action-time-passing away and,

कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टो ऽपि हितो नरः ॥ १२४ ॥

a wholesome-word should say unasked even a friendly man. (124)

अन्यच्च । भोगस्य भाजनं राजा न राजा कार्यभाजनं ।

Another and, Of enjoyment a vessel (is) the king, not (is) a king for business-a vessel;

राजकार्यपरिध्वंसी मंत्री दोषेण लिप्यते ॥ १२५ ॥

the king's-interests-injuring a minister with guilt is tainted. (125)

तथा हि पश्य । अमात्यानामेष क्रमः ।

Thus for, behold; of ministers (is) this the course :

वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वापि कर्तनं । .

Better (is) life-abandonment, of the head or also cutting off,

न तु स्वामिपदावाप्तिपातकेच्छोरूपेक्षणं ॥ १२६ ॥

not however at one a master's-station-obtaining-sin-desiring connivance. (126)

पिंगलकः सादरमाह । अथ भवान्किं वक्तुमिच्छति । दमनको ब्रूते ।

Pingalaka graciously says: Now you what to say wish? Damanaka says:

देव संजीवकस्तवोपर्यसदृशव्यवहारीव लक्ष्यते । तथा च-

Sire, Sanjivaka thee about unseemly-speaking as it were is detected. Thus .and

स्मत्संनिधाने श्रीमद्देवपादानां शक्तित्रयनिंदां कृत्वा

in our-presence of the blessed-Sire's-feet of the power-triad-censure having made

राज्यमेवाभिलषति । एतच्छ्रुत्वा पिंगलकः सभयं साश्चर्यं

the sovereignty even he covets. This having heard Pingalaka with-fear extraordinary

मत्वा तूष्णीं स्थितः । दमनकः पुनराह । देव सर्वामात्यपरित्यागं

(it) thinking silently stood. Damanaka again says: Sire, of all-ministers-dismissal

कृत्वैक एवायं यत्त्रया सर्वाधिकारी कृतः

having made alone only this that by thee of everything-the superintendant made,

स एव दोषः ।

that certainly (is) the fault.

यतः । अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि पार्थिवे च विष्टभ्य पादावुपतिष्ठते श्रीः ।

For, Very-exalted (being) the minister the king and, propping her feet stands near Fortune;

सा स्त्रीस्वभावादसहा भरस्य तयोर्द्वयोरेकतरं जहाति ॥ १२७ ॥

She from her woman-nature impatient of the burden of those two one forsakes. (127)

अपरं च । एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रमाणं यदा

Another and, One an earth-lord makes minister in the realm chief when,

तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदालस्येन निर्भिद्यते ।

him through delusion seizes pride, he and through pride-indolence is corrupted:

निर्भिन्नस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्पृहा

of the corrupted a footing takes in the heart of him independance-desire,

स्वातन्त्र्यस्पृहया ततः स नृपतेः प्राणांतिकं दुह्यति ॥ १२८ ॥

through independance-desire then he of the king life-destruction plots. (128)

अन्यच्च । विषदिग्धस्य भक्तस्य दंतस्य चलितस्य च ।

Another and, *Of with poison-mixed food, of a tooth loose and,

अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं सुखं ॥ १२९ ॥

of a minister and corrupted from the root extraction comfort. (129)

किंच । यः कुर्यात्सचिवायत्तां श्रियं तद्वसने सति ।

Moreover, Who should make on a minister-dependant fortune, of him-corruption being

सो ऽंधवज्जगतीपालः सीदेत्संचारकैर्विना ॥ १३० ॥

that blind-like earth-protector would sink down guides without. (130)

सर्वकार्येषु स्वेच्छातः प्रवर्तते । तद्वच प्रमाणं स्वामी ।

In all-affairs according to his own-wish he acts. Thus here judge the lord

एतच्च जानाति ।

This and he knows :

न सो ऽस्ति पुरुषो लोके यो न कामयते श्रियं ।

Not that is man in the world who not loves fortune;

परस्य युवती रम्यां सादरं नेक्षते ऽत्र कः ॥ १३१ ॥

at another's youthful lovely wife wishfully not looks here who? (131)

सिंहो विमृश्याह । भद्र यद्यप्येवं तथापि संजीवकेन

The lion reflecting says: My dear, if also thus (it be), thus even Sāṁjīvaka

सह मम महान्नेहः ।

with of me great love.

पश्य । कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ।

Behold, Doing also disagreeable (things) who (is) dear, dear still he;

अशेषदोषदुष्टो ऽपि कायः कस्य न वल्लभः ॥ १३२ ॥

by every-weakness-corrupted also the body of whom not dear? (132)

अन्यच्च । अप्रियाण्यपि कुर्वाणो यः प्रियः प्रिय एव सः ।

Another and. Displeasing (things) also doing who (is) dear, dear still he;

दग्धमंदिरसारे ऽपि कस्य बह्वावनादरः ॥ १३३ ॥

(though it) has burned-the house's-treasure even, of whom 'for fire disregard? (133)

दमनकः पुनरेवाह । देव स एवातिदोषः ।

Damanaka again still says: Sire, that just a very great-fault.

यतः । यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोहयति पार्थिवः ।

For, On whom just exceedingly the eye fixes a king,

सुते ऽमात्ये ऽप्युदासीने स लक्ष्म्याश्रीयते जनः ॥ १३४ ॥

on a son, on a minister also on a stranger, that by Fortune is approached man. (134)

शृणु देव । अप्रियस्यापि पथ्यस्य परिणामः सुखावहः ।

Listen Sire: Of unpleasant even medicine the digestion (is) comfort-bringing;

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमंते तत्र संपदः ॥ १३५ ॥

a speaker a hearer and where there is, delight there fortunes. (135)

तया च मूलभृत्यान्पास्यायमांतुकः पुरस्कृतः । एतच्चानुचितं कृतं ।

By thee and the old-servants discarding this adventurer preferred. This and improper done.

यतः । मूलभृत्यान्परित्यज्य नागंतून्प्रतिपालयेत् ।

For, The old-servants dismissing not adventurers he should cherish,

नातः परतरो दोषो राज्यभेदकरो यतः ॥ १३६ ॥

not (is there) than that a greater fault, realm-dissension-causing because. (136)

सिंहो ब्रूते । किमाश्चर्यं । मया यद्भयवाचं दत्त्वा-

The lion says: How strange! By me since, safety-promise having given, (he is)

नीतः संवर्धितश्च तत्कथं मह्यं दुह्यति । दमनको ब्रूते । देव

brought near honoured and, then why against me does he plot? Damanaka says: Sir,

दुर्जनो नार्जवं याति सेव्यमानो ऽपि नित्यंशः ।

The wicked not to honesty goes honoured even constantly;

स्वेदनाभ्यञ्जनोपायैः श्वपुच्छमिव नामितं ॥ १३७ ॥

with sudorific-(and) unguent-appliances a dog's-tail as bent. (137)

अपरं च । स्वेदितो मर्दितश्चैव रज्जुभिः परिवेष्टितः ।

Another and, Sweated, pressed and even, with strings surrounded,

मुक्तो द्वादशभिर्वर्षैः श्वपुच्छः प्रकृतिं गतः ॥ १३८ ॥

loosened after twelve years a dog's-tail to (its) natural form goes. (138)

अन्यच्च । वर्धनं वाथ सन्मानं खलानां प्रीतये कुतः ।

Another and, Promotion of further respect of the wicked for gratification whence?

फलान्यमृतसेके ऽपि न पथ्यानि विषदुमाः ॥ १३९ ॥

there bear in nectar-watering even not wholesome (fruits) poison-trees. (139)

अतो ऽहं ब्रवीमि । अपृष्टो ऽपि हितं ब्रूयाद्यस्य नेच्छेत्पराभवं ।

Therefore I say: Unasked even good (advice) he should speak of whom not he may wish ruin;

एष एव सतां धर्मो विपरीतमतो ऽन्यथा ॥ १४० ॥

this verily of the good the law; the reverse of that (is) otherwise. (140)

तथा चोक्तं । स स्निग्धो ऽकुशलान्निवारयति यस्तत्कर्म यन्निर्मलं

Thus and said, He (is) kind, from misfortune guards who; that (is) an action, which is spotless;

सा स्त्री यान्नुविधायिनी स मतिमान्यः सद्भिर्भ्यर्च्यते ।

she (is) a wife, who (is) submissive; he (is) wise, who by the good is honoured;

सा श्रीया न मदं करोति स सुखी यस्तृणया मुच्यते

That (is) happiness, which not intoxication causes; he (is) happy, who from desire is freed;

तन्मित्रं यदकृत्रिमं स पुरुषो यः खिद्यते नेंद्रियैः ॥ १४१ ॥

he (is) a friend, who (is) unfeigned; he (is) a man, who is tormented not by the senses. (141)

यदि संजीवकव्यसनार्दितो विज्ञापितो ऽपि स्वामी न निवर्तते

If by Sāñjivaka's-offence-injured informed even the master not turns away,

तदीदृशि भृत्ये न दोषः । तथा च ।

then in such a servant not a fault. Thus and :

नृपः कामासक्तो गणयति न कार्यं न च हितं

A king to (his) inclination-attached calculates not duty, not and benefit,

यथेष्टं स्वच्छंदः प्रविचरति मत्तो गज इव ।

ad-libitum self-willed he rambles on, an intoxicated elephant like ;

ततो मानध्मातः स पतति यदा शोकगहने

then with pride-inflated he falls when into a sorrow-abyss,

तदा भृत्ये दोषान्क्षिपति न निजं वेत्स्यविनयं ॥ १४२ ॥

then on the servant the faults he throws, not his own he knows misconduct. (142)

पिंगलकः स्वगतं । न परस्यापवादेन परेषां दंडमाचरेत् ।

ping. to himself: Not upon another's-slander on others punishment one should inflict,

आत्मनावगतं कृत्वा बध्नीयात्पूजयेच्च वा ॥ १४३ ॥

by himself ascertained having made one should imprison, honour and or. (143)

तथा चोक्तं । गुणदोषावनिश्चित्य विधिर्न ग्रहण्यहे ।

thus and said: Merit-and fault not-having ascertained (there is) a rule not for favour-and punishment,

स्वनाशाय यथा न्यस्तो दर्पात्सर्पमुखे करः ॥ १४४ ॥

to one's own-destruction as placed haughtily on a serpent's-mouth the hand. (144)

प्रकाशं ब्रूते । तदा संजीवकः किं प्रत्यादिश्यतां । दमनकः

Aloud he says: Then Sañjivaka (what?) shall he be informed? Damanaka

ससंभ्रममाह । देव मा मैवं । एतावता मंचभेदो

with-confusion says: Sire, not not thus. Through such (a course) counsel-breach

जायते । तथा ह्युक्तं ।

is produced. Thus namely (it is) said :

मंचबीजमिदं गुप्तं रक्षणीयं यथा तथा ।

Counsel-seed this hidden to be guarded as thus

मनागपि न भिद्येत तद्भिन्नं न प्ररोहति ॥ १४५ ॥

a little even not should it be broken; that broken not grows. (145)

किंच । आदरस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः ।

Moreover, Of respect, of a gift, of to be done and work

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसं ॥ १४६ ॥

speedily not-being done time drinks its-essence. (146)

तद्वश्यं समारब्धं महता प्रयत्नेन संपादनीयं ।

Therefore necessarily (anything) begun with great exertion to be accomplished.

किंच । मंचो योध इवाधीरः सर्वैर्गैः संवृतेरपि ।

Moreover, Counsel a warrior as unsteady with all-limbs covered also

चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशंकया ॥ १४७ ॥

long not is able to stand from the enemies through breach-apprehension. (147)

यद्यसौ दृष्टदोषो ऽपि दोषान्निवर्त्य संधातव्यस्तदतीवानुचितं ।

If he with detected-fault even, from the fault turning (him) away, to be conciliated, that exceedingly improper,

यतः । सकृद्दुष्टं तु यो मित्रं पुनः संधातुमिच्छति ।

For, A once corrupted but who friend again to conciliate wishes,

स मृत्युमेव गृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ १४८ ॥

he death verily receives an embryo the she-mule as. (148)

सिंहो ब्रूते । ज्ञायतां तावन्किमस्माकमसौ कर्तुं समर्थः । दमनकः

The lion says : Let it be known first what against us he to do able. Damanaka

आह । देव

says : Sir

अंगांगिभावमज्ञात्वा कथं सामर्थ्यनिर्णयः ।

Relation-ship not-knowing how (is there) ability-ascertainment?

पश्य टिट्ठिभमात्रेण समुद्रो व्याकुलीकृतः ॥ १४९ ॥

Behold by a sandpiper-merely the sea (was) confounded. (149)

सिंहः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । दक्षिणसमुद्रतीरे

The lion asks : How that ? Damanaka relates : On the southern-sea-shore

टिट्ठिभदंपती निवसतः । तत्र चासन्नप्रसवा टिट्ठिभी भर्तारमाह ।

a sandpiper-pair dwells. There and near-hatching the hen-bird the husband accosts.

नाथ प्रसवयोग्यस्थानं निभृतमनुसंधीयतां । टिट्ठिभो ऽवदत् ।

Master, a for hatching-fit-place a concealed one let be arranged. The sandpiper said:

भार्ये नन्विदमेव स्थानं प्रसूतियोग्यं । सा ब्रूते । समुद्रवेलाया

Wife, (is) not this very place for hatching-fit ? She says : By the sea-tide

आप्यते स्थानमेतत् । टिट्ठिभो ऽवदत् । किमहं निर्वलः समुद्रेण
is reached place this. The sandpiper said: What? (am) I powerless by the sea

नियहीतव्यः । टिट्ठिभी विहस्याह । स्वामिंस्त्वया समुद्रेण च
to be oppressed? The hen-bird smiling says: My lord, between thee the sea and (is)

महदंतरं । अथवा
a great difference. Surely,

पराभवं परिच्छेत्तुं योग्यायोग्यं च वेत्ति यः ।
Defeat to determine the fit-and unfit also knows who,

अस्तीह यस्य विज्ञानं कृच्छ्रेणापि न सीदति ॥ १५० ॥
there is here of whom discrimination, through misfortune also not does he perish. (150)

अपि च । अनुचितकार्यारंभः स्वजनविरोधो बलीयसा स्पर्धा ।
Also and, Of an improper-business-the of one's own-people- with a stronger one contest,
undertaking, opposition,

प्रमदाजनविश्वासो मृत्योर्द्वाराणि चत्वारि ॥ १५१ ॥
on charming woman-kind-reliance (are) of death gates four.' (151)

ततः कृच्छ्रेण स्वामिवचनात्सा तत्रैव प्रसूता । एतत्सर्वं
Then with difficulty according to the husband's-word she there just (was) laying. This all

श्रुत्वा समुद्रेणापि तच्छक्तिज्ञानार्थं तदंडान्यपहृतानि ।
having heard by the sea also, his-strength-in order to know, her-eggs (were) carried off.

ततश्चिट्ठिभी शोकार्ता भर्तारमाह । नाथ कष्टमापतितं ।
Then the female with sorrow-pained to the husband says: Lord, the misery (has) come.

तास्यंडानि मे नष्टानि । टिट्ठिभो ऽवदत् । प्रिये मा भैषीः ।
Those eggs of me (are) lost. The sandpiper said: My dear, not be afraid'

इत्युक्त्वा पक्षिणां मेलकं कृत्वा पक्षिस्वामिनो गरुडस्य
thus having said, of the birds assemblage having made, of the bird-king Garuḍa

समीपं गतः । तत्र गत्वा सकलवृत्तांतं टिट्ठिभेन भगवतो
to the proximity he went. There having gone the whole-event by the sandpiper of the blessed

गरुडस्य पुरतो निवेदितं । देव समुद्रेणाहं स्वगृहावस्थितो
Garuḍa in front (was) made known: Sire, by the sea I in my own-house-residing

वेनापराधेनैव निगृहीतः । ततस्तद्वचनमाकर्ण्य गरुत्मता प्रभुर्भ-
without offence even oppressed. Then his-word having heard by Garuḍa the lord,

गवान्नारायणः सृष्टिस्थितिप्रलयहेतुर्विज्ञप्तः समुद्रमं-

the holy Nārāyaṇa of creation-preservation-destruction-the cause informed the sea

डदानायादिदेश । ततो भगवदाज्ञां मौलौ निधाय

the eggs-to surrender commanded. Then His Holiness'-command on the crest having placed

समुद्रेण तान्यंडानि टिट्टिभाय समर्पितानि । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

by the sea those eggs to the sandpiper given back. Therefore I say:

अंगांगिभावमज्ञात्वेत्यादि ।

Relation-ship not-knowing &c.

राजाह । कथमसौ ज्ञातव्यो द्रोहबुद्धिरिति । दमनको ब्रूते ।

The king says: 'How (is) he to be known as maliciously-disposed?' thus. Dam. says:

यदासौ सदर्पः शृंगायप्रहरणाभिमुखश्चकितमिवागच्छति

When he with-pride with the horn-points-to strike-disposed agitated as it were approaches,

तदा ज्ञास्यति स्वामी । एवमुक्त्वा संजीवकसमीपं गतः । तत्र गतश्च

then will know the lord. Thus having spoken Sañjivaka-near gone; there gone and

मंदं मंदमुपसर्पन्विस्मितमिवात्मानमदर्शयत् । संजीवकेन

slowly slowly near-going amazed as it were himself showed. By Sañjivaka

सादरमुक्तं । भद्र कुशलं ते । दमनको ब्रूते । अनुजीविनां

with-politeness said: My dear, good luck to thee. Damanaka says: Of dependants

कुतः कुशलं ।

whence good luck?

यतः । संपत्तयः पराधीनाः सदा चिन्तमनिर्वृतं ।

For, (Their) fortunes on another-dependant, constantly the mind uneasy;

स्वजीविते ऽप्यविश्वासस्तेषां ये राजसेवकाः ॥ १५२ ॥

in their-life even no-confidence of those who king's-attendants. (152)

अन्यच्च । को ऽर्थान्प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदो ऽस्तं गताः

Another and, Who riches having (is) not proud? Of worldling what miseries to setting
obtained gone?

स्त्रीभिः कस्य न खंडितं भुवि मनः को वास्ति राज्ञां प्रियः ।

By women whose not tormented on earth mind? Who or is of kings a favourite?

कः कालस्य भुजांतरं न च गतः को ऽर्थी गतो गौरवं •

Who of death into the arms not and gone? What beggar gone to consequence?

को वा दुर्जनवागुरास पतितः क्षमेण यातः पुमान् ॥ १५३ ॥

Who or of the wicked-into the snares fallen in peace gone man? (153)

संजीवकेनोक्तं । सखे ब्रूहि किमेतत् । दमनक आह । किं ब्रवीमि

By Sāñjivaka said : Friend, say, what (ie) this? Damanaka says : What do I say

मदभाग्यः । पश्य ।

Ill-fated? Behold :

मज्जन्नपि पयोराशौ लब्ध्वा सर्पावलंबनं ।

Plunging also into a water-mass, having found on a serpent-dependance

न मुंचति न चादत्ते तथा मुग्धो ऽस्मि संप्रति ॥ १५४ ॥

not does one let go not and takes hold, thus perplexed am I now. (154)

यातः । एकत्र राजविश्वासो नश्यत्यन्यत्र बांधवः ।

For, On the one hand the king's-confidence is lost, on the other hand the friend,

किं करोमि क्व गच्छामि पतितो दुःखसागरे ॥ १५५ ॥

What shall I do? Where shall I go fallen into a trouble-ocean? (155)

इत्युक्त्वा दीर्घं निःश्वास्योपविष्टः । संजीवको ब्रूते । मित्रं तथापि

Thus saying deeply sighing (he) seated (himself). Sāñjivaka says : Friend, thus even

सुविस्तरं मनोगतमुच्यतां । दमनकः सुनिभृतमाह । यद्यपि

at full-length the in mind-gone let be told. Damanaka very-secretly says : If also

राजविश्वासो न कथनीयस्तथापि भवान्स्मदीयप्रत्ययादागतः ।

the king's-confidence not to be told, thus even you upon our-assurance approached.

मया परलोकार्थिनावश्यं तव हितमाख्येयं । शृणु । अयं

By me the other-world-seeking necessarily of thee good advice to be told. Listen : This

सामी तवोपरि विकृतबुद्धी रहस्युक्तवान् । संजीवकमेव

master thee about having changed-his mind in secret declared : Sāñjivaka certainly

हत्वा स्वपरिवारं तर्पयामि । एतच्छ्रुत्वा संजीवकः परं विषादमगमत् ।

having slain my-retinue I regale. This having heard Sāñjivaka to extreme dejection went.

दमनकः पुनराह । अलं विषादेन । प्राप्तकालकार्यमनुष्ठीयतां ।

Dam, again says : Enough with dejection. Of the arrived-time-action let be accomplished!

संजीवकः क्षणं विमृश्याह । सुष्ठु खल्विदमुच्यते । स्वगतं ।

Sāñjivaka a moment having reflected says : Well indeed this is said. Aside (he says):

किं वा दुर्जनचेष्टितं न वेत्येतद्व्यवहारान्निर्णेतुं

'Whether (this is) of the wicked-the doing not or,' thus from his-behaviour to ascertain

न शक्यते ।

not is possible.

यतः । दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापाचभृङ्गवति राजा ।

For, 'To bad men-accessible (are) women, often the undeserving-cherishing is a king,

कृपणानुसारि च धनं देवो गिरिजलधिवर्षी च ॥ १५६ ॥

the miser-following and (is) wealth, the god (is) on mountain-and sea-raining and. (156)

कश्चिदाश्रयसौंदर्याद्भूते शोभामसज्जनः ।

Some one through his station's-beauty receives splendour, (himself) a bad-man,

प्रमदालोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनं ॥ १५७ ॥

to a lovely woman's-eye-applied dirty as collyrium. (157)

तत्र विचिंत्योक्तं । कष्टं किमिदमापतितं । यतः ।

There reflecting said: Alas, what (is) this (that has) happened? For,

आराध्यमानो नृपतिः प्रयत्नान्न तोषमायाति किमत्र चित्रं ।

Being waited upon a king with perseverance not to contentment goes— what therein as-tonishing?

अयं त्वपूर्वप्रतिमाविशेषो यः सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥ १५८ ॥

This however' an unheard of-character-species, who being served to enmity goes. (158)

तदयमशक्यार्थः प्रमेयः । यतः ।

Then this an impossible-thing to be conjectured. For,

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।

A cause pointing out certainly who is angry, assuredly he of it on the removal is pacified;

अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥ १५९ ॥

without-a cause-hating the mind but of whom forsooth, how a man him will satisfy? (159)

किं मयापकृतं राज्ञः । अथवा निर्निमित्तापकारिणश्च भवन्ति

What by me offence given to the king? Or rather without-reason-ill using also are

राजानः । दमनको ब्रूते । एवमेतत् । शृणु ।

kings? Damanaka says: Thus it (is). Listen :

विज्ञैः स्निग्धैरुपकृतमपि द्वेष्यतामेति कैश्चित्

By discreet affectionate ones service (rendered) even displeasure incurs, by some.

साक्षादन्यैरपकृतमपि प्रीतिमेवोपयाति ।

before the eyes by others offence even favour only finds;

चित्रं चित्रं किमथ चरितं नैकभावाश्रयाणां

strange strange what then the conduct (of those who) not (merely) one-passion-harbour?

सेवादधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १६० ॥

Of service-the nature of extreme-depth (is) for Yogins even impracticable. (160)

अन्यच्च । कृतशतमसत्सु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु ।

Another and, Of benefits-a upon the un- (is) lost, of good-words-a and (is) lost upon the ignorant;
hundred worthy hundred

वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टं ॥ १६१ ॥

of advices-a hundred upon the not-advice- of intellects-a hundred upon the unintelligent (is) lost.
following, gent (161)

किंच । चंदनतरुषु भुजंगा जलेषु कमलानि तत्र च ग्राहाः ।

Moreover, On sandal-trees (are) serpents, in the waters lotuses, there also alligators,

गुणघातिनश्च भोगे खला न च सुखान्यविघ्नानि ॥ १६२ ॥

ment-curtailing and in enjoyment knaves, not and (is) happiness un-obstructed. (162)

अन्यच्च । मूलं भुजंगैः कुसुमानि भृंगैः

Another and, The root by serpents, the flowers by bees,

शाखाः प्लवंगैः शिखराणि भल्लैः ।

the branches by monkeys, the tops by bears—

नास्त्येव तच्चंदनपादपस्य

not is indeed that of a sandal-tree,

यत्राश्रितं दुष्टतरैश्च हिंस्रैः ॥ १६३ ॥

which not occupied by very wicked and injurious ones. (163)

अयं तावत्स्वामी वाचि मधुरो विषहृदयो ज्ञातः । यतः ।

This then master in (his) speech sweet poison-hearted known. For,

दूरादुच्छ्रितपाणिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धासनो

From afar with raised-hands, with wet-eyes, offering-half-the seat,

गाढालिंगनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु दत्तादरः ।

in close-embraces-delighting, to kind-words-and enquiries paying-attention,

अंतर्भूतविषो वह्निर्मधुमयश्चातीव मायापटुः

with concealed-poison outwardly of honey made up and, exceedingly in guile-clever;

को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥ १६४ ॥

what namely (is) this unheard-of-mimic-art which (is) learnt by the wicked ! (164)

तथा हि । पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपो ऽंधकारागमे

Thus for : The boat of the difficult-water-mass-in the crossing, the lamp at darkness, approach,

निर्वाते व्यजनं मदांधकरिणां दर्पोपशान्त्यै शृणिः ।

in a calm a fan, of passion-blinded-elephants for the fury-allayment the hook—

इत्थं तद्भुवि नास्ति यस्य विधिना नोपायचिन्ता कृता

thus that on earth not is, for which by Providence not an expedient-thought made;

मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भयोद्यमः ॥ १६५ ॥

I think, of the wicked-mind-state-destruction the Creator even (is) baffled-in his effort. (165)

संजीवकः पुनर्निश्चस्य । कष्टं भो कथमहं शस्यभक्षकः सिंहेन

Sanjivaka again sighing : Alas, oh, how I grain-eating by the lion

निपातयितव्यः ।

to be destroyed !

यतः । द्वयोरेव समं वित्तं द्वयोरेव समं बलं ।

For, Of two verily (is) equal wealth, of two verily equal strength,

तयोर्विवादो मंतव्यो नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ १६६ ॥

of those contest to be imagined, not of a very high-and a very low one anywhere. (166)

पुनर्विचिन्त्य । केनायं राजा ममोपरि विकारितः । न जाने ।

Again having reflected : Wherefore (is) this king me about changed ? Not do I know.

भेदमुपगताद्राज्ञः सदा भेतव्यं । यतः ।

From a to enmity approached king always to be feared. For,

मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विघटितं क्वचित् ।

By a minister an earth-protector's-mind damaged anywhere

वलयं स्फटिकस्येव को हि संधातुमीश्वरः ॥ १६७ ॥

a bracelet of crystal like, who possibly to repair (is) competent ? (167)

अन्यच्च । वज्रं च राजतेजश्च द्वयमेवातिभीषणं ।

Another and, A thunderbolt and, a king's-power and, both surely exceedingly-terrific,

एकमेकत्र पतति पतत्यन्यत्समंततः ॥ १६८ ॥

the one in one place falls, it falls the other all around. (168)

ततः संयामे मृत्युरेव वरं । इदानीं तदाज्ञानुवर्तनमयुक्तं । यतः ।

Then in battle death only preferable. Now to his-commands-obedience improper. For,

मृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं शत्रुं हत्वा सुखानि वा ।

Dying he obtains either heaven, the enemy having slain happiness or ;

उभावपि हि शूराणां गुणावेतौ सुदुर्लभौ ॥ १६९ ॥

both together indeed of heroes blessings these two very-hard-to be acquired. (169)

युद्धकालश्चायं । यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युर्युद्धे जीवितसंशयः ।

Battle-time and this. Where in not-battling' certainly death, in battle of life-a chance,

तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १७० ॥

that very time of battle proclaim the wise. (170)

यतः । अयुद्धे हि यदा पश्येन्न किञ्चिद्भित्तमात्मनः ।

For, Without-battle verily if he should behold not anything favourable of himself,

युध्यमानस्तदा प्राज्ञो म्रियते रिपुणा सह ॥ १७१ ॥

fighting then the wise dies with the enemy together. (171)

जये च लभते लक्ष्मीं मृतेनापि सुरांगनां ।

In victory and he obtains Fortune, by death also a divine-bride.

क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ॥ १७२ ॥

In a moment-perishing (are) the bodies ; What reflection on dying in battle? (172)

एतच्चिन्तयित्वा संजीवक आह । भो मित्र कथमसौ मां

This having considered Sañjivaka says : O friend ! How he (as) me

जिघांसुर्ज्ञातव्यः । दमनको ब्रूते । यदासौ स्तब्धकर्णः

to slay intending to be recognised? Damanaka says : When he with erected-ears

समुन्नतलांगूल उन्नतचरणो विवृतास्त्रस्तां पश्यति तदा त्वमेव

with cocked-tail with raised-paws with opened-mouth at thee looks, then thou likewise ;

स्वविक्रमं दर्शयिष्यसि ।

thy-valour wilt-show.

यतः । बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभिभवास्पदं ।

For, A strong one even without-pluck, of whom (is he) not for contempt-an object?

निःशंके दीयते लोकैः पश्य भस्मचये पदं ॥ १७३ ॥

Without-fear is set by people, behold, on an ash-heap the foot. (173).

किंतु सर्वमेतत्सुगुप्समनुष्ठातव्यं नो चेन्न त्वं नाहमित्युक्त्वा

However all this very-secretly to be executed; not if, not thou nor I— thus saying

दमनकः करटकसमीपं गतः । करटकेनोक्तं । किं निष्पन्नं ।

Damanaka Karataka-near gone. By Karataka said: What effected;

दमनकेनोक्तं । निष्पन्नो ऽसावन्योन्यभेदः । करटको ब्रूते । को

By Damanaka said: Effected that reciprocal-breach. Karataka says: What

ऽत्र संदेहः । यतः ।

therein doubt? For,

बंधुः को नाम दुष्टानां कुप्यते को न याचितः ।

A friend who namely of the wicked? Becomes angry who not solicited?

को न तृप्यति वित्तेन कुकृत्ये को न पंडितः ॥ ११४ ॥

Who not delights in wealth? In an evil-art who not wise? (174)

अन्यच्च । दुर्वृत्तः क्रियते धूर्तैः श्रीमान्नात्मविवृद्धये ।

Another and, Miserable is rendered by knaves the prosperous for (their) own-aggrandizement,

किं नाम खलसंसर्गः कुरुते नाश्रयाशवत् ॥ ११५ ॥

(What?) namely knaves-company does it act not fire-like? (175)

ततो दमनकः पिंगलकसमीपं गत्वा देव समागतो ऽसौ

Then Damanaka Pingalaka-near having gone, 'Sire, approached (is) that

पापाशयस्ततः सज्जीभूय स्थीयतामित्युक्त्वा पूर्वोक्ताकारं

evil-receptacle, then ready-being you ought to stand,' thus saying the before-described-attitude

कारयामास । संजीवको ऽप्यागत्य तथाविधं विकृता-

he caused (him) to make. Sanjivaka also having approached, in such-a state with altered-

कारं सिंहं दृष्ट्वा स्वानुरूपं विक्रमं चकार । ततस्

appearance the lion seeing to himself-befitting valour showed. Then

तयोर्युद्धे संजीवकः सिंहेन व्यापादितः । अथ संजीवकं सेवकं

of those two in the contest Sanj. by the lion (was) killed. Now Sanj. the attenda

पिंगलको व्यापाद्य विश्रान्तः सशोक इव तिष्ठति ब्रूते च ।

Pingalaka having killed exhausted with-sorrow as it were stands says an

किं मया दारुणं कर्म कृतं ।

What by me cruel action done!

यतः । परैः संभुज्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनं ।

For, By others is enjoyed the kingdom, he himself of sin a vessel,

धर्मातिक्रमतो राजा सिंहो हस्तिबधादिव ॥ १७६ ॥

through law-transgression (is) a king the lion through elephant-slaughter as. (176)

अपरं च । भूम्येकदेशस्य गुणान्वितस्य

Another and, Of a territory-portion, of a virtue-endowed

भृत्यस्य वा बुद्धिमतः प्रणाशः ।

attendant or, of an intelligent, the loss ?—

भृत्यप्रणाशो मरणं नृपाणां

attendant-loss (is) the death of princes ;

नष्टापि भूमिः सुलभा न भृत्याः ॥ १७७ ॥

lost even territory (is) easily-obtainable, not attendants. (177)

दमनको ब्रूते । स्वामिन्को ऽयं नूतनो न्यायो यदरातिं हत्वा

Damanaka says: Master, what this new doctrine, that an enemy having slain

संतापः क्रियते ।

repentance is made ?

तथा चोक्तं । पिता वा यदिवा भ्राता पुत्रो वा यदिवा सहृत् ।

Thus and said: A father either or a brother a son either or a friend

प्राणच्छेदकरा राज्ञा हंतव्या भूतिमिच्छता ॥ १७८ ॥

life-destruction-causing by a king to be slain, (by one) welfare desiring. (178)

अपि च । धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो नैकांतकरुणो भवेत् ।

Also and, Of justice-interest-and pleasure-the truth- not exclusively-merciful he should be, knowing

न हि हस्तस्यमप्यन्नं क्षमावान्भक्षितुं क्षमः ॥ १७९ ॥

not for the in the hand-standing even food the merciful to eat able. (179)

किंच । क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणं ।

Moreover, Mercy towards an enemy and, towards a friend and, of hermits only an ornament;

अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणं ॥ १८० ॥

towards guilty beings of kings that verily (is) a fault. (180)

अपरं च । राज्यलोभादहंकारादिच्छतः स्वामिनः पदं ।

Another and, Through dominion-desire, through egotism, of one wishing a master's place,

प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं जीवोत्सर्गो न चापरं ॥ १८१ ॥

the expiation truly of him alone life-abandonment, not and another. (181)

अन्यच्च । राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षः

Another and, A king merciful, a Brâhman everything-eating,

स्त्री चावशा दुष्प्रकृतिः सहायः ।

a woman and un-ruly, an ill-natured companion,

प्रेषः प्रतीपो ऽधिकृतः प्रमादी

a servant disobedient, an officer careless,

न्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥ १८२ ॥

to be shunned (are) these, who and a benefit not acknowledges. (182)

विशेषतश्च । सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च

Especially and, True false and, harsh kindly-speaking and,

हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।

injuring merciful also and; on money-intent generous,

नित्यव्यया प्रचुररत्नधनागमा च

constantly-spending abundant-jewels-and wealth-receiving and,

वारांगनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ १८३ ॥

a wanton woman like a prince's-conduct (is) many-forms assuming. (183)

इति दमनकेन संतोषितः पिंगलकः स्वां प्रकृतिमापन्नः सिंहासने

Thus by Damanaka pacified Piṅgalaka to his natural state come on the throne

समुपविष्टः । दमनकः प्रहृष्टमना विजयतां महाराजः शुभमस्तु

sat down. Damanaka with exulting-mind 'May be victorious the great-king! happiness be

सर्वजगतामित्युक्त्वा यथासुखमवस्थितः । विष्णुशर्मोवाच । सहजैः

of all-the-world!' thus saying at-ease remained. Viṣṇuśarma said: The Friend-separation

श्रुतस्त्वावद्भवद्भिः । राजपुत्रा ऊचुः । भवत्प्रसादाच्छ्रुतः । सुखिने

heard then by you. The king's-sons said: Through your-kindness heard. Pleased

भूता वयं । विष्णुशर्माब्रवीत् । अपरमपीदमस्तु ।

(have) become we. Viṣṇuśarma said: Further also this may be:

सहजैस्तस्मावद्भवतु भवतां शत्रुनिलये

Friend-separation then may be of you of the enemies-in the house!

खलः कालाकृष्टः प्रलयमुपसर्पत्वरहः ।

The traitor by Time-dragged on to destruction may go day-by day !

जनो नित्यं भूयात्सकलसुखसंपत्तिवसतिः

Mankind constantly may be of all-happiness-prosperity-the abode !

कथारंभे रम्ये सततमिह बालो ऽपि रमतां ॥ १८४ ॥

In the story-commencement, in the delightful, perpetually here youth also may delight. (184)

॥ इति हितोपदेशे सुहृद्भेदो नाम द्वितीयकथासंग्रहः समाप्तः ॥

Thus in the Hitopadeśa, Friend-separation by name the second-story-collection finished. .

॥ अथ वियहः ॥

NOW WAR.

पुनः कथारम्भकाले राजपुत्रा ऊचुः । आर्य राजपुत्रा

Again at story-commencement-time the king's-sons said: Reverend Sir, king's-sons

वयं तद्वियहं श्रोतुं नः कुतूहलमस्ति । विष्णुशर्मणोक्तं । यदेव

we, then War to hear of us desire is. By Vishṇuśarman said: What just

भवद्भ्यो रोचते कथयामि । वियहः श्रूयतां यस्यायमाद्यः श्लोकः ।

to you is agreeable, I relate. War may be heard, of which this the first verse:

हंसैः सह मयूराणां वियहे तुल्यविक्रमे ।

With the geese together of the peacocks in the war of equal-valour,

विश्वास्य वंचिता हंसाः काकैः स्थित्वारिमंदिरे ॥ १ ॥

having been made to trust (were) betrayed the geese by the crows standing in the enemy's-house. (1)

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति कर्पूरद्वीपे

The king's-sons said: How that? Vishṇuśarman relates: There is in Karpūradvīpe

पद्मकेलिनामधेयं सरः । तत्र हिरण्यगर्भो नाम राजहंसः

Padmakeli-named a lake. There Hiranyagarbha by name a flamingo*

प्रतिवसति । स च सर्वैर्जलचरपक्षिभिर्मिलित्वा पक्षिराज्ये

resides. He and by all aquatic-birds, having met, in the bird-sovereignty

ऽभिषिक्तः । यतः ।

anointed. For,

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्ज्ञेता ततः प्रजा ।

If not there were a man-lord, a competent leader, then the people

अकर्णधारा जलधौ विप्रवेतेह नौरिव ॥ २ ॥

without-a steersman on the ocean would be tossed about here a ship like. (2)

* Literally, Royal goose, a white goose with red legs and bill, supposed to be a kind of flamingo.

अपरं च । प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवं ।

Another and, The people protects a king, that makes grow the king ;

वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तद्भावे सद्यसत् ॥ ३ ॥

than growth protection (is) better, of that-in the absence the existing even (is) not-existing-⁽³⁾

एकदासौ राजहंसः सुविस्तीर्णकमलपर्यंके सुखासीनः परिवारपरि-
One day that flamingo on a well-spread-lotus-bed at ease-seated by attendants-sur

वृत्तिष्ठति । ततः कुतश्चिद्देशादागत्य दीर्घमुखो नाम वकः

rounded stands. Then from some country having arrived Dirghamukha by name a crane,

प्रणम्योपविष्टः । राजोवाच । दीर्घमुख देशान्तरादागतो

having bowed sat down. The king said : Dirghamukha, from another-country arrived

ऽसि । वार्त्ता कथय । स ब्रूते । देव अस्ति महती वार्त्ता । तां
thou art. The news tell ! He says : Sire, There is great news. That

वक्तुं सत्वरमागतो ऽहं । श्रूयतां । अस्ति जंबुद्वीपे

to tell with-haste approached I (am). Be it heard ! There is in Jambudvīpa

विंध्यो नाम गिरिः । तत्र चित्रवर्णो नाम मयूरः पक्षिराजो

Vindhya by name a mountain. There Chitravarṇa by name a peacock bird-king

निवसति । तस्यानुचरैश्चरद्भिः पक्षिभिरहं दग्धारण्यमध्ये

resides. Of him by the followers going about by the birds I of a burnt-wood-in the midst

चरच्चवलोक्तिः पृष्टश्च । कस्त्वं कुतः समागतो ऽसि । तदा मयो-
going espied asked and : Who thou ? Whence approached art thou ? Then by me

क्तं । कर्पूरद्वीपस्य राजचक्रवर्तिनो हिरण्यगर्भस्य राजहंसस्यानुचरो
said : Of Karpûradvīpa's royal-ruler Hiranyagarbha the flamingo a follower

ऽहं । कौतुकाद्देशान्तरं द्रष्टुमागतो ऽस्मि । एतच्छ्रुत्वा

(am) I. From curiosity another-country to see approached I am. This having heard

पक्षिभिरुक्तं । अनयोर्देशयोः को देशो भद्वतरो राजा

by the birds (it was) said : Of these two countries which country (is) better, king

च । मयोक्तं । आः किमेवमुच्यते । महदन्तरं । यतः

and ? By me said : Oh ! Why thus is spoken ? A great difference. For

कर्पूरद्वीपः स्वर्ग एव राजहंसश्च द्वितीयः स्वर्गपतिः ।

Karpûradvīpa (is) a paradise indeed, the flamingo and a second, paradise-king.

अत्र मरुस्थले पतिता यूयं किं कुरुष्व । अस्मद्देशे गम्यतां ।

Here in a desert-place alighted you what do? To our-country let be gone!

ततो ऽस्मद्वचनमाकर्ण्य सर्वे सकोपा बभूवुः । तथा चोक्तं ।

Then my-word having heard all angry became. Thus and said:

पयःपानं भुजंगानां केवलं विषवर्धनं ।

Of milk-a draught of serpents merely poison-increase;

उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥४॥

Advice verily (is) of fools to the exasperation, not to the pacification. (4)

अन्यच्च । विद्वामेवोपदेष्टव्यो नाविद्वान्सु कदाचन ।

Another and, The wise only to be advised, not the ignorant however at any time,

वानरानुपदिश्याथ स्थानभ्रष्टा ययुः खगाः ॥५॥

the monkeys having advised then from their dwelling-turned out went the birds. (5)

राजोवाच । कथमेतत् । दीर्घमुखः कथयति । अस्ति नर्मदातीरे

The king said: How that? Dīrghamukha relates. There is on the Narmadā-bank

विशालः शाल्मलीतरुः । तत्र निर्मितनीडक्रोडे पक्षिणो निवसन्ति

a large silk-cotton-tree. There of built-nests-in the interior birds dwell

सुखेन । अथैकदा वर्षासु नीलपटलैरावृते नभस्तले

at ease. Now one day in the rains, with dark-veils being covered the cloud-plan

धारासारैर्महती वृष्टिर्बभूव । ततो वानरांश्च तरुतले

with drop-showers a great rain was. Then the monkeys and at a tree's-foot

ऽवस्थिताञ्शीताकुलान्कंपमानानवलोक्य कृपया पक्षिभिर्हृतं । भो

standing, by cold-pained, trembling, seeing through pity by the birds said: Ho

भो वानराः शृणुत ।

Ho, monkeys, listen!

अस्माभिर्निर्मिता नीडाश्चुर्मात्राहृतैस्तृणैः ।

By us (have been) built nests with by beaks-only-collected straws;

हस्तपादादिसंयुक्ता यूयं किमिति सीदथ ॥६॥

with hands-feet-&c.-endowed you why thus do you sit? (6)

तच्छ्रुत्वा वानरैर्जातामर्षैरालोचितं । अहो निर्वातनीडगर्भावस्थिता

That having heard by the monkeys with roused-anger considered: Oh! in a sheltered-nest's interior-sitting

मुखिनः पक्षिणो ऽस्मान्निंदन्ति । भवतु तावद्बृष्टेरुपशमः । अनन्तरं
happy the birds us reproach. Let there be only of the rain abatement! Thereupon,

शान्ते पानीयवर्षे तैर्वानरैर्वृक्षमारुह्य सर्वे नीडा
having abated the water-rain, by those monkeys, the tree having ascended, all the nests

भग्नास्तेषामंडानि चाधः पातितानि । अतो ऽहं ब्रवीमि । विद्वाने-
(were) broken of them the eggs and down thrown. Therefore I say: The wise

वोपदेष्टव्य इत्यादि । राजोवाच । ततस्तैः किं कृतं । वकः कथयति ।
only to be advised &c. The king says: Then by them what done? The crane relates:

ततस्तैः पक्षिभिः कोपादुक्तं । केनासौ राजहंसो राजा कृतः ।
Then by those birds angrily said: By whom that flamingo king made?

ततो मयोपजातकोपेनोक्तं । युष्मदीयमयूरः केन राजा कृतः ।
Then by me with roused-anger -said: Your-peacock by whom king made?

एतच्छ्रुत्वा ते सर्वे सां हंतुमुद्यताः । ततो मयापि स्वविक्रमो
Thus having heard they all me to kill endeavoured. Then by me also my-valour

दर्शितः । यतः ।
shown. For,

अन्यदा भूषणं पुंसां क्षमा लज्जेव योषितां ।
At other times an ornament of men (is) forbearance, modesty as of women;

पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव ॥ ७ ॥
valour at an insult, unrestrainedness in amorous sports as. (7)

राजा विहस्याह । आत्मनश्च परेषां च यः समीक्ष्य बलाबलं ।
The king smiling says: Of himself and, of others and who having seen the strength-and weakness

अंतरं नैव जानाति स तिरस्क्रियते ऽरिभिः ॥ ८ ॥
the difference not indeed knows, he is overcome by enemies. (8)

अन्यच्च । सुचिरं हि चरन्नित्यं क्षेत्रे शस्यमबुद्धिमान् ।
Another and, A good-long while surely grazing constantly in a field on the corn unwise

वीपिचर्मपरिच्छन्नो वाग्दोषाद्गर्दभो हतः ॥ ९ ॥
with a tiger's-skin-covered through his voice's-fault the ass (was) slain. (9)

वकः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अस्ति हस्तिनापुरे
The crane asks: How that? The king relates: There is in Hastinâpura

विलासो नाम रजकः । तस्य गर्दभो ऽतिवाहनादुर्वलो

Vilāsa by name a washerman. Of him the ass through over-carrying weakened

मुमूर्षुरिवाभवत् । ततस्तेन रजकेनासौ व्याघ्रचर्मणा

going to die almost was. Then by that washerman he, with a tiger's-skin

प्रच्छाद्यारण्यसमीपे शस्यक्षेत्रे नियुक्तः । ततो दूरात्

having covered (him), in a forest's-proximity on a corn-field placed. Then from afar

तमवलोक्य व्याघ्रबुद्ध्या क्षेत्रपतयः सत्वरं पलायन्ते ।

him having seen from tiger-supposition, the field-owners with-haste run away,

अथैकदा केनापि शस्यरक्षकेण धूषरकंबलकृततनुचाणेन

Now one day by some corn-guard having an of grey-cloth-made-body-covering,

धनुःकांडं सज्जीकृत्या नतकायेनैकांते स्थितं । तं च

bow-and arrow having made ready, with bent-body at one-end stood. Him and

दूराद्दृष्ट्वा गर्दभः पुष्टांगो यथेष्टशस्यभक्षणजातबलो

from afar seeing the donkey fat-limbed with by freely-corn-eating-produced-strength.

गर्दभीयमिति मत्वोच्चैः शब्दं कुर्वाणस्तदभिमुखं धावितः

'a female ass that' thus thinking, aloud the voice making him-towards running,

शस्यरक्षकेण चित्कारशब्दान्निश्चित्य गर्दभो ऽयमिति

by the corn-guard through the braying-noise ascertaining 'a donkey thus' thus

लीलयैव व्यापादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । सुचिरं हि चरन्नि

for wantonness verily killed. Therefore I say: A good-long while surely grazed

त्यमित्यादि । दीर्घमुखो ब्रूते । ततः पक्षिभिरुक्तं । अरे पाप दु

constantly etc. The crane says: Then by the birds said: 'Oh wretched !'

वक । अस्माकं भूमौ चरन्नास्माकं स्वामिनमधिक्षिपसि तन्न

crane! Of us on the ground walking of us the master thou revilest, that

क्षंतव्यमिदानीमित्युक्त्वा सर्वे मां चंचुभिर्हत्वा सकोपा

to be endured now' thus saying all me with the beaks having pecked with-anger

जुचुः । पश्य रे मूर्ख स हंसस्तव राजा सर्वथा मृदुः ।

they said: Behold, oh fool, that goose of thee the king (is) wholly weak

तस्य राज्याधिकारो नास्ति यत एकांतमृदुः करतलस्थम्

Of him to sovereignty-claim not is, for one thoroughly-weak an in the palm-standing

पर्यं रक्षितुमक्षमः स कथं पृथिवीं शास्ति राज्यं वा तस्य

even thing to guard unable, he how the earth rules, sovereignty or of him

किं । किंतु त्वं च कूपमंडूकः । तेन तदाश्रयमुपदि-

what? However thou also (art) a well-frog; therefore his-protection thou

शसि । शृणु ।

recommendest. Listen,

सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः ।

To be esteemed (is) a great-tree with fruit-and shade-endowed;

यदि दैवात्फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ॥ १० ॥

if by fate fruit not is, the shade by whom is taken away? (10)

अन्यच्च । हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महादाश्रयः ।

Another and, Of the vile-service not to be made; to be made to the great-resort;

पयो ऽपि शैंडिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

water even in a hostess's-hand 'spirituous liquor' thus is called. (11)

अन्यच्च । महान्पल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः ।

Another and, Great even to smallness goes in a virtue-less virtue-extent,

आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ १२ ॥

by the recipient's-and the received object's-relation, a royal elephant as 'in a mirror*'. (12)

विशेषतश्च । व्यपदेशे ऽपि सिद्धिः स्यादतिशक्ते नराधिपे ।

Especially and, In a fiction even success may be against an over-strong man-ruler,

शशिनो व्यपदेशेन शशकाः सुखमासते ॥ १३ ॥

by the moon's fiction the hares comfortably dwell. (13)

मयोक्तं । कथमेतत् । पक्षिणः कथयन्ति । कदाचिदपि वर्षासु

By me said: How that? The birds relate: Once even in the rainy season

वृष्टेः भावान्नुषार्तो गजयूथो यूथपतिमाह ।

if rain through the absence with thirst-pained an elephant-troop the troop-chief addresses:

नाथ को ऽभ्युपायो ऽस्माकं जीवनाय । नास्ति क्षुद्रजंतूनां

Master, what means of us for the life? Not is there of small-animals

* The mirror being small it can only, as recipient, reflect the elephant as a small object. To the small everything is small.

निमज्जनस्थानं वयं च निमज्जनस्थानाभावान्मृताहो इव । किं
a bathing-place, we and for a bathing-place's-want death-suffering almost. What

कुर्मः । क्व यामः । ततो हस्तिराजो नातिदूरं गत्वा
shall we do? Where shall we go? Then the elephant-king not too-far having gone

निर्मलं हृदं दर्शितवान् । ततो दिनेषु गच्छत्सु तत्तीरावस्थित-
a stainless pool showed. Then, the days passing, by the on its-bank-remaining-

गजपादाहतिभिश्चूर्णिताः क्षुद्रशशकाः । अनंतरं शिलीमुखो नाम
elephants'-foot-tramplings (were) crushed the little-hares. Thereupon Śīlimukha by name

शशकश्चिंतयामास । अनेन गजयूथेन पिपासाकुलितेन प्रत्यहमत्र-
a hare was thinking: By this elephant-troop with thirst-pained daily here

गंतव्यं । अतो विनश्यत्यस्मत्कुलं । ततो विजयो नाम वृद्धशशको
will be come; thereby perishes our-race. Then Vijaya by name an old-hare

ऽवदत् । मा विषीदत मयात्र प्रतीकारः कर्तव्यः । ततो ऽसौ
said: Not do despair! by me here a remedy to be made. Then he

प्रतिज्ञाय चलितः । गच्छता च तेनालोचितं । कथं गजयूथ-
having promised started. Going and by him reflected: How in the elephant-troop-

समीपे स्थित्वा वक्तव्यं ।
proximity standing to be spoken?

यतः । स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः ।
For, Touching even an elephant kills, smelling even a serpent,

पालयन्नपि भूपालः प्रहसन्नपि दुर्जनः ॥ १४ ॥
protecting even a king, smiling even the wicked man. (14)

अतो ऽहं पर्वतशिखरमारुह्य यूथनाथं संवादयामि । तथानुष्ठिते
Therefore I the mountain-summit ascending the troop-chief address: Thus being done

यूथनाथ उवाच । कस्त्वं कुतः समायातः । स ब्रूते । शशको
the troop-chief said: Who thou? Whence approached? He says: A hare

ऽहं भगवता चंद्रेण भवदंतिकं प्रेषितः । यूथपतिराह । कार्यम्-
I, by the venerable moon you-near despatched. The troop-chief says: (Your) business

च्यतां । विजयो ब्रूते ।
let be told! Vijaya says:

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ।

Being uplifted even the weapons, a messenger speaks not otherwise,

सदैवावध्यभावेन यथार्थस्य हि वाचकः ॥ १५ ॥

always verily through his inviolable-state of truth surely (he is) a speaker. (15)

तदहं तदाज्ञया ब्रवीमि । शृणु । यदेते चंद्रसरोरक्षकाः

Therefore I by his-command speak. Listen! That these moon-lake-guardians,

शशकास्त्वया निःसारितास्तदनुचितं कृतं । ते शशकाश्चिरमस्माकं

the hares, by thee expelled, that improper done. Those hares long of us

रक्षिताः । अत एव मे शशांक इति प्रसिद्धिः । एवमुक्तवति

protected. Thence verily of me 'Sasāṅka*' thus the title. Thus having spoken

दूते यूथपतिर्भयादिदमाह । प्रणिधेहि । इदमज्ञानतः

the messenger, the troop-lord from fear this says: Attend! This through ignorance

कृतं पुनर्न कर्तव्यं । दूत उवाच । यद्येवं तदत्र

done; again not (it is) to be done. The messenger said! If (it is) thus, then here

सरसि कोपात्कंपमानं भगवंतं शशांकं प्रणम्य प्रसाद्य

in the lake with anger trembling venerable moon having saluted, having pacified (him),

गच्छ । ततो रात्रौ यूथपतिं नीत्वा जले चंचलं

go! Then at night the troop-lord having led, in the water, the trembling

चंद्रबिंबं दर्शयित्वा यूथपतिः प्रणामं कारितः । उक्तं

moon's-image having shown, the troop-lord prostration to make (was) caused; said

च तेन । देव अज्ञानादनेनापराधः कृतस्ततः

and by him: Sire, from ignorance by him the offence committed, therefore

क्षम्यतां नैवं वारांतरं विधास्यते । इत्युक्त्वा प्रस्थापितः ।

let it be pardoned, not thus another-time will be done. Thus saying (he was) sent away.

अतो ऽहं ब्रवीमि । व्यपदेशे ऽपि सिद्धिः स्यादिति । ततो

Therefore I say: 'In a fiction even success may be' thus. Then

मयोक्तं । स एवास्मत्प्रभू राजहं सो महाप्रतापो

by me said: 'That verily our-master, the flamingo, (is) of great-majesty,

* Sasāṅka, i. e. hare-mark, a name of the moon, the spots in the moon, or the man in the moon, being likened by the Hindus to a hare.

ऽतिसमर्थः । त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं तत्र युज्यते किं

exceedingly-mighty. Of the three worlds even the sovereignty for him is fit, how

पुनः राज्यमिति । तदाहं तैः पक्षिभिर्दुष्ट कथमस्मद्भूमौ

much more a kingdom,' thus. Then I by those birds 'Wretch, how on our-ground

चरसीत्यभिधाय राज्ञश्चित्रवर्णस्य समीपं नीतः । ततो राज्ञः

goest thou?' thus saying of king Chitravarṇa to the proximity led. Then of the king

पुरो मां प्रदर्श्य तैः प्रणम्योक्तं । देव अवधीयतामेष

in front me having shown, by them, having bowed, said : Sire let be noticed, this

दुष्टो वको यदस्मद्देशे चरन्नपि देवपादान्धिक्षिपति । राजाह ।

vile crane that, on our-land walking although, Y. M.'s-feet reviles. The king says :

को ऽयं कुतः समायातः । त ऊचुः । हिरण्यगर्भनाम्नो

Who this? Whence approached? They said : Of the Hiranyagarbha-named

राजहंसस्यानुचरः कर्पूरद्वीपादागतः । अथाहं गृध्रेण मन्त्रिणा

flamingo a follower, from Karpûradvîpa arrived. Now I by the vulture the minister

पृष्टः । कस्तत्र मुख्यो मन्त्रीति । मयोक्तं ।

(was) asked : 'Who (is) there prime minister?' thus. By me said.

सर्वशास्त्रार्थपारगः सर्वज्ञो नाम चक्रवाकः । गृध्रो

With all-sciences'-meaning-conversant Sarvajña by name the Chakravāka. The vulture

ब्रूते । युज्यते । स्वदेशजो ऽसौ । यतः ।

says : It is proper. In his-country-born (is) he. For,

स्वदेशजं कुलाचारं विशुद्धमथवा शुचिं ।

One in his-country-born, caste-duties (observing), honest, moreover pure,

मन्त्रज्ञमथ्सनिनं व्यभिचारविवर्जितं ॥ १६ ॥

counsel-knowing, sin-less, from transgression-free, (16)

अधीतव्यवहारार्थं मौलं ख्यातं विपश्चितं ।

one who has studied-the law's-sense, of pure blood, renowned, intelligent,

अर्थस्योत्पादकं चैव विदध्यान्मन्त्रिणं नृपः ॥ १७ ॥

of wealth a producer and likewise should appoint as minister a king. (17)

अत्रांतरं शुकनोक्तं । देव कर्पूरद्वीपादयो लघुद्वीपा

There meanwhile by a parrot said : Sire Karpûradvîpa-&c. the small-islands

जंबुद्वीपांतर्गता एव । तत्रापि देवपादानामेवाधिपत्यं ।

in Jambudvīpa-included verily. There also of Y. M.'s-feet certainly the sovereignty.

ततो राज्ञाप्युक्तं । एवमेव ।

Then by the king also said : So quite.

यतः । राजा मत्तः शिशुश्चैव प्रमादी धनगर्वितः ।

For, A king, a madman, a child and likewise, the careless, the wealth-proud,

अप्राप्यमभिवाञ्छन्ति किं पुनर्लभ्यते ऽपि यत् ॥ १८ ॥

the unattainable desire ; how much more, is obtained also what ! (18)

ततो मयोक्तं । यदि वचनमात्रेणैवाधिपत्यं सिध्यति तदा

Then by me said : If by words-merely verily sovereignty is accomplished, then

जंबुद्वीपे ऽयस्मत्प्रभोर्हिरण्यगर्भस्य स्वाम्यमस्ति । श्रुको ब्रूते ।

in Jambudvīpa also of our-master Hiraṇyagarbha dominion is. The parrot says :

कथमत्र निर्णयः । मयोक्तं । संयाम एव । राज्ञा विहस्योक्तं ।

How (is) here ascertainment ? By me said : In war only. By the king smiling said :

स्वस्वामिनं गत्वा सज्जीकुरु । तदा मयोक्तं । स्वदूतो ऽपि

Thy-master going make ready ! Then by me said : Thy-ambassador also

प्रस्थाप्यतां । राजोवाच । कः प्रयास्यति दौत्येन यंत. एवंभूतो

let be despatched ! The king said : Who shall go on embassy ? for such a one

दूतः कार्यः ।

ambassador to be made :

भक्तो गुणी शुचिर्दक्षः प्रगल्भो ऽव्यसनी क्षमी ।

One attached, virtuous, pure, clever, bold, sinless, patient,

ब्राह्मणः परमर्मज्ञो दूतः स्यात्प्रतिभानवान् ॥ १९ ॥

a Brāhman, of others-the thoughts-knowing, ambassador should be, one with audacity endowed. (19)

गृध्रो वदति । संत्येव दूता बहवः किंतु ब्राह्मण एव कर्तव्यः ।

The vulture says : There are surely ambassadors many, but a Brāhman only to be made,

यतः । प्रसादं कुरुते पत्युः संपत्तिं नाभिवाञ्छति ।

For, The pleasure he does of the master, prosperity not he desires ;

कालिमा कालकूटस्य नापैतीश्वरसंगमात् ॥ २० ॥

the darkness of the Kālakūṭa poison not departs through Śiva's-contact *. (20)

राजाह । ततः शुक एव व्रजतु । शुक त्वमेवानेन सह गत्वा-

The king says: Then the parrot verily may go. Parrot, thou verily him with going

स्मदभिलषितं ब्रूहि । शुको ब्रूते । यथाज्ञापयति देवः । किञ्च

our-desire declare! The parrot says: As commands Your Majesty. However this

दुर्जनो वक्तृदनेन सह न गच्छामि ।

a vile fellow, the crane, therefore him with not do I go.

तथा चोक्तं । खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु ।

Thus and said: A villain commits an evil-action; surely it bears fruit unto the good.

दशाननो हरेत्सीतां बन्धनं स्यान्महोदधेः ॥ २१ ॥

The ten-faced (Rāvaṇa) carries off Sītā, binding will be of the ocean †. (21)

अपरं च । न स्यात्तथं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं क्वचित् ।

Another and, Not to be stood, not to be gone the wicked with anywhere;

काकसंगाद्धतो हंसस्त्रिष्टन्याच्छंश्च वर्तकः ॥ २२ ॥

through with a crow-association slain the goose standing, going likewise the quail. (22)

राजोवाच । कथमेतत् । शुकः कथयति । अस्त्युज्जयिनीवर्त्मप्रांते

The king said: How that? The parrot relates: There is on the Ujjayini-road-side

प्रक्षतरुः । तत्र हंसकाकौ निवसतः । कदाचिद्ग्रीष्मसमये परि-

a fig-tree. There a goose-and a crow live. Once in summer-time fa-

श्रान्तः कश्चित्पथिकस्तत्र तरुतले धनुःकाण्डं संनिधाय

tigued some wanderer there at the tree's-foot bow-and arrow having laid down

सुप्तः । तत्र क्षणांतरे तन्मुखोद्भृक्षच्छायापगता । ततः

fell asleep. There in another-moment from his-face the tree-shade departed. Then

सूर्यतेजसा तन्मुखं व्याप्नमवलोक्य तद्भृक्षस्थितेन हंसेन

by the sun's-glare his-face reached seeing by the on that-tree-standing goose

* As the verse stands, the second hemistich can only mean that as the dark poison remained dark even when swallowed by Śiva, so a Brāhman retains his character even in society with kings. There is a play of words in Śvara, which means both Śiva and sovereign.

† Binding of the ocean means the building of a bridge across the ocean. It refers to the bridge from the peninsula to Ceylon which had to be built in order to rescue Sītā, whom Rāvaṇa had carried off.

कृपया पक्षौ प्रसार्य पुनस्तन्मुखे छाया कृता । ततो

through pity both wings having spread forth again on his-face shade made. Then

निर्भरनिद्रासुखिना तेन मुखव्यादानं कृतं । अथ परसुखम्-

by the sound-sleep-enjoying by him mouth-opening (was) made. Now another's-happiness

सहिष्णुः स्वभावदौर्जन्येन स काकस्तस्य मुखे

not-bearing through his-nature's-wickedness that crow of him into the mouth

पुरीषोत्सर्गं कृत्वा पलायितः । ततो यावदसौ पांथ उत्थायोर्ध्वं

excrement-discharge having made fled away. Then while that wanderer rising upwards

निरीक्षते तावत्तेनावलोकितो हंसः काङ्केन हतो व्यापादितः ।

looks, then by him espied the goose with an arrow struck (was) killed.

वर्तककथामपि कथयामि । एकदा भगवतो गरुडस्य यात्राप्रसंगेन

The quail's-story also I tell: Once of the venerable Garuḍa on a procession-occasion

सर्वे पक्षिणः समुद्रतीरं गताः । ततः काकेन सह वर्तकश्चलितः ।

all birds to the sea-shore gone. Then with a crow together a quail set out.

अथ गोपालस्य गच्छतो दधिभाण्डाङ्गारं वारं तेन काकेन दधि

Now of a cowherd going from a curd-vessel again again by that crow curds

खाद्यते । ततो यावदसौ दधिभाण्डं भूमौ निधायोर्ध्वमवलोकते

are eaten. Then while he the curd-vessel on the ground putting down upwards looks,

तावत्तेन काकवर्तकौ दृष्टौ । ततस्तेन खेदितः काकः पलायितो

then by him the crow-and quail seen. Then by that alarmed the crow fled away,

वर्तकः स्वभावनिरपराधो मंदगतिस्तेन प्राप्नो व्यापादितः । अतो

the quail by her-nature-guiltless, of slow-motion by him caught (was) killed. Therefore

ऽहं ब्रवीमि । न स्थातव्यं न गंतव्यमित्यादि । ततो मयोक्तं ।

I say: Not to be stood not to be gone &c. Then by me said:

भातः शुक किमेवं ब्रवीषि । मां प्रति यथा श्रीमहेवस्तथा

Brother parrot, why thus dost thou speak? To me in regard as His Majesty, thus

भवानपि । शुकनोक्तं । अस्त्येवं किंतु

you also. By the parrot said: Be it thus, however

दुर्जनैरुच्यमानानि संमतानि प्रियाण्यपि ।

By the wicked being spoken approved kind (words) even

अकालकुसुमानीव भयं संजनयन्ति हि ॥ २३ ॥

unseasonable-flowers like fear excite verily. (23)

दुर्जनत्वं च भवतो वाक्यादेव ज्ञातं यदनयो-

Wickedness and of you from the speech already recognized, for of these tw

भूपालयोर्विग्रहे भवद्वचनमेव निदानं ।

earth-protectors for the war your-word only (is) the cause.

पश्य । प्रत्यक्षे ऽपि कृते दोषे मूर्खः शान्तेन तुष्यति ।

Behold, Before the eyes even being committed an offence, the fool by coaxing is soothed.

रथकारो निजां भार्या सजारां शिरसाकरोत् ॥ २४ ॥

The wheelwright his own wife with-(her) lover upon (his) head placed. (24)

राज्ञोक्तं । कथमेतत् । शुकः कथयति । अस्ति यौवनश्रीनगरे

By the king said : How that ? The parrot relates : There is in the Yauvanaśrī-town

मंदमतिर्नाम रथकारः । स च स्वभार्या बंधकी जानाति जारेण

Mandamati by name a wheelwright. He and his-wife unchaste 'knows, with the lover

समं स्वचक्षुषा नैकस्थाने पश्यति । ततो ऽसौ रथकारो ऽहमन्यं

together with his own-eye not in one-place sees. Then that wheelwright 'I to another

ग्रामं गच्छामीत्युक्त्वा चलितः कियदूरं गत्वा पुनरागत्य

village go' thus saying departed, some-distance having gone again returning

पर्यंकतले स्वगृहे निभृतं स्थितः । अथ रथकारो ग्रामान्तरं

under a bed in his-house secretly stood. Now, 'the wheelwright to another-village

गत इत्युपजातविश्वासः स जारः संध्याकाल एवागतः ।

gone' thus with created-confidence that lover at twilight-time verily arrived.

पश्चात्तेन समं तस्मिन्पर्यंके त्रीडंती पर्यंकतलस्थितस्य भर्तुः

Afterwards him with on that bed playing of the under the bed-standing husband

किंचिदंगस्पर्शात्स्वामिनं मायाविनमिति विज्ञाय

a little through body-touching 'the husband deceitful' thus having found out

विषणाभवत् । ततो जारेणोक्तं । किमिति त्वमद्य मया

disconcerted she became. Then by the lover said : Why thus thou to-day me

सह निर्भरं न रमसे । विस्मितेव प्रतिभासि मे त्वं ।

with heartily not amusest thyself ? Alarmed as it were appearest to me thou.

तयोक्तं । अनभिज्ञो ऽसि । मम प्राणेश्वरो येन ममाकौमारं

By her said : Ignorant art thou, Of me the life-lord, with whom of me from-childhood

सख्यं सो ऽद्य ग्रामान्तरं गतः । तेन विना सकलजनपूर्णे

friendship, he to-day to another-village gone. Him without in a with all-people-filled

ऽपि ग्रामे मां प्रत्यरण्यवद्भाति । किं भावि तत्र

even village to me with regard as in a wood it seems. 'What will happen there

परस्थाने किं खादितवान्कथं वा प्रसुप्त इत्यस्मद्द्वयं विदीर्यते ।

in a strange-place, what has he eaten; how or sleeping' thus our-heart is torn asunder.

जारो ब्रूते । तव किमेवं स्नेहभूमी रथकारः । बन्धक्य-

The lover says : Of thee why thus an affection-object the wheelwright? The unchaste woman

वदत् । रे बर्बर किं वदसि । शृणु ।

said : Ah idiot, what dost thou say? Listen :

परुषाण्यपि या प्रोक्ता दृष्टा या क्रोधचक्षुषा ।

With harsh words even who addressed, viewed who with anger-eye

सुप्रसन्नमुखी भर्तुः सा नारी धर्मभागिनी ॥ २५ ॥

of very-placid-countenance towards the husband, that woman (is) of virtue-possessed. (25)

अपरं च । नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा, यदि वा शुचिः ।

Another and, In a town-staying in a wood-staying or, wicked either, or pious,

यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥ २६ ॥

of what women dear the husband, of those the worlds of great-bliss. (26)

अन्यच्च । भर्ता हि परमं नार्या भूषणं भूषणैर्विना ।

Another and, The husband surely the greatest of a woman ornament-ornaments without;

एषा विरहिता तेन शोभनापि न शोभना ॥ २७ ॥

she deprived of him beautiful even (is) not beautiful. (27)

तं जारः पापमतिर्मनोलैल्यात्पुष्पतांबूलसदृशः कदाचित्

Thou a lover of wicked-mind from mind-fickleness flower-and betel-like sometimes

सेव्यसे कदाचिन्न सेव्यसे च । स च स्वामी मां विक्रेतुं देवेभ्यो

art loved, sometimes not art loved and. That and master me to sell, to the gods

ब्राह्मणेभ्यो ऽपि दातुमीश्वरः । किं बहुना । तस्मिञ्जीवति

to the Brāhmins also to give (is) free. What with much? 'In him living

जीवामि तन्मरणे चानुमरणं करिष्यामीति प्रतिज्ञा वर्तते ।

I live, at his-death and after (him)-dying I will make' thus the resolution stands.

यतः । तिस्रः कोट्यो ऽर्धकोटी च यानि लोमानि मानवे ।

For, Three crores half-a crore and, which hairs on a man,

तावत्कालं वसेत्स्वर्गे भर्तारं यानुगच्छति ॥ २८ ॥

so much-time shall dwell in heaven, the husband 'who follows. (28)

अन्यच्च । ब्यालयाही यथा ब्यालं बलादुद्धरते विलात् ।

Another and, A snake-catcher as a snake by force extracts from a hole,

तद्वद्भर्तारमादाय स्वर्गलोके महीयते ॥ २९ ॥

thus, the husband having taken, in the heavenly-world she is honoured. (29)

अपरं च । चितौ परिष्वज्य विचेतनं पतिं

Another and, On the pile having embraced the lifeless husband

प्रिया हि या मुंचति देहमात्मनः ।

the loving one truly who 'forsakes the body of herself,

कृत्वापि पापं शतसंख्यमप्यसौ

having done also sin hundred-fold even she

पतिं गृहीत्वा सुरलोकमाप्नुयात् ॥ ३० ॥

the husband having taken the celestial-world shall obtain. (30)

एतत्सर्वं श्रुत्वा स रथकारो ऽवदत् । धन्यो ऽहं यस्येदृशी

This all having heard that wheelwright said: 'Happy (am) I, of whom such

प्रियवादिनी स्वामिवत्सला भार्येति मनसि निधाय तां खट्वां

a kindly-speaking husband-loving wife,' thus in mind keeping, that bedstead

स्त्रीपुरुषसहितां मूर्ध्नि कृत्वा सानन्दं ननर्त ।

with the wife-and man-together on (his) head having placed with-joy he danced

अतो ऽहं ब्रवीमि । प्रत्यक्षे ऽपि कृते दोष इत्यादि । ततो

Therefore I say: Before-the eyes even being committed an offence &c. The

ऽहं तेन राज्ञा यथाव्यवहारं संपूज्य प्रस्थापितः । शुको

I by that king, according to-custom having honoured (me) despatched. The part

ऽपि मम पश्चादागच्छन्नास्ते । एतत्सर्वं परिज्ञाय यथा कर्तव्यम्-

also me after approaching continues. This all having learned, as to be acted

नसंधीयतां । चक्रवाको विहस्याह । देव वकेन तावद्दे-

let it be arranged ! The Chakravāka smiling says : Sire, by the crane then

शान्तरमपि गत्वा यथाशक्ति राजकार्यमनुष्ठितं ।

to another-country also having gone according to-power the king's-business accomplished.

किंतु देव स्वभाव एष मूर्खाणां ।

However, Sire, the own-nature this of fools.

यतः । शतं दद्यान् विवदेदिति विज्ञस्य संमतं ।

For, 'A hundred should he give, not should he quarrel' thus of the wise the opinion;

विना हेतुमपि द्वन्द्वमेतन्मूर्खस्य लक्षणं ॥३१॥

'without a cause also contention,' this of a fool the mark. (31)

राजाह । किमतीतोपालंभनेन । प्रस्तुतमनुसंधीयतां ।

The king says : What with the past's-reproach ? The matter in hand be arranged !

चक्रवाको ब्रूते । देव विजने ब्रवीमि ।

The Chakravāka says : Sire, in private I speak.

यतः । वर्णाकारप्रतिध्वानैर्नेत्रवक्त्रविकारतः ।

For, By the colour-appearance-echoes, from eye-and mouth-change

अपूहन्ति मनो धीरास्तस्माद्गृहसि मंचयेत् ॥३२॥

also guess the mind the wise, therefore in secret he should consult. (32)

राजा मंची च तत्र स्थितौ । अन्ये ऽन्यत्र गताः । चक्रवाको

The king the minister and there remained. The others somewhere else gone. The Chak.

ब्रूते । देव अहमेवं जानामि । कस्याप्यस्मन्नियोगिनः प्रेरणया

says : Sire, I thus think : Of some of our-officer at the instigation

वकेनेदमनुष्ठितं ।

by the crane this accomplished.

यतः । वैद्यानामातुरः श्रेयान्धसनी यो नियोगिनां ।

For, For physicians a sick man (is) better ; distressed who, for officers ;

विदुषां जीवनं मूर्खः सवर्णो जीवनं सतां ॥३३॥

of the learned a livelihood (is) a fool ; one of good-caste a livelihood of the good. (33)

राजाब्रवीत् । भवतु । कारणमत्र पश्चान्निरूपणीयं संप्रति

The king said : Let it be ! The cause here afterwards to be investigated, at present

यत्कर्तव्यं तन्निरूपयतां । चक्रवाको ब्रूते । देव प्रणिधिस्तावत्प्रहीयतां ।
what to be done, that let be determined ! The Chak. says : Sire, a spy first let be despatched !

ततस्तदनुष्ठानं बलाबलं च जानीमः । तथा हि ।

Thence his-undertaking, strength-weakness and we learn. Thus namely,

‘भवेत्स्वपरराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने ।

There should be of his own-and another's-dominions of (what is) necessary-and unnecessary-
in the examining

चारचक्षुर्महीभर्तुर्यस्य नास्त्यंध एव सः ॥ ३४ ॥

a spy's-eye of an earth-lord ; of whom not it is, blind indeed he. (34)

स च द्वितीयं विश्वासपात्रं गृहीत्वा यातु । तेनासौ स्वयं

He and a second confidence-person having taken may go ! Thus he, himself

तत्रावस्थाय द्वितीयं तत्रत्यमंत्रकार्यं सुनिभृतं

there staying, the second, of the inhabitants-the counsel-object very-privately

निश्चित्य निगद्य प्रस्थापयति । तथा चोक्तं ।

having ascertained, having communicated, sends back. Thus and said :

तीर्थाश्रमसुरस्थाने शास्त्रविज्ञानहेतुना ।

At holy bathing places-hermitages-temples of law-study-under the pretence

तपस्विभ्यंजनोपेतैः स्वचरैः सह संवदेत् ॥ ३५ ॥

with ascetics'-marks-furnished his-spies with he should communicate. (35)

गूढचारश्च यो जले स्थले चरति ततो ऽसावेव वको

A secret-spy and (is he) who in water on land goes, therefore this very crat

नियुज्यतां । एतादृश एव कश्चिद्वको द्वितीयत्वेन प्रयातु

let be appointed ! Like-him exactly some crane as second may g

तद्गृहलोकाश्च राजद्वारे तिष्ठन्तु । किंतु देव एतदपि

his-house-people and at the king's-door may stand ! However, Sire, this al

सुगुप्तमनुष्ठातव्यं ।

very-secretly to be accomplished.

यतः । षट्कर्णो भिद्यते मंत्रस्तथा प्राप्तश्च वार्त्तया ।

For, 'By six-ears (heard) is split counsel, thus reached and by report'

इत्यात्मनाद्वितीयेन मंत्रः कार्यो महीभृता ॥ ३६ ॥

thus himself-the second counsel to be made by a king. (36)

पश्य । मन्त्रभेदे ऽपि ये दोषा भवन्ति पृथिवीपते ।

Behold, 'In counsel-breach also which injuries are, O earth-lord,

न शक्यास्ते समाधातुमिति नीतिविदां मतं ॥ ३७ ॥

not (are) possible they to repair,' thus of policy-knowers the opinion. (37)

राजा विमृश्योवाच । प्राप्नस्तावन्मयोत्तमः प्रणिधिः । मन्त्री ब्रूते ।

The king reflecting said : Found then by me an excellent spy. The minister says :

तदा संग्रामविजयो ऽपि प्राप्तः । अत्रांतरे प्रतीहारः प्रविश्य

Then war-victory also gained., There meanwhile a warder, having entered,

प्रणम्योवाच । देव जंबुद्वीपादागतो द्वारि शुकस्तिष्ठति ।

having bowed, said : Sire, from Jambudvîpa arrived at the door the parrot stands.

राजा चक्रवाकमालोकोत्ते । चक्रवाकेणोक्तं । तावद्गत्वा-

The king at the Chakravāka looks. By the Chakravāka said : So much having gone

वासे तिष्ठतु पश्चादानीय द्रष्टव्यः ।

in a dwelling may he stand, afterwards having led (him) near (he is) to be seen.

प्रतीहारस्तमावासस्थानं नीत्वा गतः । राजाह । वियहस्तावत्

The warder him to a dwelling-place leading retired. The king says : War then

समुपस्थितः । चक्रो ब्रूते । देव प्रागेव वियहो न विधिः ।

approached. The Chakravāka says : Sire, at once verily war (is) 'not' the rule.

यतः । स किं भृत्यः स किं मन्त्री य आदावेव भूपतिं ।

For, He (what?) an attendant, he (what?) a minister, who at the beginning verily (to) the king

युद्धोद्योगं स्वभृत्यागं निर्दिश्यविचारितं ॥ ३८ ॥

war-preparation one's own-country's-abandonment recommends without-consideration? (38)

अपरं च । विजेतुं प्रयतेतारीन् युद्धेन कदाचन ।

Another and, To conquer he should strive the enemies not by war at any time,

अनित्यो विजयो यस्माद्दृश्यते युध्यमानयोः ॥ ३९ ॥

uncertain victory because is seen of two combatants. (39)

अन्यच्च । साक्षा दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक् ।

Another and, By conciliation, by a giving, by separation combined or separately

साधितुं प्रयतेतारीन् युद्धेन कदाचन ॥ ४० ॥

to settle he should strive enemies, not by war at any time. (40)

अपरं च । सर्व एव जनः शूरो ह्यनासादितवियहः ।

Another and, Every verily man (is) a hero surely (who has) not-approached-battle;

अदृष्टपरसामर्थ्यः सदर्पः को भवेन्न हि ॥४१॥

not-having seen-the enemy's-strength full of-pride who would be not forsooth? (41)

किंच । न तथोत्थाप्यते यावा प्राणिभिर्दोरुणा यथा ।

Moreover, Not thus is uplifted a stone by living beings, with a lever as;

अल्पोपायान्महासिद्धिरेतन्मन्त्रफलं महत् ॥४२॥

through small-means great-success, this (is) the counsel-fruit great. (42)

किंतु वियहमुपस्थितं विलोक्य व्यवह्रियतां ।

Moreover, War approached having seen let be fought!

यतः । यथाकालकृतोद्योगात्कृषिः फलवती भवेत् ।

For, Through according to-season-made-effort the ploughing fruitful will be;

तद्वच्चीतिरियं देव चिरात्फलति रक्षणात् ॥४३॥

likewise policy this, Sire, through long is fruitful preservation. (43)

अपरं च । महतो दूरभीरुत्वमासन्ने शूरता गुणः ।

Another and, Of the great at a distance-apprehension, in proximity heroism (is) a quality;

विपत्तौ च महाल्लोके धीरतामनुगच्छति ॥४४॥

in adversity and a great man in the world firmness evinces. (44)

अन्यच्च । प्रत्यूहः सर्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल ।

Another and, An obstacle of all-successes (is) ardour first surely;

अतिशीतलमप्यंभः किं भिनत्ति न भूभृतः ॥४५॥

Exceedingly-cold even water (what) does it break not mountains. (45)

विशेषतश्च महाबलो ऽसौ चित्रवर्णो राजा ।

Especially and of great-strength this Chitravarna king.

यतः । बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनं ।

For, 'A strong one with to be battled' thus not is an ordinance,

तद्युद्धं हस्तिना सार्धं नराणां मृत्युमावहेत् ॥४६॥

that battle an elephant with of men death may bring. (46)

अन्यच्च । स मूर्खः कालमप्राप्य यो ऽपकर्तारि वर्तते ।

Another and, He (is) a fool, (proper) time not-having found who upon an opponent turns;

कलिर्बलवता सार्धं कीटपक्षोद्यमो यथा ॥४७॥

fighting a strong one with (is) insect-wings-fluttering as. (47)

किंच । कौर्मै संकोचमास्थाय प्रहारमपि मर्षयेत् ।

Moreover, To tortoise-like contraction having resorted a blow even he should suffer,

प्राप्तकाले तु नीतिज्ञ उन्निष्ठेत्कूरसर्पवत् ॥४८॥

at the arrived-opportunity however the policy-knowing should stand up an enraged-serpent-like. (48)

महत्यल्पे ऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत्क्षमः ।

Against a great, against a small one also one inexpedients-skilled equally indeed will be strong,

समुन्मूलयितुं वृक्षांस्तृणानीव नदीरयः ॥४९॥

to uproot trees grass as a river's-current (is prepared). (49)

अतस्तद्वृत्तो ऽप्याश्वास्य तावद्भियतां

Therefore his-messenger also, having made (him) comfortable, so long may be detained

यावद्दुर्गः सज्जीक्रियते ।

until a fortress is made ready.

यतः । एकः शतं योधयति प्राकारस्थो धनुर्धरः ।

For, One a hundred fights on a wall-standing bow-holder,

शतं शतसहस्राणि तस्माद्दुर्गे विशिष्यते ॥५०॥

hundred hundred-thousands, therefore a fortress is preferred. (50)

किंच । अदुर्गो विषयः कस्य नारेः परिभवास्पदं ।

Moreover, Without-a fortress a district of what not enemy for defeat-an object?

अदुर्गो ऽनाश्रयो राजा पोतच्युतमनुष्यवत् ॥५१॥

without-fortress without-support a king (is) from a boat-fallen-man-like. (51)

दुर्गे कुर्यान्महाखातमुच्चप्राकारसंयुतं ।

A fortress he should make with a large-ditch, with high-walls-supplied,

सयंचं सजलं शैलसरिन्मरुवनाश्रयं ॥५२॥

with-engines, with-water, by rock-river-desert-wood-supported. (52)

विस्तीर्णतातिवैषम्यं रसधान्येध्मसंयहः ।

Extensiveness, exceeding-steepness, of liquor-grain-fuel-a store

प्रवेशश्चापसारश्च सप्तैता दुर्गसंपदः ॥५३॥

an entrance and, egress and, seven these fortress-excellences. (53)

राजाह । दुर्गानुसंधाने को नियुज्यतां । चक्रो ब्रूते ।

The king says: In a fort's-construction who shall be employed? The Chakravāka says:

यो यत्र कुशलः कार्ये तं तत्र विनियोजयेत् ।

Who where clever in a work, him there he should employ;

‘कर्मस्वहृष्टकर्मा यः शास्त्रज्ञो ऽपि विमुह्यति ॥ ५४ ॥

in works, not-(having) seen-work who, science-knowing even is perplexed. (54)

तदाहूयतां सारसः । तथानुष्ठिते सत्यागतं सारस-

Therefore let be called the Sārasa! Thus accomplished being, approached the Sārasa

मालोक्य राजोवाच । भो सारस त्वं सत्वरं दुर्गमनुसंधेहि ।

having seen, the king said: O Sārasa, thou with-haste a fortress prepare!

सारसः प्रणम्योवाच । देव दुर्गे तावदिदमेव चिरात्सुनिरूपित-

The Sārasa having bowed said: Sire, a fortress already this verily since long well-selected

मास्ते महत्सरः । किंत्वत्र मध्यवर्तिद्वीपे द्रव्यसंग्रहः कार्यतां ।

stands, a great pond. However here on the in the middle- a provision-store let be made.
situated-island

यतः । धान्यानां संग्रहो राजचुत्तमः सर्वसंग्रहात् ।

For, Of grain a store, O king, (is) better than any (other)-store,

निक्षिप्तं हि मुखे रत्नं न कुर्यात्प्राणधारणं ॥ ५५ ॥

cast for into the mouth a jewel not will make life-support. (55)

किंच । ख्यातः सर्वरसानां हि लवणो रस उत्तमः ।

Moreover, Called (is) of all-flavours truly salt the flavour best,

गृहीतं च विना तेन व्यञ्जनं गोमयायते ॥ ५६ ॥

received and without it a condiment is like cowdung. (56)

राजाह । सत्वरं गत्वा सर्वमनुतिष्ठ । पुनः प्रविश्य

The king says: With-haste going every thing accomplish! Again having entered

प्रतीहारो ब्रूते । देव सिंहलद्वीपादागतो मेघवर्णो नाम वायसः

the warder says: Sire, from Sihhala-dvīpa arrived Meghavarna by name a crow

सपरिवारो द्वारि तिष्ठति । देवपादं द्रष्टुमिच्छति । राजाह ।

with-retinue at the door stands. Your Majesty's-foot to see he desires. The king says:

काकाः पुनः सर्वज्ञा बहुद्रष्टारश्च । तद्भवति संयाह्य

Crows surely (are) every thing-knowing much-seeing and. 'Therefore he is to be received

इत्यनुवर्तते । चक्रो ब्रूते । देव अस्येवं किंतु काकः स्थलचरम्
thus follows. The Chakravāka says: Sire, it is thus, however the crow (is) a land-goer,

तेनास्मद्विपक्षे नियुक्तः कथं संयाह्यः । तथा चोक्तं ।
therefore on the to us-opposed side engaged; how to be received? Thus and said:

आत्मपक्षं परित्यज्य परपक्षेषु यो रतः ।
His own-side forsaking in the enemy's-side who delights,

स परैर्हृत्यते मूढो नीलवर्णशृगालवत् ॥ ५७ ॥
he by the enemies is slain, the fool, the blue-coloured-jackal-like. (57)

राजोवाच । कथमेतत् । मंची कथयति । अस्त्यरण्ये कश्चिच्छृगालः
The king said: How that? The minister relates: There is in a wood some jackal

स्वेच्छया नगरोपांते भ्राम्यन्नीलीभांडे पतितः
according to his-desire in a town's-neighbourhood roaming in an indigo-vat fallen,

पश्चात्तत उत्थातुमसमर्थः प्रातरात्मानं मृतवत्संदर्श्य
afterwards thence to get out unable in the morning himself death-like showing

स्थितः । अथ नीलीभांडस्वामिना मृत इति ज्ञात्वा तस्मात्
remained. Then by the indigo-vat's-owner, 'dead' thus thinking from it

समुत्थाप्य दूरे नीत्वापसारितस्तस्मात्पलायितः । ततो
having lifted (him) up afar having carried (him) thrown away thence escaped. Then

ऽसौ वनं गत्वा स्वकीयमात्मानं नीलवर्णमवलोक्यचिंतयत् ।
he to a wood having gone his self blue-coloured seeing thought:

अहमिदानीमुत्तमवर्णस्तदाहं स्वकीयोत्कर्षं किं न साधयामि । इत्या-
I now of the finest-colour*, then I my-exaltation why not accomplish? Thus

लोच्य शृगालानाहूय तेनोक्तं । अहं भगवत्या वनदेवतया
having reflected the jackals having called by him said: I by the holy forest-goddess

सहस्तेनारण्यराज्ये सर्वौषधिरसेनाभिषिक्तः । तद्दद्या-
with her own-hand in the wood-sovereignty with all-herbs'-essence anointed. Then to-day

रभ्यारण्ये ऽस्मदाज्ञया ध्यवहारः कार्यः । शृगालाश्च
beginning in the wood according to my-order administration to be made. The jackals and

तं विशिष्टवर्णमवलोक्य साष्टांगपातं प्रणम्योचुः ।
him of distinguished-colour seeing with the eight-limbs'-prostration having bowed said:

* This means at the same time, 'of the highest caste.'

यथाज्ञापयसे देव इति । अनेनैव क्रमेण सर्वेष्वरण्यवासिष्वा-

'As thou commandest, Sire' thus. In this very way over all wood-inhabitants

धिपत्यं तस्य बभूव । ततस्तेन स्वज्ञातिभिरावृतेनाधिक्यं

the sovereignty of him was. Then by him by his-relations surrounded supremacy

साधितं । ततस्तेन व्याघ्रसिंहादीनृत्तमपरिजनान्

(was) accomplished. Afterwards by him, tigers-lions-&c. as highest-attendants

प्राप्य सदसि शृगालानवलोक्य लज्जमानेनावज्ञया

having received in the assembly upon the jackals looking down, being ashamed, through con-
tempt

स्वज्ञातयः सर्वे दूरीकृताः । ततो विषणाञ्शृगालानवलोक्य

his-relations all (were) removed. Then dejected the jackals seeing

केनचिद्बृद्धशृगालेनैतत्प्रतिज्ञातं । मा विषीदत यदनेनानभिज्ञेन

by some old-jackal this (was) promised: Not do despair, because by him ignorant

नीतिविदो मर्मज्ञा वयं स्वसमीपात्परिभूताः । तद्यथायं

policy-knowing with secrets-acquainted we from his-proximity' removed. Then that he

नश्यति तथा विधेयं । यतो ऽमी व्याघ्रादयो वर्णमात्रविप्रलब्धाः

perishes, thus to be managed. For those tigers-&c. by the colour-merely-deceived

शृगालमज्ञात्वा राजानमिमं मन्यते । तद्यथायं परिचितो भवति

the jackal not-recognising king him think. Then that he detected is,

तथा कुरुत । तच्च चैवमनुष्ठेयं । यतः सर्वे संध्यासमये

thus act! There and thus to be executed: When (you) all at twilight-time

संनिधाने महारावमेकदैव करिष्यथ ततस्तं शब्दमाकर्ण्य

in (his) proximity a great-howl at once together will make, then that noise having heard

जातिस्वभावाच्चेनापि शब्दः कर्तव्यः । ततस्तथानुष्ठिते

through his race-nature by him also noise to be made. Then thus accomplished

सति तद्वृत्तं ।

being that happened.

यतः । यः स्वभावो हि यस्यास्ति स नित्यं दुरतिक्रमः ।

For, What natural disposition namely of whom is, that always hard-to be overcome.

अथ यदि क्रियते राजा तर्हि नास्नान्युपानहं ॥ ५८ ॥

a dog if is made king, then (what?) not does he gnaw the shoe? (58)

ततः शब्दादभिज्ञाय स व्याघ्रेण हतः । तथा चोक्तं ।

Then from the noise having recognised (him) he by a tiger killed. Thus and said,

छिद्रं मर्म च वीर्यं च सर्वं वेत्ति निजो रिपुः ।

A defect, the heart and, the power and, all knows one's own enemy,

दहत्यंतर्गतश्चैव शुष्कं वृक्षमिवानलः ॥ ५९ ॥

he burns having entered and verily, a dry tree as fire. (59)

अतो ऽहं ब्रवीमि । आत्मपक्षं परित्यज्येत्यादि ।

Therefore I say: His own-side forsaking &c.

राजाह । यद्येवं तथापि दृश्यतां तावदयं दूरादागतः ।

The king says: If (it is) so, thus even let be seen at least this one from afar approached!

तत्संग्रहे विचारः कार्यः । चक्रो ब्रूते । देव प्रणिधिः

Then about the reception deliberation to be made. The Chak. says: Sire, a spy (is)

प्रहितो दुर्गश्च सज्जीकृतः । अतः शुको ऽप्यानीय

despatched, the fortress and prepared. Therefore the parrot also having led (him) near

प्रस्थाप्यतां । यतः ।

may be sent away! For,

नदं जघान चाणक्यस्तीक्ष्णदूतप्रयोगतः ।

Nanda slew Châṇakya by a sharp-ambassador-employing,

तदूरांतरितं दूतं पश्येद्बीरसमन्वितः ॥ ६० ॥

therefore widely-separated an ambassador he should see by heroes-surrounded. (60)

ततः सभां कृत्वाहूतः शुकः काकश्च । शुकः

Then an assembly having made, (was) called the parrot, the crow and. The parrot

किंचिदुन्नतशिरा दत्तासन उपविश्य ब्रूते । भो हिरण्यगर्भ

with a little-raised-head on a presented-seat having sat down says: O Hiraṇyagarbha,

महाराजाधिराजः श्रीमच्चित्रवर्णस्त्वां समाज्ञापयति । यदि जीवितेन

of great-kings-the sovereign the blessed-Chitravarṇa thee commands: If of life

श्रिया वा प्रयोजनमस्ति तदा सत्वरमागत्यास्मच्चरणौ प्रणम

of fortune or use is, then with-haste having approached before-our feet bow,

न चेद्वस्थातुं स्थानान्तरं चिंतय । राजा सकोपमाह । आः को

not if, for to reside of another place think! The king with-anger says: Ha, some

ऽप्यस्माकं पुरतो नास्ति य एनं गलहस्तयति । उत्थाय मेघवर्णो
of us in front not is, who that one by the neck seizes? Up-rising Meghavarṇa

ब्रूते । देवाज्ञापय हन्मि दुष्टं शुक्रं । सर्वज्ञो राजानं काकं च
says: Sire, command! I kill the wretched parrot. Sarvajña the king the crow and

शांतयन्ब्रूते । शृणु तावत् ।
pacifying says: Listen first,

न सा सभा यत्र न संति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मं ।
Not(is) that a council, where not are elders, elders(are) not those who not declare the law,

धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ॥ ६१ ॥
the law that not surely(is) where not truth is, truth(is) not that; which to deceit approach
(61)

यतो धर्मश्चैषः । दूतो मेच्छो ऽप्यवध्यः स्याद्राजा दूतमुखो यतः
For law and this, An ambas- (being) a bar- even, inviolable should be, the king the an
sador, barian bassador-as mouth having because

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ॥ ६२ ॥
being uplifted even the weapons an ambassador speaks not 'otherwise. (62)

किंच । स्वापकर्षं परोत्कर्षं दूतोक्तैर्मन्यते तु कः ।
Moreover, His own-inferiority the enemy's- 'on an ambassador's- believes truly who
superiority words

सदैवावध्यभावेन दूतः सर्वं हि जल्पति ॥ ६३ ॥
Always verily because of (his) inviolable-character an ambassador everything surely talks. (63)

ततो राजा काकश्च स्वां प्रकृतिमापन्नौ शुक्रो ऽप्युत्थाय
Then the king the crow and their natural state recovered, the parrot also risin

चलितः । पश्चाच्चक्रवाकेणानीय प्रबोध्य
started. Afterwards by the Chakravāka having led near, having instructed (him)

कनकालंकारादिकं दत्त्वा संप्रेषितो ययौ । शुक्रो ऽपि विंध्या-
gold-ornaments-&c. having given, despatched he departed. The parrot also the Vindhya

चलराजानं प्रणतवान् । राजोवाच । शुक्र का वार्त्ता कीदृशो ऽसौ
mountain's-king saluted. The king said: Parrot, what news? what like (is) the

देशः । शुक्रो ब्रूते । देव संक्षेपादियं वार्त्ता । संप्रति युद्धोद्योगः
country? The parrot says: Sire, in brief this news: Now war-commencemen

क्रियतां देशश्चासौ कर्पूरद्वीपः स्वर्गैकदेशो राजा च
let be made! country and that Karpûradvîpa of paradise-a part, the king and

द्वितीयः स्वर्गपतिः कथं वर्णयितुं शक्यते । ततः सर्वाङ्गिष्ठानाहूय
a second paradise-lord how be described can? Then all chiefs having called

राजा मंचयितुमुपविष्ट आह च । संप्रति कर्तव्यवियहे यथा कर्तव्यमु-
the king to deliberate seated says and: Now in the coming-war how to be acted,

पदेशं ब्रूत । वियहः पुनरवश्यं कर्तव्यः ।
advice speak! War however necessarily to be made.

तथा चोक्तं । असंतुष्टा द्विजा नष्टाः संतुष्टा इव पार्थिवाः ।
Thus and said: Discontented twice-borns (are) lost, contented as kings;

सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥ ६४ ॥
with-modesty a mistress (is) lost, immodest and noble-women. (64)

दूरदर्शी नाम गृध्रो ब्रूते । देव व्यसनितया वियहो न विधिः ।
Dûradarśin by name the vulture says: Sire, by dissoluteness war (is) not the rule. '

यतः । मित्रामात्यसहज्जर्गा यदा स्युर्दृढभक्तयः ।
For, Of allies-ministers-friends-the assemblages when shall be of firm-attachment,

शत्रूणां विपरीताश्च कर्तव्यो वियहस्तदा ॥ ६५ ॥
of the enemies' the reverse and, to be made (is) war then. (65)

अन्यच्च । भूमिर्मित्रं हिरण्यं च वियहस्य फलं त्रयं ।
Another and, Territory, a friend, gold and of war the fruit threefold;

यदैतन्निश्चितं भावि कर्तव्यो वियहस्तदा ॥ ६६ ॥
if this decidedly will be, to be made war then. (66)

राजाह । मञ्चलं तावद्वलोकयतु मंत्री । तदैतेषामुपयोगो
The king says: My-forces first may inspect the minister! Then of them the efficiency

ज्ञायतां । एवमाहूयतां मौहूर्तिकः । निर्णयि शुभलम्
may be ascertained! Likewise let be called the astrologer! Ascertaining a lucky-moment

ददातु । मंत्री ब्रूते । तथापि सहसा याचाकरणमनुचितं ।
he may give! The minister says: Thus even with rashness expedition-making improper.

यतः । विशन्ति सहसा मूढा ये ऽविचार्य द्विषद्बलं ।
For, Engage with rashness fools who not-deliberating the enemy's-forces,

सङ्गधात्वापरिष्वंगं लभन्ते ते सुनिश्चितं ॥ ६७ ॥
s sword-edge-embrace receive they most assuredly. (67)

राजाह । मंचिन् ममोत्साहभंगं सर्वथा मा कृथाः । विजिगीषुर्यथा

The king says: Minister, of me energy-breach wholly not do make! Wishing to conquer how

परभूमिमाक्रामति तथा कथय । गृध्रो ब्रूते । तत्कथयामि । किंतु

an enemy's-country one enters, thus relate! The vulture says: That I relate. However

तदनुष्ठितमेव फलप्रदं ।

that executed only (is) fruit-granting.

तथा चोक्तं । किं मंचेणाननुष्ठानाच्छास्त्रविमृथिवीपतेः ।

Thus and said: What with advice without-accomplishment of a science-knowing-earth-lord?

न ह्यौषधपरिज्ञानाद्वाधेः शान्तिः क्वचिद्भवेत् ॥ ६८ ॥

not for through medicine-knowledge of a disease cure anywhere can be. (68)

राजादेशश्चानतिक्रमणीयः । यथा श्रुतं तन्निवेदयामि । शृणु ।

The king's-command and not to be transgressed. As heard this I make known. Listen,

नद्यद्रिवनदुर्गेषु यत्र यत्र भयं नृप ।

At rivers-mountains-woods-difficult roads where where danger, O king,

तत्र तत्र च सेनानीर्यायाद्बलहीकृतैर्बलैः ॥ ६९ ॥

there there and the army-leader should go with arrayed forces. (69)

बलाध्यक्षः पुरो यायात्प्रवीरपुरुषान्वितः ।

The force-superintendant 'in front should go by the bravest-men-surrounded,

मध्ये कलत्रं स्वामी च कोषः फल्गु च यद्बलं ॥ ७० ॥

in the middle the wife, the prince and, the treasure, weak and what force. (70)

पार्श्वयोरुभयोरश्वा अश्वानां पार्श्वतो रथाः ।

on sides both the horses, of the horses by the side the chariots,

रथानां पार्श्वयोर्नागा नागानां च पदातयः ॥ ७१ ॥

of the chariots on both sides the elephants, of the elephants (by the side) and the foot-soldiers. (71)

पश्चात्सेनापतिर्यायात्खिन्नानाश्वासयज्जनैः ।

Behind the army-leader should go, the wearied encouraging quietly;

मंचिभिः सुभैर्युक्तः प्रतिगृह्य बलं नृपः ॥ ७२ ॥

by the ministers, excellent-warriors accompanied taking up the force the king. (72)

समेयाद्भिषमं नागैर्जलाढ्यं समहीधरं ।

he should cross the uneven (ground) with elephants. the in water-abounding, hilly,

सममश्वैर्जलं नौभिः सर्वैव पदातिभिः ॥ ७३ ॥

a plain with horses, water with boats, everywhere surely with foot-soldiers. (73)

हस्तिनां गमनं प्रोक्तं प्रशस्तं जलदागमे ।

Of elephants the march (is) proclaimed as best on the clouds'-approach,

तदन्यत्र तुरंगाणां पत्नीनां सर्वदैव हि ॥ ७४ ॥

that-except of horses, of foot-soldiers at all times verily indeed. (74)

शैलेषु दुर्गमार्गेषु विधेयं नृपरक्षणं ।

Among hills, on difficult-roads to be made king's-guarding,

स्वयोधै रक्षितस्यापि शयनं योगिनिद्रया ॥ ७५ ॥

by his-warriors of the guarded even resting (is) with a Yogin's-sleep. (75)

नाशयेत्कर्षयेच्छत्रून् दुर्गकंठकमर्दनैः ।

He should destroy, he should harass the enemies by defile-obstacles-crushing ;

परदेशप्रवेशे च कुर्यादाटविकान्पुरः ॥ ७६ ॥

on the enemy's-country-entering and he should place the pioneers in front. (76)

यत्र राजा तत्र कोषो विना कोषान्न राजता ।

Where the king, there the treasure ; without treasure not kingship ;

स्वभृत्येभ्यस्ततो दद्यात्को हि दातुर्न युध्यते ॥ ७७ ॥

to his-attendants thereof he should give ; who namely for a giver not does fight ? (77)

यतः । न नरस्य नरो दासो दासस्त्वर्थस्य भूपते ।

For, Not of man man (is) the slave, the slave but of wealth, O earth-lord !

गौरवं लाघवं वापि धनाधननिबन्धनं ॥ ७८ ॥

Weight insignificance or also (are) on wealth-and want of wealth-contingent. (78)

अभेदेन च युध्येत रक्षेच्चैव परस्परं ।

Without a break and should he fight, he should defend and verily mutually.

फल्गु सैन्यं च यत्किञ्चिन्मध्ये ब्यूहस्य कारयेत् ॥ ७९ ॥

Weak part of the army and what ever, in the middle of the army he should place. (79)

पदातीश्च महीपालः पुरो ऽनीकस्य योजयेत् ।

The foot-soldiers and the earth-protector in front of the army should set ;

उपरुध्यारिमासीत् राष्ट्रं चास्योपपीडयेत् ॥ ८० ॥

Mockading the enemy he should continue, the realm and of him he should oppress. (80)

स्यंदनाश्वैः समे युध्येदनूपे नौद्विपैस्तथा ।

With chariots-and horse on level ground he should fight, on swampy with boats-and elephants
ground likewise ;

वृक्षगुल्मावृते चापैरसिचर्मायुधैः स्थले ॥ ८१ ॥

on with trees-and bushes-covered with arrows, with swords-shield-weapons on dry land. (81)

दूषयेच्चास्य सततं यवसान्नोदकैर्धनं ।

He should destroy and of him constantly corn-victuals-water-fuel,

भिन्नाच्चैव तडागानि प्राकारान्परिखास्तथा ॥ ८२ ॥

he should break and also the tanks, ramparts, trenches likewise. (82)

बलेषु प्रमुखो हस्ती न तथान्यो महीपतेः ।

Among the forces the chief (is) the elephant, not thus another of a king ;

निजैरवयवैरेव मातंगो ऽष्टायुधः स्मृतः ॥ ८३ ॥

with his natural limbs already the elephant (is) eight-weaponed recorded. (83)

बलमश्वश्च सैन्यानां प्राकारो जंगमो यतः ।

The strength (is) the horse and of armies, a bulwark movable .because,

तस्मादश्वाधिको राजा विजयी स्थलवियहे ॥ ८४ ॥

therefore an in horse-superior king (is) victorious in a land-fight. (84)

तथा चोक्तं । युध्यमाना हयारूढा देवानामपि दुर्जयाः ।

Thus and said : Combatants* on horses-mounted (are) for gods even hard-to be defeated ;

अपि दूरस्थितास्तेषां वैरिणो हस्तवर्तिनः ॥ ८५ ॥

even afar-standing of them enemies in the hand-being. (85)

प्रथमं युद्धकारित्वं समस्तबलपालनं ।

The first belligerent's-duty (is) the entire-forces'-preservation ;

दिङ्मार्गाणां विशोधित्वं पत्तिकर्म प्रचक्ष्यते ॥ ८६ ॥

of the country-roads the clearing the infantry-business is proclaimed. (86)

स्वभावशूरमस्त्रज्ञमविरक्तं जितश्रमं ।

As by its own-nature-brave, in arms-skilled, not-disloyal, overcoming-fatigues,

प्रसिद्धक्षत्रियप्रायं बलं श्रेष्ठतमं विदुः ॥ ८७ ॥

of renowned-Kshatriyas-chiefly consisting force the best they consider. (87)

यथा प्रभुकृतान्मानान्युध्यन्ते भुवि मानवाः ।

As through by the commander-bestowed honour fight in the world men,

न तथा बहुभिर्देवैर्द्विणैरपि भूपतेः ॥ ८८ ॥

not thus for many given treasures even of an earth-lord. (88)

वरमल्पबलं सारं न कुर्यान्मुंडमंडली ।

Better (is) a small-force excellent; not should he make a bald heads'-host;

कुर्यादसारभंगो हि सारभंगमपि स्फुटं ॥ ८९ ॥

there will make of the worthless-the breach surely of the excellent-breach even evidently. (89)

अप्रसादो ऽनधिष्ठानं देयांशहरणं च यत् ।

Want-of favour, not-superintending, ration-appropriation and which,

कालयापो ऽप्रतीकारस्तत्रैराग्यस्य कारणं ॥ ९० ॥

procrastination, non-redress, this (is) of disaffection the cause. (90)

अपीडयन्बलं शत्रूञ्जिगीषुरतिषेलेत् ।

Not-distressing (his) force the enemies one wishing to conquer should cause to march much;

सुखं साध्यं द्विषां सैन्यं दीर्घयानप्रपीडितं ॥ ९१ ॥

easily to be defeated (is) of enemies an army by long-marches-distressed. (91)

दायादादपरो मन्त्रो नास्ति भेदकरो द्विषां ।

Than a pretender another design not is destruction-causing of enemies,

तस्मादुत्थापयेद्यत्नाद्दायादं तस्य विद्विषः ॥ ९२ ॥

therefore should he raise up with pains a pretender to that enemy. (92)

संघाय युवराजेन यदिवा मुख्यमन्त्रिणा ।

Having combined with the heir apparent or with the chief-minister,

अंतःप्रकोपनं कार्यमभियोक्तुः स्थिरात्मनः ॥ ९३ ॥

inward-irritation (is) to be caused by the assailant resolute-minded. (93)

क्रूरं मित्रं रणे चापि भंगं दत्त्वा विघातयेत् ।

The faithless ally in battle and also, overthrow having given, he should destroy,

अथवा गोयहाकृष्ट्या तस्मिन्त्याश्रितबंधनात् ॥ ९४ ॥

or by cattle-capture-carrying off, through his-plot-followers-enslaving. (94)

स्वराज्यं वासयेद्राजा परदेशापवाहनात् ।

His own-realm should populate a king by from the enemy's-country-leading away,

अथवा दानमानाभ्यां वासितं धनदं हि तत् ॥ ९५ ॥

or by generosity-and patronage; populated revenue-yielding (is) certainly that. (95)

राजाह । आः किं बहूनोदितेन ।

The king says: Oh, what with much talk?

आत्मोदयः परग्लानिर्द्वयं नीतिरितीयती ।

Self-exaltation, the enemy's-fall, both policy thus so great;

तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतीयते ॥९६॥

this admitting by the prudent eloquence is understood. (96)

मन्त्रिणा विहस्योच्यते । सर्वमेतद्विशेषतश्चोच्यते । किंतु ।

By the minister smiling is said: All this most particularly even is said. However,

अन्यदुच्छृंखलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियंचितं ।

One (is) unrestrained being, the other by laws-governed,

सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥९७॥

the same-location namely of light-and darkness whence? (97)

तत उत्थाय राजा मौहूर्तिकावेदितलम्ने प्रस्थितः । अथ

Then having risen the king at by the astrologer-appointed-time set out.

प्रहितप्रणिधिर्हिरण्यगर्भमागत्योवाच । देव समागतप्रायो

the despatched-spy Hiranyagarbha having approached said: Sire, arrived-almost

राजा चित्रवर्णः संप्रति मलयपर्वताधित्यकायां समावासितकटक

king Chitravarṇa at present on the Malaya-mountain's-table land having pitched-(his) camp

ऽनुवर्तते । दुर्गशोधनं प्रतिक्षणमनुसंधातव्यं यतो ऽसौ गृध्रो

remains. Fortress-clearance* at-the moment (is) to be instituted, for that vulture

महामंत्री । किंच केनचित्सह तस्य विश्वासकथा-

(is) a great-minister. Moreover somebody with, of him through confidential

प्रसंगेनैव तदिंगितमवगतं मया यदनेन को ऽप्यस्मद्गुर्गे

conversation verily this hint understood by me, that by him somebody in our-fortress

प्रागेव नियुक्तः । चक्रो ब्रूते । देव काक एवासौ संभवति ।

before already installed. The Chakravāka says: Sire, the crow only that can be.

राजाह । न कदाचिदेतत् । यद्येवं तदा कथं तेन शुकस्या-

The king says: Not ever that. If thus, then why by him of the parrot

भिवोद्योगः कृतः । अपरं च । शुकस्यागमनात्तस्य वियहोत्साहः ।

defeat-effort made? Another and: Since the parrot's approach of that one the was-exertion;

* Removal of all suspicious characters.

स चिरादृचास्ते । मंची ब्रूते । तथाऽप्यागतुः शंकनीयः ।

he since long here stays. The minister says: Thus even a stranger to be suspected.

राजाह । आगतुका हि कदाचिदुपकारका दृश्यन्ते । शृणु ।

The king says: Strangers surely sometimes serviceable are seen. Listen,

परो ऽपि हितवान्बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ।

A stranger even, (if) kind, (is) a relation, a relation even, (if) unkind, (is) a stranger;

अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधं ॥ ९८ ॥

mauspicious (is) in the body-generated a disease, auspicious in woods grown a drug. (98)

अपरं च । आसीद्बीरवरो नाम शूद्रकस्य महीभूतः ।

Another and, There was Viravara by name of Śūdraka the king

सेवकः स्वल्पकालेन स ददौ सुतमात्मनः ॥ ९९ ॥

an attendant, in very-short-time he gave the son of himself. (99)

चक्रः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अहं पुरा शूद्रकस्य

The Chakravāka asks: How that? The king relates: I formerly of Śūdraka

राज्ञः त्रीडासरसि कर्पूरकेलिनाम्नो राजहंसस्य पुत्र्या

the king on a pleasure-lake of the Karpûrakeli-named flamingo the daughter

कर्पूरमंजर्या सहानुरागवानभवं । तत्र वीरवरो नाम महाराजपुत्रः

Karpûramanjari with in love was. There Viravara by name a great-king's-son

कुतश्चिद्देशादागत्य राजद्वारमुपगम्य प्रतीहारमुवाच ।

from some country having arrived to the king's-door having gone the warder addressed:

अहं तद्वेतनार्थी राजपुत्रः । राजदर्शनं कारय । ततस्तेनासौ

I his-service-seeking a king's-son. Of the king-seeing let me make! Then by him he

राजदर्शनं कारितो ब्रूते । देव यदि मया सेवकेन

of the king-seeing allowed to make says: Sire, If for me as an attendant

प्रयोजनमस्ति तदास्मद्वर्तनं क्रियतां । शूद्रक उवाच । किं ते

occasion there is, then our-pay let be fixed! Śūdraka said: What of thee

वर्तनं । वीरवरो ब्रूते । प्रत्यहं सुवर्णपंचशतानि देहि । राजाह ।

the pay? Viravara says: Daily of Suvarṇas-five hundred give! The king says:

का ते सामग्री । वीरवरो ब्रूते । द्वौ बाहू तृतीयश्च खड्गः ।

What of thee the retinue? Viravara says: Two arms, as third and a sword.

राजाह । नैतच्छक्यं । तच्छ्रुत्वा वीरवरश्चलितः । अथ

The king says : Not (is) this possible. This having heard Viravara departed. Then

मन्त्रिभिरुक्तं । देव दिनचतुष्टयस्य वर्तनं दत्त्वा ज्ञायतामस्य

by the ministers said : Sire, four days' pay giving let be ascertained of him

स्वरूपं किमुपयुक्तो ऽयमेतावद्वर्तनं गृह्णात्यनुपयुक्तो वेति ।

his-character, whether worthy he so much pay receives, unworthy or, thus,

ततो मन्त्रिवचनादाहूय वीरवराय तांबूलं दत्त्वा

Then upon the ministers'-advice having called (him), to Viravara betel having given,

पञ्चशतानि सुवर्णानि दत्तानि तद्विनियोगश्च राज्ञा

five-hundred Suvarṇas (were) given, of that-the application and by the king

सुनिभृतं निरूपितः । तदर्थं वीरवरेण देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो

very-privately watched. Of that-one half by Viravara for the gods to the Brāhmanas

दत्तं स्थितस्यार्धं दुःखितेभ्यस्तदवशिष्टं

(was) given away, of the remaining one half to the needy, of that-the remainder

भोज्यव्ययविलासव्ययेन । एतत्सर्वं नित्यकृत्यं कृत्वा

through food-expenditure-and amusement-expenditure. This all as a pious-practice doing

राजद्वारमहर्निशं खड्गपाणिः सेवते यदा च राजा स्वयं

the king's-door day-and night sword-in hand he watches, when and the king himself

समादिशति तदा स्वगृहमपि याति । अथैकदा कृष्णचतुर्दश्यां

commands, then to his own-house also he goes. Now once of the dark (half)-on the
fourteenth

रात्रौ राजा स करुणं क्रन्दनध्वनिं श्रुत्वा । शूद्रक उवाच । कः

at night king that a piteous weeping-noise heard. Śūdraka said : Who,

को ऽच द्वारि । तेनोक्तं । देवाहं वीरवरः । राजोवाच । क्रन्द-

who there at the door? By him said : Sire, I Viravara. The king said : Of the

नानुसरणं क्रियतां । वीरवरो यथाज्ञापयति देव इत्युक्त्वा

weeping-going after let be made ! Viravara, 'as commands Your Majesty' thus saying,

चलितः । राज्ञा च चिन्तितं । न तदुचितं । अयमेकाकी राजपुत्रो

departed. By the king and reflected : Not this proper. This alone king's-son

मया सूचीभेद्ये तमसि प्रेरितः । तदनुगत्वा किमे-

by me in with a needle-pierceable darkness despatched. Therefore following, 'what

तदिति निरूपयामि । ततो राजापि खड्गमादाय तदनुसरण-

that' thus I investigate. Then the king also, a sword having taken of him-following-

क्रमेण नगराद्बहिर्निर्जगाम । गत्वा च वीरवरेण सा रुदती

by way from the town out went. Having gone and by Viravara that weeping,

रूपयौवनसंपन्ना सर्वार्लकारभूषिता काचिन्स्त्री दृष्टा पृष्टा

with beauty-and youth-endowed with all-ornaments-decorated some woman, seen asked

च । का त्वं किमर्थं रोदिषि । स्त्रियोक्तं । अहमेतस्य

and : Who thou? wherefore doest thou weep? By the woman said : I of that

मूद्रकस्य राजलक्ष्मीश्चिरादेतस्य भुजच्छायायां महता सुखेन

Sūdraka the king's-Fortune since long of him in the arm-shade with great happiness

विश्रान्तेदानीमन्यत्र गमिष्यामि । वीरवरो ब्रूते । यत्रापायः

having reposed, now to another place shall go. Viravara says : Where departure,

संभवति तत्रोपायो ऽप्यस्ति । तत्कथं स्यात्पुनरिहावलंबनं

is possible, there approach also is. Therefore, how might be again here residence

भवत्याः । लक्ष्मीरुवाच । यदि त्वमात्मनः पुत्रं शक्तिधरं द्वाविंशत्स-

of you? Fortune said : 'If thou of thyself the son Śaktidhara, with thirty-two-

क्षणोपेतं भगवत्याः सर्वमंगलाया उपहारीकरोषि

(auspicious) marks-endowed, of the venerable all-auspicious-one*, an offering-makest,

तदाहं पुनरत्र सुचिरं निवसामीत्युक्त्वा दृश्याभवत् । ततो

then I again here for very-long dwell' thus saying invisible she became. Then

वीरवरेण स्वगृहं गत्वा निद्रायमाणा स्ववधूः प्रबोधिता पुत्रश्च ।

by Viravara to his-house having gone sleeping his-wife (was) awakened, the son and.

तौ निद्रां परित्यज्योत्थायोपविष्टौ । वीरवरस्तत्सर्वं

Those two sleep having renounced having risen sat down. Viravara that whole

लक्ष्मीवचनमुक्तवान् । तच्छ्रुत्वा सानन्दः शक्तिधरो ब्रूते । धन्यो

Fortune's-speech related. That having heard with-joy Śaktidhara says : Happy (am)

ऽहमेवंभूतः स्वामिराज्यरक्षार्थं यन्ममोपयोगः श्लाघ्यः ।

I, such for the master's-sovereignty's-preservation's-sake that of me use praiseworthy!

तत्को ऽधुना विलंबस्य हेतुः । एवंविधे कर्मणि देहस्य विनियोगः

Then what now for delay cause? In such an action of the body employment (is)

स्वायः । यतः ।

praiseworthy. For,

धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।

Riches, life and even, for another's-sake the wise should give-up,

सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥ १०० ॥

for good's-sake preferable the sacrifice, destruction • destined being. (100)

शक्तिधरमातोवाच । यद्येतन्न कर्तव्यं तत्केनाप्यन्येन कर्मणा

Saktidhara's-mother said: If this not to be done, then by which possible other act

मुख्यस्य महावर्तेनस्य निष्क्रयो भविष्यति । इत्यालोच्य सर्वे सर्वे-

of the excellent great-pay requital will be? Thus having reflected all of the all-

मंगलायाः स्थानं गताः । तत्र सर्वमंगलां संपूज्य

auspicious one to the residence gone. There the all-auspicious one having worshipped

वीरवरो ब्रूते । देवि प्रसीद विजयतां विजयतां शूद्रको

Viravara says: 'O goddess, be pleased! Let be victorious 'let be victorious Sūdraka

महाराजो गृह्यतामुपहार इत्युक्त्वा पुत्रस्य शिरश्छेद ।

the great-king! Let be accepted (my) offering thus saying the son's head he cut off.

ततो वीरवरश्चित्तयामास । गृहीतराजवर्तेनस्य निस्तारः कृतः । अधुना

Then Viravara reflected: Of the received-king's-pay acquaintance made. Now

निष्पुत्रस्य जीवनेनालमित्यालोच्यात्मनः शिरश्छेदः कृतः ।

of a sonless man with the life enough! thus considering of himself head-cutting made.

ततः स्त्रियापि स्वामिपुत्रशोकार्तेया तदनुष्ठितं ।

Then by the woman also with for husband-and son-sorrow-pained that accomplished.

तत्सर्वं दृष्ट्वा राजा साश्चर्यं चिंतयामास ।

That all having seen the king with astonishment was thinking :

जीवंति च म्रियन्ते च मद्भिधाः क्षुद्रजंतवः ।

There live and, there die and me-like little-creatures ;

अनेन सदृशो लोके न भूतो न भविष्यति ॥ १०१ ॥

to this one similar in the world not has been, not will be. (101)

तदैतेन परित्यक्तेन मम राज्येनाप्यप्रयोजनं । ततः शूद्रकेणापि

Then of him deprived of me of the kingdom even no-use. Then by Sūdraka also

स्वशिरश्छेत्तुं खड्गः समुत्थापितः । अथ भगवत्या सर्वमंगलया

his-head to cut off the sword (was) raised up. Now by the venerable all-auspicious one

राजा हस्ते धृत उक्तश्च । पुत्र प्रसन्नास्मि ते ।

the king by the hand held accosted and: My son, favourable am I to thee.

एतावता साहसेनालं । जीवनांते ऽपि तव राज्यभंगो नास्ति ।

With such rashness enough! To (thy) life's-end even of thee kingdom-loss not is.

राजा च स्मष्टांगपातं प्रणम्योवाच । देवि किं मे

The king and with-prostration having saluted (her) said: Goddess, what of me

राज्येन जीवितेन वा किं प्रयोजनं । यद्यहमनुकंपनीयस्तदा ममा-

of the kingdom, of life or what use? If I (am) to be pitied, then of me

युःशेषेणायं सदारपुत्रो वीरवरो जीवत्वन्यथाहं यथाप्राप्तिं

for the life-rest this with-wife-and son Viravara may live, otherwise I according-to-finding

गतिं गच्छामि । भगवत्युवाच । पुत्र अनेन ते सत्योत्कर्षेण

the path go. The venerable one said: Son, with this of thee true-nobility

भृत्यावात्सल्येन च तव तुष्टास्मि । गच्छ । विजयी भव । अय-

for attendants-tenderness and of thee satisfied I am. Go! Victorious be! This

मपि सपरिवारो राजपुत्रो जीवत्वित्युक्त्वा देव्यदृश्याभवत् ।

also with-family king's-son may live! thus saying the goddess invisible became.

ततो वीरवरः सपुत्रदारो गृहं गतः । राजापि तैरलक्षितः

Then Viravara with son-and wife home gone. The king also by them not-perceived

सत्वरमंतःपुरं प्रविष्टः । अथ प्रभाते वीरवरो द्वारस्थः

with-haste the palace entered. Now in the morning Viravara at the door-standing

पुनर्भूपालेन पृष्ठः सन्नाह । देव सा रुदती मामवलोक्या-

again by the king asked being says: Sire, that weeping (woman) me having seen

दृश्याभवत् । न काप्यन्या वार्त्ता विद्यते । तच्चनमाकर्ण्य

invisible became. Not any other tidings is known. His-word having heard

राजाचिंतयत् । कथमयं स्त्राघ्यो महासत्त्वः । यतः ।

the king thought: How (is) he to be praised, of great-excellence? For,

प्रियं ब्रूयादकुपणः शूरः स्याद्विकल्पनः ।

Kind (words) should he speak not-doleful; a hero he should be not-boasting;

दाता नापात्रवर्षी च प्रगल्भः स्यादनिष्टुरः ॥ १०२ ॥

generous not upon the unworthy-showering and; confident should he be not-harsh. (102)

एतन्महापुरुषलक्षणमेतस्मिन्सर्वमस्ति । ततः स राजा प्रातः

This great-man's-characteristic in this one entire is. Then that king early

शिष्टसभां कृत्वा सर्ववृत्तांतं प्रस्तुत्य प्रसा-

of the chiefs-an assembly having made, the whole-event having made known, through

दातस्मै कर्णाटराज्यं ददौ । तत्किमागंतुको जातिमा-

favour to him the Karnaṭa-kingdom gave. Then why (is) a stranger by nature.

चाहुष्टः । तचाप्युत्तमाधममध्यमाः संति । चक्रवाको ब्रूते ।

already evil? There also highest-lowest-middlings are. The Chakravāka says:

यो ऽकार्ये कार्यवच्छास्ति स किं मंत्री नृपेच्छया ।

Who the improper proper-like advises, (is) he (what?) a minister, according to the king's-desire?

वरं स्वामिमनोदुःखं तन्नाशो न त्वकार्यतः ॥ १०३ ॥

better (is) a master's-heart-pain, his-destruction not however through the improper. (103)

वैद्यो गुरुश्च मंत्री च यस्य राज्ञः प्रियः सदा ।

The physician, the spiritual guide and, the minister and of which king dear always,

शरीरधर्मकोषेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥ १०४ ॥

by the body-virtue-treasure quickly he is forsaken. (104)

शृणु देव । पुण्याल्लब्धं यदेकेन तन्ममापि भविष्यति ।

Listen, Sire: 'Through virtue obtained what by one, that of me also will be.'

हत्वा भिक्षुं महालोभान्निध्यर्थी नापितो हतः ॥ १०५ ॥

having killed a beggar through great-covetousness treasure-seeking the barber (was) killed (105)

राजा पृच्छति । कथमेतत् । मंत्री कथयति । अस्त्ययोध्यायां चूडा-

The king asks: How that? The minister relates: There is in Ayodhyā Chūḍā-

मणिर्नाम क्षत्रियः । तेन धनार्थिना महता क्लेशेन भगवां-

maṇi by name a Kshatriya. By him wealth-seeking with great pain the venerable

श्रृंगार्धचूडामणिश्चिरमाराधितः । ततः क्षीणपापो ऽसौ

moon's-half-as crest-jewel bearing long worshipped. Then with destroyed-sin he,

स्वप्ने दर्शनं दत्त्वा भगवदादेशाद्यक्षेत्रेणा-

in sleep a vision having given, upon His Holiness'-command by the Yaksha-lord (was)

दिष्टः । यत्नमद्य प्रातः क्षौरं कृत्वा लगुडं हस्ते

instructed: When thou to-day early, shaving having made, a stick in hand

कृत्वा गृहे निभृतं स्थास्यसि ततो ऽस्मिन्नेवांगने समागतं

having taken in the house secretly wilt stay, then in this very court having approached

भिक्षुं पश्यसि । तं जिदैयं लगुडप्रहारेण हनिष्यसि । ततः

a beggar thou seest. Him without-pity with stick-beating thou shalt kill. Then

सुवर्णकलशो भविष्यति तेन त्वया यावज्जीवं सुखिना भवितव्य ।

a gold-pot he will be, with that by thee as long as-thou livest comfortable to be.

ततस्तथानुष्ठिते तद्भूतं । तच्च क्षौरकरणायानीतेन

Then thus (it being) accomplished that happened. There the shaving-to do by the fetched

नापितेनालोक्य चिंतितं । अये निधिप्राप्तेरयमुपायः । अहमप्येवं

barber, having looked on, reflected: Ah, of treasure-acquisition this a way. I also thus

किं न करोमि । ततः प्रभृति नापितः प्रत्यहं तथाविधो लगुडहस्तः

why not do? Thence forward the barber daily in such a state stick-in hand

सनिभृतं भिक्षोरागमनं प्रतीक्षते । एकदा तेन प्राप्नो भिक्षुर्लगुडेन

very-secretly a beggar's approach awaits. Once by him caught a beggar with the stick

व्यापादितः । तस्मादपराधात्तो ऽपि नापितो राजपुरुषैर्व्यापादितः ।

killed. For that offence that also barber by the king's-men killed.

अतो ऽहं ब्रवीमि । पुण्याल्लब्धं यदेकेनेत्यादि । राजाह ।

Therefore I say: Through virtue obtained what by one etc. The king says:

पुरावृत्तकथोज्जरैः कथं निर्णयिते परः ।

By old-events'-tales-bringing up how is found out a stranger,

स्यान्निष्कारणबंधुर्वा किंवा विश्वासघातकः ॥ १०६ ॥

(whether) he be without-motive-a friend either or a confidence-betrayer? (106)

यातु । प्रस्तुतमनुसंधीयतां । मलयाधित्यकायां चेच्चित्रवर्णम्

Let it go! The matter in hand let be arranged! On the Malaya's-table land if Chitravarna,

तद्धुना किं विधेयं । मंत्री वदति । देव आगतप्रणिधिमुखान्

then now what to be done? The minister says: Sire, from the arrived-spy's-mouth

मया श्रुतं तन्महामंत्रीणो गृध्रस्योपदेशे यच्चित्रवर्णेनानादरः

by me heard, of his-great-minister the vulture for the advice that by Chitravarna disregard

कृतः । ततो ऽसौ मूढो जेतुं शक्यः । तथा चोक्तं ।

shown. Therefore that fool defeated can be. Thus and said :

लुब्धः क्रूरो ऽलसो ऽसत्यः प्रमादी भीरुस्थिरः ।

Covetous, cruel, inactive, untrue, careless, timid, unstable,

मूढो योधावमंता च सुखच्छेद्यो रिपुः स्मृतः ॥ १०७ ॥

foolish, warriors-despising and, easily-to be defeated, an enemy is recorded. (107)

ततो ऽसौ यावदस्मद्दुर्गद्वाररोधं न करोति तावच्च-

Then he so long as of our-fortress'-door-siege not makes, so long at rivers-

द्रिवनवर्त्मसु तद्वलानि हंतुं सारसादयः सेनापतयो

mountains-woods-roads his-forces to slay Sārasa-etc/ the army-commanders

नियुज्यन्तां । तथा चोक्तं ।

Let be ordered ! Thus and said :

दीर्घवर्त्मपरिश्रान्तं नद्यद्रिवनसंकुलं ।

By long-marches-fatigued, by rivers-hills-woods-obstructed,

घोरामिभयसंचस्तं क्षुत्पिपासार्दितं तथा ॥ १०८ ॥

by dreadful-fire-apprehension-terrified, by hunger-and thirst-distressed likewise ; (108)

प्रमत्तं भोजनव्ययं व्याधिदुर्भिक्षपीडितं ।

careless, for provisions-straitened, with sickness-and famine-afflicted ;

असंस्थितमभूयिष्ठं वृष्टिवातसमाकुलं ॥ १०९ ॥

not-steady, not-very numerous, by rain-and wind-embarrassed ; (109)

पंकपांशुजलाच्छन्नं सुव्यस्तं दस्युविदुतं ।

with mud-dust-water-covered, very-confused, by robbers-disturbed,

एवंभूतं महीपालः परसैन्यं विघातयेत् ॥ ११० ॥

in such-a state an earth-protector the enemy's-army should destroy. (110)

अन्यच्च । अवस्कंदभयाद्राजा प्रजागरकृतश्रमं ।

Another and, From assault-fear, a king, with watching-exhausted,

दिवासुप्तं समाहन्यान्निद्राव्याकुलसैनिकं ॥ १११ ॥

in the day-sleeping should attack a through sleep-confused-soldier. (111)

अतस्तस्य प्रमादिनो बलं गत्वा यथावकाशं

Therefore of that negligent (one) the force, having gone, according to-opportunity

दिवानिशं म्रत्वस्मत्सेनापतयः । तथानुष्ठिते चित्रवर्णस्य सैनिकाः
by day-and night may slay our-generals! Thus (it being) executed of Chitravarṇa soldiers

सेनापतयश्च बहवो निहताः । ततश्चित्रवर्णो विषणः स्वमंचिणं
generals and many (were) slain. Then Chitravarṇa cast down his-minister

दूरदर्शिनमाह । तात किमित्यस्मदुपेक्षा क्रियते । किं क्वाप्य-
Dûradarśin accosts: Father, why thus of us-disregard is made? (What?) anywhere

विनयो ममास्ति । तथा चोक्तं ।
improper-conduct of me is there? Thus and said:

न राज्यं प्राप्तमित्येवं वर्तितव्यमसांप्रतं ।
Not 'sovereignty obtained' thus so to be behaved indiscreetly;

श्रियं ह्यविनयो हन्ति जरा रूपमिवोत्तमं ॥ ११२ ॥
fortune for improper-conduct destroys, old age beauty as the highest. (112)

अपि च । दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कस्यतां सुखमरोगी ।
Also and, 'The expert, fortune acquires, a medicine-eater health, ease the not-diseased,

उद्युक्तो विद्यांतं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥ ११३ ॥
the active of knowledge-the end, virtue-profit-reputation and the well-behaved. (113)

गृध्रो ऽवदत् । देव शृणु । अविद्वानपि भूपालो विद्यावृद्धोपसेवया ।
The vulture said: Sire, listen, Ignorant even a king by the in knowledge-old-respecting

परां श्रियमवाप्नोति जलासन्नतरुयथा ॥ ११४ ॥
supreme prosperity attains, a water-near standing-tree 'as. (114)

अन्यच्च । पानं स्त्री मृगया द्यूतमर्थदूषणमेव च ।
Another and, Drinking, woman, hunting, gaming, property-waste likewise and,

वाग्दंडयोश्च पारुथं व्यसनानि महीभुजां ॥ ११५ ॥
in word-and punishment and severity (are) blemishes of kings. (115)

किंच । न साहसैकांतरसानुवर्तिना
Moreover, Not by one of rashness-only-the emotion-following,

न चाप्युपायोपहतांतरात्मना ।
not and also by one with through efforts-overpowered-mind

विभूतयः शक्यमवाप्नुमूर्जिता
successes can be obtained eminent;

नये च शौर्ये च वसन्ति संपदः ॥११६॥

in policy and in valour and dwell fortunes. (116)

त्वया स्वबलोत्साहमवलोक्य साहसैकवासिना मयो-

By thee, at thy-forces'-ardour looking, on rashness-only dwelling, for the by me

पन्यस्तेष्वपि मंत्रेष्वनवधानं वाक्पारुथं च कृतं । अतो

proffered even counsels disregard word-harshness and shown. Therefore

दुर्नीतिः फलमिदमनुभूयते । तथा चोक्तं ।

of improper-conduct fruit this is experienced. Thus and said :

दुर्मन्त्रिणं कमुपयांति न नीतिदोषाः

Having bad-ministers whom befall not policy-errors?

सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः ।

*Torment whom unwholesome (food)-eating not diseases?

कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्युः

Whom fortune not does elate? Whom not does slay death?.

कं स्त्रीकृता न विषया परितापयन्ति ॥११७॥

Whom by women-done not pleasures torment? (117)

अपरं च । मुदं विषादः शरदं हिमागमः

Another and, Joy melancholy, autumn winter,

तमो विवस्वान्सुकृतं कृतघ्नता ।

darkness the sun, good-acts ingratitude,

प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः

kindness-manifestation grief, misfortune good conduct,

श्रियः समृद्धा अपि हन्ति दुर्नयः ॥११८॥

fortunes elevated even destroys bad-conduct. (118)

ततो मयाप्यलोचितं । प्रज्ञाहीनो ऽयं राजा । नो चेत्कथं

Then by me also reflected: Intelligence-forsaken (is) this king. Not if, how

नीतिशास्त्रकथाकौमुदी वागुल्काभिस्तिमिरयति । यतः ।

of policy-book-sayings-the moonlight with talk-torches does he darken? For,

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किं ।

Of whom not there is of himself intelligence, a book of him does what?

लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥११९॥

of both eyes of one deprived a mirror what will do? (119)

इत्यालोच्य तूष्णीं स्थितः । अथ राजा बद्धांजलिः । तात

Thus reflecting silent remained. Now the king with joined-hands says: Father,

अस्त्ययं ममापराधः । इदानीं यथावशिष्टबलसहितः प्रत्यावृत्य

it is this of me the fault. At present how by the remaining-forces-accompanied returning

विंध्याचलं गच्छामि तथोपदिश । गृध्रः स्वगतं चिंतयति ।

to the Vindhya-mountain I go, thus advise! The vulture with himself reflects :

क्रियतामत्र प्रतीकारः । यतः ।

Let there be made here a remedy! For,

देवतासु गुरौ गोषु राजसु ब्राह्मणेषु च ।

Towards gods, a spiritual guide, cows, kings, Brāhmins and,

नियंतव्यः सदा कोपो बालवृद्धातुरेषु च ॥१२०॥

to be restrained always anger, towards children-the aged-the sick and. (120)

मन्त्री प्रहस्य ब्रूते । देव मा भैषीः । समाश्वसिहि । शृणु देव ।

The minister smiling says: Sire, not be afraid! Console thyself! Listen, Sire,

मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषजां सांनिपातके ।

Of ministers of the disunited-in the conciliation, of physicians in a complicated*.

कर्मणि प्रेक्ष्यते प्रज्ञा सुस्थे को वा न पंडितः ॥१२१॥

business is perceived the wisdom; with the healthy who or not wise? (121)

अपरं च । आरभन्ते ऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यया भवंति च ।

Another and, There undertake little only the un- nevertheless bewildered are they and; intelligent,

महारंभाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥१२२॥

great (things)-undertaking (are) those of settled-purpose; they stand and unperplexed. (122)

तदत्र भवत्प्रतापादेव दुर्गे भक्त्वा कीर्तिप्रतापसहितं

Then here through thy-valour verily the fortress having broken, with fame-and power-endued

तामचिरेण कालेन विंध्याचलं नेष्यामि । राजाह । कथमुधुना

thee in no-long time to the Vindhya-mountain I shall lead. The king says: How now

स्वल्पबलेन तत्संपद्यते । गृध्रो वदति । देव सर्वे भविष्यति ।

with a very-small-force that is possible? The vulture says: Sire, all will be.

* The name of a dangerous disease supposed to be caused by a derangement in the three humors collectively.

यतो विजिगीषोरदीर्घसूचता विजयसिद्धेर-

Because of one wishing to conquer want of-dilatoriness of victory-accomplishment

वश्यंभावि लक्षणं तत्सहस्रैव दुर्गावरोधः क्रियतां ॥

an indispensable mark, therefore with quickness verily fortress-siege let be made!

प्रहितप्रणिधिना वकेनागत्य हिरण्यगर्भस्य तत्कथितं । देव

By the despatched-spy, the crane, having arrived to Hiranyagarbha this told: Sir,

स्वल्पबल एवायं राजा चित्रवर्णो गृध्रस्य मञ्चो-

with very-small-forces even this king Chitravarṇa through the vulture's counsel-

पस्तंभेन दुर्गावरोधं करिष्यति । राजाह । सर्वज्ञ किमधुना

encouragement fortress-siege will make. The king says: Sarvajña, what now

विधेयं । चक्रो ब्रूते । स्वबले सारासारविचारः

to be done? The Chakravāka says: In our-force of the strong-and weak-discrimination

क्रियतां । तज्ज्ञात्वा सुवर्णवस्त्रादिकं यथार्हं

be made! That having learned in gold-dresses-&c. consisting according to-merit

प्रसादप्रदानं क्रियतां । यतः ।

bounty-distribution be made! For,

यः काकिनीमृगपथप्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्यां ।

Who a Kākinī ever on a byway-fallen picks up, (as if) of Nishkas-thousands-worth,

कालेषु कोटिष्वपि मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः ॥१२३॥

at times for Koṭis even open-handed, that king-lion not forsakes Fortune. (123)

अन्यच्च । ऋतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये

Another and, At a sacrifice, at a wedding, in distress, in enemy's-destruction,

यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे ।

in a glory-causing work, in friends'-reception,

प्रियासु नारीषु नरेषु बांधवे-

on beloved women, on men related,

ष्वतिथ्यो नास्ति नराधिपाष्टसु ॥१२४॥

excessive-expenditure not is O king on (these) eight. (124)

यतः । मूर्खः स्वल्पव्ययचासात्सर्वनाशं करोति हि ।

For, A fool through very-small-expense's-dread of the whole-ruin makes namely:

कः सुधीः संत्यजेद्गाढं शुल्कस्यैवातिसाध्वसात् ॥ १२५ ॥

What wise man would abandon his box of the toll merely through excessive-dread? (125)

राजाह । कथमिह समये ऽतिव्ययी युज्यते । उक्तं च ।

The king says: How here on the occasion excessive-expense is proper? Said also:

आपदर्थे धनं रक्षेदिति । मंची ब्रूते । श्रीमतः

'For misfortune's-sake riches he should preserve' thus. The minister says: of Y. M.

कथमापदः । राजाह । कदाचिच्चलते लक्ष्मीः । मंची ब्रूते ।

how misfortunes? The king says: Sometimes wavers Fortune. The minister says:

संचितार्थो विनश्यति तद्देव कार्पण्यं विमुच्य दानमानाभ्यां

Hoarded-wealth perishes, therefore, Sire, parsimony giving up with gifts-and honours

स्वभटाः पुरस्कियन्तां । तथा चोक्तं ।

thy-brave soldiers let be distinguished! Thus and said:

परस्परज्ञाः संहृष्टास्त्यक्तुं प्राणान्सुनिश्चिताः ।

Each-other-knowing, contented, to sacrifice life firmly-determined,

कुलीनाः पूजिताः सम्यग्विजयन्ते द्विषद्बलं ॥ १२६ ॥

noble, honoured properly, do they conquer, the enemy's-forces. (126)

अपरं च । सुभटाः शीलसंपन्नाः संहताः कृतनिश्चयाः ।

another and, Brave-soldiers, with good character-endued, united, determined,

अपि पंचशतं शूरा निघ्नन्ति रिपुवाहिनीं ॥ १२७ ॥

even five-hundred heroes defeat an enemy's-army. (127)

किंच । शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उग्रश्च कृतनाशकः ।

Moreover, By the good even one no-difference-knowing, harsh and, ungrateful,

यज्यते किं पुनर्नान्यैर्यश्चाप्यात्मभरिर्नरः ॥ १२८ ॥

abandoned, how much more not by others, who and also selfish man. (128)

यतः । सत्यं शौर्यं दया त्यागो नृपस्यैते महागुणाः ।

For, Veracity, heroism, tenderness, liberality,— of a king these the great-virtues;

एभिर्मुक्ती महीपालः प्राप्नोति खलु वाच्यतां ॥ १२९ ॥

of these deprived an earth-protector incurs surely censure. (129)

ईहशि प्रस्तावे ऽमात्यास्तावदेव धुरस्कर्तव्याः । तथा चोक्तं ।

On such an occasion the ministers first verily to be distinguished. Thus and said:

यो येन प्रतिबद्धः स्यात्सह तेनोदयी व्ययी ।

Who with whom bound up may be, with him rising declining,

स विश्वस्ती नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु च ॥ १३० ॥

he trusted (is) to be employed in (affairs of) life as well in (affairs of) property as. (130)

यतः । धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः ख्युर्महीपतेः ।

For, A knave, a woman or, a child of what ministers may be of king,

अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याब्धौ स निमज्जति ॥ १३१ ॥

by impolicy's-storm-hurled on the business-ocean he sinks. (131)

शृणु देव । हर्षक्रोधौ समौ यस्य शास्त्रार्थे प्रत्ययस्तथा ।

Listen, Sire, Joy-and anger even of whom, of the scripture-sense understanding likewise,

नित्यं भृत्यानुपेक्षा च तस्य स्याद्भनदा धरा ॥ १३२ ॥

constantly for attendants-care and, of him will be treasure-bestowing the earth. (132)

येषां राज्ञा सह स्यातामुच्चयापचयौ ध्रुवं ।

Of whom with the king together will be rise-and fall firmly,

अमात्या इति तान्राजा नावमन्येत्कदाचन ॥ १३३ ॥

ministers, thus— them a king not should neglect ever. (133)

यतः । महीभुजो मदांधस्य संकीर्णस्येव दन्तिनः ।

For, Of a king with infatuation-blinded of an intoxicated as elephant

खलतो हि करालंबः सहस्रचिवचेष्टितं ॥ १३४ ॥

of the stumbling surely hand-support (is) a friendly-minister's-exertion. (134)

अथागत्य प्रणम्य मेघवर्णो ब्रूते । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । इदानीं

Now approaching bowing Meghavarna says: Sire, look-favour bestow! Now

विपक्षो दुर्गद्वारि वर्तते तद्देवपादादेशाद्बहिर्निःसृत्य

the enemy at the fortress-gate stands, therefore on Y. M.'s-feet's-command out going

स्वविक्रमं दर्शयामि । तेन देवपादानामानृत्यमुपगच्छामि । चक्रौ

my-valour I show. By that of Y. M.'s-feet debt acquittance I attain. The Chakravāka

ब्रूते । मैवं यदि वहिर्निःसृत्य योद्धव्यं तदा दुर्गाश्चरणमेव

says: Not thus! If out going to be fought, then to a fortress-resorting verily

निष्प्रयोजनं । अपरं च ।

(is) useless. Another and.

विषमो हि यथा नक्रः सलिलान्निर्गतो ऽवशः ।

Ferocious namely as an alligator from the water departed powerless,

वनाद्भिर्निर्गतः शूरः सिंहो ऽपि स्याच्छृगालवत् ॥ १३५ ॥

from the wood away strayed the brave lion even would be jackal-like. (135),

देव स्वयं गत्वा दृश्यतां युद्धं । यतः ।

Sire, himself going let be seen the battle. For,

पुरस्कृत्य बलं राजा योधयेद्बलोकयन् ।

Having placed in front the army a king should make (it) fight looking on,

स्वामिनाधिष्ठितः श्वापि किं न सिंहायते ध्रुवं ॥ १३६ ॥

By the master superintended a dog even (what?) not does he act like a lion surely? (136)

अथ ते सर्वे दुर्गद्वारं गत्वा महाहवं कृतवन्तः । अपरेद्य-

Now they all to the fortress-gate having gone a great-battle made. The next-day

श्चित्रवर्णो राजा गृध्रमुवाच । तात स्वप्रतिज्ञातमधुना निर्वहय ।

Chitravarna the king the vulture accosted : Father, thy-promise now carry out !

गृध्रो ब्रूते । देव शृणु तावत् ।

The vulture says : Sire, listen first,

अकालसहमत्यल्पं मूर्खव्यसनिनायकं ।

Not-long-holding out, very-small, by a fool-or knave-commanded,

अगुप्तं भीरुयोधं च दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ १३७ ॥

unprotected, with timid-warriors and,— a fortress'-blemish is called. (137)

तद्भावदूत्र नास्ति । उपजापश्चिरारोधो ऽवस्कन्दस्त्रीवपौरुषं ।

This then here not is. Rousing to rebellion, long-siege, assault, daring-bravery,

दुर्गस्य लंघनीपायाश्चत्वारः कथिता इमे ॥ १३८ ॥

of a fortress conquering-ways four declared these. (138)

अत्र यथाशक्ति क्रियते यत्नः । कर्णे कथयति । एवमेव ।

Here according to-strength is made effort. Into the ear he says : Thus verily.

ततो ऽनुदित एव भास्करे चतुर्ष्वपि दुर्गद्वारेषु वृत्ते

Then, not-risen even (having) the sun, at the four also fortress-doors going on

युद्धे दुर्गाभ्यन्तरगृहेष्वेकदा काकैरग्निर्निक्षिप्तः । ततो

the battle into the fortress'-interior-houses at once by the crows fire thrown. Then

गृहीतं गृहीतं दुर्गमिति कीलाहलं श्रुत्वा सर्वतः प्रदीप्ताग्निम्-

'taken, taken the fortress' thus a cry having heard from all sides, the blazing-fire

वलीक्य राजहंससैनिका दुर्गवासिनश्च सत्वरं ह्रदं प्रविष्टाः ।

seeing the flamingo-soldiers, the fortress-inhabitants and with-haste the lake entered,

यतः । सुमंचितं सुविक्त्रांतं सुयुद्धं सुपलायितं ।

For, Good-advice, good-valour, good-fighting, good-retreating

कार्यकाले यथाशक्ति कुर्यान् तु विचारयेत् ॥ १३९ ॥

at action-time according to-strength he should make, not however hesitate. (139)

राजहंसः स्वभावान्मंदगतिः सारसद्वितीयश्च चित्रवर्णस्य

The flamingo through his-nature slow-going by the Sārasa-accompanied and, by Chit's

सेनापतिना कुक्कुटेनागत्य वेष्टितः । हिरण्यगर्भः सारसमाह ।

general the cock, having approached, surrounded. Hiranyagarbha to Sārasa says:

सारस सेनापते ममानुरोधादात्मानं कथं व्यापादयिष्यसि । त्वमधुना

Sārasa, general, for me through affection thyself why wilt thou kill? Thou now

गंतुं शक्तः । तत्कृत्वा जलं प्रविश । आत्मानं परिरक्ष । अस्मत्पुत्रं

to go able. That doing the water enter! Thyself preserve! My-son

चूडामणिनामानं सर्वज्ञसंमत्या राजानं करिष्यसि । सारसो ब्रूते ।

Chūdāmaṇi-named with Sarvajña's-concurrence king thou shalt make. Sārasa says:

देव न वक्तव्यमेवं दुःसहं वचः । यावच्चंद्राकौ

Sire, not to be spoken thus hard-to bear a word. As long as moon-and sun

दिवि तिष्ठतस्तौ वज्रिजयतां देवः । अहं देव दुर्गाधिकारी ।

in the sky stand, so long be victorious Y. M.! I, Sire, (am) fortress-commander.

मन्मांसासृग्विलिप्तेन द्वारवर्त्मना प्रविशतु शत्रुः ।

On the with my-flesh-and blood-stained gate-way may enter the enemy!

अपरं च । दाता क्षमी गुण्याही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।

Another and, A liberal, patient, virtue-appreciating master with difficulty is found;

राजाह । सत्यमेवैतत् । किंतु ।

The king says: True certainly this; however,

शुचिर्दक्षो ऽनुरक्तश्च जाने भृत्यो ऽपि दुर्लभः ॥ १४० ॥

An honest, expert, attached and, I know, attendant also hard-to be found. (140)

सारसो ब्रूते । शृणु देव । यदि समरमपास्य नास्ति मृत्यो-

Sârasa says: Listen, Sire, If battle avoiding not is of death

भयमिति युक्तमितो ऽन्यतः प्रयातुं ।

fear, thus proper hence somewhere else to go;

अथ मरणमवश्यमेव ज्ञातोः

Now death necessary indeed of a creature,

किमिति मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥ १४१ ॥

why thus in vain soiled fame should be made? (141)

अन्यच्च । भवे ऽस्मिन्पवनोद्भ्रांतवीचिविभ्रमभंगुरे ।

Another and, In world this like by wind-thrown up-waves'-undulation-perishable,

जायते पुण्ययोगेन परार्थे जीवितव्ययः ॥ १४२ ॥

is produced by good works'-connection for another's-sake life-expenditure. (142)

स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गे कोषो बलं सहत् ।

A sovereign, a minister and, territory and, a fortress, a treasure, an army, an ally

राज्यांगानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयो ऽपि च ॥ १४३ ॥

(are) a kingdom's-members, the elements; of the citizens the orders also and. (143)

देव त्वं च स्वामी सर्वथा रक्षणीयः । यतः ।

Sire, thou and as sovereign wholly to be preserved. For,

प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति ।

A state the sovereign having lost prosperous even not does live.

अपि धन्वन्तरिर्वैद्यः किं करोति गतायुषि ॥ १४४ ॥

Even Dhanvantari the physician what does he for one with departed-life? (144)

अपरं च । नरेशे जीवलोको ऽयं निमीलति निमीलति ।

Another and, 'The man-ruler mankind this closing the eyes closes the eyes;

उदेत्युदीयमाने च रवाविव सरोरुहं ॥ १४५ ॥

it rises on (his) rising and, with the sun as the lotus. (145)

अथ कुक्कुटेनागत्य राजहंसस्य शरीरे खरतरनखा-

Now by the cock, having approached, on the flamingo's body with very sharp-spurs-

घातः कृतः । सत्वरमुपमृत्य सारंसेन स्वदेहांतरितो राजा

onslaught made. With-haste coming up, by Sârasa with his own-body-covered the king

जले क्षिप्तः । अथ कुक्कुटैर्नखप्रहारजर्जरीकृतेन सारसेन

into the water thrown. Then by the cocks with spur-blows-torn asunder by the Sārasa

कुक्कुटसेना बहुशो हताः । पश्चात्सारसो ऽपि चंचुप्रहारेण

the cock-armies in great number slain. Afterwards the Sārasa also, by a beak-blow

विभिद्य व्यापादितः । अथ चित्रवर्णो दुर्गे प्रविश्य

having split (him), was killed. Then Chitravarna the fortress having entered,

दुर्गावस्थितं द्रव्यं ग्राहयित्वा वदिभिर्जयशब्देरा-

the in the fortress-being property having caused to be seized, by bards with victory-shouts

नन्दितः स्वस्कंधावारं जगाम । अथ राजपुत्रैरुक्तं । तस्मिन् राजबले

saluted to his-camp marched. Now by the king's-sons said: In that king's-army

स पुण्यवान्सारस एव येन स्वदेहत्यागेन स्वामी

that one virtuous, the Sārasa verily, by whom with his own-body's-sacrifice the master

रक्षितः । उक्तं चैतत् ।

saved. Said and this :

जनयन्ति सुतान्गावः सर्वा एव गवाकृतीन् ।

There bring forth young ones cows all in/leed ox-like,

विषाणोल्लिखितस्कंधं काचिदेव गवां पतिं ॥ १४६ ॥

one (whose) horns-to/uch-(his) shoulders one only, of cattle a leader. (146)

विष्णुशर्मोवाच । स तावद्विद्याधरीपरिजनः स्वर्गसुखम्-

Vishṇuśarma said: He then having Vidyādhari-as attendants heaven's-happiness

नुभवतु महासत्त्वः ।

may enjoy of great-excellence.

तथा चोक्तं । आहवेषु च ये शूराः स्वाम्यर्थे त्यक्तजीविताः ।

Thus and said: In battles and what heroes for the master's-sake sacrifice-life,

भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ १४७ ॥

to the master-devoted benefits-remembering and, those men to heaven-going. (147)

यत्र तत्र हतः शूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः ।

Wherever (is) slain a hero by enemies surrounded,

अक्षयान् भते लोकान्यदि क्लैभ्यं न गच्छति ॥ १४८ ॥

imperishable he obtains worlds, if to unmanliness not he goes. (148)

अपरमयेवमस्तु ।

Farther also thus it be !

वियहः करितुरंगपत्तिभिर्नो कदापि भवतां महीभुजां ।

War by elephants-horses-foot soldiers not ever (be) of you kings !

नीतिमंचपवनैः समाहताः संश्रयंतु गिरिगह्वरं द्विषः ॥ १४९ ॥

By policy-counsel's-winds struck may resort to a mountain-precipice, enemies ! (149)

॥ इति हितोपदेशे वियहो नाम तृतीयकथासंग्रहः समाप्तः ॥

Thus in the Hitopadeśa War by name the third-story-collection finished.

॥ अथ संधिः ॥
NOW CONCILIATION.

पुनः कथारंभकाले राजपुत्रैरुक्तं । आर्ये विप्रहः श्रुतो

Again at story-commencement-time by the king's-sons said: Reverend Sir, War heard

ऽस्माभिः । संधिरधुनाभिधीयतां । विष्णुशर्मणोक्तं । श्रूयतां ।

by us. Conciliation now let be told! By Vishṇuśarman said: Be it heard!

संधिमपि कथयामि यस्यायमाद्यः श्लोकः ।

Conciliation also I tell, of which this the first verse:

वृत्ते महति संग्रामे राज्ञोर्निहतसेनयोः ।

Being ended the great battle, of the two kings with destroyed-armies

स्थेयाभ्यां गृध्रचक्राभ्यां वाचा संधिः कृतः क्षणात् ॥ १ ॥

by the two umpires the vulture-and Chakra through eloquence peace made in a moment. (1)

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । ततस्तेन

The king's-sons said: How that? Vishṇuśarman relates: Then by that

राजहंसेनोक्तं । केनास्मद्गुर्गे निक्षिप्तो ऽग्निः किं पारक्येण किंवा-

flamingo said: By whom into our-fortress thrown fire, whether by an alien, or

स्मद्गुर्गवासिना केनापि विपक्षप्रयुक्तेन । चक्रो ब्रूते ।

by our-fortress-inhabitant some one by the enemy-employed? The Chakravāka says:

देव भवतो निष्कारणबंधुरसौ मेघवर्णः सपरिवारी न दृश्यते

Sire, of you the without-motive-friend that Meghavarṇa with-attendants not is seen,

तन्मन्ये तस्यैव विचेष्टितमिदं । राजा क्षणं विचिंत्याह ।

therefore, I think, of him only the doing this. The king a moment having reflected says:

अस्ति तावदेव । मम दुर्दैवमेतत् । तथा चोक्तं ।

It is so verily. Of me the evil-fate this. Thus and said:

अपराधः स दैवस्य न पुनर्मन्त्रिणामयं ।

The fault that of fate, not however of ministers this;

कार्यं सुचरितं क्वापि दैवयोगाद्भिनश्यति ॥२॥

a business well-designed somehow through fate's-juncture miscarries. (2)

मन्त्री ब्रूते । उक्तमेवैतत् ।

The minister says: Said indeed this,

विषमां हि दशां प्राप्य दैवं गर्हयते नरः ।

Into an unhappy namely condition, having come fate blames a man,

आत्मनः कर्मदोषांश्च नैव जानात्यपंडितः ॥३॥

of himself the action-faults and not indeed knows the unwise. (3)

अपरं च । सुहृदां हितकामानां यो वाक्यं नाभिनन्दति ।

Another and, Of friends well-wishing who the word not regards,

स कूर्म इव दुर्बुद्धिः काष्ठाङ्गष्टो विनश्यति ॥४॥

he the tortoise as foolish from a stick fallen perishes. (4)

अन्यच्च । रक्षितव्यं सदा वाक्यं वाक्याद्भवति नाशनं ।

Another and, 'To be kept always speech,' from speech arises ruin,

हंसाभ्यां नीयमानस्य कूर्मस्य पतनं यथा ॥५॥

by two geese being carried of a tortoise the fall as. (5)

राजाह । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्ति मगधदेशे

The king says: How that? The minister relates: There is in the Magadha-country

फुल्लोत्पलाभिधानं सरः । तत्र चिरं संकटविकटनामानौ हंसौ

Phullotpala-named a pond. There long Saṅkṣāṭa-and Vikāṭa-named two geese

निवसतः । तयोर्मित्रं कंबुग्रीवनामा कूर्मश्च प्रतिवसति । अथै-

dwelt. Of them a friend Kambugrīva-named 'a tortoise also near-dwells. Now

कदा धीवरैरागत्य तत्रोक्तं यद्वास्माभिरद्योषित्वा

one day by fishermen having approached there said, that here by us, to-day having stayed,

प्रातर्मत्स्यकूर्मादयो व्यापादयितव्याः । तदाकार्यं कूर्मो

in the morning fishes-tortoises-&c. to be killed. That having heard the tortoise

हंसावाह । सुहृदौ श्रुतो ऽयं धीवरालापः । अधुना किं

the two geese accosts: Friends, heard this fishermen's-conversation. Now what

मया कर्तव्यं । हंसावाहतुः । ज्ञायतां पुनस्तावत्प्रातये-

by me to be done? The geese say: Let it be known however first; in the morning

दुचितं तत्कर्तव्यं । कूर्मो ब्रूते । मैवं यतो दृष्टव्यतिकरो

what proper that to be done. The tortoise says: Not so, for of evident-misfortune

. ऽहमत्र । तथा चोक्तं ।

I here. Thus and said:

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।

‘For the future-preparing’ and, ‘At an emergency-thoughtful’ likewise,

द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥ ६ ॥

Both these happily prosper, ‘What-will be’ perishes. (6)

तावाहतुः । कथमेतत् । कूर्मः कथयति । पुरास्मिन्नेव सरस्येवंविधेषु

They both say: How that? The tortoise relates: Formerly in this very pond, such

धीवरेषूपस्थितेषु मत्स्यत्रयेणालोचितं । तत्रानागतविधाता

fishermen having approached by a fish-triad deliberated. ‘There Anāgataavidhātā

नामैको मत्स्यः । तेनालोचितं । अहं तावज्जलाशयांतरं गच्छामीत्यु-

by name one fish. By him reflected: ‘I’ then to another-water-reservoir go’ thus

क्त्वा ह्रदांतरं गतः । अपरेण प्रत्युत्पन्नमतिनाम्ना मत्स्येना-

having said to another-lake gone. By another Pratyutpannamati-named fish

भिहितं । भविष्यदर्थे प्रमाणाभावात्कुच मया गंतव्यं । तदु-

said: For a future-matter from authority-want where by me to be gone? Therefore

त्पन्ने यथाकार्यं तदनुष्ठेयं । तथा चोक्तं ।

when it arises according to-right that to be executed. Thus and said:

उत्पन्नमापदं यस्तु समाधत्ते स बुद्धिमान् ।

An arisen calamity who indeed repairs, he (is) wise;

बणिजो भार्यया जारः प्रत्यक्षे निहुतो यथा ॥ ७ ॥

by the merchant’s wife the lover before the eyes disowned as. (7)

यद्भविष्यः पृच्छति । कथमेतत् । प्रत्युत्पन्नमतिः कथयति । पुरा

Yadbhavishya asks: How that? Pratyutpannamati relates: Formerly

विक्रमपुरे समुद्रदत्तो नाम बणिगस्ति । तस्य रत्नप्रभा

in Vikramapura Samudradatta by name a merchant was. Of him Ratnaprabhā

नाम गृहिणी स्वसेवकेन सह सदा रमते । अथैकदा सा

by name the wife her-servant with always sports. Now once that

रत्नप्रभा तस्य सेवकस्य मुखे चुंबनं ददती समुद्रदत्तेना-

Ratnaprabhā on that servant's mouth a kiss giving by Samudradatta (was)

बलीकिता । ततः सा बंधकी सत्वरं भर्तुः समीपं

perceived. Then that, wafton woman with-haste of the husband near

गत्वाह । नाथ एतस्य सेवकस्य महती निर्वृत्तिः । यतो ऽयं

having gone says: Master, of this servant great impropriety; for he

चौरिकां कृत्वा कर्पूरं खादतीति मयास्य मुखमाघ्राय ज्ञातं ।

theft making camphor eats, thus by me, of him the mouth having smelled, learnt.

तथा चोक्तं । आहारो द्विगुणः स्त्रीणामित्यादि । तच्छ्रुत्वा

Thus and said: The food (is) twofold of women &c. This having heard *

सेवकेन प्रकुपोक्तं । नाथ यस्य स्वामिनो गृह एतादृशी

by the servant becoming angry said: Sir, in which, master's house such a

भार्या तत्र सेवकेन कथं स्थातव्यं यत्र प्रतिक्षणं गृहिणी

wife, there by a servant how to be retained, where every minute the mistress

सेवकस्य मुखं जिघ्रति । ततो ऽसावुत्थाय चलितः साधुना

the servant's mouth smells? Then he rising departing by the merchant,

यत्नात्प्रबोध्य धृतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । उत्पन्नामापदमित्यादि ।

with difficulty having persuaded (him), kept. Therefore I say: An arisen calamity &c.

ततो यद्भविष्येणोक्तं । यद्भावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।

Then by Yadbh. said: What not-to be, not that to be; to be if, not that otherwise,

इति चिन्ताविषमो ऽयमगदः किं न पीयते ॥ ८ ॥

thus reflection-poison-destroying this medicine why not is drunk? (8)

ततः प्रातर्जालेन बद्धः प्रत्युत्पन्नमतिर्मृतवदात्मानं संदर्शय

Then in the morning with the net caught Pratyutpannamati dead-like himself showing

स्थितः । ततो जालादपसारितो यथाशक्त्युत्पुत्य गभीरं

stood. Afterwards from the net away-thrown according to-strength up-leaping deep

नीरं प्रविष्टः । यद्भविष्यश्च धीवरैः प्राप्तो व्यापादितः ।

water entered. Yadbhavishya and by the fishermen caught (was) killed.

अतो ऽहं ब्रवीमि । अनागतविधातेत्यादि । तद्यथाहमन्यद्दं

Therefore I say : For the future-preparing &c. Then how I another-lake

प्राप्नोमि तथा क्रियतां । हंसावाहतुः । जलाशयांतरे प्राप्ते

reach, thus be acted ! The geese say : Another-water-reservoir being reached

तव कुशलं स्थले गच्छतस्ते को विधिः । कूर्म आह ।

of thee welfare, on the dry land going of thee, what means ? The tortoise says :

यथाहं भवद्वां सहाकाशवर्त्मना यामि तथा विधीयतां । हंसौ

How I with you together on the air-way go, thus be it arranged ! The geese

ब्रूतः । कथमुपायः संभवति । कच्छपो वदति । युवाभ्यां चंचुधृतं

say : How an expedient is possible ? The tortoise says : By you in the beaks-carried

काष्ठखंडमेकं मया मुखेनावलंब्य गंतव्यं । युवयोः पक्ष-

wood-piece one by me, with the mouth holding, to be gone. Of you through the

बलेन मयापि सुखेन गंतव्यं । हंसौ ब्रूतः । संभवत्येष

wing-strength by me also - safely to be gone. The geese say : It is possible this

उपायः । किंतु

expedient. However,

उपायं चिंतयन्प्राज्ञो ह्युपायमपि चिंतयेत् ।

An expedient considering the wise namely calamity also should consider ;

पश्यतो वकमूर्खस्य नकुलैर्भक्षिताः प्रजाः ॥९॥

of an onlooking crane-fool by ichneumons eaten the young ones. (9)

कूर्मः पृच्छति । कथमेतत् । तौ कथयतः । अस्त्युत्तरापथे

The tortoise asks : How that ? They relate : There is on the north-road

गृध्रकूटनाम्नि पर्वते महान्पिप्पलवृक्षः । तत्रानेकवका निवसन्ति ।

on a Gridhrakūṭa-named mountain a large Pippala-tree. There several-cranes live.

तस्य वृक्षस्याधस्ताद्भिवरे सर्पो बालापत्यानि खादति । अथ

Of that tree at the foot in a hole a serpent the young-offspring devours. Now

शोकार्तानां वकानां विलापं श्रुत्वा केनचिद्भकेनाभिहितं ।

of the sorrow-pained cranes the lamentation having heard by some crane said.

एवं कुरुत । यूयं मत्स्यानुपादाय नकुलविवरादारभ्य

Thus do ! You fishes having taken, from an ichneumon's-hole beginning

सर्पेविवरं यावत्पंक्तिक्रमेण विकिरत । ततस्तदाहारलुब्धैर्न-

the serpent's-hole up to in a line-series scatter (them)! Then for that-food-desirous

कुलैरागत्य सर्पो द्रष्टव्यः स्वभावद्वेषाद्वा-

by the ichneumons having approached the serpent to be seen, from their-nature's-enmity

पादयितव्यः । तथानुष्ठिते तद्भूतं । ततस्तत्र वृक्षे

to be killed. Thus (being) accomplished that happened. Then there on the tree

नकुलैर्वकशावकरावः श्रुतः । पश्चाच्चैर्वृ-

by the ichneumons of the cranes'-young ones-the cry heard. Afterwards by them,

क्षमारुह्य वकशावकाः खादिताः । अत आवां ब्रूवः । उपायं

the tree having ascended the cranes'-young ones eaten. Therefore we say: An expedient

चिंतयन्नित्यादि । आवाभ्यां नीयमानं त्वामवलोक्य लोकैः किञ्चिद्-

considering &c. By us being carried thee having seen by the people something

क्तव्यमेव । तदाकर्ण्य यदि त्वमुत्तरं दास्यसि तदा त्वन्मरणं ।

to be said surely. That 'hearing if thou an answer wilt give, then of thee-death.

तत्सर्वथाचैव स्थीयतां । कूर्मो वदति । किमहमप्राज्ञः ।

Therefore wholly here verily be stood! 'The tortoise says: (What? am) I a fool?

नहमुत्तरं दास्यामि । किमपि न वक्तव्यं । तथा-

Not I an answer shall give. Anything whatever not to be said. Thus (being)

नुष्ठिते तथाविधं कूर्ममालोक्य सर्वे गोरक्षकाः पश्चाद्भावंति वदन्ति

accomplished in such a state the tortoise seeing all cow-keepers after run say

च । कश्चिद्वदति । यद्ययं कूर्मः पतति तदाचैव पक्त्वा

and; One says: If this tortoise falls, then here verily having cooked

खादितव्यः । कश्चिद्वदति । अचैव दग्ध्वा खादितव्यो ऽयं ।

to be eaten. Another says: Here verily having roasted to be eaten that one.

कश्चिद्वदति । गृहं नीत्वा भक्षणीय इति । तद्वचनं श्रुत्वा

Somebody says: 'Home having carried to be eaten' thus. Their-word having heard

स कूर्मः कोपाविष्टो विस्मृतपूर्वसंस्कारः प्राह । युष्मा-

that tortoise with anger-filled having forgotten-the former-agreement says: 'By you

भिर्भस्म भक्षितव्यमिति वदन्नेव पतितस्त्रैर्यापादितश्च । अतो ऽहं

ashes to be eaten' thus saying still fallen by them killed and. Therefore I

ब्रवीमि । सुहृदां हितकामानामित्यादि । अथ प्रणिधिर्वकस्तत्रागत्यो-
say : Of friends well-wishing &c. Now the spy, the crane, there having approached

वाच । देव प्रागेव मया निगदितं । दुर्गशोधनं हि प्रतिक्षणं
said : Sire, before indeed by me said : 'Fortress-clearance surely at-the instant

कर्तव्यमिति । तच्च युष्माभिर्न कृतं तदनवभानस्य फलम्-
to be made' thus. That and by you not done, therefore of disregard the fruit

चुभूतं । दुर्गदाहो मेघवर्णेन गृध्रप्रयुक्तेन
(is) experienced. The fortress-burning by Meghavarṇa, the by the vulture-employed

वायसेन कृतः । राजा निःश्वस्यह ।
crow, made. The king sighing says :

प्रणयादुपकाराद्वा यो विश्वसिति शत्रुषु ।

• Through affection service or who confides in enemies,

स सुप्त इव वृक्षायात्पतितः प्रतिबुध्यते ॥ १० ॥

he asleep as it were from a tree's-top fallen is awakened. (10)

प्रणिधिरुवाच । इतो दुर्गदाहं विधाय यदागतो मेघवर्णस्य

The spy said : Hence, fortress-burning having effected, when arrived Meghavarṇa,

तदा चित्रवर्णेन प्रसादितेनोक्तं । अयं मेघवर्णो ऽत्र कर्पूरद्वीप-

then by Chitravarṇa gratified said : 'This Meghavarṇa here in Karpūradvīpa'

राज्ये ऽभिषिच्यतां । तथा चोक्तं ।

sovereignty let be anointed ! Thus and said :

कृतकृत्यस्य भृत्यस्य कृतं नैव प्रणाशयेत् ।

Of one (who has) done-his duty of a servant the deed not surely he should allow to perish :

फलेन मनसा वाचा दृष्ट्या चैनं प्रहर्षयेत् ॥ ११ ॥

with reward, mind, word, look and him he should gladden. (11)

चक्रवाको ब्रूते । ततस्ततः । प्रणिधिरुवाच । ततः प्रधानमन्त्रिण

The Chakravāka says : Then, then. The spy said : Then by the prime-minister

गृध्रेणाभिहितं । देव नेदमुचितं प्रसादांतरं किमपि क्रियतां ।

the vulture said : Sire, not (is) this proper ; another-favour whatever be bestowed

यतः । अविचारयतो युक्तिकथनं तुषखंडनं ।

For, To a not-reflecting arguments-telling (is) husk-grinding,

नीचेषूपकृतं राजन्बालुकास्विव मुद्रितं ॥ १२ ॥

on the low benefit bestowed O king (is) on sands as it were impressed. (12)

महतामास्पदे नीचः कदापि न कर्तव्यः । तथा चोक्तं ।

Of the great in the station a low man ever not to be placed. Thus and said :

नीचः श्लाघ्यपदं प्राप्य स्वामिनं हंतुमिच्छति ।

A low one an honourable-place having attained the master to slay wishes;

मूषिको व्याघ्रतां प्राप्य मुनिं हंतुं गतो यथा ॥ १३ ॥

A mouse a tiger's state having attained the saint to slay gone as. (13)

चित्रवर्णः पृच्छति । कथमेतत् । मञ्ची कथयति । अस्ति गौतमस्य
Chitravarṇa asks : How that ? The minister relates : There is in Gautama's

महर्षेस्तपोवने महातपा नाम मुनिः । तत्र तेन मुनिना

the great-Rishi's penance-wood Mahātapas by name a saint. There by that saint

काकेन नीयमानो मूषिकशावको दृष्टः । ततः स्वभावदयात्मना

by a crow being carried a mouse's-young one seen. Then by nature-tender-minded

तेन मुनिना नीवारकणैः संवर्धितः । ततो विडालस्तं मूषिकं

by that saint with rice-grains (it was) brought up. Afterwards a cat that mouse

खादितुमुपधावति । तमवलोक्य मूषिकस्तस्य मुनेः क्रीडे प्रविवेश ।

to eat runs near. That having seen the mouse that saint's bosom entered.

ततो मुनिनोक्तं । मूषिक त्वं मार्जारो भव । ततः स विडालः

Then by the saint said : Mouse, thou a cat be ! Then that cat

कुङ्कुरं दृष्ट्वा पलायते । ततो मुनिनोक्तं । कुङ्कुराङ्घ्रिभेषि

a dog seeing runs away. Then by the saint said : From the dog thou fearest,

त्वमेव कुङ्कुरो भव । स च कुङ्कुरो व्याघ्राङ्घ्रिभेति । ततस्तेन

thou thyself a dog be ! That and dog of the tiger is afraid. Therefore by that

मुनिना कुङ्कुरो व्याघ्रः कृतः । अथ तं व्याघ्रं मुनिर्मूषिको

saint the dog a tiger made. Now upon that tiger the saint 'a mouse

ऽयमिति पश्यति । अथ तं मुनिं दृष्ट्वा व्याघ्रं च सर्वे वदन्ति ।

this thus looks. Then that saint seeing the tiger and, all say :

अनेन मुनिना मूषिको व्याघ्रतां नीतः । एतच्छ्रुत्वा स

By this saint the mouse to a tiger's-state led. This having heard that

ब्याघ्रो ऽचिंतयत् । यावद्नेन मुनिना स्थातव्यं तावदिदं मे

tiger reflected : As long as by that saint to be remained, so long this of my

स्वरूपाख्यानमूकीर्तिकरं न पलायिष्यते । इत्यालोच्य मूषिकस्तं

original-form-story disgrace-causing not 'will go away. Thus reflecting the mouse that

मुनिं हंतुं गतः । ततो मुनिना तज्ज्ञात्वा पुनर्मूषिको

saint to kill went. Then by the saint that, having perceived 'again a mouse

भवेत्युक्त्वा मूषिक एव कृतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । नीचः

be!' thus having said, a mouse indeed made. Therefore I say: A low one

श्चाध्यपदमित्यादि । अपरं च । सुकरमिदमिति न

an honourable-place &c. Further and: 'Easy-to be done this' thus not

मंतव्यं । शृणु ।

to be thought. Listen,

भक्षयित्वा बहून्मत्स्यान्नुत्तमाधममध्यमान् ।

Having eaten many fishes best-worst-middling,

अतिलीभाइकः पश्चान्मृतः कर्कटकग्रहात् ॥ १४ ॥

from excessive-greediness a crane afterwards died through a crab's-gripe. (14)

चित्रवर्णः पृच्छति । कथमेतत् । मंची कथयति । अस्ति मालवदेशे

Chitravarṇa asks: How that? The minister relates: There is in the Mālava-country

पद्मगर्भनामधेयं सरः । तत्रैको वृद्धो वकः सामर्थ्यहीन उद्विग्नमि-

Padmagarbhā-named a pool. There one old crane of strength-deprived, distressed

वात्मानं दर्शयित्वा स्थितः । स च केनचित्कुलीरेण दृष्टः पृष्ठश्च ।

as if, himself showing stood. He and by some crab seen asked and:

किमिति भवान्बाहारत्यागेन तिष्ठति । वकेनोक्तं । मत्स्या मम

Why thus you, here with food-abandonment stay? By the crane said: Fishes of me

जीवनहेतवः । ते कैवर्त्तैरागत्य व्यापादयितव्या इति वार्त्ता

the life-means. 'They by fishermen, having approached, to be killed' thus a report

नगरीपांते मया श्रुता । अतो वर्तनाभावादेवा-

in the town's-neighbourhood by me heard. Therefore 'from livelihood-want surely

स्मन्मरणमुपस्थितमिति ज्ञात्वाहारे ऽप्यनादरः कृतः । ततो.

our-death approached' thus having perceived for food also disregard made. Then

मत्स्यैरालोचितं । इह समये तावदुपकारक एवायं

by the fishes considered : Here on the occasion then as a benefactor verily this one

लक्ष्यते । तद्यमेव यथा कर्तव्यं पृच्छतां । तथा चोक्तं ।

is seen. Then he even, how to be acted, be asked ! Thus and said :

उपकर्त्रारिणा संधिर्न मित्रेणापकारिणा ।

With an assisting enemy alliance, not with a friend injuring ;

उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥ १५ ॥

assistance-and injury for to be marked as the mark of these two. (15)

मत्स्या ऊचुः । भो वक को ऽन्न रक्षणीपायः । वको ब्रूते ।

The fishes said : Ho crane, what here safety-means ? The crane says :

अस्ति रक्षणीपायो जलाशयांतराश्रयणं । तच्चाहमेकैकशो

There is a safety-means to another-water-reservoir-resorting. There I one-by one

युष्मान्नयामि । मत्स्या आहुः । एवमस्तु । ततो ऽसौ वकस्तान्

you carry. The fishes say : Thus be it ! Then that crane those

मत्स्यानेकैकशो नीत्वा खादति । अनंतरं कुलीरस्तमुवाच । भो वक

fishes one-by one carrying eats. Thereupon the crab him accosted : O crane,

मामपि तत्र नय । ततो वको ऽप्यपूर्वकुलीरमांसार्थी सादरं

me also there carry ! Then the crane also for the new-crab-flesh-longing with-care

तं नीत्वा स्थले धृतवान् । कुलीरो ऽपि मत्स्यकंटकाकीर्णं

him carrying on dry land kept (him). The crab also with fish-bones-covered

तत्स्थलमालोक्याचिंतयत् । हा हतो ऽस्मि मंदभाग्यः । भवतु ।

that-place seeing reflected : Alas, slain I am miserable-fated. Be it !

इदानीं समयोचितं व्यवहरिष्यामि । इत्यालोच्य कुलीरस्तस्य ग्रीवां

Now to the occasion-suitably I shall behave. Thus considering the crab of him the throat

चिच्छेद । स वकः पंचत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । भक्षयित्वा

cut. That crane to death gone. Therefore I say : Having eaten

बहून्मत्स्यानित्यादि । ततश्चित्रवर्णो ऽवदत् । शृणु तावन्मंचिन् । मयै-

many fishes &c. Then Chitravarna said : Listen first, minister ! By me

तदालोचितमस्ति । अत्रावस्थितेन मेघवर्णेन राज्ञा यावन्ति वस्तूनि

this considered is. Here remaining by Meghavarna as king as many things

कर्पूरद्वीपस्योत्तमानि तावन्त्यस्माकमुपनेतव्यानि । तेनास्माभिर्म-
of Karpûradvîpa excellent, so many to us to be conveyed. Thereby by us

हासुखेन विंध्याचले स्थातव्यं । दूरदर्शी विहस्याह । देव ।
with great-comfort on the Vindhya-mountain to be dwelt. Dûradarsîn smiling says: Sire,

अनागतवतीं चिन्तां कृत्वा यस्तु प्रहृष्यति ।
Not-having come to pass a design having made who however rejoices,

स तिरस्कारमाप्नोति भग्नभांडो द्विजो यथा ॥ १६ ॥
he disgrace incurs, with broken-vessels the Brâhman as. (16)

राजाह । कथमेतत् । मंची कथयति । अस्ति देवीकोट्टनाम्नि
The king says: How that? The minister relates: There is in the Devikōṭṭa-named

नगरे देवशर्मा नाम ब्राह्मणः । तेन महाविषुवत्संक्रांत्यां
town Devaśarma by name a Brâhman. By him at the great-equinox-passage

शक्तुपूर्णशराव एकः प्राप्तः । तमादायासौ कुम्भकारस्य भांड-
with meal-filled-dish one received. That having taken he in a potter's with vessels-

पूर्णमंडपैकदेशे रौद्रेणाकुलितः सुप्तः । ततः शक्तुरक्षार्थं
filled-shed-corner by heat oppressed fallen asleep. Then for meal-protection-sake

हस्ते दंडमेकमादायाचिंतयत् । यद्यहं शक्तुशरावं विक्रीय
in the hand stick one having taken he reflected: If I the meal-dish having sold

दश कपर्दकान्प्राप्स्यामि तदाचैव तैः कपर्दकैर्घटशरावादिकमु-
ten cowries shall receive, then here just with those cowries pots-dishes-&c.

पत्नीयानेकधा वृद्धैस्तद्धनैः पुनः पुनः पूगवस्त्रादिकमु-
having bought, with manifoldly increased those-monies again again betel nuts-clothes-&c.

पत्नीय विक्रीय लक्षसंख्यानि धनानि कृत्वा विवाहचतुष्टयं
having bought, having sold, by Lacs-numbered riches having made, four-marriages

करिष्यामि । अनंतरं तासु सपत्नीषु रूपयौवनवती या
shall make. Afterwards among those wives with beauty-and youth endowed who,

तस्यामधिकानुरागं करिष्यामि । सपत्न्यो यदा द्वंद्वं करिष्यंति
on her excessive-affection I shall bestow. The rival wives if quarrel shall make,

तदा कोपाकुलो ऽहं तां लघुदेन ताडयिष्यामीत्यभिधाय ।
then with anger-overwhelmed I those with a stick shall beat, thus saying

लगुडः क्षिप्तः । तेन शकुशरावश्चूर्णितो भांडानि बहूनि भग्नानि ।
the stick (was) thrown. By that the meal-dish smashed, vessels many broken.

ततस्तेन शब्देनागतेन कुंभकारेण तथाविधानि भांडान्यवलीक्ष्य
Then upon that noise approached by the potter, in such a state the vessels having seen,
ब्राह्मणस्त्रिरस्कृतो मंडपाद्बहिष्कृतश्च । अतो ऽहं ब्रवीमि । अना-

गतवतीं चिन्तामित्यादि । ततो राजा रहसि गृध्रमुवाच । तात
come to pass a design &c. Then, the king in private the vulture accosted: Father,

यथा कर्तव्यं तथोपदिश । गृध्रो ब्रूते ।
as to be acted, thus advise! The vulture says:

मदोद्धतस्य नृपतेः संकीर्णस्येव दन्तिनः ।
Of a pride-inflated man-ruler, of an intoxicated as elephant

गच्छत्युन्मार्गयातस्य नेतारः खलु वाच्यतां ॥ १७ ॥
incur of the wrong-ways-going the leaders surely censure. (17)

शृणु देव । किमस्माभिर्बलदर्पाद्दुर्गे भग्नं
Listen, Sire! (What? was) by us through the forces'-prowess the fortress broken, (or)

न किंतु तव प्रतापाधिष्ठितेनोपायेन । राजाह ।
not rather through a by thy excellence-directed expedient? The king says:

भवतामुपायेन । गृध्रो ब्रूते । यद्यस्मद्वचनं क्रियते तदा
Through your expedient. The vulture says: If our-word is done, then

स्वदेशो गम्यतां । अन्यथा वर्षाकाले प्राप्ते पुनर्वियहे
our own-country let be gone to! Otherwise the rainy-season having arrived, again war

सत्यस्माकं परभूमिष्ठानां स्वदेशगमनमपि दुर्लभं
being, of us in foreign-country-staying to our own-country-marching even difficult

भविष्यति । सुखशोभार्थं संधाय गम्यतां । दुर्गे
will be. For comfort's-and glory's-sake having made peace let be gone! The fortress (is)

भग्नं कीर्तिश्च लब्धैव । मम संमतं तावदेतत् ।
broken, fame and gained already. Of me the opinion at least this.

यतः । यो हि धर्मं पुरस्कृत्य हित्वा भर्तुः प्रियाप्रिये ।
For, Who namely duty preferring, disregarding the master's liking-and disliking,

अप्रियाण्याह तथ्यानि तेन राजा सहायवान् ॥ १८ ॥

disagreeable tells truths, through him (is) a king companion-endowed. (18)

अन्यच्च । सुहृद्वलं तथा राज्यमात्मानं कीर्तिमेव च ।

Another and, A friend-army, likewise a kingdom, himself, glory even and,

युधि संदेहदोलास्थं को हि कुर्याद्बालिशः ॥ १९ ॥

in battle on 'uncertainty's-swing-standing who namely would make not-foolish? (19)

अपरं च । संधिमिच्छेत्समेनापि संदिग्धो विजयो युधि ।

Another and, Peace he should wish with an equal even, 'uncertain (is) victory in battle.

सुंदोपसुंदावन्योन्यं नष्टौ तुल्यबलौ न किं ॥ २० ॥

Sunda-and Upasunda by one-another destroyed of equal-strength (were they) not (what?). (20)

राजोवाच । कथमेतत् । मंत्री कथयति । पुरा दैत्यौ महोदारौ

The king said: How that? The minister relates: Formerly two giants of great might

सुंदोपसुंदनामानौ महता क्लेशेन त्रैलोक्यकामनया चिराच्च-

Sunda-and Upasunda-named 'with great pain through three-worlds'-desire since long

द्रुशेखरमाराधितवन्तौ । ततस्तयोर्भगवान्परितुष्टौ वरं

the moon-crested (Siva) had worshipped. Then with them His Holiness pleased 'a boon

वरयतमित्युवाच । अन्तरं तयोः समाधिस्थितया सरस्वत्या ताव-

choose!' thus said. Thereupon of them in meditation-standing by Sarasvatī those two

न्यङ्क्नुकामावन्यद्भिहितवन्तौ । यद्वावयोर्भगवान्परितुष्टस्तदा स्वप्ति-

one thing-to say-desiring another said: If with us His Holiness pleased, then his-beloved

यां पार्वतीं परमेश्वरो ददातु । अथ भगवता क्रुद्धेन वर-

wife Pārvatī the supreme-lord may give! Now by His Holiness angry through boon-

दानस्यावश्यकतया विचारमूढयोः पार्वती प्रदत्ता । ततस्तस्या रूप-

'giving's necessity to the thought-perplexed ones Pārvatī (was) given. Then of her beauty-

लावण्यलुब्धाभ्यां जगद्धातिभ्यां मनसोत्सुकाभ्यां पापन्तिमिराभ्यां

and loveliness-desirous by the two world-destroyers in mind longing by sin-darkened,

ममेत्यन्योन्यकलहाभ्यां प्रमाणपुरुषः कश्चित्पृच्छतामिति

'mine' thus with one-another-quarrelling, 'authority-man some let be asked' thus

मती कृतायां स एव भट्टारको वृद्धविरूपः समागत्य

opinion being-made, that very deity in an old-Brahman's-form having come near

तत्रोपस्थितः । अनंतरमावाभ्यामियं स्वबललब्धा

there approached. Afterwards 'By us two this one through our own-strength-obtained,

कस्येयमावयोर्भवतीति ब्राह्मणमपृच्छतां । ब्राह्मणो ब्रूते ।

of whom she of us two is?' thus the Brāhman they asked. The Brāhman says;

वर्णश्रेष्ठो द्विजः पूज्यः क्षत्रियो बलवानपि ।

By caste-the best a Brāhman to be honoured, a Kshatriya strength, possessing also,

धनधान्याधिको वैश्यः शूद्रस्तु द्विजसेवया ॥ २१ ॥

in wealth-and grain-excelling a Vaisya, the Śūdra however for the twice-borns'-service. (21)

तत्क्षत्रधर्मानुगो युद्ध एव युवयोर्नियम इत्य-

Therefore the Kshatriyas'-duties-following for war only of you obligation, thus

भिहिते सति साधूक्तमनेनेति कृत्वान्योन्यतुल्यवीर्यौ

declared being, 'well spoken by him' thus doing, to one-another-of equal-strength

समकालमन्योन्यघातेन विनाशमुपगतौ । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

at the same-time by a mutual-blow to destruction went. Therefore I say :

संधिमिच्छेत्समेनापीत्यादि । राजाह । प्रागेव किं नोक्तं

Peace he should wish with an equal even &c. The king says : Before already why not spoken

भवद्भिः । मंत्री ब्रूते । मच्चनं किमवसानपर्यंतं श्रुतं भवद्भिः ।

by you? The minister says : My-word (what? was it) unto the end heard by you?

तदापि मम संमत्या नायं विग्रहारंभः । साधुगुणयुक्तौ

Then also of me with the approval not this war-commencement. With good-qualities-endowed

ऽयं हिरण्यगर्भो न विग्राह्यः । तथा चोक्तं ।

this Hiranyagarbha not to be made war upon. Thus and said :

सत्यार्यौ धार्मिकौ ऽनार्यौ भ्रातृसंघातवान्बली ।

The truthful-noble, just, ignoble, of brothers'-numbers possessing, strong,

अनेकयुद्धविजयी संधेयाः सप्त कीर्तिताः ॥ २२ ॥

the in many-battles-victorious, to be conciliated seven (are) declared. (22)

सत्यो ऽनुपालयेत्सत्यं संधितो नैति विक्रियां ।

The truthful will observe truth; allied not does he go to change;

प्राणबाधे ऽपि सुव्यक्तमार्यो नायात्यनार्यतां ॥ २३ ॥

in life-destruction even very-manifestly the noble not descends to ignobility. (23)

धार्मिकस्याभियुक्तस्य सर्व एव हि युध्यते ।

For the just (being) attacked everyone even truly fights,

प्रजानुरागाद्भर्माच्च दुःखोच्छेद्यो हि धार्मिकः ॥ २४ ॥

because of the subjects'-affection justice and with difficulty-to be destroyed surely (is) the just. (24)

संधिः कार्यो ऽप्यनार्येण विनाशे समुपस्थिते ।

Alliance to be made also with the ignoble, destruction (having) approached;

विना तस्याश्रयेणान्यः कुर्यान्न कालयापनं ॥ २५ ॥

without his assistance the other should make not time-wasting. (25)

संहतत्वाद्यथा वेणुर्निविडः कंटकवृत्तः ।

Because of the compactness as a bamboo thick by thorns surrounded

न शक्यते समुच्छेत्तुं भ्रातृसंघातवांस्तथा ॥ २६ ॥

not can be split, the of brothers'-numbers possessing thus. (26)

बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनं ।

'The strong with to be fought' thus not is an ordinance,

प्रतिवातं न हि घनः कदाचिदुपसर्पति ॥ २७ ॥

against-the wind not namely a cloud ever goes. (27)

जमदग्नेः सुतस्येव सर्वः सर्वत्र सर्वदा ।

Of Jamadagni's son (Paraśu-rāma) as, everyone everywhere at every time

अनेकयुद्धजयिनः प्रतापादेव भुज्यते ॥ २८ ॥

of the in many-battles-victorious through the splendour already is bowed down. (28)

अनेकयुद्धविजयी संधानं यस्य गच्छति ।

The in many-battles-victorious into the alliance of whom goes,

तत्प्रतापेन तस्याशु वशमायांति शत्रवः ॥ २९ ॥

through his-splendour of him quickly into the power go enemies. (29)

तत्र तावद्बहुभिर्गुणैरुपेतः संधेयो ऽयं राजा ॥

There then with many virtues endowed to be conciliated this king.

चक्रवाको ऽवदत् । प्रणिधे सर्वत्रावव्रज । सर्वमवगतं । गत्वा

The Chakravāka said: Spy, everywhere go! All (is) understood. Having gone

पुनरागमिष्यसि । राजा चक्रवाकं पृष्ठवान् । मंचिन्नसंधेयांः

again thou wilt come back. The king the Chakravāka asked: Minister, not-to be conciliated

कति । ताञ्श्चोतुमिच्छामि । मंची ब्रूते । देव कथयामि । शृणु ।

how many? Them to hear I desire. The minister says: Sire, I tell. Listen:

बालो वृद्धो दीर्घरोगी तथा ज्ञातिवहिष्कृतः ।

A child, an old man, a long-diseased, likewise one by his relations-spurnt,

भीरुको भीरुजनको लुब्धो लुब्धजनस्तथा ॥ ३० ॥

the timid, one with timid-men, the covetous, one with covetous-men, likewise; (30)

विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिसक्तिमान् ।

one with disloyal-officers and likewise, one to pleasures over-attached,

अनेकचित्तमंचस्तु देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ३१ ॥

one of many-opinions-in (his) counsels surely, of gods-and Brāhmins-the reviler; (31)

दैवोपहतकश्चैव तथा दैवपरायणः ।

one by fate-stricken and equally, likewise one to fate-only trusting,

दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसनसंकुलः ॥ ३२ ॥

one with famine-distress-overwhelmed, one by (his) army's-disorder-embarrassed; (32)

अदेशस्थो बहुरिपुरुक्तः कालेन यश्च न ।

the not-in (his) place-staying, many-enemies having, ready in time who and not,

सत्यधर्मव्यपेतश्च विंशतिः पुरुषा अमी ॥ ३३ ॥

one from truth-and duty-departing and, twenty men these; (33)*

एतैः संधिं न कुर्वीत विगृह्णीयाच्च केवलं ।

with these alliance not should he make, he should fight (them) on the contrary only,

एते विगृह्यमाणा हि क्षिप्रं यांति रिपोर्वशं ॥ ३४ ॥

these fought against namely quickly go into the enemy's power. (34)

बालस्याल्पप्रभावत्वाच्च लोको योद्धुमिच्छति ।

For a child because of the small-weight not the world to fight desires,

युद्धायुद्धफलं यस्माज्ज्ञातुं शक्नो न बालिशः ॥ ३५ ॥

of fighting-and not fighting-the result because to appreciate able not a child. (35)

उत्साहशक्तिहीनत्वाच्च वृद्धो दीर्घामयस्तथा ।

Because of exertion-power's-want an old man, one long-diseased likewise

स्वैरेव परिभूयेते द्वावप्येतावसंशयं ॥ ३६ ॥

by their own (people) even are contemned both together these without-doubt. (36)

सखीच्छेद्यो हि भवति सर्वज्ञातिवहिष्कृतः ।

Easily-to be destroyed surely is one by all-relations-spurnt,

त एवैनं विनिघ्नन्ति ज्ञातयस्त्वात्मसाकृताः ॥ ३७ ॥

they surely him destroy relations, forsooth, his own-made. (37)

भीरुर्युद्धपरित्यागात्स्वयमेव प्रणश्यति ।

The timid though battle-avoiding of himself already, perishes;

तथैव भीरुपुरुषः संग्रामे तैर्विमुच्यते ॥ ३८ ॥

thus equally one with timid-men, in battle by them is forsaken. (38)

लुब्धस्यासंविभागित्वाच्च युध्यन्ते ऽनुयायिनः ।

For the covetous because of non-distribution not fight the followers;

लुब्धानुजीविकैरेष दानभिन्नैर्निहन्यते ॥ ३९ ॥

by covetous-attendants he by of gift-deprived is slain. (39)

संत्यज्यते प्रकृतिभिर्विरक्तप्रकृतिर्युधि ।

There is abandoned by the officers one with disloyal-officers in battle;

सुखाभियोज्यो भवति विषयेष्वतिसक्तिमान् ॥ ४० ॥

easy-to be defeated is one to pleasures over-attached. (40)

अनेकचित्तमंत्रस्तु भेद्यो भवति मंत्रिणा ।

One of many-opinions-in (his) counsels surely to be destroyed is by a minister,

अनवस्थितचित्तत्वात्कार्यतः स उपेक्ष्यते ॥ ४१ ॥

because of (his) unfixed-mindedness in action he is disregarded. (41)

सदा धर्मबलीयस्त्वाद्देवब्राह्मणनिन्दकः ।

Always because of religion's-superiority of gods-and Brāhman's-the reviler,

विशीर्यते स्वयं ह्येष दैवोपहतकस्तथा ॥ ४२ ॥

fades away of himself surely he, the by fate-stricken likewise. (42)

संपत्तेश्च विपत्तेश्च दैवमेव हि कारणं ।

'Of success and, of failure and, fate only surely the cause,'

इति दैवपरो ध्यायन्नात्मानमपि चेष्टते ॥ ४३ ॥

thus the to fate-(only) trusting thinking not himself also exerts. (43)

दुर्भिक्ष्यसनी चैव स्वयमेव विषीदति ।

One with famine-distressed and surely of himself already sinks;

बलव्यसनयुक्तस्य योद्धुं शक्तिर्न जायते ॥४४॥

of one with army's-disorder-embarrassed to fight strength not arises. (44)

अदेशस्थो हि रिपुणा स्वल्पकेनपि हन्यते ।

One not-in (his) place-staying surely by an enemy a very-small one even is slain;

ग्राहो ऽल्पीयानपि जले गजेन्द्रमपि कर्षति ॥४५॥

an alligator very small even in water an elephant-chief even overpowers. (45)

बहुशत्रुस्तु संचस्तः श्येनमध्ये कपोतवत् ।

The many-enemies having surely frightened in the hawks'-midst pigeon-like

येनैव गच्छति पथा तेनैवाग्नौ विपद्यते ॥४६॥

on which verily he goes way, on that verily quickly he perishes. (46)

अकालसैन्ययुक्तस्तु हन्यते कालयोधिना ।

One untimely-with an army-united forsooth is slain by one in season-fighting,

कौशिकेन हतज्योतिर्निशीथ इव वायसः ॥४७॥

by the owl with destroyed-eyes at midnight as the crow. (47)

सत्यधर्मव्यपेतेन संदधान्न कदाचन ।

With one from truth-and duty-departing he-should ally himself not ever,

स संधितो ऽप्यसाधुत्वाच्चिराद्याति विक्रियां ॥४८॥

he allied even because of (his) improbity in no-long time goes to change. (48)

अपरमपि कथयामि । संधिवियहयानासनसंश्रयद्वैधीभावाः

Another also I tell : Uniting-fighting-marching-halting-junction-dividing (are)

षाड्गुण्यं । कर्मणामारंभोपायः पुरुषद्रव्यसंपदे-

six-qualities. Of operations a commencement-expedient, of men-and materials-good state,

शकालविभागो विनिपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिश्च

of place-and time-division, a disaster's-remedy, action's-accomplishment and (is)

पंचांगो मंचः । सामदानभेददंडाश्चत्वार उपायाः । उत्साह-

five-membered counsel. Negotiation-bribery-disuniting-open attack four means. Exertion-

शक्तिर्मेचशक्तिः प्रभुशक्तिश्चेति शक्तित्रयं । एतत्सर्वमा-

power, counsel-power, a sovereign's-power and, thus power-triad. This all

लोच्य नित्यं विजिगीषवो भवंति महान्तः ।

having considered constantly going to conquer are the great.

या हि प्राणपरित्यागमूल्येनापि न लभ्यते ।

Which namely for life-sacrifice's-price even not is obtained,

सा श्रीनीतिविदां पश्य चंचलापि प्रधावति ॥४९॥

that fortune of the policy-knowers, behold, fickle though, runs near. (49)

तथा चोक्तं । वित्तं यदा यस्य समं विभक्तं .

Thus and said, Wealth when of whom equally distributed.

गूढश्चरः संनिभृतश्च मन्त्रः ।

a secret spy, concealed and counsel,

न चाप्रियं प्राणिषु यो ब्रवीति .

not and unkind (words) unto the living who says,

स सागरांतां पृथिवीं प्रशास्ति ॥५०॥

he the ocean-bounded earth rules. (50)

किंतु यद्यपि महामन्त्रिणा गृध्रेण संधानमुपन्यस्तं तथापि

However if also by the great-minister the vulture peace proposed thus even

तेन राज्ञा संप्रति भूतजयदर्पान्न मन्तव्यं । देव

by that king now through the present-victory's-pride not to be thought, Sire,

तदेवं क्रियतां । सिंहलद्वीपस्य महाबली नाम सारसी राजा-

this thus let be done! Of Sihhaladvipa Mahabala by name the Sârasa, the king

स्मन्मित्रं जंबुद्वीपे कोपं जनयतु । यतः ।

our-friend in Jambu-dvipa a disturbance may raise! For,

सुगुप्तमाधाय सुसंहतेन बलेन वीरो विचरन्नरातिं ।

Great-secrecy practising with a well-composed force a hero marching an enemy

सन्तापयेद्येन समं सुतप्तस्त्रेण संधानमुपैति तप्तः ॥५१॥

should harass, in order that equally well-harassed with the harassed an alliance enters the harassed. (51)

राज्ञैवमस्त्विति निगद्य विचित्रनामा वक्रः सुगुप्तलेखं

By the king 'so be it' thus having said Vichitra-named a crane, a well-concealed-letter

दत्त्वा सिंहलद्वीपं प्रहितः । अथ प्रणिधिरागत्योवाच ।

having given to Sihhaladvipa despatched. Now the spy having approached said:

देव श्रूयतां तत्रत्यप्रस्तावः । एवं तत्र गृध्रेणोक्तं ।

Sire, let be listened to the there-transaction! Thus there by the vulture said:

यद्देव मेघवर्णस्तत्र चिरमुषितः स वेत्ति किं संधेय-

'As, Sire, Meghavarna there long sojourned, he knows, whether of one to be

गुणयुक्तो हिरण्यगर्भो न वेत्ति । ततो ऽसौ राज्ञा

conciliated-with the qualities-endowed Hir. 'not or' thus. Then he by the king,

समाहूय पृष्टः । 'वायस' कीदृशो ऽसौ हिरण्यगर्भश्चक्रवाकी

having called (him), asked: Crdw, what like (is) that Hiranyagarbha, Chakravāka

मन्त्री वा कीदृशः । वायस उवाच । देव हिरण्यगर्भो राजा

the minister or what like? The crow, said: Sire, Hiranyagarbha the king (is)

युधिष्ठिरसमो महाशयश्चक्रवाकसमो मन्त्री न क्वाप्यवलोक्यते ।

Yudhishtira-like of noble-mind, Chakravāka-like a minister not anywhere is seen.

राजाह । यद्येवं तदा कथमसौ त्वया वंचितः । विहस्य मेघवर्णः

The king says: If thus, then how he by thee deceived? Smiling Meghavarna

प्राह । देव ।

said: Sire,

विश्वासप्रतिपन्नानां वंचने का विदग्धता ।

Of the with confidence-endued in the deception what cleverness?

अंकमारुह्य सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषं ॥ ५२ ॥

The lap having ascended one asleep for having slain what manly, manliness? (52)

शृणु देव । तेन मन्त्रिणाहं प्रथमदर्शनेन एव ज्ञातः किंतु

Listen, Sire: By that minister I at first-sight already detected; however

महाशयो ऽसौ राजा तेन मया विप्रलब्धः । तथा चोक्तं ।

noble-minded (is) that king, therefore by me deceived. Thus and said:

आत्मौपम्येन यो वेत्ति दुर्जनं सत्यवादिनं ।

By with himself-comparison who considers the wicked as truth-speaking,

स तथा वंच्यते धूर्तैर्ब्राह्मणैश्चागतो यथा ॥ ५३ ॥

he thus is cheated by knaves the Brāhman with regard to the goat as. (53)

राजोवाच । कथमेतत् । मेघवर्णः कथयति । अस्ति गौतमस्यारण्ये

The king said: How that? Meghavarna relates: There was in Gautama's forest

प्रस्तुतयज्ञः कश्चिद्ब्राह्मणः । स च यज्ञार्थं

having undertaken-a sacrifice some Brāhman. He and for the sacrifice's-sake

यामांतराच्छागमुपक्रीय स्कंधे नीत्वा गच्छन्

from another-village a goat having bought on the shoulder carrying (it) going

धूर्तचयेणावलोकितः । ततस्ते धूर्ता यद्येष छागः केनाप्युपायेन

by a knave-triad perceived. Then those knaves, 'if that goat by some stratagem

लभ्यते तदा मतिप्रकर्षो भवतीति समालोच्य वृक्षचयतले

is obtained, then wit-superiority is' thus having reflected, at a tree-triad's-foot

क्रोशन्तरेण तस्य ब्राह्मणस्यागमनं प्रतीक्ष्य पथि स्थिताः ।

in a Krosā's-interval of that Brāhman the approach expecting, by the way stood.

तच्चैकेन धूर्तेन गच्छन्स ब्राह्मणो ऽभिहितः । भो ब्राह्मण

There by one knave going that Brāhman accosted: Ho, Brāhman,

किमिति कुक्कुरः स्कंधेनोद्यते । विप्रेणोक्तं । नायं श्वा

why thus a dog on the shoulder is carried? By the sage said: Not this a dog,

किंतु यज्ञच्छायः । अथानंतरस्थितेनान्येन धूर्तेन तथैवोक्तं ।

but a sacrifice-goat. Now by the further on-standing other knave thus likewise said.

तदाकार्यं ब्राह्मणश्छागं भूमौ निधाय मुहुर्नि-

That having heard the Brāhman the goat on the ground having laid, repeatedly

रीक्ष्य पुनः स्कंधे कृत्वा दोलायमानमतिश्चलितः । यतः ।

having eyed, again on the shoulder having taken, wavering-minded went. For,

मतिर्दोलायते सत्यं सतामपि खलोक्तिभिः ।

The mind wavers truly of the good even through the knave's-words,

ताभिर्विश्वासितश्चासौ म्रियते चित्रकर्णवत् ॥ ५४ ॥

by them made to confide and he dies Chitrakarna-like. (54)

राजाह । कथमेतत् । स कथयति । अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदोत्कटो

The king says: How that? He relates. There is in some forest-spot Madotkata

नाम सिंहः । तस्य सेवकास्त्रयः काको व्याघ्रो जंबुकश्च । अथ

by name a lion. Of him attendants three, a crow, a tiger, a jackal and. Now

तैर्धूमग्निः कश्चिदुष्टो दृष्टः पृष्टश्च । कुतो भवानागतः

by them roaming about some camel seen asked and. Whence you approached

सार्थाङ्गः । स चात्मवृत्तांतमकथयत् । ततस्तेर्नीत्वा

from a caravan straying? He and his-history told. Then by them having conducted (him)

सिंहे ऽसौ समर्पितः । तेनाभयवाचं दत्त्वा चित्रकर्ण इति

to the lion he introduced. By him safety-word having given, 'Chitrakarna' thus

नाम कृत्वा स्थापितः । अथ कदाचित्सिंहस्य शरीरवैकल्याद्भू-

name having made retained. Now once through the lion's body-indisposition

रिवृष्टिकारणाच्चहारमलभमामास्ते व्यया बभूवुः । ततस्तैरा-

of much-rain-on account and food not-finding they perplexed became. Then by them

लोचितं । चित्रकर्णमेव यथा स्वामी व्यापादयति तथानुष्ठीयतां ।

considered: Chitrakarna verily how the master kills, thus let it be arranged.

किमनेन कंटकभुजा । व्याघ्र उवाच । स्वामिनाभयवाचं दत्त्वा-

What with that thorn-eater? The tiger said: By the master, safety-word having given

नृगृहीतस्तत्कथमेवं संभवति । काको ब्रूते । इह समये

(he was) received, therefore how thus is it possible? The crow says: Here on the occasion

परिक्षीणः स्वामी पापमपि करिष्यति । यतः ।

fading away the master a sin also will commit. For,

त्यजेत्क्षुधार्ता महिला स्वपुत्रं

There will abandon with hunger-pained a woman her-son,

खादेत्क्षुधार्ता भुजगी स्वमंडं ।

there will eat with hunger-pained a female serpent her egg;

बुभुक्षितः किं न करोति पापं

the hungry what not does he commit sin?

क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ ५५ ॥

exhausted men pitiless are. (55)

अन्यच्च । मत्तः प्रमत्तश्चोन्मत्तः श्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।

Another and, The intoxicated, the careless and, the insane, the distressed, the enraged, the hungry,

लुब्धो भीरुस्त्वरायुक्तः कामुकश्च न धर्मवित् ॥ ५६ ॥

the covetous, the timid, the hasty, the libertine and not law-knowing. (56)

इति संचिन्त्य सर्वे सिंहांतिकं जग्मुः । सिंहेनोक्तं । आहारार्थं

Thus having reflected all the lion-near went. By the lion said: For food's-sake

किंचित्प्राप्तं । तैरुक्तं । यत्नादपि न प्राप्तं किंचित् ।

anything obtained? By them said: With pains even not obtained anything.

सिंहेनोक्तं । को ऽधुना जीवनीपायः । काको वदति । देव स्वाधीना-
By the lion said : What now living-means ? The crow says : Sire, through the on

हारपरित्यागात्सर्वनाशो ऽयमुपस्थितः । सिंहेनोक्तं । अचाहारः
us-dependant-food's-refusal all-destruction this approached. By the lion said : Here food

कः स्वाधीनः । काकः कर्णे कथयति । चिबकर्णे इति । सिंहे
what on us-dependant ? The crow into the ear says : 'Chitrakarna' thus. The lion

भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति । अभयवाचं दत्त्वा
the ground having touched the ears touches (saying) : Safety-word having given

धृती ऽयमस्माभिः । तत्कथमेवं संभवति । तथा च ।
kept he by us. Then how thus is it possible ? Thus and :

न भूप्रदानं न सुवर्णदानं न गोप्रदानं न तथान्नदानं ।
Not land-gift, not gold-gift, not cow-gift, not thus food-gift,

यथा वदन्तीह महाप्रदानं सर्वेषु दानेष्वभयप्रदानं ॥ ५७ ॥
as they proclaim here a great-gift among all gifts safety-gift. (57)

अन्यच्च । सर्वकामसमृद्धस्य अश्वमेधस्य यत्फलं ।
Another and, Of a with all-wishes-prosperous 'Aśvamedha' what reward,

तत्फलं लभते सम्ययक्षिते शरणागते ॥ ५८ ॥
that reward one receives, duly (being) defended one for protection-approached. (58)

काको ब्रूते । नासौ स्वामिना व्यापादयितव्यः किं तस्माभिरेव ।
The crow says : Not he by the lord to be killed but by us only.

तथा कर्तव्यं यथासौ स्वदेहदानमंगीकरोति । सिंहस्तच्छ्रुत्वा
Thus to be acted that he his-body's-gift offers. The lion that having heard

तूष्णीं स्थितः । ततो ऽसौ लब्धावकाशः कूटं कृत्वा सर्वाना-
silently stood. Then he (having) found-an opportunity a plot having made all

दाय सिंहांतिकं गतः । अथ काकेनोक्तं । देव यत्नाद्याहारी
having taken lion-near gone. Now by the crow said : Sire, with pains even food

न प्राप्तः । अनेकोपवासखिन्नः स्वामी तद्दिदानीं मदीयमांसमु-
not found. By much-fasting-exhausted (is) my lord, therefore now my-flesh

पभुज्यतां । यतः ।
let be eaten ! For,

स्वामिमूला भवंत्येव सर्वाः प्रकृतयः खलु ।

The master-as root having are verily all state's members surely ;

समूलेष्वपि वृक्षेषु प्रयत्नः सफलो नृणां ॥ ५९ ॥

on with-roots (endowed) also trees care (bestowed) fruitful of men. (59)

सिंहेनोक्तं । वरं प्राणपरित्यागो न पुनरीदृशि कर्मणि प्रवृत्तिः । ,

By the lion said : Better life-abandonment not however in such an action engaging.

जंबुकेनापि तथोक्तं । ततः सिंहेनोक्तं । मैवं । अथ

By the jackal also thus said. Then by the lion said : Not thus ! Now

व्याघ्रेणोक्तं । मद्देहेन जीवतु स्वामी । सिंहेनोक्तं । न

by the tiger said : Through my-body may live the lord ! By the lion said : Not

कदाचिदेवमुचितं । अथ चित्रकर्णो ऽपि जातविश्वासस्तथैवा-

ever thus proper ! Now Chitrakarna also with created-confidence so just

त्मदानमाह । ततस्तद्वचनात्तेन व्याघ्रेणासौ कुक्षिं विदार्य

self-gift declares. Then upon his-word by that tiger he, the flank having torn open,

व्यापादितः सर्वैर्भक्षितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । मतिर्दोलायते सत्यमि-

killed by all eaten. Therefore I say : The mind wavers truly

त्यादि । ततस्तृतीयधूर्तवचनं श्रुत्वा स्वमतिभ्रमं निश्चित्य ,

&c. Then the third-knave's-word having heard of his-mind's-shakiness being convinced

च्छागं त्यक्त्वा ब्राह्मणः स्नात्वा गृहं ययौ । स छागस्तैर्धू-

the goat leaving the Brāhman having bathed home went. That goat by those

तैर्नीत्वा भक्षितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । आत्मौपम्येन यो

knaves having taken (it) eaten. Therefore I say : By with himself-comparison who

वेक्षीत्यादि । राजाह । मेघवर्णं कथं शत्रुमध्ये त्वया

considers &c. The king says : Meghavarna, how in the enemies'-midst by thee

चिरमुषितं कथं वा तेषामनुनयः कृतः । मेघवर्ण उवाच । देव

long dwelt, how or of them conciliation made? Meghavarna said : Sire,

स्वामिकार्यार्थिना स्वप्रयोजनवशाद्वा किं न क्रियते ।

by one the master's-profit-seeking, for one's own-aims'-sake or what not is done?

पश्य । लोको वहति किं राजन् मूर्ध्ना दग्धुमिधनं ।

Behold : People do they carry (what?), O king, not on the head to burn (it) fuel ?

क्षालयन्नपि वृक्षाङ्घ्रिं नदीवेला निकुंतति ॥६०॥

Washing also a tree's-foot a river's-current tears (it) down. (60)

तथा चोक्तं । स्कंधेनापि वहेच्छत्रून्कार्यमासाद्य बुद्धिमान् ।

Thus and said : On the shoulder even will carry enemies, an object approaching, the wise,

यथा वृद्धेन सर्पेण मंडूका विनिपातिताः ॥६१॥

as by the old serpent frogs (were) destroyed. (61)

राजाह । कथमेतत् । मेघवर्णः कथयति । अस्ति जीर्णोद्याने

The king says : How that? Meghavarna relates : • There was in an old-garden

मंदविषो नाम सर्पः । सो ऽतिजीर्णतयाहारमप्यन्वेष्टुमक्षमः

Mandavisha by name a serpent. That from over-agedness food even to seek unable

सरस्तीरे पतित्वा स्थितः । ततो दूरादेव केनचिन्मंडूकेन

on a pond's-bank having fallen remained. Then from afar already by some frog

दृष्टः पृष्ठश्च । किमिति त्वमाहारं नान्विष्यसि । सर्पो ऽवदत् ।

seen, asked and : Why thus thou food not dost seek ? The serpent said :

गच्छ भद्र मम मंदभाग्यस्य प्रश्नेन किं । ततः संजात-

Go, my dear ! Of me ill-fated with questioning what? Then with roused-

कौतुकः स च भेकः सर्वथा कथ्यतामित्याह । सर्पो ऽप्याह ।

curiosity that also 'frog' 'wholly let it be told !' thus says. The serpent also says :

भद्र ब्रह्मपुरवासिनः श्रोत्रियस्य कौण्डिन्यस्य पुत्रो विंशतिवर्षीयः

My dear, of an in Brahmapura-living Srotriya Kaundinya the son twenty-years old

सर्वगुणसंपन्नो दुर्दैवान्मम नृशंसस्वभावाद्दृष्टः । तं

with all-virtues-endowed from ill-fate of me through the cruel-nature bitten. That

पुत्रं सुशीलनामानं मृतमालोक्य मूर्छितः कौण्डिन्यः पृथिव्यां लुलीठः ।

son Susila-named dead having seen fainting Kaundinya on the ground rolled.

अनंतरं ब्रह्मपुरवासिनः सर्वे बांधवास्तत्रागत्योपविष्टाः ।

Thereupon Brahmapura-inhabiting all relations there having approached sat down.

तथा चोक्तं । उत्सवे व्यसने युद्धे दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे ।

Thus and said : At a festival, in distress, in battle, in famine, in realm-tumult,

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बांधवः ॥६२॥

at the king's-door, on the cemetery and who remains, he a relation. (62)

तत्र कपिलो नाम स्नातको ऽवदत् । अरे कांडिन्य मूढो

There Kapila by name, a householder, said: Alas, Kaundinya, infatuated

ऽसि तेनैवं विलपसि ।

thou art, therefore thus thou lamentest. -

शृणु । क्रीडीकरोति प्रथमं यथा जातमनित्यता ।

Listen: To the bosom fold, first as a child perishableness,

धात्रीव जमनी पश्चात्तथा शोकस्य कः क्रमः ॥ ६३ ॥

a nurse as, the mother afterwards, therefore for sorrow what course? (63)

क्व गताः पृथिवीपालाः ससैन्यबलवाहनाः ।

Where (are) gone the earth-protectors with-armies-power-chariots,

वियोगसाक्षिणी येषां भूमिर्द्यापि तिष्ठति ॥ ६४ ॥

departure-witnessing of whom the earth to-day even stands? (64)

अपरं च । कायः संनिहितापायः संपदः पदमापदां ।

Another and, The body has destruction-close to it, happiness the place for misfortunes,

समागमाः सापगमाः सर्वमुत्पादि भंगुरं ॥ ६५ ॥

meeting with-departure (connected), everything born (is) frail. (65)

प्रतिक्षणमयं कायः क्षीयमाणो न लक्ष्यते ।

Every moment this body wasting away not is perceived,

आमकुंभ इवांभःस्थो विशीर्णः सन्निभाष्यते ॥ ६६ ॥

a crude-jar as in water-standing; dissolved being, it is discovered. (66)

आसन्नतरतामेति मृत्युर्जंतोर्दिने दिने ।

To closer proximity goes death of a living being day by day,

आघातं नीयमानस्य बध्यस्येव पदे पदे ॥ ६७ ॥

of a to slaughter being led culprit as step by step. (67)

अनित्यं यौवनं रूपं जीवितं द्रव्यसंचयः ।

Uncertain (is) youth, beauty, life, of goods-a store,

ऐश्वर्यं प्रियसंवासी मुखेक्षत्र न पंडितः ॥ ६८ ॥

sovereignty, friends'-society; fascinated should be there not the wise. (68)

यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।

As a plank and a plank and may meet on the mighty-water-receptacle,

समेत्य च व्यपेयातां तद्वद्भूतसमागमः ॥६९॥

having met and may part, thus of beings-the meeting. (69)

यथा हि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ।

As namely wanderer some to shade having resorted halts,

विश्रम्य च पुनर्गच्छेत्तद्वद्भूतसमागमः ॥७०॥

having rested and again will go, thus of beings-the meetings (70)

अन्यच्च । पंचभिर्निर्मिते देहे पंचत्वं च पुनर्गते ।

Another and, On the of five (elements) composed body, to the five's state and again gone,

स्वां स्वां योनिमनुप्राप्ते तत्र का परिदेवना ॥७१॥

its its birthplace having found, there what lamentation. (71)

यावतः कुरुते जंतुः संबन्धान्मनसः प्रियान् ।

As many makes a creature connections to the mind dear,

तावन्तो ऽपि निखन्यन्ते हृदये शोकशंकवः ॥७२॥

so many also are ingrafted in the heart sorrow-thorns. (72)

नायमन्यतसंवासी लभ्यते येन केनचित् ।

Not this perpetual-association is found by anyone whomsoever

अपि स्वेन शरीरेण किमुतान्येन केनचित् ॥७३॥

even with his own body, how much less with else anyone! (73)

अपि च । संयोगो हि वियोगस्य संसूचयति संभवं ।

Also and, Connection namely of separation indicates the origin,

अनतिक्रमणीयस्य जन्म मृत्योरिवागमं ॥७४॥

of the inevitable birth of death as the approach. (74)

आपातरमणीयानां संयोगानां प्रियैः सह ।

Of for the moment-delightful connections friends with,

अपथ्यानामिवान्नानां परिणामी ऽतिदारुणः ॥७५॥

of unwholesome as foods, the end (digestion) over-painful. (75)

अपरं च । व्रजन्ति न निवर्तन्ते श्रोतांसि सरितां यथा ।

Another and, There run on, not return, the waves of rivers as,

आयुरादाय मर्त्यानां तथा रात्र्यहनी सदा ॥७६॥

the life taking away of mortals thus night-and day always. (76)

सुखास्वादपरो यस्तु संसारे सत्समागमः ।

In happiness-enjoyment-only consisting which truly in the world with the good-association,

स वियोगावसानत्वाद्दुःखानां धुरि युज्यते ॥ ७७ ॥

that from (its) in separation-ending of troubles in the 'yoke' is joined. (77)

अत एव हि नेच्छन्ति साधवः सत्समागमं ।

Therefore only namely not wish the virtuous with the good-association,

यद्वियोगासिलूनस्य मुनसो नास्ति भेषजं ॥ ७८ ॥

because of the with separation's-sword-cut heart not is a remedy. (78)

सुकृतान्यपि कर्माणि राजभिः संगरादिभिः ।

Well-performed even works by the kings Sagara &c.,

अथ तान्येव कर्माणि ते चापि प्रलयं गताः ॥ ७९ ॥

then those very works they and also to destruction gone. (79)

संचिन्त्य संचिन्त्य त्रमुयदंडं मृत्युं मनुष्यस्य विचक्षणस्य ।

Having reflected having reflected on that stern-sceptred Death, of a man intelligent

वर्षाबुसित्ता इव चर्मबंधाः सर्वे प्रयत्नाः शिथिलीभवन्ति ॥ ८० ॥

with rain-water-sprinkled as leather-straps all efforts relaxed-become. (80)

यामेव रात्रिं प्रथमामुपैति गर्भे निवासं नरवीरलोकः ।

On which just night first takes up in the womb (his) abode a human-hero,

ततः प्रभृत्यस्वलितप्रयाणः स प्रत्यहं मृत्युसमीपमेति ॥ ८१ ॥

thence forward with unfaltering-progress he daily death-near goes. (81)

अतः संसारं विचारय । शोको ऽयमज्ञानस्य प्रपंचः । पश्य ।

Therefore the world consider! Sorrow this of ignorance display. Behold:

अज्ञानं कारणं न स्याद्वियोगो यदि कारणं ।

Ignorance the cause not (if) were, separation if the cause,

शोको दिनेषु गच्छत्सु वर्धतामपयाति किं ॥ ८२ ॥

sorrow, days passing on, should increase; it departs why? (82)

तद्वात्मानमनुसंधेहि । शोकचर्चा परिहर । यतः ।

Therefore, here thyself compose! Sorrow-searching avoid! For,

अकांडपातजातानां गात्राणां मर्मभेदिनां ।

Of the not-by arrow-fall-produced of the limbs the joints-cutting

गाढशोकप्रहाराणामचितैव महौषधी ॥८३॥

deep-sorrow's-blows not-reflection only the great-remedy. (83)

ततस्तद्वचनं निशम्य प्रबुद्ध इव कौण्डिन्य उत्थायाब्रवीत् ।

Then his-word having heard awakened as it were Kaundinya rising said :

“तदलमिदानीं गृहनरकवासेन । वनमेव गच्छामि ।

Then enough now with in a house-hell-dwelling. To the wood surely I go.

कपिलः पुनराह ।

Kapila again says :

वने ऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणां

In a wood even evils arise of the passionate,

• गृहे ऽपि पंचेन्द्रियनियहस्तपः ।

in a house even the five-organs'-restraint (is) penance ;

अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते

in unblemished action who engages,

निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनं ॥८४॥

of one with restrained-passions the house (is) a penance-wood. (84)

यतः । दुःखितो ऽपि चरेद्धर्मं यत्र कुत्राश्रमे रतः ।

For, The afflicted also should observe the law in any whatsoever order of life delighting

समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥८५॥

equal unto all beings ; not (is) an (external) mark of virtue-a cause. (85)

उक्तं च । वृत्त्यर्थं भोजनं येषां संतानार्थं च मैथुनं ।

Said and, For life's-sake the food of whom, for offspring's-sake and love,

वाक्सत्यवचनार्थाय दुर्गाण्यपि तरन्ति ते ॥८६॥

speech for true-words'-sake, difficulties also overcome they. (86)

तथा हि । आत्मा नदी संयमपुण्यतीर्था

Thus namely, The soul (is) a river having restraint-as holy-bathing places,

सत्योदका शीलतटा दयोर्मिः ।

truth-as water, character-as banks, tenderness-as waves ;

तत्राभिषेकं कुरु पांडुपुत्र

there ablution make, O Pāṇdu-son !

न वारिणा शुध्यति चांतरात्मा ॥ ८७ ॥

not through water is purified also the inward-soul. (87)

विशेषतश्च । जन्ममृत्युजराव्याधिवेदनाभिरुपद्रुतं ।

Especially and, With birth-death-old age-illness-pain overwhelmed

संसारमिममुत्पन्नमसारं त्यजतः सुखं ॥ ८८ ॥

world this produced sapless, of the 'quitting' happiness. (88)

यतः । दुःखमेवास्ति न सुखं यस्माद्दुःखं नश्यते ।

For, Pain only exists, not ease, 'because this is observed,

दुःखार्तस्य प्रतीकारे सुखसंज्ञा विधीयते ॥ ८९ ॥

on a pain-sufferer's remedy of ease-the name is bestowed. (89)

कौण्डिन्यो ब्रूते । एवमेव । ततो ऽहं तेन शोकाकुलेन ब्राह्मणेन ।

Kaundinya says: So just. Then I by that sorrow-afflicted Brāhman

शप्नो यद्द्वारभ्य मण्डूकानां वाहनं भविष्यतीति । कपिलो ब्रूते ।

cursed, that 'to-day beginning of frogs a vehicle thou shalt be' thus. Kapila says:

संप्रत्युपदेशासहिष्णुर्भवान् । शोकाविष्टं ते हृदयं । तथापि

At present advice-not bearing you. With sorrow-filled of thee the heart. Thus even

कार्यं शृणु ।

what to be done hear:

संगः सर्वात्मना त्याज्यः स च त्यक्तुं न शक्यते ।

Society with all-the mind to be shunned, that if be shunned not can,

स सद्भिः सह कर्तव्यः सतां संगो हि भेषजं ॥ ९० ॥

that the good with to be made; of the good the society namely a medicine. (90)

अन्यच्च । कामः सर्वात्मना हेयः स चोद्धातुं न शक्यते ।

Another and, Love with all-the soul to be quitted, that if be quitted not can,

स्वभार्या प्रति कर्तव्यः सैव तस्य हि भेषजं ॥ ९१ ॥

one's-wife towards to be made, she only of that namely a medicine. (91)

एतच्छ्रुत्वा स कौण्डिन्यः कपिलोपदेशामृतप्रशान्तशोकानलो

This having heard that Kaundinya by Kapila's-advice-nectar-being allayed-(his) sorrow-fire

यथाविधि दंड्यहरणं कृतवान् । अतो ब्राह्मणशापान्मण्डूकान्

according-to rule staff-taking made. Therefore through the Brāhman's-curse frogs

वोढुमच तिष्ठामि । अनंतरं तेन मंडूकेन गत्वा मंडूकनाथस्य

to carry here I stay. Thereupon by that frog, having gone, of the frog-lord

जालपादनाम्नो ऽये तत्कथितं । ततो ऽसावागत्य मंडूकनाथस्तस्य

Jālapāda-named in front that related. Then that having approached frog-lord of that

सर्पस्य पृष्ठमारूढवान् । स च सर्पस्तं पृष्ठे कृत्वा

serpent the back ascended. That and serpent him on (his) back placing

चित्रपदक्रमं बभ्राम् । परेद्युश्चलितुमसमर्थं तं मंडूकनाथो

at a wondrous-pace roamed about. The following-day to go unable him the frog-lord

ऽवदत् । किमद्य भवान्मंदगतिः । सर्पो ब्रूते । देव आहारविरहाद्-

addressed: 'Why to-day you slowly-going? The serpent says: Sire, from food-want

समर्थो ऽस्मि । मंडूकनाथो ऽवदत् । अस्मदाज्ञया मंडूकान्भक्षय । ततो

unable I am. The frog-lord said: By our-command frogs eat! Then

गृहीतो ऽयं महाप्रसाद इत्युक्त्वा क्रमशो मंडूकान्खादितवान् । अतो

'accepted this great-favour' thus saying by degrees the frogs he ate. Then

निर्मंडूकं सरो विलोक्य मंडूकनाथो ऽपि तेन खादितः । अतो

void of frogs the pond seeing the frog-lord also by him eaten. Therefore

ऽहं ब्रवीमि । स्कंधेनापि बहेच्छत्रूनित्यादि । देव यात्रिदानीं

I say: 'On the shoulder even will carry enemies &c. Sire, let go now

पुरावृत्ताख्यानकथनं । सर्वथा संधेयो ऽयं हिरण्यगर्भो

former-events'-stories'-telling! 'By all means to be conciliated this Hiranyagarbha

राजा संधीयतामिति मे मतिः । राजोवाच । को ऽयं

king let be made peace with' thus of me the opinion, The king said: What this

भवतो विचारः । यतो जितस्तावदयमस्माभिस्ततो यद्यस्मत्सेवया

of you thought? Since defeated first he by us, therefore if in our-vassalage

वसति तदास्तां नो चेद्भिगृह्यतां । अत्रांतरे

he dwells, then may he remain, not if, let him be attacked! There meanwhile,

जंबुद्वीपादागत्य शुकनोक्तं । देव सिंहलद्वीपस्य सारसो

from Jambudvīpa having arrived, by the parrot said: Sire, of Simhaldvīpa the Sārasa

राजा संप्रति जंबुद्वीपमाक्रम्यावतिष्ठते । राजा ससंभ्रमं

king now Jambudvīpa having invaded remains (there). The king with-confusion

ब्रूते । किं किं । शुकः पूर्वोक्तं कथयति । गृध्रः स्वागतमु-

says: What? what? The parrot the before-said relates. The vulture to himself

वाच । साधु रे चक्रवाक मंचिन्सर्वज्ञ साधु साधु । राजा

said: Well, O Chakravāka minister, Sarvajña, well, well. The king

सकोपमाह । आस्तां तावदयं । गत्वा तमेव समूलमु-

with-anger says: Let remain, then this one! Having gone that one surely with-root

न्मूलयामि । दूरदर्शी विहस्याह ।

I root up. Dûradarśin smiling says:

न शरन्मेघवत्कार्यं बृथैव घनगर्जितं ।

Not autumn-cloud-like to be made in vain only cloud-thundering;

परस्यार्थमनर्थं वा प्रकाशयति नो महान् ॥९२॥

to an enemy profit loss or reveals never the great. (92)

अपरं च । एकदा न विगृह्णीयाद्बहुन्नाजाभिधातिनः ।

Another and, At once not should fight many a king adversaries,

सदर्पो ऽप्युरगः कीटैर्बहुभिर्नाश्यते ध्रुवं ॥९३॥

a proud even serpent by insects many is made to perish surely. (93)

देव किमिति विना संधानं गमनमस्ति । यतस्तदास्मत्पश्चात्

Sire, why thus without concluding peace marching is? For then behind our-back

प्रकोपो ऽनेन कर्तव्यः । अपरं च ।

disturbance by this one to be made. Another and,

यो ऽर्थतत्त्वमविज्ञाय क्रोधस्यैव वशं गतः ।

Who a thing's-true state not-having ascertained of anger verily into the power gone,

स तथा तप्यते मूढो ब्राह्मणो नकुलाद्यथा ॥९४॥

he thus is pained fool, the Brâhman on account of the ichneumon as. (94)

राजाह । कथमेतत् । दूरदर्शी कथयति । अस्त्युज्जयिन्यां माधवो

The king. says: How that? Dûradarśin relates: There is in Ujjayini Mâdhava

नाम विप्रः । तस्य ब्राह्मणी प्रसूता बालापत्यस्य रक्षार्थं

by name a Brâhman. Of him the wife having born, of the young-child for protection's-sake

ब्राह्मणमवस्थाप्य स्नानं गता । अथ ब्राह्मणाय राज्ञः पार्वण-

the Brâhman having left, to bathe gone. Now to the Brâhman the king's monthly-

श्राद्धं दातुमाह्वानमागतं । तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणः सहज-

S'rāddha to give an invitation came. That having heard the Brāhman from his natural-

दारिद्रादचिंतयत् । यदि सत्वरं न गच्छामि तदान्यः कश्चिच्छ्रुत्वा

poverty reflected: If with-haste not I go then else somebody having heard

“श्राद्धं ग्रहीष्यति । यतः ।

the S'rāddha will take. For,

आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः ।

Of a receipt, of a gift, of to be done and work

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसं ॥ ९५ ॥

speedily not-being done time drinks its-essence. (95)

किंतु बालकस्यात्र रक्षको नास्ति । तत्किं करोमि । यातु

However of the child here a guardian not is. Then what do I? Well!

चिरकालपालितमिमं नकुलं पुत्रनिर्विशेषं बालकरक्षायां

a long-time-cherished this ichneumon from a son-without difference in the child's-protection

व्यवस्थाप्य गच्छामि । तथा कृत्वा गतः । ततस्तेन नकुलेन

having placed I go. Thus having done (he) departed. Then by that ichneumon

बालकसमीपमागच्छन्कृष्णसर्पो दृष्ट्वा व्यापाद्य

to the child's-proximity approaching a black serpent, having seen, having killed,

कोपात्खंडं खंडं कृत्वा खादितः । ततो ऽसौ नकुलो ब्राह्मणमा-

from anger part part having made, devoured. Then that ichneumon the Brāhman

यांतमवलोक्य रक्तविलिप्तमुखपादः सत्वरमुपागम्य

coming near seeing with blood-smeared-mouth-and feet with-haste having approached

तच्चरणयोर्लुलीठ । ततः स विप्रस्तथाविधं तं दृष्ट्वा बालको

at his-feet rolled. Then that Brāhman in such-a state him having seen, 'the child

ऽनेन खादित इत्यवधार्य नकुलं व्यापादितवान् । अनंतरं यावदु-

by him eaten' thus inferring the ichneumon killed. Afterwards while

पसृत्यापत्यं पश्यति ब्राह्मणस्तावद्बालकः सुस्थः सर्पश्च

approaching at the child looks the Brāhman, then the child healthy the serpent and

व्यापादितस्तिष्ठति । ततस्तमुपकारकं नकुलं निरीक्ष्य भावित-

killed lies. Then that as a benefactor ichneumon having recognized with reflecting-

चेताः स परं विषादमगमत् । अतो ऽहं ब्रवीमि । यो ऽर्थतत्त्वम-
mind he to extreme grief went. Therefore I say: Who a thing's-true state

विज्ञायेत्यादि । अपरं च ।
not-having ascertained &c. Another and,

कामः क्रोधस्तथा मोहो लोभो मानो मदस्तथा ।
Lust, anger, likewise infatuation, covetousness, pride, intoxication likewise,

षड्वर्गमात्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्ते सुखी नृपः ॥ ९६ ॥
of six-collection should he avoid this; this (being) shunned happy a prince. (96)

राजाह । मंचिन्नेष ते निश्चयः । मंची ब्रूते । एवमेव ।
The king says: Minister, (is) this thy conviction? The minister says: So just.

यतः । स्मृतिश्च परमार्थेषु वितर्को ज्ञाननिश्चयः ।
For, Recollection and, in important-matters deliberation, knowledge-conviction,

दृढता मंचगुप्तिश्च मंचिणः परमो गुणः ॥ ९७ ॥
firmness, counsel-concealment and a minister's highest quality. (97)

तथा च । सहसा विदधीत न क्रियां
Thus and, With rashness one should perform not an action,

अविवेकः परमापदां पदं ।
inconsiderateness of the greatest-misfortunes the foundation;

वृणते हि विमृश्यकारिणं
there choose namely one after deliberation-acting

गुणलब्धाः स्वयमेव संपदः ॥ ९८ ॥
through virtues-charmed of themselves already fortunes. (98)

तद्देव यदिदानीमस्मद्वचनं क्रियते तदा संधाय गम्यतां ।
Therefore Sire, if now our-word is done then having made peace let be gone!

यतः । यद्यप्युपायाश्चत्वारो निर्दिष्टाः साध्यसाधने ।
For, If also means four pointed out of what is to be accomplished-in the accomplishment

संख्यामात्रं फलं तेषां सिद्धिः सान्नि व्यवस्थिता ॥ ९९ ॥
number-merely (is) the fruit of them; success in negotiation grounded. (99)

राजाह । कथमेवं संभवति । मंची ब्रूते । देव सत्वरं भविष्यति ।
The king says: How thus is it possible? The minister says: Sire, with-haste it will be.

यतः । अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।

For, An ignorant easy to be conciliated, more easily is conciliated the difference-knowing,

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रंजयति ॥ १०० ॥

a with knowledge-particles-badly-imbued, Brahmā even man not conciliates. (100)

विशेषतश्चायं धर्मज्ञो राजा सर्वज्ञो मंत्री च । ज्ञातमे-

Especially and this 'duty-knowing king Sarvajña ('all-knowing') minister and. Perceived

तन्मया पूर्वं मेघवर्णवचनात्तत्कृतकार्यसंदर्शनाच्च । यतः ।

this by me before from Megh.'s-word, from the by him-done-action's-perception and. For,

कर्मानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ।

From actions-to be inferred (is) everywhere of those of unknown-qualities-the conduct

तस्मात्परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्मानुभाव्यते ॥ १०१ ॥

therefore of those of unknown-conduct by the results the action is perceived. (101)

राजाह । अलमुत्तरोत्तरेण । यथाभिप्रेतमनुष्ठीयतां ।

The king says: Enough with answers-and replies! As-intended let it be accomplished!

एतन्मंत्रयित्वा गृध्रो महामंत्री तच्च यथाहं कर्तव्यमि-

This having advised the vulture the great-minister 'there as-proper to be acted,

त्युक्त्वा दुर्गाभ्यन्तरं चलितः । ततः प्रणिधिवकेनागत्य

thus having said to the fort's-interior gone. Then by the spy-crane having approached

राज्ञो हिरण्यगर्भस्य निवेदितं । देव संधिं कर्तुं महामंत्री

to king Hiranyagarbha made known: Sire, peace to make the great-minister

गृध्रो ऽस्मत्समीपमागच्छत् । राजहंसी ब्रूते । मन्त्रिन्पुनः

the vulture to our-neighbourhood approached. The flamingo says: Minister, again

संबन्धिना केनचिद्वागतव्यं । सर्वज्ञो विहस्याह ।

by a conspirator some here will be approached. Sarvajña smiling says:

देव न शंकास्पदमेतद्यतो ऽसौ महाशयो दूरदर्शी । अथवा

Sire not fear-foundation this, for that noble-minded Dûradarśin. But

स्थितिरियं मंदमतीनां । कदाचिच्छंक्कैव न क्रियते

the habit this of the slow-minded: Sometimes fear at all not is made,

कदाचित्सर्वत्र शंका । तथा हि ।

sometimes everywhere fear. Thus namely,

सरसि बहुशस्तराच्छायेक्षणात्परिवंचितः

On a pond often through star-images'-perception deceived

कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्वविचक्षणः ।

a lotus-shoots-seeking goose at night, unwise,

न दशति पुनस्ताराशङ्की दिवापि सितोत्पलं

not eats again stars-fearing by day' also the white-lotus;

कुहकचकिती लोकः सत्ये ऽप्यपायमपेक्षते ॥१०२॥

by knaves-frightened the world in the honest even danger suspects. (102)

दुर्जनदूषितमनसः सजनेष्वपि नास्ति विश्वासः ।

Of one with by wicked men-spoiled-mind in good-men also not is confidence;

बालः पायसदग्धो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति ॥१०३॥

a child with milk-burnt curd also, having blown upon it, eats. (103)

तद्देव यथाशक्ति तत्पूजार्थं रत्नोपहारादिसामग्री

Therefore Sire, according to-power for his-honour's-sake of jewel-presents-&c.-a sum

सुसज्जीक्रियतां । तथानुष्ठिते सति स गृध्रो मञ्ची दुर्ग-

let quite-ready-be made! Thus accomplished being that vulture minister from the

द्वाराच्चक्रवाकेणोपगम्य सत्कृत्यानीय राजदर्शनं

fort's-gate by the Chak., having gone up, having saluted, having conducted 'king's-sight

कारितो दत्तासने चोपविष्टः । चक्रवाक उवाच । युष्मदादहं

caused to make on a proffered-seat and seated. The Chakravāka said: On you-dependant

सर्वं । स्वेच्छयोपभुज्यतामिदं राज्यं । राजहंसो ब्रूते । एवमेव ।

(is) all. At your-wish let be enjoyed this kingdom! The flamingo says: So just.

दूरदर्शी कथयति । एवमेवैतत्किंविदानीं बहुप्रपञ्चवचनं निष्प्रयोजनं ।

Dūradarśin says: So just (is) this, but at present much-illusion-speech useless.

यतः । लुब्धमर्थेन गृह्णीयात्स्तब्धमञ्जलिकर्मणा ।

For, The covetous with money he should win, the stern with supplication,

मूर्खं छंदोऽनुवृत्तेन याथातथ्येन पंडितं ॥१०४॥

a fool with wish-compliance, with truthfulness the wise. (104)

अन्यच्च । सद्भावेन हरेन्मित्रं संभ्रमेण तु बांधवान् ।

another and, With good-character he should win a friend, with reverence however relations,

स्त्रीभृत्यौ दानमानाभ्यां दाक्षिण्येनेतराङ्गनान् ॥ १०५ ॥

a woman-and attendant with gift-and honour, with courtesy other persons. (105)

तदिदानीं संधाय गम्यतां । महाप्रतपं पश्चिच्चवर्णो राजा ।

Therefore now having made peace let be gone! Of great-splendour Chitravarṇa the king.

चक्रवाको ब्रूते । यथा संधानं कार्यं तदप्युच्यतां ।

The Chakravāka says: How peace-conclusion to be made, that also let be told!

राजहंसी ब्रूते । कति प्रकाराः संधीनां संभवन्ति । गृध्रो ब्रूते ।

The flamingo says: How many sorts of alliances are possible? The vulture says:

कथयामि । श्रूयतां ।

I tell. Let be listened :

बलीयसाभियुक्तस्तु नृपो नान्यप्रतिक्रियः ।

By a stronger one attacked however a king not having another-remedy

आपन्नः संधिमन्विच्छेत्कुर्वाणः कालयापनं ॥ १०६ ॥

distressed peace should seek, causing delay of time. (106)

कपाल उपहारश्च संतानः संगतस्तथा ।

Kapāla, Upahāra and, Santāna, Saṅgatā likewise,

उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ॥ १०७ ॥

Upanyāsa, Pratikāra, Saṁyoga, Puruṣāntara, (107)

अदृष्टन्तर आदिष्ट आत्मादिष्ट उपग्रहः ।

Adṛṣṭāntara, Ādiṣṭa, Ātmādiṣṭa, Upagraha,

परिक्रयस्तथोच्छन्नस्तथा च परभूषणः ॥ १०८ ॥

Parikraya, likewise Uchchhanna, likewise and Parabhūṣaṇa, (108)

स्कंधोपनेयः संधिश्च षोडशैते प्रकीर्तिताः ।

the Skandhopaneya alliance and, sixteen these proclaimed;

इति षोडशकं प्राहुः संधिं संधिविचक्षणाः ॥ १०९ ॥

thus sixteenfold proclaim alliance the with alliances-conversant. (109)

कपालसंधिर्विज्ञेयः केवलं समसंधितः ।

The Kapāla-alliance to be known simply as (made) through equal-alliance,

संप्रदानाद्भवति य उपहारः स उच्यते ॥ ११० ॥

through a gift is which, Upahāra that is called. (110)

संतानसंधिर्विज्ञेयो दारिकादानपूर्वकः ।

The Santāna-alliance to be known as by a daughter's-gift-preceded ;

सङ्गिस्तु संगतः संधिमैत्रीपूर्वं उदाहृतः ॥ १११ ॥

with the good however Saṅgata the alliance, by friendship-preceded (is) named ; (111)

यावदायुःप्रमाणस्तु समानार्थप्रयोजनः ।

(it is) as long as life-lasting surely at the same-objects-aiming'

संपत्तौ वा विपत्तौ वा कारणैर्यो न भिद्यते ॥ ११२ ॥

in prosperity either in adversity or by causes which not is broken. (112)

संगतः संधिरेवायं प्रकृष्टत्वात्सुवर्णवत् ।

The Saṅgata alliance only this from (its) superiority (is) gold-like ;

तथान्यैः संधिकुशलैः कांचनः स उदाहृतः ॥ ११३ ॥

thus by others in alliances-skilled Kāñchana (golden) that (is) named. (113)

आत्मकार्यस्य सिद्धिं तु समुद्दिश्य क्रियेत यः ।

One's own-object's accomplishment however pointing out is made which,

स उपन्यासकुशलैरुपन्यास उदाहृतः ॥ ११४ ॥

that by the with the Upanyāsa-conversant 'Upanyāsa (is) named. (114)

मयास्योपकृतं पूर्वं ममाप्येष करिष्यति ।

'By me to him service rendered before, to me also he will render (it)'

इति यः क्रियते संधिः प्रतीकारः स उच्यते ॥ ११५ ॥

thus which is made alliance, Pratikāra that is called. (115)

उपकारं करोम्यस्य ममाप्येष करिष्यति ।

A service I render to him, to me also he will render (it),

अयं चापि प्रतीकारो रामसुग्रीवयोरिव ॥ ११६ ॥

this and also (is) Pratikāra, of Rāma-and Sugrīva as. (116)

एकार्थो सम्यगुद्दिश्य क्रियां यत्र हि गच्छति ।

Of one-aim properly pointing out an action where namely one goes,

सुसंहितप्रमाणस्तु स च संयोग उच्यते ॥ ११७ ॥

of well-united-authority surely that and Saṁhyoga is called. (117)

आवयोर्योर्धमुख्येस्तु मदर्थः साध्यतामिति ।

'Of us two by the warrior-chiefs truly my-object let be accomplished' thus

यस्मिन्पणस्तु क्रियते स संधिः पुरुषान्तरः ॥ ११८ ॥

in which a payment surely is made that alliance (is) Purushântara. (118)

त्वयैकेन मदीयो ऽर्थः संप्रसाध्यस्त्वसार्थिविति ।

'By thee alone my affair to be accomplished 'surely this' thus

यच्च शत्रुः पणं कुर्यात्सो ऽदृष्टपुरुषः स्मृतः ॥ ११९ ॥

where an enemy payment must make, that (is) Adṛiṣṭapuruṣa recorded. (119)

यच्च भूम्येकदेशेन धनेन रिपुरूर्जितः ।

Where with a land's-part as fine an enemy powerful

संधीयते संधिविद्भिः स चादिष्ट उदाहृतः ॥ १२० ॥

is made peace with, by alliance-knowers that and Âdisṭa (is) recorded. (120)

स्वसैन्येन तु संधानमात्मादिष्ट उदाहृतः ।

'Through one's own-army however peace-conclusion Âtmâdisṭa (is) named;

क्रियते प्राणरक्षार्थं सर्वदानादुपग्रहः ॥ १२१ ॥

it is made for life-protection's-sake through total-surrender Upagraha. (121)

कोषांशेनार्धकोषेण सर्वकोषेण वा पुनः ।

with a treasure's-part, with half-the treasure, with the whole-treasure or again

शिष्टस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः ॥ १२२ ॥

of the remainder for preservation's-sake Parikraya (is) named. (122)

भुवां सारवतीनां तु दानादुच्छन्न उच्यते ।

Of lands excellent however through the surrender Uchchhanna it is called;

भूम्युत्पलदानेन सर्वेण परभूषणः ॥ १२३ ॥

through the on the ground-growing-fruits'-surrender entire Parabhūṣaṇa. (123)

परिच्छिन्नं फलं यच्च प्रतिस्कंधेन दीयते ।

Measured fruit where on every-shoulder is offered,

स्कंधोपनेयं तं प्राहुः संधिं संधिविचक्षणाः ॥ १२४ ॥

Skandhopaneya that proclaim alliance the with alliances-conversant. (124)

परस्परोपकारस्तु मैत्री संबंधकस्तथा ।

Mutual-assistance surely, friendship, relationship likewise,

उपहारश्च विज्ञेयाश्चत्वारश्चैव संधयः ॥ १२५ ॥

the with presents concluded and to be known as four also-only alliances. (125)

एक एवोपहारस्तु संधिरेव मतो मम ।

The one only with presents concluded however alliance truly (is) approved by me,

उपहारविभेदास्तु सर्वे मैत्रिविवर्जिताः ॥ १२६ ॥

from the with presents concluded, differing however all (are): of friendship-destitute. (126)

अभियोक्ता बलमयस्त्वादलब्धां न निवर्तते ।

An assailant because of his greater strength not-having gained not returns,

उपहारादृते तस्मात्संधिरन्यो न विद्यते ॥ १२७ ॥

present without therefore alliance other not is known. (127)

राजाह । भवन्तो महांतः पंडितांश्च । तद्वास्माकं यथाकार्यमु-

The king says: You (are) great wise and. Therefore here to us as-to be acted

पदिश्यतां । मंत्री ब्रूते ।

let be taught! The minister says :

आः किमेवमुच्यते । आधिब्याधिपरीतापादद्य श्वो वा विनाशिने ।

Ah, why thus is spoken? Through sorrow-and-disease-pain to-day to-morrow or perishing

को हि नाम शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ॥ १२८ ॥

Who truly namely for the body a from justice-departing (act) would commit? (128)

जलांतश्चंद्रचपलं जीवितं खलु देहिनां ।

As in water-the moon-trembling (is) the life surely of corporeal (beings),

तथाविधमिति ज्ञात्वा शश्वत्कल्याणमाचरेत् ॥ १२९ ॥

of such a state thus (it) knowing always virtue one should practice. (129)

मृगतृष्णासमं वीक्ष्य संसारं क्षणभंगुरं ।

Deer-thirst'-like having perceived the world in a moment-perishing

सज्जनैः संगतं कुर्याद्भर्माय च सुखाय च ॥ १३० ॥

with good-men Satigata one should make for virtue and for happiness and. (130)

तन्मम संमतेन तदेव क्रियतां । यतः ।

Then of me according to the opinion this verily let be done! For,

अश्वमेधसहस्राणि सत्यं च तुलया कृतं ।

Asvamedha-thousands truth, and on a balance placed—

अश्वमेधसहस्राङ्घ्रि सत्यमेवातिरिच्यते ॥ १३१ ॥

over an Áśvamedha-thousand surely truth alone preponderates. (131)

अतः सत्याभिधानदिव्यपुरःसरो ऽय्यनेयोभूपालयोः कांच-

Therefore by the Truth-named-oath-preceded also of these two princes the Golden-

नाभिधानसंधिर्विधीयतां । सर्वज्ञो ब्रूते । एवमस्तु । ततो राजहंसेन
named-alliance let be concluded ! Sarvajña says : So be it ! Then by the flamingo

राज्ञा वस्त्रालंकारोपहारैः स मंत्री दूरदर्शी पूजितः

king with dresses-ornaments-presents that minister Dūradarśin honoured

प्रहृष्टमनाश्चक्रवाकं गृहीत्वा राज्ञो मयूरस्य संनिधानं

with delighted-mind the Chakravāka having taken of the king peacock to the proximity

गतः । तत्र चित्रवर्णेन राज्ञा सर्वज्ञो गृध्रवचनाद्बहुमान-

gone. There by Chitravarṇa the king Sarvajña upon the vulture's-word by honours-

दानपुरःसरं संभाषितस्तथाविधं संधिं स्वीकृत्य राजहंससमीपं

and gifts-preceded addressed such an alliance having accepted the flamingo-near

प्रस्थापितः । दूरदर्शी ब्रूते । देव सिद्धं नः समीहितं । इदानीं

despatched. Dūradarśin says : Sire, accomplished our desire. Now

स्वस्थानमेव विंध्याचलं व्याकृत्य प्रतिगम्यतां । अथ सर्वे

to our-place verily the Vindhya-mountain returning let be gone ! Then all

स्वस्थानं प्राप्य मनोऽभिलषितं फलं प्राप्नुवन्ति ।

their-place having reached the mind-desired fruit obtained, thus.

विष्णुशर्मणोक्तं । अपरं किं कथयामि । कथ्यतां । राजपुत्रा

By Viṣṇuśarman said : Further what shall I tell ? Let it be told ! The king's-sons

ऊचुः । तव प्रसादाद्वाज्यव्यवहारांगं ज्ञातं ततः

said : Through thy kindness of kingdom's-administration-the subject learnt, thereby

सुखिनी भूता वयं । विष्णुशर्मोवाच । यद्यप्येवं तथाप्य-

happy (have) become we. Viṣṇuśarman said : If also so, thus even

परमपीदमस्तु ।

further also this be :

संधिः सर्वमहीभुजां विजयिनामस्तु प्रमोदः सदा

Peace of all-sovereigns victorious be the delight always!

संतः संतु निरापदः सुकृतिनां कीर्तिश्चिरं वर्धतां ।

The good may be free from misfortune! Of the well-acting the fame long may increase!

नीतिर्वारविलासिर्नैव सततं वक्षःस्थले संस्थिता

Policy a lovely woman like, constantly at the bosom resting

वक्त्रं चुंबतु मन्त्रिणामहरहर्भूयान्महानुत्सवः ॥ १३२ ॥

the mouth may kiss of ministers! Day by day may be great rejoicing! (132)

॥ इति हितोपदेशे संधिर्नाम चतुर्थकथासंग्रहः समाप्तः ॥

Thus in the Hitopadeśa Reconciliation by name the fourth-story-collection finished.

Oxford

T. COMBE, M.A., E. PICKARD HALL, AND H. LATHAM, M.A.
PRINTERS TO THE UNIVERSITY

